Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

2362

Polinzpl
170

Ypt. Cam
1867

2010

1851

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱԾԽԱՐՀԱԲԱՐ

ԿԱՄ

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

ՅՕՐԻՆԵԱՅ

Հ· ԱՐՄԷՆ Վ· ԱՅՏԸՆԵԱՆ

Ի ՄԽԻԹ· ՈՒԽՏԷՆ

491542-S
Ք-54

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԽԻԹԱՐԻՍԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆ
1867.

57350-ech

ՀՍԽՀ-ՍՍՀ
им. А. Мясникяна
Ս. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

170-2015

151
39

170

12002

491.99-55
Ա-54
48

ԾԱՌԱՉԱԲԱՆ

Կրկին նպատակաւ Արդի Հայերէն լեզուի քերականութեան հրատարակութեանը յորդորամիտ եղած ենք. նոյն կրկին վախճանն եղած է շատոնց ի վեր նոյնպիսի աշխատասիրութիւն մը մեզմէ թախանձանօք խնդրողներուն ալ: Այսինքն դիտելով նախ՝ ազգային հասարակութեան մէջ ազգային նոր լեզուին ըստ մասին անծանօթ մնացած ըլլալը, եւ երկրորդ՝ տեսնելով որ ըստ մասին անմերձենալի եղած է գրաւորն ու կանոնաւորը, որն որ հիմակու ատենս միակ միջոցն է մեր օրըստօրական մատենագրութեանը, — երկու վախճանին ալ ի մերձուստ հասցընող գործիք մը մատակարարել նոյն հասարակութեան:

Եթէ մինչեւ հիմայ գրաբար հայերէնի քերականութեամբ կը մոռծուէր նոյն կրկին կարօտութիւնը լեցընել, երկար փորձառութիւնը ցուցուց այդ տաժանական միջոցին անբաւականութիւնը, որով երկու լեզուին ալ ծանօթութենէն կը զրկուէր ուսանողաց մեծագոյն մասը: Իսկ թէ արդի լեզուին պարզ քերականութիւնը միտք առնողին, նոր գրաւոր լեզու մը ձեռքն ունենալէն զատ՝ նաեւ գրաբարի ուսման անցնիլն որչափ դիւրացած կ'ըլլայ, այնպիսի տեսութիւն մըն է՝

որ կարծենք թէ առանց փորձառութեան ալ իւրովի կ'արդարանայ. — եւ ահաւասիկ երրորդ վախճան մ'ալ աս է առաջիկայ հրատարակութեանս:

Ժամանակիս պիտոյից համեմատ՝ ասկէ յառաջ ընդարձակ եւ քննական քերականութիւն մ'ի պէտս ուսուցչաց եւ բանասիրաց հրատարակելէն եառքը՝ հիմայ նոյն գործոյն գուտ քերականական մասը կը փութանք հայերէնասէր ուսանողներու առանձինն ընծայեցընել. միայն բանասիրական, պատմական եւ երկրորդական կարգի տեղեկութիւնները դուրս թողլով, որ հասարակութեան հարկաւոր չեն:

Ներկայ գասագիրքս նախ հառներու կազմութեան եւ երկրորդ Մասանց-բանի համաձայնութեան կանոններն քաւ սովորութեան ասանդելէն եառքը՝ քերականութեան լրացուցիչ միւս երեք մասերը, այսինքն է Ուղղագրութիւն, Առոգանութիւն եւ Տաղաչափութիւն առանձինն կ'աւանդէ: Բայց նոր լեզուին հնոյն հետ ունեցած կապակցութիւնը նկատելով, ոչ միայն գրաբարի փոքր ի շատէ հմտութիւն տալու, այլ նաեւ նոյն իսկ աշխարհաբար լեզուի ծանօթութիւնը կատարելագործելու համար յատուկ Յաւելուածով մը կու տանք գրաբառ հայերէն լեզուի հանճառօտ Սկզբունքը, որն որ շատ դիւրութեամբ եւ քիչ ատենուան մէջ կրնայ միտք առնուիլ, եւ որով կարգաւորեալ գրաբարի ընթացք մ'ընելու ճամբան հարթուած ու դիւրացած կ'ըլլայ: Իսկ քերականական լուծման՝ աշխարհաբարի եւ գրաբարի միատեղ տրուած են կանոնները ու օրինակները, միայն քանի մը թղթի ամփոփելով. վասնզի բովանդակ քերականութեան ընթացքը լուծման շատ պէտք չի ունդուր, ուր ատէպ լուծման վերաբերեալ մեկնութիւններ

յաճախած ըլլալով, այս քերականական հրահանգն ալ մտադիր ընթերցողին բաւական ընտելացած կ՚ըլլայ:

Առաջիկայ երկասիրութիւնս իւր դիւրութիւններուն ու պարզութեամբը՝ եթէ դրաւոր աշխարհաբարի նկատմամբ եւ եթէ բուն գրաբարի՝ ինքնին յորդոր եւ խրախոյս մըն է՝ ազգային լեզուն կանոնաւոր կերպով ճանչնալու եւ գործածելու. — եւ արդէն յայտնի է որ ազգի մը մէջ սեպհական լեզուին զարգացումն ու յառաջադիմութիւնը՝ ազգին ալ յառաջադիմութեանը մէկ էական մասն է:

ԳԼԽԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

(Միջի թուները քերականական կանոնաց թուահամարները կը ցուցընեն:)

Եր՚կս.

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ· — *Քերականութիւն. Գիր.*
Խօսք. Մասունք-բանի 1

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՌ — ԿԱՄ ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ·

Գլխիկ Առաջին· — Անուն 4

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա· *Անուան թիւը, հոլովն ու հոլովումնքը* . . . . . —
Թիւ, 17· *Հոլով*, 20· *Հոլովումն*, 21:

§· 1· *Կանոնաւոր հոլովմունք* 5
Ա հոլովումն, 25· *Բ հոլովումն*, 26· *Գ հոլովումն*, 28· *Դ հոլովումն*, 33:

§· 2· *Անկանոն կամ Զարտուղի հոլովմունք* . . 8
Ա· Կէս զարտուղիք, 39· *Բ· Բուն զարտուղիք*, 53:

§· 3· *Նախդիր: Աննախդիր հոլովքեր* 12

§· 4· *Կորուսմամբ եւ փոփոխմամբ հոլովմունք* · 14

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ· *Անուան յօդը* 17

§· 1· *Որոշեալ կամ Որոշիչ յօդ* . . . . . —

§· 2· *Անորոշ յօդ* 19

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ· *Դասական եւ ածական* 20

§· 1· *Ածական անուն* . . . . . —

§· 2· *Ածականին աստիճանները* 21
Ա· Դրական, 97· *Բ· Բաղդատական*, 98· *Գ· Գերադրական*, 99:

ՅՕԳՈՒԱԾ Դ· *Յատուկ, Թուական եւ Մասնական անուանք* 22

Երես.

§. 1. Յատուկ անուանք 22
Ա. Գոյական յատուկ անուն, 101. Բ. Ածական յատուկ անուն. 102:
§. 2. Թուական անուանք. 23
Ա. Բացարձակ, Բ. Դասական, Գ. Բաշխական, 111:
§. 3. Մասնական անուանք 26
Հարցական, 137—140:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ. — ԴԵՐԱՆՈՒՆ 29
Գոյական եւ Ածական դերանուններ, 140.
Դերանուան դէմքը, 141:
§. 1. Անձնական դերանուն 30
§. 2. Ցուցական դերանուն 32
Դիմորոշ կամ Դերանունական յօդեր, 152:
§. 3. Սահմանական դերանուն 35
Սեռականէ-ուղղական, (սահմանական.) 169:
§. 4. Յարաբերական դերանուն 40

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ. — ԲԱՅ 41
Ա. Ներգործական, 177. Բ. Կրաւորական, 178.
Գ. Չէզոք, 179: — Եղանակ, ժամանակ, թիւ եւ Դէմք, 180: Լծորդութիւնք, 185:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. Բայերու խոնարհումնքը. . . . 43
§. 1. Իական բայ. Ա. եմ. Բ. Ըլլալ . . . . . —
§. 2. Կանոնաւոր խոնարհմունք, կամ Շորս լծորդութիւն 44
Ա. Ներգործական եւ չէզոք բայերուն շորս լծորդութիւնը . . . . . —
Ա լծորդութիւն, 193. Բ լծորդութիւն, 194. Գ լծորդութիւն, 195. Դ լծորդութիւն, 196:
Բ. Կրաւորական բայերուն շորս լծորդութիւնը 49
§. 3. Անկանոն խոնարհմունք 50
Ա. Կէս ղարտուղիք, 203. Բ. Բուն ղարտուղիք, 207:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. Պակասաւոր եւ Միադիմի բայեր. 56
§. 1. Պակասաւոր բայեր . . . . . —
§. 2. Միադիմի կամ Դիմաղուրկ բայեր . . . 57

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ. Բացասական, (Ուրացական կամ ժխտական) բայեր 58

Երես

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ· *Բայերու ածանցմունքը* 62
Անցողական բայեր· 232.
ՅՕԳՈՒԱԾ Ե· *Բայերու ժամանակներուն վրայ պիտելիք* 66
§· 1· *Բազադրեալ ժամանակներ* . . . . . —
§· 2· *Ժամանակ չհնող մասնիկներ* 69
ԳԼՈՒԽ ՀՈՐՈՎՈՐԴ — ԴԵՐԲԱԶ· 70
Բայանուն· 267:
ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ — ՄԱԿԲԱԶ 73
§· 1· *Բուն մակբայներ* . . . . . —
Ա· Որակական, Բ· Տեղական, Գ· Ժամանակական, Դ· Հարցական, բացառական, եւայլն:
§· 2· *Գոյականէ-մակբայներ* 75
Ա· Տեղական, Բ· Ժամանակական:
§· 3· *Հոլովեալ մակբայներ* 76
Ա· Որակական, Բ· Տեղական, Գ· Ժամանակական:
§· 4. *Ածականէ մակբայներ* 77
Ա· Որակական, Բ· Ժամանակական, Գ· Քանակական:
§· 5· *Դերանունական մակբայներ* 78
Ա· Որակական կամ Ցուցական, Բ· Տեղական:
§· 6· *Կրկնաւոր մակբայներ* 79
Մակբայակերպներ, 281·
ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ — ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ · . 81
§· 1· *Բուն նախադրութիւններ* . . . . . —
Ա· Ցետադաս, Բ· Նախադաս· 302:
§· 2· *Գոյականէ նախադրութիւններ* 82
§· 3· *Մակբայէ նախադրութիւններ* 84
ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ — ՁՈՂԱԿԱՊ 85
ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ — ՄԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ · . 87

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԽՕՍՔ — ԿԱՄ ԲԱՌԵՐՈՒ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

Երես.

Գլուխ Ա. — ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ . . . 90
ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. *Անուն՝ բայի հետ* . . . . . —
ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. *Անուն՝ անուան հետ* 92
§. 1. *Գոյական՝ գոյականի հետ* . . . . . —
Ա. *Բացայայտիչ եւ Բացայայտեալ* . . . —
Բ. *Ցառկացուցիչ եւ Ցառկացեալ* . . . 93
§. 2. *Ածական գոյականի հետ* 95
Գլուխ Երկրորդ — ԽՆԴՐԱՒՈՒԹԻՒՆ . . . 96
ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. *Բայերու խնդիր* 97
§. 1. *Խնդիր-սեռի* . . . . . —
§. 2. *Խնդիր-թուոյ* 99
Ուղղական խնդիր-ին. 351. Հայցական, 355, Սեռական, 357. Տրական, 359. Աննախդիր տրական, 364. Աննախդիր ներգոյական, 367. Բացառական, 369. Գործիական, 371:
ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. *Դերբայներու խնդիր* 105
ՅՕԴՈՒԱԾ Գ. *Ածականներու, եւ թուական ու մասնական անուանց խնդրառութիւնը* . 106
§. 1. *Ածական անուններու խնդիր* . . . . . —
Ուղղական խնդիր, 377. Տրական, 378. Բացառական, 379. Գործիական, 381: — Բաղդատականներու խնդիր, 383:
§. 2. *Թուական եւ մասնական անուանց խնդրառութիւնը* 108
Գլուխ Երրորդ — ՄԱՍՆԱԳ-ՐՄԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆ.
ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. *Անուն* 109
§. 1. *Անուան թուոյն կիրառութիւնը* . . . . —
§. 2. *Հոլովներու գործածութիւն* . . . . . —
Ուղղական, Հայցական, Աննախդիր տրական եւ ներգոյական, 397—403. Սեռական, 404. Բացառական, 405. Գործիական, 408:

Երես.

Հոլովոց զուգակշիռը 112
Տեղւոյ եւ ժամանակի որոշմունք 113
§. 3. Ածական եւ Գոյական 114
§. 4. Յօդերու գործածութիւնը 116
Որոշեալ յօդ, 422. Անորոշ յօդ, 441։
§. 5. Թուական եւ Մասնական անուանց գործածութիւնը 121
ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. Դերանուանց եւ Դերանունական յօդերու գործածութիւնը 123
§. 1. Դերանուններ . . . . . —
§. 2. Դերանունական յօդեր 126
ՅՕԴՈՒԱԾ Գ. Բայերու կիրառութիւն 127
§. 1. Բայերուն սեռը . . . . . —
§. 2. Բայերուն եղանակներն ու ժամանակները . 128
ՅՕԴՈՒԱԾ Դ. Դերբայներու գործածութիւն . 131
§. 1. Դերբայ աներեւոյթ 133
Ա. Աներեւոյթ բայ, 499. Բ. Աներեւոյթ գոյական. 506. Գ. Աներեւոյթ ածական, 509։
§. 2. Դերբայ ընդունելութիւն (ներկայ) . . . 137
§. 3. Դերբայ անցեալ 138
Ա. Անցեալ բայ, 517. Բ. Անցեալ գոյական, 520. Գ. Անցեալ ածական, 524։
§. 4. Դերբայ ապառնի 140
Աժ, լու, լիք դերբայներուն գործածութեան առանձին կանոնները 141
ՅՕԴՈՒԱԾ Ե. Անփոփոխ մասանց-բանի կիրառութիւնը 146
§. 1. Մակբայ . . . . . —
§. 2. Նախադրութիւն 148
§. 3. Շաղկապ 150
ՅՕԴՈՒԱԾ Զ. Բառերու կրկնութիւնը 154
Ա. Գոյական անուն, 577. Բ. Ածական անուն, 580. Գ. Բայ եւ դերբայ, 582. Դ. Մակբայ. 583։

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ — ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՉԵՒԵՐ . 157

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. Շրջումն կամ Շրջան 158
ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. Զեղչումն 159

Երես.

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ. *Աւելադրութիւն* 161
ՅՕԴՈՒԱԾ Դ. *Բակառութիւն* 164
Ա. Հոլովոց, 614. *Բ. Թուոց*, 616. *Գ. Դիմաց*, 617։

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ԱՌՈԳԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՑԱՂԱՁԱՓՈՒԹԻՒՆ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ 167

Ա. ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ 168
ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. *Ուղղագրութեան ընդհանուր սկզբունք* . . . . . —
Ա. Գլխաւոր գրեր, 621. *Բ. Բաղաձայն գրեր*. 631։
ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. *Տրոհութիւն* 172
§. 1. *Տողագարձ* . . . . . —
§. 2. *Կիսագրութիւն* 176
Բուն կէտեր, եւ Կիսագրութեան նշանները։ Համառօտագրութիւն, եւ Գլխագրաց գործածութիւնը 179
Բ. ԱՌՈԳԱՆՈՒԹԻՒՆ 182
Քանի մը հայերէն տառերու հնչմունքը. 692—712։
Գ. ՑԱՂԱՁԱՓՈՒԹԻՒՆ 190
ՅՕԴՈՒԱԾ Ա. *Տառաւորի կազմութիւնը* . . . —
§. 1. *Տաղաչափութեան ոտքերը* . . . . . —
§. 2. *Հատած եւ Անդամ* 194
§. 3. *Ցանգ* 199
Ա. Ցանգերու նոյնաձայնութեան աստիճանները . . . . . —
Բ. Ցանգերու դասաւորութիւն 202
§. 4. *Տող եւ Տուն* 203
ՅՕԴՈՒԱԾ Բ. *Տաղաչափական լեզու* 205

ՅԱՌԶԼՈՒԱԾ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ ԳՐԱԲԱՐ ՀԱՑԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

	Երես.
ԱՆՈՒՆ ԵՒ ԴԵՐԱՆՈՒՆ	211
Հոլով եւ Հոլովումն	—
Կանոնաւոր Հոլովմունք	212
Անկանոն կամ զարտուղի Հոլովմունք	213
Հոլովմանց վրայ գիտելիք	214
1. Խառն Հոլովմունք եւ ևէս զարտուղիներ. 2. Կրկին Հոլովմունք. 3. Պակասաւոր անուններ. (Անեզական եւ Անյոքնական.) 4. Երկրորդական Հոլովներ. 5. Նախդրիւ Հոլովներ:	
Թուական անուանք	217
Միջակ կամ Մասնական անուանք	218
Դերանուանց Հոլովումը	219
ԲԱՅ ԵՒ ԴԵՐԲԱՅ	221
Էական բայեր	222
Կանոնաւոր խոնարհմունք	223
Ա. Պարզ բայերու լծորդութիւնք . . .	224
Բ. Ն յաւելուածով բայերու լծորդութիւնք	228
Անկանոն խոնարհմունք. (Զարտուղի բայեր.) . .	230
Բայերու խոնարհմանց վրայ գիտելիք	232
1. Ընդհանուր գիտելիք. 2. Մանր զարտուղութիւններ. 3. Խառն խոնարհմունք. 4. Կրկին ձեւով խոնարհմ. 5. Պակասաւոր խոնարհմ. (Պակասաւոր բայ. Հասարակ բայ. Դիմաղուրկ.) 6. Բացասական բայեր:	
ԱՆՓՈՓՈԽ ՄԱՍՈՒՆՔ-ԲԱՆԻ	237
Մակբայ	—
Նախդիր եւ Նախադրութիւն	239
Շաղկապ	241
Միջարկութիւն	—
Անփոփոխ մասանց-բանի վրայ գիտելիք . . .	—
ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ.	242
Անուն-բայի եւ բայ	—
Ածական, Ցատկացուցիչ եւ Բացայայտիչ . . .	—

Երես.

ԽՆԴՐԱՒՈՒԹԻՒՆ 244
Բայերու խնդիր . . . . . —
Դերբայներու խնդիր . . . . . —
Ածական անուանց խնդիր 245
ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ԿԻՐԱՒՈՒԹԻՒՆ 246
Անուան թիւն ու հոլովը . . . . . —
Ցօդերու գործածութիւն 247
Բառերու կրկնութիւնն ու շարքը 248

—

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ, *աշխարհաբար եւ գրաբար* 482

—

ՑՈՒՑԱԿ *քերականական բառեր այբուբենի կարգաւ* . 491

ՀԱՄԱՌՕՏՈՒԹԻՒՆՔ

Ած.	ածական.
Աներ.	աներեւոյթ.
Անկ.	անկատար.
Անց.	անցեալ.
Ապռ.	ապառնի.
Արգել.	արգելական.
Բղդ.	բաղդատական.
Բցռ.	բացառական.
Գերդր.	գերադրական.
Գերկտ.	գերակատար.
Գլ.	գլուխ.
Գծ.	գործիական.
Գոյ.	գոյական.
Գրբ. գրբր.	գրաբար.
Գրծ. գործ.	գործիական.
Դ.	դեմք.
Դեր.	դերանուն.
Դերբ.	դերբայ.
Եզ.	եզակի.
Եր.	երես.
Զրտղ.	զարտուղի.
Ընդ.	ընդունելութիւն.
Լծ. լծոր.	լծորդութիւն.
Խնդ.	խնդիր.
Խն. բն.	խնդիր - բնութեան.
Խն. ս.	խնդիր - սեռի.
Խնրհմ.	խոնարհում.
Ծան.	ծանօթութիւն.
Կատ. կտր.	կատարեալ.
Կրւ. կրւր.	կրաւորական.
Հյց.	հայցական.
Հոլ.	հոլովումն.
Հսրկ.	հասարակ.
Հրմ. հրմ.	հրամայական.
Միջ.	միջին.
Մկ. մկբ.	մակբայ.
Յոք.	յոքնակի.
Յտկ.	յատուկ (անուն.)
Յտկց.	յատկացուցիչ.
Յրկար.	յարակատար.
Յք. յքն.	յոքնակի.
Յօդ.	յօդուած.
Ներ. ներգ.	ներգոյական.
Ներգծ.	ներգործական.
Նշ.	նշանակութիւն.
Նր. նրգ.	ներգոյական.
Շղ. շղկ.	շաղկապ.
Ուղ.	ուղղական.
Պտմ. պատմ.	պատմական.
Պրռ.	պարառական.
Ռմկ. ռամկ.	ռամկական.
Ս. ն.	սահմանական ներկայ
Սեռ.	սեռական.
Սհմ. սահմ.	սահմանական.
Ստոր.	ստորադասական.
Ստց.	ստացական.
Տ.	տես.
Տճ. տճկ.	տաճկերէն.
Տր. տրա.	տրական.
Փխ. փխկ.	փոխանակ.

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

Քերականութիւն. Գիր. Խօսք. Պատուար-բանի:

1. ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ *արուեստ մըն է, որ կը սորվեցընէ լեզուս մը նախ ուղիղ հասկընալ եւ երկրորդ անսխալ խօսիլ կամ գրել: Ռեսոի*

2. *Հայերէն լեզուի քերականութիւնը կը սորվեցընէ նախ հայերէն լեզուն ուղիղ հասկընալ, եւ երկրորդ անսխալ խօսիլ կամ գրել:*

3. *Հայերէն լեզուն երկու տեսակ կը բաժնուի. 1. Հին հայերէն որ կ'ըսուի Գրաբար, եւ հիմայ կը գրուի ու չի խօսուիր. եւ 2. Նոր հայերէն որ կը կոչուի Աշխարհաբար կամ Ասիական, եւ հիմայ կը գրուի ու կը խօսուի. — Աշխարհաբարին այն մասն որ գրաբար լեզուի կամ գրոց անարժան բառ կամ խօսուածք է՝ կը կոչուի Թաղիքա կամ Թաղիական:*

4. *Ամէն լեզուի մէջ խօսքը բառէ կը շինուի. բառ՝ վանկէ, ու վանկը՝ գրէ: Ռեսոի խօսուած կամ գրուած խօսքին սկզբնական արմատն է Գիր:*

5. *Հայերէն լեզուն երեսուն'ութը գիր ունի. որ են՝ ա. բ. գ. դ. ե. զ. է. ը. թ. ժ. ի. լ. խ. ծ. կ. հ. ձ. ղ. ճ. մ. յ. ն. շ. ո. չ. պ. ջ. ռ. ս. վ. տ. ր. ց. ւ. փ. ք. օ. ֆ: — Գ գիրը միայն օտար բառերու մէջ կը գործածենք:*

6. *Գիր երկու տեսակ է. 1. Ձայնաւոր, եւ 2. Բաղաձայն: — Ձայնաւոր գիրն ինք իրմէ ձայն կրնայ հանել, եւ ութ հատ է. ա. ե. է. ը. ի. ո. ւ. օ: Բա-*

ղաձայնն առանց ձայնաւոր գրի մ՚օդնականութեան ձայն չի տար. այսպէս են մնացած ամէն գրերը. Բ. Գ. Դ. Ղ, եւայլն:

7. Ամէն ձայնաւոր գիր իւր քովի բաղաձայններովը մէկտեղ հնչում մը կու տայ՝ որ վանկ կ՚ըսուի. զորօրինակ. այս. չափ. լայն՝ մէյ մէկ վանկ են. այս-չափ. ա-գահ. եր-կամ՝ երկ՚երկու վանկ: Ուստի բառի մը մէջ քանի ձայնաւոր որ ըլլայ՝ նոյնչափ ալ վանկ ունի այն բառը:

Միավանկ կը կոչուի բառ մ՚որ միայն մէկ վանկ ունի, ինչպէս՝ ձայն. գորգ. — Բազմավանկ՝ ան որ աւելի կամ շատ վանկ ունի, ինչպէս՝ որդի. մարդասիրական:

8. Բայց երբեմն երկու ձայնաւոր մէկտեղ՝ մէկ վանկ կը կազմեն, ինչպէս եա: Այսպիսի վանկերն Երկ-բարբառ կը կոչուին. եւ են՝ աւ. եւ. իւ. ու. եա:

9. Ի գիրն ինք իրմէ վանկ չի ձեւացներ, այլ կամ նախընթաց ձայնաւորով մը երկբարբառ կը շինէ, եւ կամ իրմէ յառաջ բաղաձայն մը կ՚ունենայ, ինչպէս՝ տարւոյ. որդւոց: (Տես 629:)

10. Մէկ կամ աւելի վանկ որ ինք իրմէ միտք մը կամ նշանակութիւն մը կու տայ՝ Բառ կ՚ըսուի, ինչպէս՝ մարդ. կարդալ. իմաստուն:

11. Բառերը քովէ քով գալով՝ Խօսք մը կը ձեւացընեն. ինչպէս. Աստուծմէ վախցիր: Ծնողէդ պատուէ: Ընկերդ սիրէ: Անոր համար բառը Միասն-բանի կը կոչուի, այսինքն խօսքի մաս:

Այս քերականութիւնս երկու մաս բաժնելով՝ նախ Բառի եւ երկրորդ Խօսքի կազմութեան կանոնները կ՚ընծայեցընենք:

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՌ—ԿԱՄ ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

12. ԲԱՌ կամ Մասն-բանի ութ տեսակ է. չորսը փոփոխական եւ չորսն անփոփոխ:

Փոփոխականք.	Անփոփոխք.
1. Անուն.	5. Մակբայ.
2. Դերանուն.	6. Նախադրութիւն.
3. Բայ.	7. Շաղկապ.
4. Դերբայ.	8. Միջարկութիւն:

13. Փոփոխական մասանց-բանի փոփոխութիւններն երկու են. 1. Թիւ, ու 2. Հոլով կամ Խոնարհումն:

14. Թիւ, որ համրանք ըսել է, կը ցուցընէ բանին մէկ կամ աւելի ըլլալը: Թիւն երկուք է. Եզակի, որ մէկ ըլլալը կը ցուցընէ, ու Յոքնակի, որ աւելի ըլլալը կը ցուցընէ: Այսպէս, եզակի է՝ գաղաք. որդի. տեսայ. մեռաւ. — յոքնակի է՝ գաղաքներ. որդիք. տեսանք. մեռան:

15. Հոլով կամ Խոնարհում կ'ըսուի բառի մը եղքի ծայրի փոփոխութիւնները: — Անուանցն ու դերանուանցը կ'ըսուի Հոլով. իսկ բայերունը՝ Խոնարհումն: Ինչպէս հաց անունը հոլովելով կ'ըլլայ հացի, հացով, եւայլն. տեսնել բայը խոնարհելով կ'ըլլայ տեսնեմ. տեսայ, եւայլն:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՆՈՒՆ

16. *Անուն* առաջին տեսակ բառն է, եւ կը ցուցընէ թէ բան մը ինչ է կամ ինչպէս է. զորօրինակ. *Տպտպ. Ձաա.* — *Քաբէ. Քաբէյ*:

Անուն ունի, *ըսինք*՝ 1. *Թիւ*, 2. *Հոլով* եւ 3. *Հոլովում*, որ հիմայ պիտի տեսնենք:

ԾՕԳՈՒԱԾ Ա.

ԱՆՈՒԱՆ ԹԻՒԸ, ՀՈԼՈՎՆ ՈՒ ՀՈԼՈՎՄՈՒՆՔԸ

Թիւ: — *Եզակի անուն մը յաքնակի ընելու կանոններն ասոնք են*:

17. Ա. *Միասնական անուններուն եզ մասնիկն առնելով յաքնակի կ'ըլլան. այսպէս՝ եզակի Ձաա. փայտ. Յի. խօսք. յաքնակի՝ Ձաա-եզ. փայտ-եզ. Յի-եզ. խօսք-եզ*:

18. Բ. *Բազմասնական անուններուն ներ մասնիկն առնելով յաքնակի կ'ըլլան. այսպէս՝ եզ. պարտէզ. ընտանի. ճամբայ. Քեռի. Տարեքար. յաքն. պարտէզ-ներ. ընտանի-ներ. քեռի-ներ. Տարեքար-ներ: Նոյնպէս ներ մասնիկ-ի՛ առնուն մէկուկէս վանկ* * *ունեցող անուններուն. ինչպէս՝ ոսկր-ներ. ատպղ-ներ. գլուխ-ներ. քլուխ-ներ. սրտի-ներ*:

* *Կան կամ մոռ կամ կարճ կ'ըսուի այն վանկին որ ամբողջ վանկին կէս երկայնութիւնը կամ տեւողութիւնն ունի. զորօրինակ՝ ատ-պղ բառին մէջ՝ ատ ամբողջ վանկ է, իսկ պղ (կամ պ̊ղ) կէս վանկ. ինչու որ ատ երկար է ու պղ կարճ:*

19. Գ. *Անուան մը վերջին անձայն յ որ ըլլայ, յ գիրը յաքնակին մէջ կը կորսուի. այսպէս. եզ. պղայ. ճամբայ. վրայ. յաք. պղա-ներ. ճամբա-ներ. վրա-ներըը: Կայ գրող ալ՝ պղայներ. ճամբայներ. վրայներըը:*

ՀՈԼՈՎ: — 20. *Հոլովները վեց հատ են.*

1. Ուղղական.
2. Հայցական.
3. Սեռական.
4. Տրական.
5. Բացառական.
6. Գործիական:

Զորօրինակ Ուղղական է երբ որ ըսեմ՝ Մարդ եկաւ. (ածկ. ապտ ՝ԷԼՔԻ.)

Հայցական՝ Մարդ տեսայ. (ապտ ՝ԷՕՐՔԻ.)

Սեռական՝ Մարդո՛ պատկեր. (պատ [պատմ] բեռ-ված.)
Տրական՝ Մարդո՛ կը նմանի. (պատմա պիտի.)
Բացառական՝ Մարդէ առի. (պատմեն ելար.)
Գործիական՝ Մարդով խաւրեցի. (պատ [պատմ] ուղարկեցի:)

ՀՈԼՈՎՈՒՄ: — 21. Ամէն անուն միեւնոյն կերպով չի հոլովիր. ինչպէս տարբ՝ կ'ըլլայ տարբո՛, իսկ ձայն՝ կ'ըլլայ ձայնէ: Ամէն տեսակ տեսակ հոլովել կ'ելլէ. եւ այս տարբերութիւնս կամ այս կերպ կերպ հոլովելը կը կոչուի Անոնց Հոլովումն:

22. Հոլովում չորս տեսակ է, որ եզակի սեռականէն կ'որոշուի կամ կը ճանչցուի:

Ա Հոլովմանը կ'ըլլայ	-է.	ինչպէս ձայն-է.
Բ Հոլովմանը կ'ըլլայ	-ո՛.	ինչպէս տարբ-ո՛.
Գ Հոլովմանը կ'ըլլայ	-ա՛ն.	ինչպէս ամառ-ա՛ն.
Դ Հոլովմանը կ'ըլլայ	-է՛ն, ան.	ինչպէս ձեռ-է՛ն. ընտ-ան:

23. Յոքնակիի մէջ Հոլովմանց տարբերութիւն չկայ. ուստի յոքնակի ուղղականն ըստ կանոնի (17, 18) դանելէդ ետքը՝ ամէն անուն միակերպ երկրորդ հոլովման եզակիին պէս հոլովէ:

24. Անուններուն մեծ մասն այս ընդհանուր կանոններուս տակ կ'երթայ. եւ այսպիսի հոլովմունքը կ'ըսուին կանոնաւոր հոլովմունք: Բայց կան նաեւ Անկանոն հոլովմունք ալ՝ որ այս կանոններէս դուրս կ'իյնան, որոնց վրայ վարը (§ 2.) պատ կը խօսինք:

§ 1. Կանոնաւոր հոլովմունք:

25. ԱՌԱՋԻՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆ

	Եզակի.	Յոքնակի.
Ո—ղ. Հյց.	Ծառ.	Ծառե՛ր.
Սեռ. Տր.	Ծառ-ի.	Ծառե՛ր-ու.
Բացառ.	Ծառ-է.	Ծառե՛ր-է.
Գործիակ.	Ծառ-ով:	Ծառե՛ր-ով:

Առաջին հոլովման տակն են անուանց մեծ մասը:

Փայտ, փայտի, տե՛ր.	Չինուստ, ըի, ուստա՛ր.
Ձայն, ձայնի, ձայնե՛ր.	Բարեկամ, մի, կամե՛ր.
Ձար, չարի, չարե՛ր.	Որսորդ, դի, որսո՛ղներ.
Անցք, անուշի, ցչնե՛ր.	Պատկ, պատկի, պատկե՛ր:

26. ԵՐԿՐՈՐԴ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆ

Եզակի.		Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Ծեր.	Ծերեր.
Սեռ. Տր.	Ծեր-ու.	Ծերեր-ու.
Բացառակ.	Ծեր-է.	Ծերեր-է.
Գործիակ.	Ծեր-ով.	Ծերեր-ով:

Երկրորդ հոլովման տակ կ'երթան հետեւեալ (ըստ մեծի մասին միավանկ) անունները:

Ձի, ձիու, ձիեր.
Դի, դիու, դիեր.
Հեղ, հեղու, հեղեր.
Մարդ, մարդու *.
Արեւ, եւու, եւներ.
Խենթ, թու, թեր.
Ծով, վու, վեր.
Պառաւ, պառւու, պառ-ւներ.
Շահ, հու, հեր.
Ժամ, ժամու, ժամեր.
Դար, դարու, րեր.
Հայ, հայու, յեր.
Գլուխ, գլխու, խներ.
Էշ, իշու, էշեր.
Արջ, արջու, ջեր.
Տղայ, տղու:

* Մարդ բառին յոքնակին զարտուղի է. (տես 50:)

Այս հոլովման տակն են ամէն Աներեւոյթ ըսուածները. տեսնել. նստիլ. աշխատիլ. երթալ. եւայլն. որ կ'ըլլան տեսնել-ու. նստել-ու. աշխատել-ու. երթալ-ու:

27. Երկրորդ հոլովման առջինէն տարբերութիւնը, ինչպէս կը տեսնես, մինակ եզակի սեռականին եւ տրականին մէջն է: Բայց ասոնցմէ շատերն առաջին հոլովման պէս ալ կրնան հոլովիլ. այսպէս կ'ըսուի՝ Երկու ժամի մէջ. Իր շահին համար Արեւին լոյսը:

28. ԵՐՐՈՐԴ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆ

Եզակի.		Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Օր.	Օրեր.
Սեռ. Տր.	Օր-ւան.	Օրեր-ու.
Բացառակ.	Օր-ւընէ.	Օրեր-է.
Գործիակ.	Օր-ով.	Օրեր-ով:

29. Երրորդ հոլովման տակ կ'երթան ժամանակ ցուցընող անունները:

Ատեն, ատենուան,
Ժամանակ, կուան,
Տարի, տարւան,
Ամիս, ամսուան,
Շաբաթ, շաբթուան.
Առտու, տուան.

Իրիկուն, կուան.
Ետինք, քուան.
Կէսօր, ըւան.
Ամառ, ռուան.
Ձմեռ, ռուան.
Ցորեկ, ըեկուան,
Գիշեր, ըուան,
Քառորդ, դուան.
Անգամ, գամուան.
Հիմայ, Հիմակ, մակուան.
Ցառաջ, ջուան.
Հերու, ըուան. (անցած տարի.)
Երէկ, ըեկուան.
Վաղը, վաղուան.
Օրհարսակ, կուան. (գրբր. օր հասարակ. ռմկ. օղարսակ:)

Կը գրուի նաեւ գիշերուան. ամաւուան, առանց ոյի:

30. Մահ, թէեւ ժամանակ չի ցուցըներ, կը հոլովի գրաբար ձեւով՝ մահուան, մահուընէ:

31. Ժամանակ ցուցընող անուններէն՝ դուրս կը մնան հեղ, հեղու. ժամ, մու. դար, ըու. ըոպէ, պէի. վայրկեան, կենի. գարուն, ընան, աշուն, աշնան:

32. Երրորդ հոլովման անուններն երբեմն ուրիշ կերպ ալ կը հոլովին. այսպէս. Հինգ օրի չափ. Այն օրէն ետեւ. Ամսոյն սկիզբը. Անցած շաբթու. Երկու շաբաթէն: Ամսէ ամիս. Տարէ տարի. (ուրիշ դիպուածի մէջ չ՚ըսուիր տարէ.) Այն անգամուն. Քանի մը տարիէն:

33. ՉՈՐՐՈՐԴ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆ

Եզակի.		Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Տէրութիւն.	Տէրութիւններ.
Սեռ. Տր.	Տէրութ-եան.	Տէրութիւններ-ու.
Բացառակ.	Տէրութ-ենէ.	Տէրութիւններ-է.
Գործիակ.	Տէրութ-եամբ.	Տէրութիւններ-ով:

Չորրորդ հոլովման տակ կ՚երթան ամէն ութիւն վերջաւորեալներն, եւ քանի մ՚ուրիշ անուններ ալ՝ որոնց հոլովները քիչ քիչ զարտուղութիւններ ունին:

Ծանրութիւն, թեան.
Բարութիւն, թեան.
Զօրութիւն, թեան.
Ծնունդ, նընդեան.
Ժողովուրդ, վրդեան.
Կործանում, նման.
Խաւարում, ըման.
Անուն, անուան.
Էրիկ, էրկան, կանէ.
Կնիկ, կնկան, կանէ.
Աղջիկ, ջկան, կանէ.
Լեռ, լեռան, լեռնէ.
Դուռ, դռան, դռնէ.
Տուն, տան, տընէ.
Շուն, շան, շընէ.
Ձուկ, ձկան, ձըկէ:

34. Ո՞ր֊ե՞ն վերջաւորեալներուն յոքնակին շատ անգամ կը հոլովի՝ ըզ֊ո֊ր֊ե՞ն, ըզ֊ո֊ր֊ենա՛յ:

35. Ե՞ս ու դո՛ս միավանկ անուններըը յոքնակի մէջ ն մ՛ալ կ՛առնըլեն. ըն֊ա֊նե՛ք. դո֊ա֊նե՛ք:

36. Զորրորդ հոլովման անուններէն ունենք երբեմն Ա հոլովման պէս ալ կը բանին, մանաւանդ գործածականի մէջ. այսպէս կ՛ըսուի՝ անո՛ւամբ կամ անո՛ւնով. տո՛մբ կամ տըմո՛վ. ձնկան կամ ձնկի վրայ. աչքան կամ աչքո՛վ:

Զորս կանոնաւոր հոլովմանց էական տարբերութիւնները հետեւեալ տախտակիս մէջ կը տեսնուի.

Եզակի.					Յոքնակի.
	Ա. ՀՈԼ.	Բ. ՀՈԼ.	Գ. ՀՈԼ.	Դ. ՀՈԼ.	ԱՄԷՆ ՀՈԼՈՎՄ.
Ո֊ՊՂ. ՀԱՅ.	—	—	—	—	-եր. (-նե՛ր.)
ՍԵՌ. ՏՐ.	-ի.	-ոջ.	-ուան.	-ան.	-երու.
ԲԱՑԱՌԱԿ.	-է.	-է.	-ուընէ.	-նէ.	-երէ.
ԳՈՐԾԻՔԱԿ.	-ով.	-ով.	-ով.	-ամբ.	-երով:

---

§. 2. Անկանոն հոլովումք:

37. *Անկանոն կամ Զարտուղի կ՛ըսուին այն հոլովմունքն որ կանոնաւոր հոլովմանց ընդհանուր կանոնին դուրս են. գործիական՝ եղբա՛յր կը հոլովի եղբօ՛ր, եղբօ՛ր. (եւ ոչ եղբա՛յրի:)*

38. *Առնցեալ ոմանք՝ որ կանոնաւորներէն քիչ կը տարբերին, կը կոչուին նման զարտուղի. իսկ բոլորովին տարբերածները՝ Յոռի զարտուղի:*

Ա. ԿԷՍ ԶԱՐՏՈՒՂԻՔ

39. *Անուններէն շատերը գրաբարի նման ալ կը նան հոլովիլ:*

40. — *Ա. ի վերջաւորեալ բազմավանկ անուններուն եզակին այսպէս կը հոլովի:*

Ո. Հ.	Հոգի.	Որդի.	Գինի.	Թշնամի.
Ս. Տ.	Հոգւոյ.	Որդւոյ.	Գինւոյ.	Թշնամւոյ.
Բ֊ց֊.	Հոգիէ.	Որդիէ.	Գինիէ.	Թշնամիէ.
Գ֊ր֊ած.	Հոգւով.	Որդւով.	Գինւով.	Թշնամւով.

Այսպէս ալ՝ բարի, բարւոյ. կենդանի, նւոյ. գօտի, տւոյ. ձիթենի, նւոյ. գեղացի, ցւոյ. դրացի. աթենացի. դրսեցի. տեղացի:

Ասոր հակառակ սովորութիւն եղած է հոլովել՝ գլխաւորաբար օտար անունները. Թիվոլիի. Ռիմինիի. Էֆէնտիով. Նոյնպէս հայլիի պէս, (լաւ եւս՝ հայելւոյ.) յոգնակիի. եզակիով: (Բայց մեծ սխալ է գրել Թիվոլիյի. Ռոչչիյի:)

41. — Բ. Եզակի ու յոքնակի հայցականին սկիզբը կ'եւելցուի ղ գիրը (որ նախդիր կ'ըսուի.) Մեր բանակն ղթշնամին ցրուեց:

42. — Գ. Անուանց եզակի ուղղականին վրայ + մ'աւելցընելով կ'ըլլայ յոքնակի ուղղական եւ հայցական. — որոնց սեռականն ու տրականը կը կազմուի աց, ոց, ուց, աց, անց, մասնիկներով (որ միայն վարժութեամբ կը սորվուի.) — իսկ բացառականն ու գործիականը կը շինուին՝ նոյն սեռականին վրայ մէ եւ մով աւելցընելով: Եւ այս է Դերանոռնական հոլովում:

Ո. Հ.	Հայ-ք.	Յոյն-ք.	Ծառայ-ք.
Ս. Տ.	Հայ-ոց.	Յուն-աց.	Ծառայ-ից.
Բցա.	Հայոց-մէ.	Յունաց-մէ.	Ծառայից-մէ.
Գրձ.	Հայոց-մով.	Յունաց-մով.	(Ծառաներով.)

Նոյնպէս Տղայ+, տղայոց կամ տղա+, տղոց, տղոցմէ, տղոցմով. — պահ+, պահոց. — դար+, դարուց. եւայլն: Աւելի գործածականներն են Դ հոլովման անունները, եւ մանաւանդ ութիւն վերջաւորեալները. ինչպէս. տէրութիւն+, թեանց, գրծ. թեամբ+. — ղբաղմուն+, ղմանց, գրծ. մամբ+. եւայլն:

Կամ զուտ գրաբար ձեւով՝ Լերինք, լերանց, (լեռներէ, լեռներով.) Դրունք, դրանց, (դռներէ, դռներով.) Կողմանք, կողմանց, (կողմերէ, կողմերով:)

43. — Դ. Ք վերջաւորած գոյականներն երկու կերպ կրնան հոլովիլ. — 1. մէյ մը գրաբարի պէս. եւ այն ատեն իրօք յոքնակի կը համարուին, ու վերը (42) գրածներնուս համեմատ կը հոլովին. գորձ+, գորձոց. գիր-+, գրոց. յեռ-+, յեռաց. ոտ-+, ոտից. աչ-+, աչաց. ղէն-+, ղինուց. գորձի-+, գորձեաց. դիպուաձ-+, դիպուաձոց, եւայլն: — 2. Մէյ մ'ալ հասարակ կանո-

նով, եւ այն ատեն եզակի կը համարուին. գործ+, գործ-
+ի. գր+ի. յեռ+ի. ոտ+ի. աչ+ի. ղէն+ի. դիպուածի. բեր+ի.
յոքնակի՝ գործ+եր. գր+եր. յեռ+եր. ղէն+եր. բեր+եր,
եւայլն:

44. Կան + վերջաւորեալներ ալ որ դրաբարի
կերպ չեն հոլովիր. ինչպէս՝ պռկուն+, հարկին+, աշուն+,
ցոյց+, կեցուած+, պառկած+, բանուած+. եւ ընդհան-
րապէս ամէն անուն որ դրաբար չէ:

45. Ք վերջաւորեալներուն վրայ տուած կանոննիս
չ՚իմացուիր անոնց վրայ՝ որոնց ծայրի + գիրն իրենց
արմատական է ու չի զատուիր. ինչպէս +աղա+, թոտ+,
թէ+, կնի+, եւայլն:

46. Քանի մ՚անուն յոքնակի ձեւով բայց եզակի
նշանակութեամբ կը բանեցուի. Այս տեղաց. այն դիաց.
նոյն շնորհաց. իւր գրոց. ատենօ+. տարւօ+. մտօ+. կա-
մօ+. աչօ+. յեռօ+. ոտօ+. յանցանօ+:

47. Անուններէն ոմանք միայն յոքնակի հոլով-
ման մէջ կը զարտուղին:

48. — Ա. Կտոր ու տեղ* յոքն. ուղղական կ՚ըլ-
լան կտորուան+, տեղուան+: Ոսկր, յ.ք. ոսկրտան+: Ձի,
յ.ք. յիան+, յիանց. Թէպէտ կ՚ըսուի նաեւ կտորներ,
ոսկրներ, յիեր:

* Տեղ բառը կանոնաւոր հոլովմանէ զատ հոլովում
մ՚ալ ունի:

Եղ. Տեղ.	Յոգ. Տեղեր, տեղիք, տեղուանք.
Տեղի, տեղւոյ, տեղաց.	Տեղերու, տեղեաց, տեղաց.
Տեղէ, տեղաց.	Տեղերէ, տեղաց, տեղուանքէ.
Տեղով, տեղեաւ.	Տեղերով, տեղեօք, տեղօք, տեղուանքով:

49. — Բ. Եղբայր, +ոյր, կնիկ, տէր, շուն բառե-
րուն յոքնակին կ՚ըլլայ երբեմն՝ եղբըրտի+, +րուըտի+
կամ +րուըտա+, կնկտի+, տիրուըտի+, շնուըտի+. սեռա-
կան՝ +րուըտոց, կնկտոց, կնկտոցմէ, կնկտոցմով: Բոլոր-
տի+ յոքնակի բառն անհոլով կը մնայ:

50. — Գ. Մարդ բառին յոքնակին կ՚ըլլայ ե-
զակի ձայնով՝ մարդիկ, մարդկան, մարդկանէ, մարդկամբ,
կամ դարձեալ կրկին յոքնակի մարդիկներ, ներու,
եւայլն: Իսկ բուն կանոնաւորը մարդեր շատ քիչ կը
գործածուի:

51. — Դ. Մարմնոյ միավանկ զոյգ անդամներուն անունները յոքնակիի մէջ ուըներ կ'ըլլան, այսպէս

Եղ.	Ձեռք. Յոգ.	ձեռուըներ.
	Ոտք.	ոտուըներ.
	Մատ.	մատուըներ.
	Աչք.	աչուըներ.
	Յօնք.	յօնքուըներ, (ընքուիներ.)
	Ծունկ.	ծնկուըներ.

Երբեմն կ'ըսուի նաեւ՝ ձեռքեր. ոտքեր, եւ այլն:

52. Վերջապէս Ա հոլովման անուններէն ոմանց սեռականը գրաբար ձեւով կ'ըլլայ եզ. ոյ, եւ յոք. ոց. ինչպէս մարմին, մարմնոյ, մնոց. — գետ, գետոյ, տոց. — լուսին, լուսնոյ. — լոյս, լուսոյ: Ոմանց ալ յոք. գործիականը իւ գ կամ օ գ կամ ով գ. ինչպէս ծախիւ գ, ծախքով. աղօթիւ գ, աղօթքով. մեղօ գ, մեղքով. փետրով գ, փետուրներով, եւայլն: Ի վերջաւորեալ բազմավանկներուն (տես 40.) յոք. կ'ըլլայ ի գ, եաց, եօ գ. կամ ի գ, ւոց, ւով գ. ինչպէս թշնամի գ, թշնամեաց, մեօ գ. որդի գ, որդւոց, դւով գ:

Իսկ ուրիշ գրաբարի կերպ գործածուած ամէն հոլովներն ըստ պատշաճի գիտնալու համար բուն գրաբար հոլովմունքները միտք առնելու է:

Բ. ԲՈՒՆ ԶԱՐՏՈՒՂԻՔ

53. Գլխաւորաբար երկու տեսակ բուն զարտուղի հոլովում կայ, երկուքն ալ դերանունական կերպով.

54. Ա. որուն սեռականը կ'ըլլայ -օր:

Ո. Հ. Հայր.	Մայր.	Եղբայր.
Ս. Տ. Հօր.	Մօր.	Եղբօր.
Բցռ. Հօրմէ.	Մօրմէ.	Եղբօրմէ.
Գրծ. Հօրմով. (Հայրով, գրբր. հարբ.)	Մօրմով. (մայրով, գրբր. մարբ.)	Եղբօրմով, (եղբայրով, գրբր. եղբարբ:)

Ասոնց յոքնակին կանոնաւոր է, հայրեր, մայրեր, եղբայրներ. բայց գրաբարէ ալ առնելով կ'ըսուի նաեւ հարգ, հարց. մարգ. եղբա գ, բարց, բարցմէ, եւայլն:

55. Բ. որուն սեռականն -ոջ կ'ըլլայ:

Ո. Հ. Տէր.	Քոյր.	Կին.
Ս. Տ. Տիրոջ.	Քրոջ.	Կնոջ.
Բց. Տիրոջմէ.	Քրոջմէ.	Կնոջմէ.
Գ.ծ. Տիրոջմով.	Քրոջմով.	Կնոջմով:

Ցոքնակին կանոնաւոր է, պէրէք, *+ոյրէք*, բայց դրաբարէ ալ առնելով կ'ըսուի նաեւ պեաբ+, պերանց. *կանայ+*, *կանանց*, *կանանցմէ*: Այսպէս նաեւ Այր* բառին յոքնակին, *ար+*, *արանց*, *արանցմէ*: Նմանապէս պարոն բառին յոքն. կը դործածուի շատ անդամ պարոնայ+: — Տալ, անէր, երբեմն նաեւ ընկէր բառերն եզակիի մէջ առնոց պէս կը հոլովին պոլոջ, անէրոջմէ, ընկէրոջ:

* 56. * Այր բառին եզակին չի հոլովիր, բայց պէտք եղած առեն, եթէ ած. գօճա կը նշանակէ, էրկի բառէն առնելով կը հոլովի էրկիան, էրկիանէ. իսկ եթէ ած. էր. էր+է+ կը նշանակէ, կը հոլովի էրկի *մարդս*, էրկի *մարդէ*:

57. Օր անունը դրաբարի նման զարտուղի հոլով մ'ալ ունի.

Եզ.	Օր.	Աւուր.	Օրէ.	Օրով.
Յհ.	Աւուրք.	Աւուրց.	Օրերէ.	Օրերով:

58. Աստուած անուան եզակին այսպէս կը հոլովի. Աստուած, զԱստուած, Աստուծոյ, Աստուծմէ, Աստուծով կամ -ձմով: Իսկ յոքնակին, եթէ պէտք ըլլայ, կանոնաւոր է. աստուածներէ, ներս, կամ դարձեալ աստուածէ, աստուծոց:

59. Կայծ անկանոն հոլովումմ մ'ունի. կայծէ, կայծմէ, կայծերոց:

---

§. 3. Նախդիր. — Անձնախդիր հոլովներ:

60. Նախադիտելիք: — Դրաբար հայերէն լեզուի մէջ քանի մը դրեթ կան, որ անունէ մը յառաջ կը դրուին ու այլեւայլ հոլովներ կը շինեն. եւ կը կոչուին Նախդիր:

61. Գլխաւոր նախդիրներն են զ, է, յ: — Ի եւ յ միեւնոյն նախդիրն է. է բաղաձայնէ յառաջ կը դրուի, իսկ յ ձայնաւորէ յառաջ:

1. Ջ հայցական կը շինէ. — Ջմշնամին հալա-
ծել. գիտեմ զքեզ ով ես:

2. Ի եւ ց տրական կը շինէ. — Ի տուն գալ. ցա-
նապատ երթալ:

3. Ի եւ ց բացառական կը շինէ. — Ի սկզբանէ
գիտէի զձեզ. դարձաւ ցանապատէ:

4. Ի եւ ց ներգոյական կը շինէ. — Ի ճանա-
պարհի մնալ. ծնաւ է Բեթղեհէմ. յերուսաղէմ բնա-
կել: — Ներգոյականը գրաբար հոլով մըն է որ կը
ցուցընէ մէջ. է պատկերի. (պատկերի մէջ:)

62. Արդի լեզուին մէջ նախդիրները բոլորովին
դուրս ինկած են. այսպէս կ'ըսենք՝ Թշնամին հալա-
ծել. տուն գալ. անապատէն դար-
ձաւ. Երուսաղէմ բնակիլ:

63. Մենք հոս *Անձնախոյիր հոլով* կը կոչենք այն
հոլովները՝ որ գրաբարի նախդիրը թողուցած են: Առնց
մեծ մասը, առանց նախդրի ըլլալուն, ոմանք ճիշդ
ուղղականի կը նմանին եւ չեն ուղղական, ոմանք ալ
տրականի, եւ տրական չեն:

Արդ՝ 1. *Անձնախոյիր հայցական* հոլովը եւ ուղ-
ղականի ձեւով՝ քանի որ ը դիրը չունի. — Սա գէր-
ը կարդա. (+ԷՐՈՍՊԸ.) Սամիւռնի պըտ-ընեբը փորեցին.
(ՀԷՕՂԷՐՆԷ:)

2. *Անձնախոյիր տրական*, ուղղականի ձեւով. —
Բռնաւորի յետ+ ինկայ. (ԷԼՆԷ.) Մեր վրանը հրաւիրե-
ցինք. (ՉՈՓԸՐ.) Փութիչ հասանք:

3. *Անձնախոյիր ներգոյական*, ուղղականի ձեւով.
— Եղբայրս Յոհաննսպան մնաց. (Ր՝ոհԻՆՆԱՆՊԱ.) Դուք
սա պեղը նասեցէք. (ՀՈ՝ ԵԷՐՊԷ:)

4. *Անձնախոյիր ներգոյական*, տրականի ձեւով.
— Ապենին չհասաւ. (ՎԷՊՆԸՆՊԱ.) Տղայ-ներեան՝ դժուա-
րաւ կը տրվէի. (ԸՑՈ՝ՓԼՈ՝ՂՈ՝ՏՊԱ:)

5. *Անձնախոյիր բացառական* տրականի ձեւով.
— Շփոթելոն՝ լեզուն կապուեցաւ. (ԳԲԲ. Ի ՀՓՈԹԵ-
ԼՈՅՆ. ՀԱՂԱՐԲԱՂԱԲՆՊԱՆ.) Գործ խօսիլ. (ԳԲԲ. Ի ԳՐՈՑ.
+ԷՐՆԱՊՊԱՆ:)

Հասարակ բացառականը միշտ անձնախոյիր է:

64. *Կայ կոչական բառած հոլով մ՚ալ, որ նոյնպէս ճիշդ ուղղականի կը նմանի. եւ անուն մը կոչելով (կամ իրեն կանչելով) կ՚անուանէ. ինչպէս. Ո՛ր-պեսէ, Աստուածմէ վախցիր: Ձես մտիկ ըրէք (ւ՛վ) Աբենաց: — Կոչականն աննախդիր հոլով չէ. միայն թէ սովորն ալէկ միտք առնելու է որ ուղղական չկարծէ:*

---

§. 4. Կորոնավոր եւ փոխոխվոր հոլովմունք:

65. *Հայերէն լեզուի մէջ շատ բառեր կան, որոնց վերջին ձայնաւոր դիրը կը կորուսի կամ կը փոխուի, — երբ նոյն բառին վրայ ամբողջ վանկ մը աւելնայ: Այսպէս կ՚ըսենք քեռ, աեռ. քեր-ոջ. (եւ ոչ քեռոջ.) քեռ-ան. (եւ ոչ քեռուան.) գլուխ, գլ-խոյ, գլ-խով. (եւ ոչ գլուխոյ.) աչք, աչքոյ, աչքով. (եւ ոչ աչքով:)*

66. — Ա. *Հոլովելու առնեն կորուսող ձայնաւորները են՝ ա, է, ո:*

Ա.

Գաղաք, քաղ-քի.
Բեռան, բեր-նի.
Պատառ, պատ-առ.
Շաբաթ, շաբ-թուան.
Զաւակ, զաւ-կի.
Աչեաց, աչս-ից.
Տախտակ, տախտակի.*
Կռնակ, կռնակի.
Սուակ, սաքի.
Աղքատ, աղքատի.
Տղայ, տղ-ու.
Ճամբայ, ճամբ-ու.
Փեսայ, փես-ի.
Աստուածծ, աստ-ծոյ.

Ի.

Երկեր, երկ-րի.
Գետնէն, գետ-նի.
Գիծ, գ-ծի.
Քէթ, ք-թի.
Կաղնէն, կաղ-նի.
Դաւթէ, Դաւ-թի.
Սերտ, ս-տի.
Մոխէր, մոխ-րի.
Գիր, գ-րի, գ-րոյ.
Գիրք, գ-քի, գ-րոց.
Մէս, մ-սի, մ-սոյ.
Մարմնէն, մարմ-նի, -նոյ.
Անկողնէն, ող-նի, -նոյ.
Ամէս, աս-սոյ, աս-սուան.

ՈՒ.

Օդոստ, օգ-տի.
Հարստատ, ր-տի.
Ջուր, ջ-րի, ջ-րոյ.
Թողլթ, թ-ղթի.
Պատուղ, պտ-ղոյ.
Սուրբ, ս-րբոյ.
Կերակուր, րակ-րոյ.
Անասուն, աս-նոյ.

Ձո՜ւկ, ձ-կան.
Մո՜ւկ, մ-կան.
Դո՜ւռ, դ-ռան.
Փո՜ւռ, փ-ռան.
Ո՞ւսում, ուս-ման.
Ժողովո՜ւրդ, ժողովըրդեան.

* Ուր որ ձայնաւոր գիրը կրճատուելով՝ ձայնի խտութիւն կը պատահի, այն ատեն ը գրի հնչում մը կ'ենթադրուի — հատարակօրէն այն կորսուած գրին տեղ. ամպոտըցած. ողջըժ. — պո՜ւ-ըներ. Տաճկըներ. Փլուըներ:

67. Քիչ անգամ կը գտնուի նաեւ ո, ե կորսուած. — Թէլեո՜ւ, ըլլը-ուան. ախեո՜ւ, ախս-ուան. Հոռոմ, Հոռ-ոմ, Հոռ-ՀՀեր. Բարսեղ, Բարս-ղի:

68. — Բ. Հոլովելու ատեն փոխուող ձայնաւորներն են՝ է, ե՜ա, ի՜, ո՜յ.

է կ'ըլլայ է.
ե՜ա կ'ըլլայ է.
ի՜ կ'ըլլայ ո՜յ.
ի՜ կ'ըլլայ ո՜ւ.

Ի՜ միակ այն ատեն ո՜ւի կը փոխուի, երբ ինք բառին վերջին գիրն ըլլայ. իսկ ո՜յ միակ այն ատեն՝ երբ իրմէ եռքը բաղաձայն մ'ունենայ. ինչպէս օրինակներէս կ'երեւայ:

է — ի

Սէր, սիրոյ.
Հանդէս, դիսի.
Էշ, իշու.

ԵԱ — Ե

Վայրկեան, կենի.
Պատանեակ, նեկի.
Վառեակ, ռեկի.

ԻԻ — ՈՒ

Հաշի՜ւ, շո՜ւի.
Հովի՜ւ, վո՜ւի.
Պատի՜ւ, տո՜ւոյ.

ՈՅ — ՈՒ

Լոյս, լո՜ւսոյ.
Փոյթ, փո՜ւթ ոյ.
Սառոյց, ռո՜ւցի:

Բայերու էլ վերջաւորութիւնն ալ է գիրը եչի կը փոխէ. ինչպէս իւր տեղը պիտի տեսանենք. — Նայիլ, նայելո՜ւ. Տալիլ, տալելո՜ւ, տալելով: Աստ Հակառակ պե՜ւ, (առմ. ճին) բառը կ'ըլլայ. պի՜ւ. պի՜ւոց:

69. Կորուածնուն հոլովումն եղականի մէջ կը պատահի, ինչպէս՝ գա՜ղի. քերդի. ապակի. երկրի, եւայլն. Հրաւիրը յաքն. գա՜ղիք. քերդիք. ապակիք, այլ գա՜ղինե՛ր. քերդանե՛ր. ապակինե՛ր: Բայց կայ կորուածնուն յոքնակի ալ, այսպէս ջրեր. գրեր. գրչեր. տեր. ընկեր. ձաղկեր. փաղքեր. պա՜ղեր:

70. Փոփոխամամբ հոլովումը գրաբարի ձեւ հոլովելու առեն կ'ըլլայ. ինչպէս. հայր, հո՛ր. — վայրկեան, վայրկենի. — կենդան, կենդանւոյ. — աչք, աչքոյ. — յոյս, յո՛սոյ: Որ եթէ աշխարհաբարի ձեւ հոլովես՝ կ'բսուի առանց փոփոխման կենդան. յոյսե. աչքէ. եղէ. ինչպէս առհասարակ եզակի բացառականները: Նոյնպէս յոքն. հոգիք. սաւոյցներ. վայրկեաններ: Ասկէ կը հետեւի որ՝

71. Բուն արդի լեզուին բառերն անփոփոխ կը հոլովին, ինչպէս են՝ պէկ. գէշ. ճէկ. եւայլն:

Բայց այս կորուսման եւ փոխուելու բուռած կանոնն ամէն անուանց վրայ չի տարածիր: Ուստի

72. — 1. Կան անուններ որ հարկաւ կորուամամբ կամ փոփոխամամբ են. ինչպէս. ճամբայ. գլո՛խ. պո՛ւտ. Ասպո՛ւաձ. պղպջայ. պապի՛կ. նաչիկ. ոտվնկ. եւայլն:

73. — 2. Կան անուններ որ ազատ են. կրնայ բառիլ պէտապի եւ պէտրպի. ոչխարպի եւ ոչխա-րի. ականջի եւ ակ-նջի. պարպէղի եւ պարպիղի. Մովսէսի եւ Մովսիսի:

74. — 3. Կան ալ որ երբեք գիր չեն կորսնցըներ կամ փոփոխեր. ինչպէս. Տարպո՛ւտ. նաւահի. պատի՛կ. խրատի. Հիմառ. ուղղի. — Այս անփոփոխներուս կարգն են:

Ա. Ամէն ա ձայնաւորով եղած մրսականները. ձա՛ւ. փայտ. փա՛ր. պա՛պ. Յայն. քառ. եւայլն.

Բ. Ամէն ի վերջաւորեալ մրսականները. յի. ղի. պի:

Գ. Ամէն է, ոյ, ո՛ վերջաւորեալ անուններ. Տարփատէ. քա՛ղէ. պշկոյ. կապո՛ւ. ճեղո՛ւ:

Դ. Շատ մը օտար բառեր եւ յատուկ անուններ պէտպէս կ'ըսենք. Աո՛ւղէ կամ Աո՛ւղոյ. Փորիղո՛ւ. Աեմֆիսի. Տայիսի. յո՛ղիսի:

ԳՕԳՈՒԱԾ Բ.

ԱՆՈՒԱՆ ԳՕԳԸ

75. *Գօդ կ'ըսուի այն գիրը կամ մանրիկն որ ա-նուան մը առջեւը դրուելով՝ անոր որոշ նշանակութիւն մը կու տայ եւ անոր ընդհանուր միտքը մասնաւորի կ'ամփոփէ: Զորօրինակ, ընդհանուր միտք մը կ'ունենան անուանները՝ երբ որ ըսեմ առանց յօդի՝ Քաղաքներ պատեցայ. Տոլոփ տեսայ. պոռաքար տրուեցայ. եւ չի-մացուիր թէ ո՛ր քաղաքները եւ ո՛ր արուեստը. կամ կրնայ հասկցուիլ թէ մարդիկ տեսեր եւ արուեստներ տրուեր եմ. բայց իսկոյն մասնաւորի կ'ամփոփուի այս ընդհանուր միտքը՝ երբ յօդով ըսեմ՝ Մարդը տեսայ. արուեստը տրուեցայ. կամ Մարդ չը տեսայ. արուեստ չը տրուեցայ:*

Այսպէս կը տեսնես առանց յօդի բառածներուն յօդով բառածներուն տարբերութիւնը. Ջուր խմեցի. — Ջուրը խմեցի. — Ջուր չը խմեցի: Թուչուն բռնել. — Թուչունը բռնել. — Թուչուն չը բռնել:

76. *Երկու տեսակ յօդ կայ. 1. Որոշեալ կամ Որոշիչ յօդ եւ 2. Ակորոշ յօդ:*

77. *Յօդերն անուններուն եռքը կը դրուին:*

---

§. 1. Որոշեալ յօդ:

78. *Որոշեալ կամ որոշիչ յօդը կրկին է. ն, որ ձայնաւոր դրով վերջաւորեալ անուններուն վրայ կը դրուի. եւ ը, որ բաղաձայնով վերջաւորեալներուն վրայ. եւ այս ինչ իրը կամ այս ինչ մարդը կը յուցընէ. զորօրինակ. ոչխարն. տղընդ. Ղպտին. — Տղայը. Յետը. Հայը. պարպեղը:*

79. *Անուն մը յօդ առնելու առեն ձայնաւոր գրով վերջաւորած կը համարուի եթէ անձայն յ գրով լմննայ. ու բաղձայնով վերջաւորեալ կը համարուի եթէ բաղձայնի հնչմամբ լմննայ, այսինքն՝ ա-, է-կամ է-: Անոր համար ն յօդով կ'ըսուի պղա-ն, ճամբա-ն, վրա-ն, յ գիրն ալ դուրս թողլով. (Թէպէտ կը գրուի նաեւ գրաբարի կերպով՝ ձոտայն. պղայն. վիայն. — տես նաեւ 19:) իսկ ը յօդով կ'ըլլայ՝ ձորթը. պատը. ոչխը. քարխը. հովիւը:*

170-2015

Անուն մ՚այս որոշեալ յօդով հոլովելու համար քանի մը կանոն միտք առնելու է։

80. — Ա. Ամէն հոլովմանց մէջ գործիական հոլովն երբեք յօդ չ՚առնուր։ Զ՚բաւէր՝ Փայտով զարնել. այն ձողիկներովը զարդարել։

81. — Բ. Ներսէր եւ հրեշտակ հոլովման եզակին մէջ՝ միայն ուղղականն ու հայցականը յօդ կ՚առնուն. այսպէս՝ Օրուան հրաս ժամը. տէրութեան գանձը. այն տարբընէ. անցեալ ձմեռընէ։ — Ներսէր հոլովման բայցառականը կրնայ յօդ առնուլ ու չառնուլ. այսպէս՝ կ՚բաւէ՝ Տէրութենէն կամ տէրութենէ հրամայուած. ժողովրդենէն կամ ժողովրդենէ յաչիշատակել. բայց հաստատակօրէն առանց յօդի կը ձեայ։

82. — Գ. Գրաբարի կերպ (յաքնակի) հոլովները թէեւ որոշեալ ըլլան յօդ չեն ուզեր. այսպէս. Բարեբարոյացը. (եւ ոչ՝ բարեբարոյացը.) Տրտիւթենէն պատուանները. պատեալ քարտէզին. ձորոյենէն պահանջել. այդ Տրդիկան բաները։

Բայց գաս է դերանունական յօդն որ միշտ եւ ամէն կերպ հոլովի վրայ կը դրուի. որուն վրայ եաքը պիտի խօսինք։

83. Վերը (25—33) հրաս հոլովմանց պատկերն որ դրինք, առանց որոշիչ յօդի ըլլալուն՝ Անորոշ հոլովմունք էին. հիմայ առանձինք որոշեալ հոլովմունքն ալ։

ՈՐՈՇԵԱԼ ՅՕԴՈՎ ՀՈԼՈՎՄՈՒՆՔ

Եզակի.	Ա.	Բ.	Գ.	Դ.
Ո. Հ.	Ծառ-ը.	Ձի-ն.	Օր-ը.	Տէրութիւն-ը.
Ս. Տ.	Ծառի-ն.	Ձիու-ն.	Օրուան.	Տէրութեան.
Բց.	Ծառե-ն.	Ձիե-ն.	Օրընէ.	Տէրութիւնէ(-ն).
Գ.	Ծառով.	Ձիով.	Օրով.	Տէրութեամբ.

Յաքնակի՝ հրաս հոլովմանցն ալ նոյն է։

Ո. Հ. (Ծառ)եր-ը. Բց. (Ծառ)երէ-ն.

Ս. Տ. (Ծառ)երու-ն. Գ. (Ծառ)երով։

Նոյնպէս՝ Օրեր-ը. օրերու-ն. Ձիեր-ը. ձիերու-ն. ձիերէ-ն, եւայլն։

Տճ. Լեզուն՝ միայն սեռականի եւ հայցականի մէջ որոշեալ եւ անորոշ տարբերութիւն ունի։

Այս որոշիչ յօդերուն համար առայժմ ընդհանուր կանոն ըլլայ որ

Ա. Ուղղականն ու հայցականը միշտ եւ ամէն դէպքի մէջ յօդ կ'առնուն:

Բ. Գործիականը միշտ եւ ամէն դէպքի մէջ առանց յօդի կը մնայ, եւ անորոշին հետ նոյն է:

Գ. Սեռականը, տրականն ու բացառականը՝ երբեմն կ'առնուն յօդ եւ երբեմն չեն առնուր:

§. 2. Անորոշ յօդ:

84. Անորոշ յօդն է մի կամ մը. որուն պաշտօնն է անուան ընդհանուր միտքը մասնաւորի ամփոփել՝ առանց ո՛րն ըլլալը որոշելու. ինչպէս այս խօսքիս մէջ. Փայտ մը կտրէ, մը յօդը փայտին ընդհանուր միտքը մասնաւորի կամ մէկի ամփոփեց՝ առանց որոշելու թէ ո՛ր փայտը: Որ թէ ըսած ըլլայի պարզապէս՝ Փայտ կտրէ. չէիր իմանար որ արդեօք մէ՞կ փայտ թէ աւելի. կամ թէ ըսէի որոշիչ յօդով՝ Փայտը կտրէ, որոշեալ եւ ծանօթ փայտ մը կ'իմանայիր:

85. Մի կամ մը անորոշ յօդն անունէն ետքը կը դրուի՝ ամէն հոլովի մէջ միակերպ անփոփոխ մնալով. այսպէս.

Ուղ. Հյց.	Փայտ մը.	Բցա.	Փայտէ մը.
Սեռ. Տր.	Փայտի մը.	Գրձ.	Փայտով մը:

86. Երբեք որոշեալ բառի վրայ անորոշ յօդ չի դրուիր: Չ'ըսուիր՝ Փայտը մը. քաղաքը մը. դիրքս մը. այս տուն մը. այլ՝ քաղաք մը, եւայլն:

87. Մը յօդը՝ հնչման վայելչութեանն համար եմ* եւ ալ բառերէն յառաջ ն գիր մ'ալ կ'առնու. այսպէս. Անգիւտ գանձ մըն է. զարհուրանք մըն էր. անգամ մըն ալ. հատ մըն ալ, (փոխանակ՝ գանձ մը է, հատ մը ալ ըսելու:) Բայց շատ հեղ կ'ըսուի նաեւ կրճատելով՝ Անգամ մ'ալ. հատ մ'ալ:

* Եմ որ կ'ըսենք, իմացիր ամբողջ էական պակասաւոր բայը, եա, է, ենք, էք, են. էի, էիր եւայլն. որ ետքէն պիտ'որ տեսնենք:

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

ԳՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԾԱԿԱՆ

---

§. 1. Ածական անոռան ինչ ըլլալը:

88. Անունը երկու տեսակ է. Գոյական, որ բանին ինչ ըլլալը կը ցուցընէ. ինչպէս. մարդ. ձառ. աշտարակ. եւ Ածական, որ բանին ինչպէս ըլլալը կը ցուցընէ. ինչպէս բարի. պտղաբեր. բարձր:

Նոր սորվողի մը դժուարին է որոշել թէ որ անունը գոյական է եւ որը ածական. ուստի պէտք է միտք առնուլ որ եթէ նոյն անունը շատ տեսակ բանի կրնայ ըսուիլ, նշան է թէ ածական է. ինչպէս բարի, կարմիր, բարձր շատ տեսակ բանի կրնան յարմարիլ: Իսկ եթէ անունը մինակ ինք զինքը կը յայտնէ, ըսել է թէ գոյական է. ինչպէս մարդ, որ մինակ մարդու կրնայ ըսուիլ. եւ ձառ՝ որ մինակ ծառի: — Դարձեալ եթէ անուան մ'առջեւ մարդ կամ բան բառը կը յարմարի, այն անունն ածական է. զորօրինակ բարի մարդ. բարձր մարդ. կամ կարմիր բան. բարձր բան. ուրեմն բարի, բարձր, կարմիր ածական են: Իսկ եթէ չի յարմարիր՝ գոյական է. ինչպէս՝ չի յարմարիր ձառ բան, խնձոր մարդ. ուրեմն ձառ եւ խնձոր գոյական են:

89. Ածականն իւր գոյականէն միշտ յառաջ կը դրուի. այսպէս. բարձր աշտարակ. առատինի մարդ. պտղատու ծառ. աղնիւ գինի:

90. Հոլովելու ատեն ածականը միշտ անփոփոխ կը մնայ, եւ միայն գոյականը կը հոլովի, թէ եզակի եւ թէ յոքնակի թուերուն մէջ:

Եզակի.

Ո-ղ. Հյց. բարձր աշտարակ.
Սեռ. Տր. բարձր աշտարակի.
Բացառակ. բարձր աշտարակէ.
Գործիակ. բարձր աշտարակով.

Յոքնակի.

Ո-ղ. Հյց. բարձր աշտարակներ.
Սեռ. Տր. բարձր աշտարակներու.
Բացառակ. բարձր աշտարակներէ.
Գործիակ. բարձր աշտարակներով:

Օրինակէս տեսար որ բարձր ածականը թէ եզակի եւ թէ յոքնակի հոլովներու մէջ միօրինակ անփոփոխ մնաց:

91. Նոյնպէս յօդ՝ միայն դոյական անունը կ'առնու եւ ոչ ածականը. այսպէս. Բարձր աշտարակը. ճերմակ կտաւին. ածիւ մարդէն. կարծր փայտերը. պտղատու ծառերուն, եւայլն:

§. 2. Ածականին առոգանութիւնը:

92. Ածականները երեք առոգան ունին. 1. Դրական. 2. Բաղդատական եւ 3. Գերադրական:

93. — Ա. Դրական առոգանը՝ դոյականին պարզապէս իմաստը լսելը կը ցուցնէ. ինչպէս. ջուր. ձանձ. ընկոյզ. աղէկ:

94. — Բ. Բաղդատական առոգանը՝ ուրիշի հատկութեամբ կամ բաղդատելով ուրիշէն աւելին կամ պակասը կը նշանակէ. ինչպէս. ջրածոյն. ձանձրոյն. ընկոյզոյն. կամ աւելի քաղցր. աւելի ձանձր:

95. — Գ. Գերադրական առոգանը՝ շատ կամ առաւիկ կը ցուցնէ. ինչպէս ամենաջուր. ամենաձանձր. ամենաընկոյզին:

Այս բառերս պարզապէս լուռ հնչման կամ բացատրական գերադրական է, եւ չի ցուցներ՝ ուրիշներու հատկութեամբ ամենէն աւելի ծանրը կամ բարձրը: Հայց կայ գարձեալ հատկութեամբ - գերադրական, զոր տես Բ մասին մէջ:

96. Դրական ածական մը բաղդատական կ'ըլլայ՝ երբեմն -ագոյն մասնիկն առնելով. զորօրինակ. քաղցրագոյն. ջրածոյն. պատուականագոյն. բայց հասարակօրէն աւելի մակբայով կը կազմուի. այսպէս. աւելի քաղցր. աւելի ձանձր. աւելի մատոյց. աւելի պատուական: կամ երբեմն աւելի մակբային տեղ կը դրուի ալ. — ալ աղէկ. ալ աւելի. ալ պէտուական:

97. Դրական ածական մը գերադրական կ'ըլլայ սկիզբն ամենա- մասնիկն առնելով. զորօրինակ. ամենաջուր. ամենաձանձր. ամենաքաղցր: Բայց շատ անգամ ալ պակասալ առաւկացուցիչ մակբայներ-

բով. այսպէս՝ ջաց ջըբաւոր. առաքիկ դժուարբին. անհնարբին ձանը. եւայլն:

Սովորական եղած է առձկերբէնի նման ըսել՝ խնամ չառ մարդիկ. (ֆէռ չըն ապամ.) խնամ դիւրին. (ֆէռ ըօ-ըայ.) եւ կամ պինդ առաջ. պինդ գեղեցիկ. եւայլն:

ԳՕԴՈՒԱԾ Գ.

ՑԱՏՈՒԿ, ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՄԱՍՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒԱՆՔ

98. *Գոյական եւ ածական անուանց քանի մը առաւակը կայ որ առանձին մտածութեան արժանի են: Գլխաւորներն են՝* 1. *Ցատուկ անուանք.* 2. *Թուական անուանք, եւ* 3. *Մասնական անուանք:*

---

§. 1. *Ցատուկ անուանք:*

99. *Ցատուկ կ'ըսուի որոշեալ անձի կամ տեղւոյ մը անուններըը. ինչպէս՝ Նեղոս գետ. Աբգարեան թագաւոր:*

Որով անուններըը յատուկ անուններէն զանազանելու համար քերականք անոնց Հասարակ անուն ըսած են: Զորօրինակ Նեղոս գետ. — Նեղոս՝ յատուկ անուն է, եւ գետ՝ հասարակ անուն:

100. *Ցատուկ անուանք երկու տեսակ են.* 1. *Գոյական յատուկ անուն, եւ* 2. *Ածական յատուկ անուն:*

101. *Գոյական յատուկ անուն ան է որ որոշեալ անձի կամ տեղւոյ մը տեսակական անունը կու տայ. ինչպէս Աբգարեան. Կիւրոս. Սոկրատ. Յակոբ. կամ Աբրահամ. Եփեսոս. Ամէնի. Նեղոս. Եփրատ. Ողիմպոս:*

102. *Ածական յատուկ անուն ան է որ որոշեալ անձի կամ տեղւոյ մը վերաբերեալը կը ցուցընէ. ինչպէս. Աբգարեան պատերազմներ. Սոկրատեան փիլիսոփայութիւն. Եփեսոսի մեհեան. Ամենական ճեմարան:*

103. *Ցատուկ անուանց հոլովումն ընդհանրապէս հասարակ անուանց պէս է. ինչպէս. Գրիգոր, Գրգի. Նեղոս, Նղոսի. Ափրիկէ, Ափրիկէի. Հայ, Հայոց. Յովհաննէս, Յովհաննոս. Լիբանան, Լիբանանոս. այսպէս ալ Աբրա-*

ղս–. կլայս–. Ափաֆածս–. Վիճնաայս–. Հոտմայս–: — Երրորդ եւ չորրորդ հոլովման տակ գոյական յատուկ անուն չ'երթար:

104. Շատերն ալ կը հոլովին կէս զարտուղիներեան պէս. Խոսրովս–ի, ոհս–ոյ. Ամենաոցի, ցս–ոյ:

105. Բայց գոյական յատուկ անուններէն ոմանք գրաբարէ առած մնացուատր հոլովում մ'ունին:

Ո–ղղաի.	Տիգրան.	Բցս–.	Տիգրանե.
Հայցաի.	զՏիգրան.	Գրձ.	Տիգրանս–.
Սեռ–. Տր.	Տիգրանայ.		կամ Տիգրանով:

Այսպէս կը հոլովին՝ Սահակ, կայ. Մեսրոպ, պայ. Տրդատ, տայ. Հռոմ, մայ. Յակոբ, բայ. Նարեկ, կայ:

Առնոյ նման են նաեւ է, ի վերջաւորեալները. Հռիփսիմէ, Հռիփսիմէայ, զՀռիփսիմէ, Հռիփսիմէէ, Հռիփսիմէա– կամ ովով, մէ–:

Այսպէս կը հոլովին՝ Եղինէ, նէայ. Բարթողիմէ, մէայ. Եսայի, յեայ. Ղեւի, Ղեւեայ. եւայլն:

106. Ռամկական հոլովներ կը հանդիպուին՝ Առուաձանէայ. Էջմիածնէայ. Լուսաւորչայ. Սուրբ Աստուածայ, եւայլն. փոխանակ՝ Առուաձածնէ, Լուսաւորչէ:

107. Ընդհանրական յատուկ անուններըն թէ գրութեան եւ թէ խօսակցութեան մէջ կը հոլովին պարզապէս՝ Յոհաննէսին, Յովհաննէսին, Մեսրոպին, Եփրեմին, եւայլն:

108. Իս վերջաւորեալ առղոյ անուններուն սեռականը հատարակօրէն էոյ կ'ըլլայ. Սպանիա, Սպանիոյ. նոյնպէս Իտալիոյ. Անգղիոյ. Նիկիոյ. Աթէոյ, եւայլն:

109. Յատուկ անուանց յոքնակին հատարակօրէն ըստ ընդհանուր կանոնի կ'ըլլայ Հայեր, Յոյներ, Պարթեւներ, Վրոյքներ, Ներսեաններ, Յովսէփներ, եւայլն: կամ գրաբարի ձեւով. Հայտ, Յոանոց, Պարսիցք, Ներսէսեան, Գայիանեանց, Արհրպատեանց, եւայլն:

---

§. 2. Ծոռական անուանք:

110. Ծոռական անուն կ'ըսուին այն բառերն որ բանի մը որոշ հատկանիշը կը ցուցընեն. ինչպէս, ծեի, երիս–, երեք, կամ ասաքին, երիւրդ, երրորդ, եւայլն:

111. Թուականներն երեք տեսակ են.

Ա. *Բացարձակ* կամ *Գլխաւոր*, որ բանին քանի՞ հատ ըլլալը կը յայտնէ.

Բ. *Դասական*, որ բանին քանի՞երորդ ըլլալը կը յայտնէ.

Գ. *Բաշխական*, որ ամէն մէկուն քանիկան հատ բաշխուած ըլլալը կը յայտնէ:

112. Երեք տեսակին միատեղ դնենք օրինակները:

Բացարձակ.	Դասական.	Բաշխական.
Մէկ.	Առաջին. (առջի.)	Մէյմէկ.
Երկու.	Երկրորդ.	Երկ՚երկու.
Երեք. (իրեք.)	Երրորդ.	Երեք երեք.
Չորս.	Չորրորդ.	Չորս չորս.
Հինգ.	Հինգերորդ.	Հինգ հինգ.
Վեց.	Վեցերորդ.	Վեց վեց.
Եօթը.	Եօթներորդ.	Եօթնական.
Ութը, ութ.	Ութերորդ.	Ութնական.
Ինը.	Իններորդ.	Իննական.
Տասը.	Տասներորդ.	Տասնական.
Տասնումէկ.	Տասնումէկերորդ.	Տասնումէկական.
Տասուերկու.	Տասուերկուերորդ.	Տասուերկուքական.
Տասուիրեք.	Տասուիրեքերորդ.	Տասուիրեքական.
Տասնուչորս.	Տասնուչորսերորդ.	Տասնուչորսական.
Տասնուհինգ.	Տասնուհինգերորդ.	Տասնուհինգական.
Տասնուվեց.	Տասնուվեցերորդ.	Տասնուվեցական.
Տասնեօթը.	Տասնեօթներորդ.	Տասնեօթնական.
Տասն՚ութը.	Տասն՚ութերորդ.	Տասն՚ութական.
Տասնուինը.	Տասնուիններորդ.	Տասնուիննական.
Քսան.	Քսաներորդ.	Քսանական.
Երեսուն.	Երեսներորդ.	Երեսնական.
Քառասուն.	Քառասներորդ.	Քառասնական.
Յիսուն.	Յիսներորդ.	Յիսնական.
Վաթսուն.	Վաթսներորդ.	Վաթսնական.
Եօթանասուն.	Եօթանասներորդ.	Եօթանասնական.
Ութսուն.	Ութսներորդ.	Ութսնական.
Իննսուն.	Իննսներորդ.	Իննսնական.

Հարիւր.	Հարիւրերորդ.	Հարիւրական.
Երկու հարիւր.	Երկու հարիւրերորդ.	Երկ'երկու հարիւր.
Եօթը հարիւր.	Եօթը հարիւրերորդ.	Եօթնական հարիւր.
Հազար.	Հազարերորդ.	Հազարական.
Երկու հազար.	Երկու հազարերորդ.	Երկ'երկու հազար.
Միլիոն.	Միլիոներորդ.	Միլիոնական:

113. Ասոնք ամէնքն ալ ածական են, անոր համար ալ իրենց գոյականէն յառաջ կը դրուին եւ անհոլով ու անփոփոխ կը մնան. Երկու ձեռքով. Հինգհարիւր հոգւոյ. Չորրորդ տարի. Տասնական կտոր. (տես 89, 90:)

Բայց եթէ առանց գոյականի եւ առանձին մնան, այսպէս կը հոլովին:

Ա. Բացարձակներէն՝

114. Մէկ բառը երբեմն կը հոլովի մէկի, երբեմն ալ մէկու, (որուն վրայ տես երկրորդ մասին մէջ:)

115. Մնացած թուերն ամէնքն ալ հաւասարապէս առաջին հոլովման տակն են. չորսի, տասնի, հարիւրով:

116. Երկու բառը յօդ որ առնու կամ հոլովի՝ ի մ'ալ հետ կ'ուզէ. այսպէս՝ Երկուքն ալ. երկուքի, երկուքով. (եւ ոչ՝ երկուն ալ, երկուի:) Այսպէս կ'ըսուի նաեւ երկուք է, (կամ երկու է:) Նոյնպէս իրմէ բաղադրեալները. տասուերկուքն ալ, յիսունուերկուքին:

117. Եօթը եւ ութը թուերն հոլովելու ատեն ը գրերնին կը թողուն, ու կ'ըլլան եօթի, (կամ նաեւ եօթնի,) ութի:

118. Ինը եւ տասը թուերը հոլովելու ատեն ը գրերնուն տեղ ն կ'առնուն, եւ կ'ըլլան իննի, տասնի, տասնով:

Բ. Դասականներէն՝

119. Առաջին բառը յօդ որ առնու՝ կը հոլովի այսպէս. առաջնոյն, առաջինէն, առաջնով: Իսկ առջի բառին համար տես 170:

120. Ալեւայլ թուերէ յօդեալ դասականունեան առաջինը բացարձակ թուական կը դրուի, մինակ եղբինը երբէք մասնիկ կ՚առնու, եւ ինք միւնակ կը հոլովի. այսպէս. Երեքհազար-վեցհարիւր-քսանուհինգերորդ. Հարիւր-յիսունուերեքերորդին:

121. Տասնոյնիերորդին միշեւ պատնոյննիերորդ շատ անգամ դրաբար կը գործածուի:

Մեսասաներորդ.	Վեշասաներորդ.
Երկոտասաներորդ.	Եօթնեւտասներորդ.
Երեքտասաներորդ.	Ութեւտասներորդ կամ
Չորեքտասաներորդ.	Ութտասներորդ.
Հնգեւտասներորդ.	Իններեւտասներորդ:

գ. Բաշխականներէն՝

122. Ամէնն ալ առաջին հոլովման տակն են. այսպէս. Ջոյջիով. Երի՛երիս-ի. Եօթնեակնէ եւայլն:

Կարգին մէջ դրինք Ջոյջի, Երի՛երիս- միշեւ վեց վեց քան հասարակ սովորութեան. բայց ոմանք կ՚ըսեն նաեւ Երիս-ոյն, Երեքոյն, Չորսոյն, Հինգոյն, Վեցոյն: Իսկ խորհրդաւոր են՝ Ջոյջիոյն, Երի՛երիս-ոյն, Տասնոյն, Տասներորդին:

123. Քանի՞ հարցականն ալ ի թուական անուն կը համարուի, եւ ունի դասական՝ Քանեքսո՞րդ կամ Տանի՞երորդ, եւ բաշխական՝ Քանիկո՞ն:

---

§. 3. Պատճառական անուանիք:

124. Պատճառական կամ Պիջոկ անուն կ՚ըսուին այն բառերն որ քանակութիւն մը կը նշանակեն առանց թիւն որոշելու. ինչպէս՝ Քանի մը միայ. Անդին հոս են:

125. Պատճառական անուններէն՝ կայ որ ածական են, կայ ալ որ գոյական. կամ՝ միեւնոյն բառը երբեմն գոյական է եւ երբեմն ածական. ինչպէս հիմայ պիտի տեսնենք:

126. Պատճառական անուանց շատին հոլովումը դերանունական է. այսինքն բացառական՝ Ջ. գործիական՝ Տվ. — յոքն. ուղղական՝ Նք, սեռական՝ Նց: (Տես վարը 142:)

127. Ոմանք՝ միշտ գոյական է. եզակի չունի*, եւ կը հոլովի այսպէս.

Ուղ. Հյց. Ոմանք. Բցա. Ոմանցմէ.
Սեռ. Տր. Ոմանց. Գրժ. Ոմանցմով:

* Գրաբար զրուցուածք է եզակին՝ Ոմն այս կ'ըսէր, ոմն այն կ'ըսէր:

128. Միւս, Մէկալ, Ուրիշ, ածական են. բայց յօդ առնելով գոյական ալ կ'ըլլան. եւ առաջին հոլովման պէս կը հոլովին: Մէկալ բառին յոքնակին գոյական եղած ատեն՝ կրնայ թէ ըստ հասարակ կանոնի եւ թէ դերանունական հոլովիլ. — բայց դերանունական հոլովումն առանց յօդի. այսպէս.

Ուղ. Հյց. Մէկալնոնք, մէկալները. Բցա. Մէկալնոնցմէ, մէկալներէն.
Սեռ. Տր. Մէկալնոնց, մէկալներուն. Գրժ. Մէկալնոնցմով, մէկալներով:

129. Ամէն, ածական է. իսկ յօդով կ'ըլլայ գոյական՝ երկրորդ հոլովման տակ:

Ուղ. Հյց. Ամէնը. Բցա. Ամէնէն.
Սեռ. Տր. Ամէնուն. Գրժ. Ամէնով:

Այս ամէնը գոյականս որ եզակի ձայնով յոքնակի է, ունի նաեւ յոքն. ուղ. եւ հայց. Ամէնքը, ղամէնքը:

130. Իրար եւ Մէկը ղմէկ, եզակի ձայնով յոքնակի գոյական են. ուղղական չունին. եւ կը հոլովին այսպէս.

Հայցակ. Իրար. Մէկը զմէկ.
Սեռ. Տր. Իրարու. Մէկը մէկու.
Բացաւ. Իրարմէ. Մէկը մէկէ.
Գորժիակ. Իրարմով. (Մէկը մէկով:)

Ասոնք յօդ չեն առնուր. միայն բացառականն իրարմէն ալ կ'ըսուի: Կայ նաեւ մէկմէկու. մէկմէկէ:

131. Ինչ, երբեմն ածական է, եւ գոյականով մը կը հոլովի. Ինչ սիրտ. ինչ գործ. ինչ բան, ինչ բանի, ինչ բանէ, ինչ բանով. — յոքն. Ինչ բաներ, եւ այլն: Երբեմն ալ գոյական է՝ երկրորդ հոլովման տակ:

Ուղ. Հյց. Ինչ. Բցա. Ինչէ(ն).
Սեռ. Տր. Ինչու, ինչի. Գրժ. Ինչով.
Յոգնակի՝ Ինչեր, ինչերու, եւայլն:

132. Քանի եւ Քանի մը, Մէկ քանի: — Քանի՝ թէ իբրեւ ածական կը բանի. Քանի՞ հոգի. Քանի՞ մարդու. եւ թէ առանձին կը հոլովի իբրեւ գոյական. Քանիի՞ առիր. Քանիո՞վ գնեցիր. Քանինէրո՞ւ արիւնը մտաւ: — Քանի մը ըստ ինքեան անյօդ եւ անհոլով ածական է. իսկ եթէ պէտք ըլլայ՝ յօդով այսպէս կը հոլովի. (Անոնցմէ) մէկ քանին, մէկ քանիին, եւայլն:

133. Որ, ածական է եւ հետը գոյական մը կ'ուզէ (յօդով կամ առանց յօդի). Ո՞ր սիրտ ասոր կը դիմանայ. Ո՛ր բանը. Ո՛ր բանին. — յոքն. Ո՛ր բաները, եւայլն: Իսկ երբ մինակ որ մնայ իբրեւ գոյական, (կը նշանակէ տճ. Հա՛նկըսը.) եւ յօդով կը հոլովի այսպէս.

Ուղ. Հյց. Ո՛րը. Որո՛նք.
Սեռ. Տր. Որո՛ւն. Որո՛նց.
Բացառակ. Որմէ՛ն, որմէ՛. Որոնցմէ՛.
Գործիակ. Որո՛վ. Որոնցմո՛վ:

Յոքնակին յօդ չ'առնուր, ինչպէս ամէն դերանունական հոլովմանց յոքնակիները:

134. Ո՞վ հարցականը միշտ գոյական է, հետն ածական չի կրնար առնուլ. հոլովումը վերինին նման է.

Ուղ. Հյց. Ո՞վ*. Բցա. Որմէ՞, որմէ՞ն.
Սեռ. Տր. Որո՞ւ. Գրժ. Որո՞վ (անսովոր.)

Յոքնակին՝ Որո՞նք, որո՞նց եւայլն. վերինին պէս:

* Հայցականը սովորաբար ը նախդրով կ'որոշուի. ը՞վ. ը՞որո՞նք:

135. Ոչ ոք, Ոչինչ, միշտ եղակի գոյական են. ունին ուղղական եւ հայցական: Ոչ ոք իմացաւ. Ոչինչ ճաշակեց:

136. Այս ոք (մարդ.) Այս ինչ (բան.) } (տճ. Ֆիլան.)
Այս անոն (մարդ եւ բան.) } թէ գոյական են եւ թէ ածական. բայց միշտ անհոլով:

137. Իւրաքանչիւր, Ամէն մէկ, թէ իբրեւ գոյական մինակ կը բանին յօդով, եւ թէ իբրեւ ածական՝

գոյականով մը մէկտեղ: — Իւրաքանչիւր (ոք) իւր պաշտօնն ունի. Ամէն մէկուն զատ զատ. — Իւրաքանչիւր ծառ իւր պտղէն կը ճանչցուի: Ամէն մէկ զինուորի մէյ մէկ զրահ:

138. Նոյն, որ ըստ ինքեան դերանուն է, կը գործածուի նաեւ իբր մասնական անուն. Երկուքն ալ նոյն են, կամ միեւնոյն են:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴԵՐԱՆՈՒՆ

139. *Դերանուն* կ՚ըսուի երկրորդ մասն-բանի՝ որ գոյական անունը շատ անգամ չկրկնելու համար անոր տեղը կը դրուի: Զորօրինակ. Վահան ելաւ իւր զօրքովն՝ անոնց սիրտ տալով. փոխանակ՝ Վահան ելաւ Վահանին զօրքովը՝ զօրքերուն սիրտ տալով՝ ըսելու:

Գոյականի կամ անուան եւ Դերանուան իրարմէ տարբերութիւնն ան է որ գոյականը բանին անունը կու տայ՝ առանց յայտնելու թէ ո՛րն է. իսկ դերանունը կը ցուցընէ թէ ո՛րն է՝ առանց իրին անունը տալու: Այսպէս՝ ծառ. մարդ. քաղաք՝ անուն են. Իս. դուն. ասիկա՝ դերանուն են:

140. Ինչպէս անունը՝ նոյնպէս դերանունն ալ երկու տեսակ է. 1. Գոյական դերանուն, եւ 2. Ածական դերանուն:

Գոյական են՝ Իս, դու, ինքը. ասիկա, ատիկա, (սուիկա,) անիկա. որն որ. ով որ:

Ածական են՝ Այս, այդ, (սա,) այն. իմ, քու, իւր. մեր, ձեր, իրենց. որ:

141. Դերանուններն անուանց պէս թիւ ու հոլով ունենալէն զատ՝ ունին նաեւ Դէմք, որ կը ցուցընէ խօսքին ո՛ր կողմանէ ըլլալը: Դէմք երեք է.

Առաջին դէմք՝ որ խօսողին կողմը կը ցուցընէ. Իս. մենք. իմս. եւայլն:

Երկրորդ դէմք՝ որ լսողին (որուն որ կը խօսուի) կողմը կը ցուցընէ. դու. դուք. ձեր. քուկդ, եւայլն:

Երրորդ դէմք՝ որ խօսողէն ու լսողէն զատ կողմ մը կը ցուցընէ. անիկա. իրենք. անոնց, եւայլն:

142. Դերանուանց հոլովումն ընդ հանրապէս անկանոն է: Բայց իրենց յատկացեալ հոլովում մ'ունին. որ քիչ շատ այս կանոնիս վրայ հաստատուած է:

Եզակ.		Յոքնակի.	
Ո-ղ.	—	Ո-ղ.	—նք.
Հյց.	ղ —	Հյց.	ղ —նք.
Ս. Տ.	—	Ս. Տ.	—նց.
Բցա.	—մէ, —կէ.	Բցա.	—նցմէ.
Գրձ.	—մով.	Գրձ.	—նցմով:

Այս կերպ հոլովման Դերանունական հոլովումն ըսած ենք. ինչպէս մինչեւ հիմայ քանի մը տեղ տեսանք:

143. Դերանունները մէկանց չորս կարգի կը բաժնուին. 1. Անձնական կամ Իական. 2. Ցոռցական. 3. Ստացական. 4. Յարաբերական:

---

§. 1. Անձնական դերանուն:

144. Անձնական դերանունները գոյական են, եւ անձին ով ըլլալը կը ցուցընեն. եւ կը հոլովին այսպէս.

ԱՌԱՋԻՆ ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Ո-ղ. Ես.	Մենք, մեք.
Հյց. Զիս, (իս, ինծի*.)	Զմեզ, (մեզ, մեզի.)
Սեռ. Իմ, (իմին.)	Մեր, (մերին.)
Տրա. Ինձի, ինծի.	Մեզի.
Բցա. Իզմէ, ինէ.	Մեզմէ, մենէ.
Գրձ. Իզմով.	Մեզմով:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Ո-ղ. Դուն, դու.	Դուք.
Հյց. Զքեզ, (քեզ, քեզի.)	Զձեզ, (ձեզ, ձեզի.)
Սեռ. Քու, (քուկին.)	Ձեր, (ձերին.)
Տրա. Քեզի.	Ձեզի.
Բցա. Քեզմէ, քենէ.	Ձեզմէ, ձենէ.
Գրձ. Քեզմով.	Ձեզմով:

* Փակագծի մէջ առնուածները ռամկական հոլովներ համարուած են:

ԵՐՐՈՐԴ ԴԷՄՔ

	Եզակի.	Յոքնակի.
Ո-ղ.	Ինքն, ինքը*, ինք.	Իրենք.
Հյց.	Զինքն, զինքը, զինք.	Զիրենք.
Սեռ.	Իրեն.	Իրենց.
Տրա.	Իրեն.	Իրենց.
Բցա.	Իրմէ, իրմէն.	Իրենցմէ.
Գրձ.	Իրմով.	Իրենցմով:

* Ինքը, զինքը բառերուն մէջ ը դիրն յօդ չէ, այլ ն դիրն ըթի դարձած (ինչպէս ն յօդը, 79.) անոր համար ալ ինք եւ զինք ըսուած է միայն կրճատութեամբ:

145. Անձնական դերանուանց ուղղականը միւս հոլովներուն հետ մէկտեղ կրկնութեամբ կը բանի՝ երբ նշանակութիւնն ինք իր վրայ կը դառնայ. այսպէս. Ես զիս. ես ինձի. դուն զքեզ. մենք մեզի. մենք մեզմէ. մենք զմեզ: Դնենք երրորդ դէմքին օրինակը:

Եղա. Ինք իրեն*. ինք զինք. ինք իրմէ. ինք իրմով. կամ Ինքն իրեն. ինքը զինքը. ինքն իրմէն. ինքն իրմով.

Յոք. Իրենք իրենց. իրենք զիրենք. իրենք իրենցմէ. իրենք իրենցմով:

* Կամ ստացականով՝ ինք իր: — ինք իր եղբայրը. ինք իր ձեռօքը:

146. Այս երրորդ դէմքն առաջին եւ երկրորդ դէմքի եզակիներուն հետ ալ կը միանայ ստացական յօդով. Ես զինքս կամ ինք զինքս. ինք զինքդ, (ինքդ զինքդ.) ինք իրենս. ինք իրենդ, եւայլն: (Չ'ըսուիր ես իրենս. դուն իրենդ:)

Սակայն ասկէ՝ շատ մը խորթ ու սխալ գործածութիւններ ալ ելած են, որ մեծապէս զգուշալի են. ինքը-զինքիս. ինք-իր-զինքս. ինք-իր-զինքդ. մանաւանդ յոքն. ինք-իր-զինքնիս կամ ինք-իր-զինքերնիս. եւ սեռ. կամ բցռ. ինք-իր-զինքէս. ինք-իր-զինքերնուդ. ինք-իր-զինքերնէս, եւ այլն:

Անձնական դերանուան երրորդ դէմք կրնայ համարուիլ՝ նաեւ Այն, անիկա ցուցականն որ հիմայ պիտի տեսնենք:

—

§. 2. Ցուցական դերանուն:

147. Ցուցական դերանունները շատին մէջէն որոշ մէկը կը ցուցընեն. ինչպէս. Այս գիրքը. Այն տունը, եւայլն:

148. Ցուցականները՝ թէեւ միշտ երրորդ դէմքի բան մը կը ցուցընեն, սակայն երեք որոշ դէմք ունին. 1. այս, (տճ. պու.) որ Ա դէմքին մերձաւոր բան մը կը ցուցընէ. 2. այդ, (տճ. շու.) որ Բ դէմքին մերձաւոր բան մը կը ցուցընէ. 3. այն, (տճ. օ.) որ Գ դէմքին մերձաւոր բան մը կը ցուցընէ:

149. Արդի լեզուին բազմաթիւ ցուցականներն այսպէս կը բաժնուին.

Ա դէմքի. Այս. ասս. ասի. ասիկա.
կամ Սա. սուի. սուիկա. Սոյն. պու.
Բ դէմքի. Այդ. ատ. ատի. ատիկա.
կամ Դա. դուի. դուիկա*. Դոյն. շու.
Գ դէմքի. Այն. ան. անի. անիկա.
կամ Նա. նուի. նուիկա. Նոյն. օ:

* Ռամկին հնչմամբը՝ տա. տուի. տուիկա: Նոյնպէս շատ անգամ կ'ըսուի ռամկօրէն՝ տուիկակ. նուիկակ. սուիկակ. ատիկակ. եւայլն: Դա, դուի եւ մանաւանդ նա, նուի շատ ցանցառ կը գործածուին:

150. Ցուցական դերանուններէն ոմանք գոյական են, ոմանք ալ ածական:

Գոյական են՝ Ասի, ասիկա. Ատի, ատիկա. Անի, անիկա. որ մինակ կը մնան եւ քովերնին երբեք գոյական անուն չեն առնուր:

Ածական են՝ Այս, ասս, սա, սոյն. Այդ, ատ, դա, դոյն. Այն, ան, նա, նոյն. որ քովերնին գոյ. անուն մը կ'ուզեն. — Այս մարդը. Այն կղզին. Սա կողմը. Նոյն գիշերը: Բայց այս, սա. այդ, դա. եւ այն, նա շատ անգամ իբրեւ գոյական դերանուն մինակ ալ կը մնան. — Այս ալ փճացաւ. Այդ էր քու պարտքդ. Ա տուր, ան տար:

151. Նոյն՝ որոշեալ յօդով իբրեւ գոյական դերանուն՝ մինակ կը գործածուի. նոյնը, նոյնին, նոյնէրը:

Ցուցական դերանուանց հոլովումը չդրած՝ քանի մը խօսք ալ դերանունական յօդերուն վրայ ըսենք:

152. Հայերէն դերանուանց, ինչպէս մինչեւ հիմայ տեսանք, արմատն են այս երեք գրերս՝ ա, դ, ն. որ միանգամայն Դիմորոշ կամ Դերանունական յօդ են. եւ բառերուն ետքի ծայրը կ՚եւելցուին:

153. Դերանունական յօդերէն՝ ա առաջին դէմքի կը ծառայէ. դ երկրորդ դէմքի, եւ ն (ը) երրորդ դէմքի:

154. Դերանունական յօդ մ՚որ ցուցական դերանուան տեղը կամ քովը կը գործածուի՝ կը կոչուի Ցոռցական յօդ. ինչպէս. Այս մարդ ա. Այն գինին:

155. Դերանունական յօդ մ՚որ ստացական դերանուան տեղը կամ քովը կը գործածուի՝ կ՚ըսուի Ստացական յօդ. ինչպէս. (Իմ) ձեռքս, եւայլն. (տես §. 3:)

Դերանունական յօդերուն ուրիշ գործածութեանցը վրայ՝ երկրորդ մասին մէջ:

---

156. Գոյական ցուցականներն այսպէս կը հոլովին.

	Եզակի.	Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Այս, աս, ասի, ասիկա	Ասոնք.
Սեռ. Տր.	Ասոր.	Ասոնց.
Բացառակ.	Ասկէ, (ասկից, ասորմէ.)	Ասոնցմէ.
Գործիակ.	Ասով.	Ասոնցմով:

Այսպէս կը հոլովին նաեւ

Այդ, ատ, ատի, ատիկա. — ատոր. ատկէ. ատով.
յոգն. ատոնք. ատոնց. ատոնցմէ. ատոնցմով:

Այն, ան, անի, անիկա. — անոր. անկէ. անով.
յոգն. անոնք. անոնց. անոնցմէ. անոնցմով:

Ասոնց նման է Բ կարգի ցուցականաց հոլովումը.

Սա, սուի, սուիկա. — սուոր. սըկէ. սուով.
յոգն. սուոնք սուոնց. սուոնցմէ. սուոնցմով:

Դա, դուի, դուիկա. — դուոր. դըկէ. դուով.
յոգն. դուոնք. դուոնց. դուոնցմէ. դուոնցմով:

Նա, նուի, նուիկա. — նուոր. նըկէ. եւայլն:

Սոյն, դոյն, նոյն. առաջին հոլովման տակն են:

157. Ածական ցուցականներն ըստ կանոնի (90) անփոփոխ կը մնան թէ՛ ըստ թուոյն եւ թէ ըստ հո-

լովոյն. եւ իրենցմէ ետեւ յօդով գոյական անուն մը կ'ուզեն. այսպէս. Այս կղզին. Սա երկիրը. Նոյն գինին:

158. Ցուցականին առջեւի գոյականին յօդը կրնայ դիմորոշ (ցուցական) յօդ ըլլալ՝ իւրաքանչիւր դէմքին համեմատ. ինչպէս Այս մարդս. Այդ ծառերդ. Այն հոգին. — կրնայ ալ պարզապէս որոշեալ յօդ ըլլալ՝ ամէն դէմքի անխտիր. ինչպէս. Այս հոգին. Այս մարդը. Այդ ծառերը, եւայլն: Այս վերջինս աւելի յաճախեալ է:

159. Ինչ որ վերը (80—82) որոշեալ յօդին համար ըսինք, նոյնն իմացիր նաեւ ցուցականաց գոյականներուն վրայ. այսինքն թէ այն հոլովներն որ յօդ չեն առնուր, ցուցական դերանուն ունեցած ատեննին ալ նոյնպէս առանց որոշեալ յօդի կը մնան. ուստի կ'ըսուի Այս փայտով. սա գրքով. այն օրուան. նոյն օրուընէ. այդ նեղութենէ. ասա տղոց. այն շրթանց. (չ'ըսուիր՝ Այս փայտովը:) Բայց դերանունական (ցուցական եւ ստացական) յօդ կրնան առնուլ դէմքին համեմատ. Այս մատովս. Այդ նեղութենէդ, եւայլն:

Ցուցական ածականներն իրենց գոյականովը մէկտեղ այսպէս կը հոլովին:

Ա. Ցուցական յօդով.

	Եզակի.	Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Այս տուն-ս.	Այս տներ-ս.
Սեռ. Տր.	Այս տան-ս.	Այս տներու-ս.
Բացառակ.	Այս տընէ-ս.	Այս տներէ-ս.
Գործիակ.	Այս տընով-ս.	Այս տներով-ս:

Բ. Որոշեալ յօդով.

	Եզակի.	Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Այս կղզի-ն.	Այս կղզիներ-ը.
Սեռ. Տր.	Այս կղզւոյ-ն.	Այս կղզիներու-ն.
Բացառակ.	Այս կղզիէ-ն.	Այս կղզիներէ-ն.
Գործիակ.	Այս կղզւով.	Այս կղզիներով:

—

§. 3. Ստացական դերանուն:

160. Ստացական դերանունները ածական են, եւ կը ցուցընեն թէ գոյականը որունն է: Եւ են՝

Ա դէմքի՝ Իմ. մեր*.

Բ դէմքի՝ Քու. ձեր.

Գ դէմքի՝ Իւր. իրենց:

* Մեր, Յեր, իրենց՝ միայն ստացողին կողմանէ յոքնակի են, ինչպէս քիչ մը ետքը պիտի տեսնենք:

161. Ստացական դերանունները միշտ իրենց գոյականէն յառաջ կը դրուին՝ անփոփոխ մնալով, այսպէս.

162. — Ա. Եթէ ստացականը իմ է կամ քու կամ իւր, գոյականին վերջին ծայրը դէմքին համեմատ դիմորոշ (դերանունական) յօդ կ'եւելցուի. այսինքն իմ ստացականին գոյականը ս յօդ կ'առնու. Իմ գիրքս. Իմ տունս. Իմ տներս: — Քու ստացականինը դ յօդ կ'առնու. Քու տունդ. Քու տներդ: — Իւր ստացականինը ն (ը) յօդ կ'առնու. Իւր տունը. Իւր որդին. Իւր տները. Իւր որդիքը:

163. — Բ. Եթէ ստացականը մեր է կամ Յեր կամ իրենց, գոյականին վրայ հաւասարապէս եւ անխտիր ն (ը) յօդ կը դրուի. այսպէս. Մեր տունը. Մեր որդին. Մեր տները. — Ձեր տունը. Ձեր որդին. — Իրենց տունը. Իրենց որդին:

Ստացական դերանուն առած գոյական մը կրնայ մէյ մը յոքնակի ըլլալ պարզապէս ստացողին կողմանէ. ինչպէս՝ մեր գիրքը. (բայց ճշդիւ խօսելով՝ մեր գիրքը եզակի է, վասնզի գլխաւոր բառը՝ որ է գոյականը՝ եզակի է.) — մէյ մ'ալ յոքնակի կրնայ ըլլալ՝ թէ ստացողին կողմանէ եւ թէ ստացեալին կողմանէ. ինչպէս՝ մեր գրքերը: Այս վերջինը կը կոչենք Կրկին յոքնակի:

Աւասիկ ստացականին գոյականի հետ հոլովումը.

Ա. — ԻՄ, ՔՈՒ, ԻՒՐ.

Եզակի. (եզակի ստացող եւ եզակի ստացեալ.)

	Ա. ԴԷՄՔԻ	Բ. ԴԷՄՔԻ	Գ. ԴԷՄՔԻ
Ո. Հ.	Իմ գիրք-ս.	Քու գիրք-դ.	Իւր գիրք-ը.
Ս. Տ.	Իմ գրքի-ս.	Քու գրքի-դ.	Իւր գրքի-ն.
Բցա.	Իմ գրքէ-ս.	Քու գրքէ-դ.	Իւր գրքէ-ն.
Գրձ.	Իմ գրքով-ս.	Քու գրքով-դ.	Իւր գրքով-ը:

Յոքնակի. (եզակի ստացող եւ յոքնակի ստացեալ.)

Ո. Հ. Իմ գրքեր-ս. Քու գրքեր-դ. Իւր գրքեր-ը.
Ս. Տ. Իմ գրքերու-ս. Քու գրքերու-դ. Իւր գրքերու-ն.
Բցա. Իմ գրքերէ-ս. Քու գրքերէ-դ. Իւր գրքերէ-ն.
Գրժ. Իմ գրքերով-ս. Քու գրքերով-դ. Իւր գրքերով-ը:

Բ. — ՄԵՐ, ՁԵՐ, ԻՐԵՆՑ.

Եզակի. (յոքն. ստացող եւ եզակի. ստացեալ.)

	Ա. ԴԷՄՔ	Բ. ԴԷՄՔ	Գ. ԴԷՄՔ	
Ո. Հ.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գիրք-ը.
Ս. Տ.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքի-ն.
Բցա.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքէ-ն.
Գրժ.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքով-ը:

Կրկին յոքնակի. (յք. ստացող եւ յք. ստացեալ.)

	Ա. ԴԷՄՔ	Բ. ԴԷՄՔ	Գ. ԴԷՄՔ	
Ո. Հ.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքեր-ը.
Ս. Տ.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքերու-ն.
Բցա.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքերէ-ն.
Գրժ.	Մեր	Ձեր	Իրենց	գրքերով-ը:

Ռամկօրէն կը համարուին՝ Իմին գիրքս. Մերին լաթերը. Ձերին տունը:

164. Շատ անգամ առանց դերանուան ալ մինակ ստացական յօդերով գոյականը կը հոլովի, եւ նոյն զօրութիւնը կ'ունենայ. զորօրինակ. գիրքս, (այսինքն՝ իմ գիրքս.) գրքերս, (այսինքն՝ իմ գրքերս:)

165. Եթէ մէկդի թողուած դերանունն է իմ, քու, իւր, այսպէս կը հոլովին.

Ա. դէմք.	Գիրքս,	գրքիս,	գրքէս,	գրքովս.
	Գրքերս,	գրքերուս,	գրքերէս,	գրքերովս:
Բ. դէմք.	Գիրքդ,	գրքիդ,	գրքէդ,	գրքովդ.
	Գրքերդ,	գրքերուդ,	գրքերէդ,	գրքերովդ:
Գ. դէմք.	Գիրքը,	գրքին,	գրքէն,	գրքովը*.
	Գրքերը,	գրքերուն,	գրքերէն,	գրքերովը:

* Տես վերը (80.) գործիականին վրայ ըսածնիս:

Իսկ եթէ թողուած դերանունն է մեր, ձեր, իրենց, այն ատեն հետեւեալ կանոններուն համեմատ կը հոլովի:

166. — Ա. Եթէ գոյականը բազմավանկ է, պարզ ստացական յօդերուն տեղ՝ նիս, նիդ, նին մասնիկները կ'աւելցուին, այսպէս. պարտէզնիս. պարտէզներնիս:

Ա. ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Պարտէզ-նիս.	Պարտէզներ-նիս.
Պարտէզ-նուս.	Պարտէզներ-նուս.
Պարտէզ-նէս.	Պարտէզներ-նէս.
Պարտէզով-նիս.	Պարտէզներով-նիս:

Բ. ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Պարտէզ-նիդ.	Պարտէզներ-նիդ.
Պարտէզ-նուդ.	Պարտէզներ-նուդ.
Պարտէզ-նէդ.	Պարտէզներ-նէդ.
Պարտէզով-նիդ.	Պարտէզներով-նիդ:

Գ. ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Պարտէզ-նին.	Պարտէզներ-նին.
Պարտէզ-նուն.	Պարտէզներ-նուն.
Պարտէզ-նէն.	Պարտէզներ-նէն.
Պարտէզով-նին.	Պարտէզներով-նին:

Բայց այս բազմավանկներուն կրկին-յոքնակի ուղղականը եւ հայցականը լաւագոյն է ըսել մեր, ձեր, իրենց պարտէզները՝ քան թէ պարտէզներնիս. գաւազաններնիդ. խեղճութիւններնին: Կ'ըսուի նաեւ եզականին պէս պարտէզնիս, խեղճութիւննին՝ ուր որ իմաստի շփոթութիւն չկայ:

167. — Բ. Եթէ գոյականը միավանկ է, այն ատեն անոր յոքնականին վրայ կ'եւելցուին նիս, նիդ, նին մասնիկները, թէպէտեւ նշանակութիւննին եզակի կը մնայ. ինչպէս. հայրերնիս, (եւ ոչ հայր-նիս.) տներնին, (եւ ոչ տուն-նին.) — միայն գործիականը եր մասնիկ չ'առնուր: Յոքնակին եզականին հետ նոյն է. (ուստի հայրերնիս, կը նշանակէ մեր հայրը եւ մեր հայրերը. ձայներնիս՝ մեր ձայնը եւ մեր ձայները.) մինակ յոքն. գործիականը երովնիս կ'ըլլայ: Եւ կը հոլովին այսպէս.

Ա. ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Զայն-երնիս.	Զայներ-նիս.
Զայն-երնուս.	Զայներ-նուս.
Զայն-երնէս.	Զայներ-նէս.
Զայնով-նիս.	Զայներով-նիս:

Բ. ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Զայն-երնիդ.	Զայներ-նիդ.
Զայն-երնուդ.	Զայներ-նուդ.
Զայն-երնէդ.	Զայներ-նէդ.
Զայնով-նիդ.	Զայներով-նիդ:

Գ. ԴԷՄՔ

Եզակի.	Յոքնակի.
Զայն-երնին.	Զայներ-նին.
Զայն-երնուն.	Զայներ-նուն.
Զայն-երնէն.	Զայներ-նէն.
Զայնով-նին.	Զայներով-նին:

Յոքնակի ուրեր վերջաւորողներուն այսպէս կ'ըլլայ ստացականը:

Եզ. Մատուընիս.	Յք. Մատուներնիս.
Մատուընուս.	Մատուներնուս.
Մատուընէս.	Մատուներնէս.
Մատուընովնիս.	Մատուներովնիս:

Ստացականի մէջ կ'ըսուի նաեւ խէլ-ընիս. մտ-ընիս. թէպէտեւ խէլք, միտք նոյն (51.) կանոնին տակ չեն իյնար:

168. Ստացական դերանուններն ըսինք թէ ածական են. բայց առանց գոյականի մնացած ատեննին իրենք գոյական կ'ըլլան՝ վրանին դէմքին համեմատ դիմորոշ յօդ առնելով. եւ այսպէս կը հոլովին.

Ո. Հ.	Իմս, (իմինս.)	Իմիններս.
Ս. Տ.	Իմինիս.	Իմիններուս.
Բցա.	Իմինէս.	Իմիններէս.
Գրձ.	Իմինովս.	Իմիններովս:

Այսպէս նաեւ

Քուկդ*, քուկինդ. քուկինիդ, քուկինէդ, քուկինովդ.
յոգ. քուկիններդ, եւայլն:

Իւրը, իրենը. իրենին, իրենէն, իրենովը.
յոգ. իրենները, եւայլն:

Մերը, մերինը. մերինին, մերինէն, մերինովը**.
յոգ. մերինները, եւայլն:

Ձերը, ձերինը. ձերինին, ձերինէն, ձերինովը.
յոգ. ձերինները, եւայլն:

Իրենցը. իրենցին, իրենցինէն, իրենցինովը.
յոգ. իրենցները, եւայլն:

*Քու ստացականը յօդ առած ատեն, կամ ձայնաւոր մը կից ունեցած ատեն՝ է գիր մ'ալ հետ կ'առնու. այսպէս. քուկդ. քուկին. — քուկդ ալ. քուկդ է. (եւ ոչ՝ քու-դ է: Տես 116, երկուքին. երկուքն ալ:)

** Մերինները, Յերինները երբեմն կ'ըսուի նաեւ մերոնք կամ մերինոնք. Յերոնք կամ Յերինոնք՝ դերանունական հոլովմամբ. մերինոնց. մերինոնցմէ: Կրնայ ըսուիլ նաեւ եզ. գրծ. Մենք մերովը գոհ կ'ըլլանք, դուք ալ Յերովը:

169. Ինչպէս ստացական դերանունները սեռականէ առնուած ուղղականներ են, նոյնպէս նաեւ ցուցականներէն ալ եւ ուրիշ որեւիցէ անուններէն տեսակ մը ստացական կ'ելլէ, որ ամէնն ալ սեռականէ ուղղական եղած ածականներ են. եւ մինակ (առանց գոյականի) մնալով յօդ կ'առնուն եւ կ'ըլլան գոյական. այսպէս. Ասորը, (տճ. պունունքի.) անորը, (տճ. օնունքի.) անոնցը, (տճ. օնլարընքի.) որո՞ւնը, (տճ. քիմինքի՞.) յառաջուանը, (տճ. էվվէլքի.) ասոնցն է. անորն ալ. եւայլն: Իսկ ուրիշ անուններէ ելածները՝ եթէ բուն սեռականը ձայնաւորով վերջացած է, ինչպէս. մարդու, զինուորի, Պետրոսի, անոնք յօդ առած ատեն կամ վրանին ձայնաւոր մը կից ունեցած ատեն ն մ'ալ հետ կ'առնուն. այսպէս. մարդուն-ը. զինուորին-ը. Պետրոսին-ը. թշնամւոյն-ը. մարդուն-ն ալ. ծերերուն-ն է. հովուին-ն է. ձեռքին-ս (տճ. էլիմտէքի, հայերէն կ'ըսենք սեռ. էլիմինքի.) այս տարւոյն-ը: Սողոմոնի օրերը Դաւթին-ներէն աւելի խաղաղ անցան. (եւ ոչ՝ Դաւթի-ներէն:) — (Այս օրուան-ը միւս օրուան-էն տար-

բեր է. առանց ն յաւելուածոյ, վասնզի բաղաձայնով վերջաւորած է բուն սեռականը՝ օրան:)

170. Այս կերպով սեռականէ ուղղական եղած ածականներ են՝ Առջի. վերջի*. ներսի. դրսի. առաջքի. ետքի, կամ առջեւի. ետեւի. տակի. վրայի. — Քովի սենեակը. Հետի մարդիկը. Ետի դին. որ նոյն (169) կանոնով կը գործածուին այսպէս. առջին-ը. ներսին-ը. առջեւին-ին. ետեւին-էն. վրային-ն ալ. վրային-ն է. քովին-դ. քովին-ները. (եւ ոչ առջի-ն. քովի-ները:)

* Զատ են առաջին, վերջին, (ինչպէս նաեւ ներքին, արտաքին, յետին, եւայլն. որ զուտ դրաբար են,) եւ կը հոլովին՝ առաջնոյ. առաջնոյն. վերջնոյն. վերջինէն. արտաքնով. (տես 119:)

---

§. 4. Յարաբերական դերանուն:

171. Յարաբերական դերանունը քիչ մը յառաջ ըսուածը կը յարաբերէ կամ մէջ կը բերէ:

172. Որ յարաբերական դերանունը գոյական է, եւ կը հոլովի այսպէս.

	Եզակի.	Յոքնակի.
Ուղ. Հյց.	Որ.	Որոնք.
Սեռ. Տր.	Որու(ն).	Որոնց.
Բացառակ.	Որմէ(ն).	Որոնցմէ.
Գործիակ.	Որով.	Որոնցմով:

173. Այս դերանունս յօդ կ'առնու իրմէ ետքը որ շաղկապով, եւ կ'ըլլայ՝ Որն որ. զորն որ. որուն որ. որմէ որ. որով որ: Յոքն. Որոնք որ. որոնց որ, եւայլն:

174. Իսկ եթէ իբրեւ ածական գործածուի, ինքն անփոփոխ մնալով՝ յօդն առջեւի գոյականին վրայ կը դրուի՝ շաղկապէն յառաջ. այսպէս. Որ մարդն որ. Որ մարդուն որ. Որ ձեռքդ որ բռնես. Որ կողմերէն որ ժողվես: — Կամ երբեմն ալ առանց որ շաղկապի. Որ ձեռքդ բռնես. Որ վիշտը՝ քեզի անտանելի է:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԲԱՅ

175. *Բայ*, երրորդ մասն-բանի՝ գործողութիւն մը կը ցուցընէ, այսինքն ընել կամ ըլլալ. ինչպէս բանալ. բացուիլ. մեռնիլ:

176. Բայն երեք տեսակ է. 1. Ներգործական, 2. Կրաւորական եւ 3. Չէզոք. — որ քերականօրէն բայերուն *սեռը* կը կոչուի:

177. — Ա. *Ներգործական* այնպիսի գործողութիւն մը կը ցուցընէ՝ որ մէկը մէկուն կ'ընէ, զորօրինակ. Դուն հայրդ կը սիրես. Ես փայտ կոտրեմ:

178. — Բ. *Կրաւորական՝* որ ներգործականէն յառաջ կու գայ, այնպիսի գործողութիւն մը կը ցուցընէ՝ որն որ մէկը մէկէն կը կրէ կամ որ մէկը կ'ըլլուի. զորօրինակ. Հայրդ քեզմէ կը սիրուի. Փայտն իզմէ կոտրուի:

179. — Գ. Չէզոք՝ այնպիսի գործողութիւն մը կը ցուցընէ՝ որ նոյն անձին վրայ կը մնայ եւ ուրիշին չ'անցնիր. զորօրինակ. Դուն կը քնանաս. Տղան կու լայ. Շունը կը վազէ:

180. Ինչպէս անուններն ու դերանունները, նոյնպէս բայերն ալ, ըսինք (15), խօսքի մէջ հարկաւ պիտի փոփոխուին. այս փոփոխման անուն կու տանք *բայի խոնարհումն*: — Խոնարհման համար չորս բան պէտք է. 1. Եղանակ. 2. Ժամանակ. 3. Թիւ եւ 4. Դէմք:

181. — Ա. *Եղանակ* կը ցուցընէ թէ գործողութիւնն ինչ կերպով կը բացատրուի կամ կը զրցուի. եւ հինգ է.

1. *Սահմանական*, եղածը կամ ըլլալիքը պատմելով. — կը բանամ, կը բանայի, պիտ'որ բանամ:

2. *Ստորադասական*, թէութեամբ, եթէ, որպէսզի ըսելով. — եթէ բանամ, որ բանայի:

3. *Հրամայական*, հրաման տալով, ապսպրելով, աղաչելով. — բա՛ց. սիրէ՛:

4. *Դերբայ*, գործողութեան կամ գործողին անունը տալով. — բանալ. բացող. առանց անձը յայտնելու:

182. — Բ. *Ժամանակը* գործողութեան երբը կը ցուցընէ, որ գլխաւորաբար երեք է. 1. *Ներկայ*, հիմա կը բանամ, կամ որ բանամ. 2. *Անցեալ* որ է ա. *Անկատար*, ատեն մը (դեռ) կը բանայի, կամ սովորութիւնս էր բանալ. եւ բ. *Կատարեալ*, յառաջ (անգամ մը) բացի. 3. *Ապառնի*, ետքը պիտի բանամ:

Չորս եղանակներուն գլխաւոր ժամանակներն ասոնք են.

Սահմանականն ունի 1. Ներկայ. 2. Անկատար. 3. Կատարեալ:

Ստորադասականն ունի 1. Ներկայ. 2. Անկատար:

Հրամայականն ունի մէկ ժամանակ, որ միանգամայն Ներկայ եւ Ապառնի է:

Դերբայն ունի 1. Աներեւոյթ. 2. Ընդունելութիւն*. 3. Անցեալ:

* Ընդունելութիւնը կը կոչուի նաեւ *Ընդունելութիւն ներկայ*: — Կան ուրիշ երկրորդական բաղադրեալ ժամանակներ ալ, որոնց վրայ ընթացքին մէջ զատ կը խօսինք:

183. — Գ. *Թիւը* գործողութիւնն ընողին մէկ կամ աւելի ըլլալը կը ցուցընէ. եւ երկու է. 1. *Եզակի*, կը բանամ. եւ 2. *Յոքնակի* կը բանանք. (տես նաեւ 14:)

184. — Դ. *Դէմքը* կը ցուցընէ թէ գործողութիւնն որ կողմանէ է. եւ երեք է. 1. Առաջին դէմք. ես կը բանամ. 2. Երկրորդ դէմք. դուն կը բանաս. 3. Երրորդ դէմք. ուրիշ մը կը բանայ: (Տես նաեւ դերանուանց դէմքը, 141:)

Ուստի եղանակ, ժամանակ, թիւ եւ դէմք մէկտեղ գալով բայը կը խոնարհեն:

185. Սակայն ամէն բայ միեւնոյն կերպով չի խոնարհիր. զորօրինակ. սիրել՝ կ՚ըլլայ սիրեցի. — սորվիլ՝ սորվեցայ. — խաղալ՝ խաղացի: Այս կերպ կերպ խոնարհիլը կը կոչուի բայերու *Լծորդութիւնքը* որ հայերէն լեզուի մէջ չորս կերպ է: (Տես նաեւ հոլովմանց պէսպիսութիւնը. 21:)

186. Չորս լծորդութիւնները աներեւոյթ ժամանակին մէջ իրարմէ կ'որոշուին.

Առաջին լծորդութեանն է՝ ել.	ինչպէս Լս-ել.
Երկրորդ լծորդութեանն է՝ իլ.	Սորվ-իլ.
Երրորդ լծորդութեանն է՝ ալ.	Կարդ-ալ.
Չորրորդ լծորդութեանն է՝ նալ.	Մոռ-նալ.

187. Ներգործական ու չէզոք բայերն այս չորս լծորդութեանց (կամ չորս կերպ խոնարհմանց) մէկուն տակը կ'երթան: Իսկ կրաւորականները՝ յատուկ կերպով մը ներգործականէն կազմուելէն ետեւ՝ ամէնն ալ միօրինակ եւ հաւասարապէս երկրորդ լծորդութեան պէս կը խոնարհին. ինչպէս վարը (198) պիտ'որ տեսնենք:

188. Չէզոք բայերուն կարգը կրնայ համարուիլ *Իական բայն* ալ, որ պարզապէս ըլլալ կը ցուցընէ: — Իական բայը միւս բայերուն արմատն ու լեզուին գլխաւոր բայն ըլլալուն համար՝ նախ անոր խոնարհմունքը դնենք, եւ յետոյ մնացածներուն:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

ԲԱՅԵՐՈՒ ԽՈՆԱՐՀՄՈՒՆՔԸ

---

§. 1. *Իական բայ:*

189. Իական բայ կրկին է. մէկը Եմ՝ պակասաւոր, այսինքն որ մինակ երկու ժամանակն ունի. եւ միւսն Ըլլալ՝ ամբողջ:

190. — Ա. ԷԱԿԱՆ ԲԱՅ — ԵՄ:

Սահմանական.

	Ներկայ.	Անկատար.
Եզ.	Ես եմ. պէն իմ.	Ես էի. պէն իտիմ.
	Դուն ես.	Դուն էիր.
	Ան է.	Ան էր.
Յոգ.	Մենք ենք.	Մենք էինք.
	Դուք էք.	Դուք էիք.
	Անոնք են.	Անոնք էին:

191. — Բ. ԷԱԿԱՆ ԲԱՅ. — ԸԼԼԱԼ:

Սահմանական.	Ստորադասական.
Ներկայ.	Ներկայ.
Կ'ըլլամ. օլուր ում.	Ըլլամ. օլսամ, օլայըմ.
Կ'ըլլաս.	Ըլլաս.
Կ'ըլլայ.	Ըլլայ.
Կ'ըլլանք.	Ըլլանք.
Կ'ըլլաք.	Ըլլաք.
Կ'ըլլան.	Ըլլան.
Անկատար.	Անկատար.
Կ'ըլլայի. օլուր ուտում.	Ըլլայի. օլսայըտըմ օ-
Կ'ըլլայիր.	Ըլլայիր. [լայըտըմ.
Կ'ըլլար.	Ըլլար.
Կ'ըլլայինք.	Ըլլայինք.
Կ'ըլլայիք.	Ըլլայիք.
Կ'ըլլային.	Ըլլային.
Կատարեալ.	Հրամայական.
Եղայ. օլտում.	Եղի՛ր. օլ.
Եղար.	Եղէ՛ք.
Եղաւ.	Դերբայ.
Եղանք.	Ընդ. Ըլլող, եղող. օլան.
Եղաք.	Անց. Եղած, եղեր. օլմուշ.
Եղան.	Անէր. Ըլլալ. օլմագ:

192. Բայերու խոնարհմունքներէն ոմանք որոշ կանոնի մը տակ են, ու կը կոչուին *Կանոնաւոր խոնարհմոռնք*. ոմանք ալ կանոնէ դուրս են, ու կ'ըսուին *Անկանոն կամ Զարտոռդի խոնարհմոռնք*:

---

§. 2. *Կանոնաւոր խոնարհմոռնք, կամ Չորս լծորդութիւն:*

Ա.

ՆԵՐԳԾ. ԵՒ ՉԷՋՈՔ ԲԱՅԵՐՈՒՆ ՉՈՐՍ ԼԾՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Այս չորս լծորդութեանց պատկերին մէջ միայն պարզ ժամանակները կը դնենք. իսկ բաղադրեալները՝ ետքէն կ'աւանդենք: (Տես Յօդ. Ե:)

193. — Ա. ԼԾՈՐԴՈՒԹԻՒՆ — ԵԼ.

Սահմանական.

Ներկայ.

կը լա-եմ. [ե]ղէ[ր]ծէ ե՞ս.
կը լա-ես.
կը լա-է.
կը լա-ենք.
կը լա-էք.
կը լա-են.

Անկատար.

կը լա-էի. [ե]ղէ[ր]ծէ ե՞ս.
կը լա-էիր.
կը լա-էր.
կը լա-էինք.
կը լա-էիք.
կը լա-էին.

Ապառնի.

լա-եցի. [ե]ղէ[ր]ծե՞ս.
լա-եցիր.
լա-եց.
լա-եցինք.
լա-եցիք.
լա-եցին.

Ստորադասական.

Ներկայ.

լա-եմ. [ե]ղէ[ր]ծեմ, [ե]ղէ[ր]ծէ[ր]ս.
լա-ես.
լա-է.
լա-ենք.
լա-էք.
լա-են.

Անկատար.

լա-էի. [ե]ղէ[ր]ծեի ե՞ս,
լա-էիր. [ե]ղէ[ր]ծէ[ր]ս.
լա-էր.
լա-էինք.
լա-էիք.
լա-էին.

Հրամայական.

լա-է. [ե]ղէ[ր]ծ.
լա-եցէք.

Դերբայ.

ԸՆԴ. լա-ող. [ե]ղէ[ր]ծէն.
ԱՆՑ. լա-ած, լա-եր. [ե]ղէ[ր]ծէլ.
ԱՆԵՑԵՈՑՆ. լա-ել. [ե]ղէ[ր]ծէ[ր]:

Առաջին լծորդութեան տակ կ'երթան՝

Հանել, հեցի, հէ, հ*.	Վազել, վեցի, վէ, վ.
Կանչել, չեցի, չէ, ն.	Ծողվել, վեցի, վէ, ն.
Սպասել, սեցի, սէ, ս.	Խմել, խմեցի, խմէ, ն.
Գովել, վեցի, վէ, ն.	Ազատել, տեցի, տէ, ն.
Ուզել, զեցի, զէ, ն.	Պարպել, պեցի, պէ, ն.
Բռնել, նեցի, նէ, ն.	Քալել, լեցի, լէ, լ.

* Բայերուն առջեւի ն գիրը կը նշանակէ ներգործական բայ. լ կը նշանակէ չեզոք բայ:

194. — Բ. ԼԾՈՐԴՈՒԹԻՒՆ — ԻԼ.

Սահմանական.

Ներկայ.

Կը սրմ-իմ.	Սրմ-իմ.
Կը սրմ-իս.	Սրմ-իս.
Կը սրմ-ի.	Սրմ-ի.
Կը սրմ-ինք.	Սրմ-ինք.
Կը սրմ-իք.	Սրմ-իք.
Կը սրմ-ին.	Սրմ-ին.

Անկատար.

Կը սրմ-էի.	Սրմ-էի.
Կը սրմ-էիր.	Սրմ-էիր.
Կը սրմ-էր.	Սրմ-էր.
Կը սրմ-էինք.	Սրմ-էինք.
Կը սրմ-էիք.	Սրմ-էիք.
Կը սրմ-էին.	Սրմ-էին.

Կատարեալ.

Սրմ-եցայ.	Սրմ-եցինք.
Սրմ-եցար.	Սրմ-եցիք.
Սրմ-եցաւ.	Սրմ-եցան.

Ապառնի.

Սրմ-իմ.	Սրմ-ինք.
Սրմ-իս.	Սրմ-իք.
Սրմ-ի.	Սրմ-ին.

Ստորադասական.

Ներկայ.

Սրմ-իմ.	Սրմ-ինք.
Սրմ-իս.	Սրմ-իք.
Սրմ-ի.	Սրմ-ին.

Անկատար.

Սրմ-էի.	Սրմ-էինք.
Սրմ-էիր.	Սրմ-էիք.
Սրմ-էր.	Սրմ-էին.

Հրամայական.

Սրմ-է.	Սրմ-եցէք.

Դերբայ.

Ընդ. Սրմ-ող.

Անց. Սրմ-ած, սրմ-եր.

Անեղեւոյն. Սրմ-իլ:

Երկրորդ լծորդութեան սակ կ'երթան մեծաւ մասամբ հետեւեալ բայերը:

Ապրիլ, բեցայ, բէ, ն.	Բնակիլ, կեցայ, կէ, ն.
Խօսիլ, սեցայ, սէ, ն.	Պատկիլ, կեցայ, կէ, ն.
Աշխատիլ, տեցայ, տէ, ն.	Ցոգնիլ, նեցայ, նէ, ն.
Հաւնիլ, նեցայ, նէ, ն.	Նայիլ, յեցայ, յէ, ն.
Նստիլ, տեցայ, տէ, ն.	Համարիլ, բեցայ, բէ, ն.

195. — Գ. ԼԾՈՐԴՈՒԹԻՒՆ — ԱԼ.

Սահմանական.

Ներկայ.

Կը կարդ - ամ.
Կը կարդ - աս.
Կը կարդ - այ.
Կը կարդ - անք.
Կը կարդ - աք.
Կը կարդ - ան.

Անկատար.

Կը կարդ - այի.
Կը կարդ - այիր.
Կը կարդ - ար.
Կը կարդ - այինք.
Կը կարդ - այիք.
Կը կարդ - ային.

Ապառնի.

Կարդ - ացի.
Կարդ - ացիր.
Կարդ - այ.
Կարդ - ացինք.
Կարդ - ացիք.
Կարդ - ացին.

Ստորադասական.

Ներկայ.

Կարդ - ամ.
Կարդ - աս.
Կարդ - այ.
Կարդ - անք.
Կարդ - աք.
Կարդ - ան.

Անկատար.

Կարդ - այի.
Կարդ - այիր.
Կարդ - ար.
Կարդ - այինք.
Կարդ - այիք.
Կարդ - ային.

Հրամայական.

Կարդ - ա՛.
Կարդ - ացէ՛ք.

Դերբայ.

Ընդ. Կարդ - ացող.
Անց. Կարդ - ացած, կարդ - ացեր.
Անեղեւոյն. Կարդ - ալ:

Երբորդ լծորդութեան տակին են՝

Բաղձալ, ձացի, ձա, ն.	*Ջանալ, նացի, նա, ն.*
Լուալ, լուացի, լուա, ն.	*Աղալ, ղացի, աղա, ն.*
Մնալ, մնացի, մնա, ն.	*Խաղալ, ղացի, ղա, ն.*
Պոռալ, ռացի, ռա, ն.	*Խղճալ, ճացի, ճա, ն.*
Ցուսալ, սացի, սա, ն.	*Հազալ, ղացի, ղա, ն.*

196. — Դ. ԼԾՈՐԴՈՒԹԻՒՆ — ՆԱԼ.

Սահմանական.	Ստորադասական.
Ներկայ.	Ներկայ.
Կը մոռ-նամ.	Մոռ-նամ.
Կը մոռ-նաս.	Մոռ-նաս.
Կը մոռ-նայ.	Մոռ-նայ.
Կը մոռ-նանք.	Մոռ-նանք.
Կը մոռ-նաք.	Մոռ-նաք.
Կը մոռ-նան.	Մոռ-նան.
Անկատար.	Անկատար.
Կը մոռ-նայի.	Մոռ-նայի.
Կը մոռ-նայիր.	Մոռ-նայիր.
Կը մոռ-նար.	Մոռ-նար.
Կը մոռ-նայինք.	Մոռ-նայինք.
Կը մոռ-նայիք.	Մոռ-նայիք.
Կը մոռ-նային.	Մոռ-նային.
Կատարեալ.	Հրամայական.
Մոռ-ցայ.	Մոռ-ցի՛ր.
Մոռ-ցար.	Մոռ-ցէ՛ք.
Մոռ-ցաւ.	Դերբայ.
Մոռ-ցանք.	
Մոռ-ցաք.	Ընդ. Մոռ-ցող.
Մոռ-ցան.	Անց. Մոռ-ցած, մոռ-ցեր.
Աներեւոյթ. Մոռ-նալ:	

Չորրորդ լծորդութեան տակ կ՚երթան՝

Իմա-նալ, մացայ, մացիր, ն.
Ճանչ-նալ, չցայ, չցիր, ն.
Գիտ-նալ, գիտցայ, գիտ-ցիր, ն.
Գողնալ, գողցայ, գողցիր, ն.
Վախնալ, վախցայ, վախ-ցի՛ր, չ.
Կե-նալ, կեցայ, կեցիր, չ.
Ամչ-նալ, ամչցայ, ցի՛ր, չ.
Կարմր-նալ, մրցայ, մրցի՛ր, չ.

Երկու բայ ալ կայ այս լծորդութեան տակ նուլ վերջով: Ընթեռնուլ. ընթերցայ. ընթերցի՛ր. ընթեր-ցած. (կարդալ:) Զգենուլ. զգեցայ. զգեցի՛ր. զգե-ցած. (հագնիլ:)

Է.

ԿՐԱՒՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐՈՒ ՉՈՐՍ ԼԾՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

197. Ներգործական բայը կրաւորականի կը դառնայ՝ աներեւութի էլ, իլ, ալ, նալ վերջերն ուիլ ընելով. — միայն թէ Գ ու Դ լծորդութեան բայերուն կատարեալէն առնելով ուիլ մասնիկը դնելու է.

Լս-էլ.	կրաւ.	Լս-ուիլ.
Սորվ-իլ.	,,	Սորվ-ուիլ.
Կարդ-ալ, (կարդաց-ի,)	,,	Կարդաց-ուիլ.
Մոռ-նալ, (մոռց-այ.)	,,	Մոռց-ուիլ:

198. Այսպէս կրաւոր. աներեւոյթը գտնելէդ ետքը, ամէնքն Բ լծորդութեան պէս կը խոնարհին:

Սահմանական.	Ստորադասական.
Ներկայ.	Ներկայ.
Կը լս-ուիմ. իշիտիլիր իմ.	Լս-ուիմ. իշիտիլսէմ.
Կը լս-ուիս.	Լս-ուիս.
Կը լս-ուի.	Լս-ուի.
Կը լս-ուինք.	Լս-ուինք.
Կը լս-ուիք.	Լս-ուիք.
Կը լս-ուին.	Լս-ուին.
Անկատար.	Անկատար.
Կը լս-ուէի.	Լս-ուէի.
Կը լս-ուէիր.	Լս-ուէիր.
Կը լս-ուէր.	Լս-ուէր.
Կը լս-ուէինք.	Լս-ուէինք.
Կը լս-ուէիք.	Լս-ուէիք.
Կը լս-ուէին.	Լս-ուէին.
Կատարեալ.	Հրամայական.
Լս-ուեցայ.	Լս-ուէ.
Լս-ուեցար.	Լս-ուեցէք.
Լս-ուեցաւ.	Դերբայ.
Լս-ուեցանք.	
Լս-ուեցաք.	Ընդ. Լս-ուող.
Լս-ուեցան.	Անց. Լս-ուած, լս-ուեր.
	Աներեւոյթ. Լս-ուիլ:

Այսպէս ալ մէկալ բայերուն կրաւորականը միակերպ:

Առաջին լծորդութենէ՝

Հան-ուիլ, հան-ուեցայ, հան-ուէ.
Կանչ-ուիլ, կանչ-ուեցայ, կանչ-ուէ.
Բռն-ուիլ, բռն-ուեցայ, բռն-ուէ.
Ժողվ-ուիլ, ժողվ-ուեցայ, ժողվ-ուէ.
Խմ-ուիլ, խմ-ուեցայ, խմ-ուէ.

Երկրորդ լծորդութենէ՝

Սորվ-ուիլ, սորվ-ուեցայ, սորվ-ուէ.
Հաւն-ուիլ, հաւն-ուեցայ, հաւն-ուէ.
Խօս-ուիլ, խօս-ուեցայ, խօս-ուէ.
Համար-ուիլ, համար-ուեցայ, համար-ուէ.

Երրորդ լծորդութենէ՝

Կարդաց-ուիլ, կարդաց-ուեցայ, կարդաց-ուէ.
Բաղձաց-ուիլ, բաղձաց-ուեցայ, բաղձաց-ուէ.
Լուաց-ուիլ, լուաց-ուեցայ, լուաց-ուէ.

Չորրորդ լծորդութենէ՝

Մոռց-ուիլ, մոռց-ուեցայ, մոռց-ուէ.
Գողց-ուիլ, գողց-ուեցայ, գողց-ուէ.
Իմաց-ուիլ, իմաց-ուեցայ, իմաց-ուէ.
Գիտց-ուիլ, գիտց-ուեցայ, գիտց-ուէ.
Ճանչց-ուիլ, ճանչց-ուեցայ, ճանչց-ուէ.
Հասկըց-ուիլ, հասկըց-ուեցայ, հասկըց-ուէ:

—

§. 3. Անկանոն Խոնարհմոռնք:

199. Նախագիտելիք: — Բայերուն ժամանակներէն ոմանք *կանոնաւոր ժամանակ* են, ոմանք ալ՝ *Անկանոն*:

Կանոնաւոր ժամանակներն են՝

1. Աներեւոյթ, որ մէկալնոնց արմատ կրնայ ըսուիլ.
2. Ստորադասական ներկայ, եւ
3. Ստորադասական անկատար, ուստի կ՝ելլեն
4. Սահմանական ներկայ եւ
5. Սահմանական անկատար:

Իսկ անկանոն ժամանակներն են՝

1. *Սահմանական կատարեալ,*
2. *Հրամայական (ներկայ կամ ապառնի),*
3. *Ընդունելութիւն, եւ*
4. *Անցեալ. (ած եւ եր անցեալները:)*

Այս անկանոն ժամանակներն իւրաքանչիւր լծորդութեանց մէջ զատ զատ սորվելու է:

200. *Շատ բայեր կան որ չորս կանոնաւոր լծորդութեանց եւ ոչ մէկուն կը հետեւին, այլ կարգէ դուրս խոնարհում ունին. — այսպիսի բայերն Անկումն կամ Զարտուղի խոնարհմունք. ինչպէս գնե՛մ բային կատարեալը կ'ըլլայ գէի (եւ ոչ գնեցի:) — Միայն թէ աղէկ միտք առնելու է՝ որ*

201. *Անկանոն բայերուն ալ կանոնաւորներէն տարբերութիւնը միայն անկանոն ժամանակներուն մէջն է. իսկ կանոնաւոր ժամանակներն իրենց անեղեւութին վերջաւորութեանը համեմատ չորս լծորդութիւններէն մէկուն տակն են: Ասոր համար զարտուղի բայերուն միայն անկանոն ժամանակները կը նշանակենք:*

202. *Զարտուղի բայերը, (ինչպէս նաեւ զարտուղի անուններըը, 38.) երկու կարգ կրնան բաժնուիլ. 1. Կէս զարտուղիք, որ փոքր տարբերութիւն մ'ունին. եւ 2. Բուռն զարտուղիք:*

Ա. — ԿԷՍ ԶԱՐՏՈՒՂԻՔ

203. *Կան ՆԵԼ, ՆԻԼ, ՆԱԼ վերջաւորութեամբ բայեր՝ որ չորրորդ լծորդութեան պէս կը խոնարհին. միայն անկանոն ժամանակներուն մէջ Ն գիրը ձայի փոխելու տեղ՝ դուրս կը թողուն:*

Գանե՛լ, (գանա՛լ.) գտայ. գտիր. գտած. գտեր:
Տեսնե՛լ, (տեսնա՛լ.) տեսայ. տե՛ս. տեսած:
Պադնե՛լ. պագայ. պա՛դ. պագած:
Մտնե՛լ. (մտնա՛լ.) մտայ. մտի՛ր. մտած:
Ելլե՛լ. ելայ. է՛լ կամ ելլի՛ր. ելած:*
Ըլլա՛լ. եղայ. եղի՛ր. եղած. (տես 191:)*

Դառնալ. դարձայ. դարձի՛ր. դարձած:
Իջնալ. իջայ. իջի՛ր. իջած. կամ ինջայ. ինջի՛ր, եւայլն:
Հասնիլ. հասայ. հասի՛ր. հասած:
Անցնիլ. անցայ. անցի՛ր. անցած:
Մեռնիլ. մեռայ. մեռի՛ր. մեռած:
Ծնանիլ**. ծնայ. ծնի՛ր. ծնած:

Այսպէս ալ՝

Թքնել, թքայ. քի՛ր. քած. Հատնիլ, տայ. տի՛ր. տած.
Հեծնալ, ծայ. ծի՛ր. ծած. Բուսնիլ, սայ. սի՛ր. սած.
Խածնել, ծայ. խա՛ծ. ծած. Հագնիլ, գայ. գի՛ր. գած.

* Ելլել եւ ըլլալ բայերն իրենց հնագոյն ձեւին պատճառաւը՝ նել, նալ վերջաւորեալ կը համարուին:

** Ծնանիլ՝ թէ՛ չէզոք է, թէ՛ ներգործական եւ թէ՛ կրաւորական:

204. Ասոնց պէս կը խոնարհին նաեւ քանի մը չիլ վերջաւորածներ՝ չ գիրը դուրս թողլով:

Թռչիլ. կտր.	թռայ. հրմ.	թռի՛ր. անց.	թռած. թռեր:
Փախչիլ.	փախայ.	փախի՛ր.	փախած:
Փլչիլ.	փլայ.	փլի՛ր.	փլած:
Դպչիլ.	դպայ.	դպի՛ր.	դպած:
Կպչիլ.	կպայ.	կպի՛ր.	կպած:
Փակչիլ.	փակայ.	փակի՛ր.	փակած:

205. Ասոնց ամէնուն, թէ՛ չիլ վերջաւորածներուն եւ թէ՛ նախընթացներուն, ընդունելութիւն ներկան կանոնաւոր է. այսպէս. գտնող. ելլող. տեսնող. մեռնող. հագնող. փախչող. եւայլն. բայց ոմանցն երբեմն կ՛ըսուի նաեւ տեսող. իջող. դպող: Իսկ կրաւորականը ծայրէ ի ծայր կանոնաւոր է. գտնուիլ. տեսնուիլ. հագնուիլ. դպչուիլ. — գտնուած. տեսնուած. տեսնուեր, եւայլն:

Սկսիլ, փրթիլ, պրծիլ (Բ. լծ.) բայերուն կատարեալն այ կ՛ըլլայ՝ եւ ոչ եցայ. այսպէս՝ սկսայ, փրթայ, պրծայ. իսկ հրամայական՝ է՛ ըստ կանոնի, կամ գրաբար ձեւով՝ ի՛ր:

206. Քանի մը կէս զարտուղի բայ ալ՝ չորս գլխաւոր վերջաւորութենէ դուրս՝ ուլ կը յանգին. եւ են՝

Թողուլ. կտր. թողի կամ թողուցի. հրմ. թո՛ղ, թողէ՛ք. ընդ. թողուցող. անց. թողած, թողուցած. թողեր,

Թողուցեր. — որ կ'ըսուի նաեւ Թող տալ*: Կրաւոր. Թողուիլ կամ Թողուցուիլ, կանոնաւոր է ըստ Բ. լծ:

* Թող տալ բային մէջ միայն տալ կը խոնարհի. — Թող կու տամ, Թող տուի:

Առնուլ. (տես 207, Ե.) — որ կ'ըսուի նաեւ Առնել:

Երդնուլ. երդուայ. երդուիր. երդուող. երդուած. — կ'ըսուի նաեւ Երդուըննալ (Դ. լծ.) եւ Երդում ընել:

Զբօսնուլ. զբօսայ. զբօսիր. զբօսող. զբօսած — որ կ'ըսուի նաեւ Զբօսանալ (Դ. լծ.) եւ Զբօսանք ընել:

Ուրիշ այլեւայլ գրաբարի կերպ խոնարհմունքը գիտնալու համար՝ բուն գրաբար խոնարհմունքները միտք առնելու է:

Բ. ԲՈՒՆ ՁԱՐՏՈՒՂԻՔ

207. Բուն զարտուղի խոնարհմանց վրայ երկու միտ դնելու բան կայ. նախ՝ ներգործ. ընդունելութիւնը, որ ոմանցը կանոնաւոր է, ոմանցն ալ անկանոն. զորօրինակ, կանոնաւոր է՝ Դնել, դնող. անկանոն է՝ Տալ, տուող: Եւ երկրորդ՝ իրենց կրաւորականը, որ կայ կանոնաւոր, ինչպէս Զարնել, զարնուիլ. կայ ալ անկանոն, ինչպէս Դնել, դրուիլ. Տալ, տրուիլ:

Ա. Բերել: Կրա. Բերուիլ:

Կատ. Բերի, բերիր, բերաւ. բերինք, բերիք, բերին:
Հրա. Բե՛ր. բերէ՛ք: Ընդ. Բերող. Անց. Բերած, բերեր:

Բ. Ըսել: Կրա. Ըսուիլ:

Կատ. Ըսի, ըսիր, ըսաւ. ըսինք, ըսիք, ըսին:
Հրա. Ըսէ՛, ըսէ՛ք: Ընդ. Ըսող: Անց. Ըսած, ըսեր:

Գ. Ընել: Կրա. չունի*:

Կատ. Ըրի, ըրիր, ըրաւ. ըրինք, ըրիք, ըրին:
Հրա. Ըրէ՛, ըրէ՛ք: Ընդ. Ընող: Անց. Ըրած, ըրեր:

* Կրաւորականի տեղ երբեմն կանոնաւոր ժամանակներուն մէջ կը գործածուի Ըլլուիլ:

Դ. Դնել: Կրա. Դրուիլ:

Կատ. Դրի, դրիր, դրաւ. դրինք, դրիք, դրին:
Հրա. Դի՛ր. դրէ՛ք. Ընդ. Դնող: Անց. Դրած, դրեր:

Ե. Առնուլ, առնել. (տճ. ալմագ:) Կրա. Առնուիլ:

Կատ. Առի, առիր, առաւ. առինք, առիք, առին:

Հրա. Ա՛ռ. առէք: Ընդ. Առնող: Անց. Առած, առեր:

Զ. Զարնել: Կրա. Զարնուիլ:

Կատ. Զարկի, զարկիր, զարկաւ. զարկինք, զարկիք, զարկին:

Հրա. Զա՛րկ. զարկէք: Ընդ. Զարնող: Անց. Զարկած, զարկեր:

Է. Տանիլ: Կրա. Տարուիլ:

Կատ. Տարի, տարիր, տարաւ. տարինք, տարիք, րին:

Հրա. Տա՛ր, տարէք: Ընդ. Տանող: Անց. Տարած, տարեր:

Ը. Բանալ: Կրա. Բացուիլ:

Կատ. Բացի, բացիր, բացաւ. բացինք, բացիք, բացին:

Հրա. Բա՛ց. բացէք: Ընդ. Բացող: Անց. Բացած, բացեր:

Թ. Լալ: (Կրա. եթէ պէտք ըլլայ՝ Լացուիլ:)

Կատ. Լացի, լացիր, լացաւ. լացինք, լացիք, լացին.

Հրա. Լա՛ց. լացէք: Ընդ. Լացող: Անց. Լացած, լացեր:

Ժ. Նստիլ:

Կատ. Նստայ, նստար, նստաւ. նստանք, նստաք, նստան:

Հրա. Նի՛ստ. նստէք: Ընդ. Նստող: Անց. Նստած, նստեր:

Ունի կանոնաւոր խոնարհում ալ. Կտր. Նստեցայ, ցար, ցաւ. Հրմ. Նստէ, նստեցէք:

ԺԱ. Իյնալ:

Կատ. Ինկայ, ինկար, ինկաւ. ինկանք, ինկաք, ինկան:

Հրա. Ինկի՛ր. ինկէք: Ընդ. Ինկող կամ իյնող: Անց. Ինկած, ինկեր:

Կամ հին ձեւով՝ Ընկնիլ. — Կատ. Ընկայ, ընկար, կաւ, կանք, կաք, կան: Հրմ. Ընկի՛ր, ընկէք: Ընդ. Ընկնող: Անց. Ընկած, ընկեր. որ է կէս զարտ. խոնարհում. տես վերը (203:) Բուսնիլ, Հատնիլ:

ԺԲ. Տալ: Կրա. Տրուիլ*:

Կատ. Տուի, տուիր, տուաւ. տուինք, տուիք, տուին:

Հրա. Տո՛ւր, տուէ՛ք: Ընդ. տուող: Անց. Տուած, տուեր:

* Նոյնպէս Թող տալ, Թոյլ տալ եւայլն բայերուն կրաւորականը՝ Թող տրուիլ. Թոյլ կը տրուէր: (Տես 206.)

ԺԳ. Գալ:

Կատ. Եկայ, եկար, եկաւ. եկանք, եկաք, եկան:
Հրա. Եկո՛ւր, (եկո՛.) եկէ՛ք: Ընդ. Եկող. Անց. Եկած, եկեր:

ԺԴ. Երթալ: (Կրա. եթէ պէտք ըլլայ՝ Երթըցուիլ:)
Կատ. Գնացի, գնացիր, գնաց. գնացինք, գնացիք, գնացին:
Հրա. Գնա՛. գնացէ՛ք: Ընդ. Գնացող. Անց. Գնացած, գնացեր:

Շատ յաճախ կը գործածուի՝ Կտր. Գացի, գացիր, գնաց. գացինք, գացիք, գացին: Հրմյ. Գնա՛. գացէ՛ք: Ընդ. Գացող: Անց. Գացած, գացեր:

ԺԵ. Ուտել: Կրա. Ուտուիլ:

Կատ. Կերայ, կերար, կերաւ. կերանք, կերաք, կերան:
Հրա. Կե՛ր. կերէ՛ք: Ընդ. Կերող. (ուտող:) Անց. Կերած, կերեր:

Ասոնք են լեզուին զարտուղի բայերը. որոնց հոս միայն անկանոն ժամանակները դրինք, վերստին յիշեցընելով որ մնացած (կանոնաւոր) ժամանակներն առանձին գիտելիք մը չունին, եւ ըստ ամենայնի կանոնաւոր լծորդութեանց կը հետեւին. այսպէս Զարնել բայը. Կը զարնէմ. կը զարնէի. զարնէմ. զարնէի. զարնող: Ուտել բայը. Կ՚ուտէմ. կ՚ուտէի, եւայլն:

Իսկ կրաւորականի միայն աներեւոյթը դնել բաւական համարեցանք. վասնզի զարտուղի բայերուն կրաւոր. աներեւոյթը գիտնալէն ետեւ, ամէն ժամանակներն հաւասարապէս ըստ Բ լծորդութեան կը խոնարհին (198). այսպէս. Զարնուիլ՝ կ՚ըլլայ Կը զարնուիմ. կը զարնուէի. զարնուեցայ. զարնուիմ. զարնուէի. զարնուէ՛. զարնուող. զարնուած, զարնուեր: Նոյնպէս Տրուիլ բայը. Կը տրուիմ. կը տրուէի. տրուեցայ.

տրուիմ. տրուէի. տրուէ՛. տրուող. տրուած. տրուող: Այսպէս ալ ուրիշ ամէն մէկը: — Միայն՝

208. Ուտուիլ կրաւորականին կատարեալը կը զարտուղի եւ կ՚ըլլայ Կէրուէցայ, ցար, ցաւ, եւայլն. (փոխանակ՝ ուտուէցայ:)

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

ՊԱԿԱՍԱՒՈՐ ԵՒ ՄԻԱԴԻՄԻ ԲԱՅԵՐ

---

§. 1. Պակասաւոր բայեր:

209. Պակասաւոր կ՚ըսուին այն բայերն որոնց ամէն ժամանակը չի գործածուիր, եւ որոնց պակսած ժամանակներն ուրիշ բայով կը լրանան կամ կ՚ամբողջանան:

Ա. Եմ. — Սհմ. ներկայ. Եմ, էս, է: Անկ. Էի, էիր, եւայլն. (տես 190.) — որ կը լրանայ Ըլլալ կէս զարտուղի էական բայով (191:)

Բ. Կամ. — Սհմ. ներկ. Կամ, կաս, կայ, կանք, եւ այլն: Անկ. Կայի, կայիր, եւայլն. — որ կը լրանայ նոյնպէս Ըլլալ էականով կամ Գտնուիլ կրաւորակերպ չէզոք բայով:

Գ. Ունիմ. — Սհմ. ներկ. Ունիմ, ունիս, ունի, ունինք, եւայլն: Անկ. Ունէի, ունէիր, եւայլն. — որ կը լրանայ Ունենալ կանոնաւոր բայով: (Դ լծ:)

Դ. Կրնամ. — Սհմ. ներկ. Կրնամ, կրնաս, կրնայ, կրնանք, եւայլն: Անկ. Կրնայի, կրնայիր, եւայլն: Հրմ. Կրցի՛ր, կրցէ՛ք: Ընդ. Կրցող: Անց. Կրցած, կրցեր: (Չունի ստորդս. ներկ. եւ անկ: Քիչ գործածական է Աներեւ. Կրնալ*:) — Կը լրանայ Կարենալ պակասաւորէն:

* Կրնալ աներեւոյթը սովորաբար հոլոված կը գործածուի. կրնալով. չկրնալուն:

Ե. Կարենալ. — Ստոր. ներկ. Կարենամ, բենաս, նայ, նանք. եւայլն: Անկ. Կարենայի, նայիր, նար. եւ այլն: Աներեւ. քիչ տեղ. Կարենալ: Երբեմն նաեւ

Սհմ. ներկ. Կը կարենամ. եւայլն: — Այս երկու բայերը շատ անգամ կը լրանան Կարող եմ, կարող կ'ըլլամ բայերով:

Զ. Գիտեմ. — Սհմ. ներկ. Գիտեմ, գիտես, գիտէ, եւայլն: Անկ. Գիտէի, գիտէիր, եւայլն. — որ կը լրանայ Գիտնալ ամբողջ բայով. (Դ լծ:)

210. Կորսուիլ չէզոք բայը բաց ի կանոնաւոր խոնարհմունքէն (կորսուեցայ, կորսուած եւայլն.) ունի նաեւ պակասաւոր խոնարհում մը՝ միայն անկանոն ժամանակներուն համար.

Սհ. կտ. Կորայ, կորար, կորաւ. կորանք, կորաք, կորան: Հրամայ. Կորիր, (ամկ. կորի:) Անց. Կորած, կորեր:

Նոյնպէս ուղել բայն երկրորդական ձեւ մ'ալ ունի՝ Ուղենալ, որ միայն կանոնաւոր ժամանակներուն մէջ կը գործածուի:

—

§. 2. Միադիմի բայեր:

211. Միադիմի կամ Դիմազոռիկ կ'ըսուին այն բայերն որոնց միայն եզ. երրորդ դէմքը կը գործածուի:

212. Բուն միադիմի բայերն են.

Պէտք է.	Կ'օգտէ.
Հարկ է.	Հերիք է.
Արժան է.	Բաւ է.
Հնար է.	Ամօթ է.
Մեղք է.	(Ինծի) կ'իյնայ.
Կը վայլէ.	(Ինծի) անկ է:

213. Պէտք է բայը իբրեւ հասարակ բայ կը գործածուի ամէն դէմքի համար ալ. Պէտք եմ երթալ. պէտք ես մտնել. պէտք են հարցընել. պէտք էիր տեղեկանալ. եւայլն:

214. Տեսակ մը միադիմի ալ կայ կրաւորականէ առնուած: Նոյնպէս չէզոքներէն ալ կրաւորական ձեւով միադիմի բայեր կ'ելլեն. այսպէս. Կ'ըսուի թէ. կը լսուի.

կը խմո՛ւի. կ'երկնցո՛ւի. կը նապոտէր. խօսուեցա՛ւ. պիտի գիւղացո՛ւի. չի խաղացո՛ւիր. այօր չի գործո՛ւիր:

Ո՛ւիմ, կո՛ւմ, ընել, գալ բայերը դիմազուրկ չունին. չ'ըսուիր կ'ուռնո՛ւի. կը կոցո՛ւի. եկուեցա՛ւ, եւայլն. այլ կ'ուռնեցո՛ւի՝ ուռնալ բայէն. կ'ըլո՛ւի՝ ըլլալ բայէն:

ՑՕԳՑԻՄԲ Գ.

ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ԲԱՑԵՐ

215. *Բացառական* (կամ *Որոշական* կամ *Ժխտական*) կ'ըսուի բայ մ'որ գործողութիւնն ուրանալով, չի բան լալով կը բացատրէ. ինչպէս Չգիտնել. չկայ. չեն լար. չմտաք, եւայլն:

216. — Ա. Սահմանական կատարեալը, ստորադասական ներկայն ու անկատարը, անբեւեռեալն եւ ընդունելութիւնը կը կազմուին՝ ակիզբնին ը դիրն առնելով. այսպէս. Չըներ. ըլար. ըլէր. ըլաք. ըլաք. ըլան:

217. — Բ. Սահմանական ներկայն ու անկատարը կը կազմուին 1. Ես էական բային բացառականովը, եւ 2. իւրաքանչիւր բային բացառական ձեւովը:

218. Բայի մը *Բացառական* ձեւը կը շինուի՝ անբեւեռութիւն ծայրի ը դիրը եկի փոխելով. այսպէս. Լաւ. ասվիր. խոշոր. տառնար: — Չես ըներ. չեն ըսեր, ֆոխուիր, խոշորացուիր, տառցուիր, եւայլն: — Ասկէ կը հետեւի որ՝

219. Անբեւեռեալ չունեցող բայերը բացառական ձեւ ալ չունին. (տես 209.) ինչպէս են Ես. կամ. ուզիմ:

220. — Գ. Իսկ հրամայականին տեղ կու գայ *Ապագայականը* (որ հրամայականին բացառական է). եւ կը կազմուի Ձ բառով եւ բային բացառական ձեւովը՝ եզակիի մէջ. իսկ յոգնականի մէջ Ձ բառէն եղբը առած. ներկայ դնելով. այսպէս. եզ. Մի՛ լար. Ձ տառնար. — յոգն. Մի՛ լաք. Ձ տառնաք:

221. Միտ դնելու բան մ'ալ է որ Ե յօդուածեան բացառական ձեւը առմ. անկատարի մէջ եր կը վերջաւորի. այսպէս. Չէի սորվեր, (փխկ. Չէի սորվէր:)

Նոյնպէս կը վերջաւորին ամէն կրաւոր. անկատար բացասականները. Չէր լսուէր. չէիր մոռցուէր. չէին կարդացուէր, եւայլն:

222. Բացասական բայերուն կազմութեանը համար էապէս հարկաւոր է եմ պակասաւոր էական բային բացասականը, որ հոս կը դնենք:

Ներկայ.		Անկատար.	
Եզ.	Յ+.	Եզ.	Յ+.
Չեմ.	Չենք.	Չէի.	Չէինք.
Չես.	Չէք.	Չէիր.	Չէիք.
Չէ.	Չեն.	Չէր.	Չէին:

223. Սահմ. ներկայի եզ. երրորդ դէմքը կ'ըլլայ՝ Չի լսեր. չի խաղար. չի գողնար. (փխկ. Չէ լսեր. չէ գողնար. չէ տեսներ ըսելու:)

Հիմայ դնենք չորս լծորդութեանց բացասականը՝ ներգործական ու կրաւորական:

ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐՈՒ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ա. ԼԾՈՐԴ. Բ. ԼԾՈՐԴ. Գ. ԼԾՈՐԴ. Դ. ԼԾՈՐԴ.

Սահմանական.

Ներկայ.

Չեմ լսեր.	Չեմ սորվիր.	Չեմ կարդար.	Չեմ մոռնար.
Չես լսեր.	Չես սորվիր.	Չես կարդար.	Չես մոռնար.
Չի լսեր.	Չի սորվիր.	Չի կարդար.	Չի մոռնար.
Չենք լսեր.	Չենք սորվիր.	Չենք կարդար.	Չենք մոռնար.
Չէք լսեր.	Չէք սորվիր.	Չէք կարդար.	Չէք մոռնար.
Չեն լսեր.	Չեն սորվիր.	Չեն կարդար.	Չեն մոռնար.

Անկատար.

Չէի լսեր.	Չէի սորվեր.	Չէի կարդար.	Չէի մոռնար.
Չէիր լսեր.	Չէիր սորվեր.	Չէիր կարդար.	Չէիր մոռնար.
Չէր լսեր.	Չէր սորվեր.	Չէր կարդար.	Չէր մոռնար.
Չէինք լսեր.	Չէինք սորվեր.	Չէինք կարդար.	Չէինք մոռնր.
Չէիք լսեր.	Չէիք սորվեր.	Չէիք կարդար.	Չէիք մոռնար.
Չէին լսեր.	Չէին սորվեր.	Չէին կարդար.	Չէին մոռնար.

Սաստկական.

Ձսեցի.	Ձսրվեցայ.	Ձկարդացի.	Ձմուցայ.
Ձսեցիր.	Ձսրվեցար.	Ձկարդացիր.	Ձմուցար.
Ձսեց.	Ձսրվեցաւ.	Ձկարդաց.	Ձմուցաւ.
Ձսեցինք.	Ձսրվեցանք.	Ձկարդացինք.	Ձմուցանք.
Ձսեցիք.	Ձսրվեցաք.	Ձկարդացիք.	Ձմուցաք.
Ձսեցին.	Ձսրվեցան.	Ձկարդացին.	Ձմուցան.

Ստորադասական.

Ներկայ.

Ձսեմ.	Ձսրվիմ.	Ձկարդամ.	Ձմուռնամ.
Ձսես.	Ձսրվիս.	Ձկարդաս.	Ձմուռնաս.
Ձսէ.	Ձսրվի.	Ձկարդայ.	Ձմուռնայ.
Ձսենք.	Ձսրվինք.	Ձկարդանք.	Ձմուռնանք.
Ձսէք.	Ձսրվիք.	Ձկարդայք.	Ձմուռնայք.
Ձսեն.	Ձսրվին.	Ձկարդան.	Ձմուռնան.

Անկատար.

Ձսէի.	Ձսրվէի.	Ձկարդայի.	Ձմուռնայի.
Ձսէիր.	Ձսրվէիր.	Ձկարդայիր.	Ձմուռնայիր.
Ձսէր.	Ձսրվէր.	Ձկարդար.	Ձմուռնար.
Ձսէինք.	Ձսրվէինք.	Ձկարդայինք.	Ձմուռնայինք.
Ձսէիք.	Ձսրվէիք.	Ձկարդայիք.	Ձմուռնայիք.
Ձսէին.	Ձսրվէին.	Ձկարդային.	Ձմուռնային.

Արկեալական.

Մի՛ սեր.	Մի՛ սրվիր.	Մի՛ կարդար.	Մի՛ մուռնար.
Մի՛ սէք.	Մի՛ սրվիք.	Մի՛ կարդայք.	Մի՛ մուռնայք.

Դերբայ.

Ընդունելութիւն.

Ձսող. Ձսրվող. Ձկարդացող. Ձմուցող.

Անցեալ.

Ձսած. Ձսրված. Ձկարդացած. Ձմուցած.

Անեղեւոյն.

Ձսել. Ձսրվիլ. Ձկարդալ. Ձմուռնալ։

ԿՐԵԻՈՐԵԿԱՆ

Չորս լծորդութեան ալ բացասականը միեւնոյն կանոնով միակերպ ըլլալուն համար մինակ մէկ օրինակ կը դնենք:

Սահմանական.	Ստորադասական.
Ներկայ.	**Ներկայ.**
Չեմ մոռցուիր.	Չմոռցուիմ.
Չես մոռցուիր.	Չմոռցուիս.
Չի մոռցուիր.	Չմոռցուի.
Չենք մոռցուիր.	Չմոռցուինք.
Չէք մոռցուիր.	Չմոռցուիք.
Չեն մոռցուիր.	Չմոռցուին.
Անկատար.	**Անկատար.**
Չէի մոռցուեր.	Չմոռցուէի.
Չէիր մոռցուեր.	Չմոռցուէիր.
Չէր մոռցուեր.	Չմոռցուէր.
Չէինք մոռցուեր.	Չմոռցուէինք.
Չէիք մոռցուեր.	Չմոռցուէիք.
Չէին մոռցուեր.	Չմոռցուէին.
Կատարեալ.	**Արգելական.**
Չմոռցուեցայ.	Մի՛ մոռցուիր.
Չմոռցուեցար.	Մի՛ մոռցուիք.
Չմոռցուեցաւ.	
Չմոռցուեցանք.	**Դերբայ.**
Չմոռցուեցաք.	Ընդ. Չմոռցուող.
Չմոռցուեցան.	Անց. Չմոռցուած.

Աներեւոյթ. Չմոռցուիլ:

224. Չայնաւորով սկսած բայերէն յառաջ՝ սահմ. ներկ. եզ. երրորդ դէմքին չի մասնկան ի գիրը կը կըրճատուի եւ կը գրուի ապաթարց նշանով՝ Չ՚իմանար. չ՚առնուր. չ՚ուղեր. չ՚ըսեր. (եւ ոչ չի իմանար. չի առնուր, եւայլն:) — Նոյնպէս շատ անգամ մի՛ արգելա-

կան մասնիկը՝ մանաւանդ ի ձայնաւորով սկսածներուն. Մ'իմանար. մ'իջնար. մ'ելլէք. մ'երթար:

Դնենք համառօտ օրինակ մ'ալ ձայնաւորով սկսած բացասական բայի:

Սհմ. նէր. Չեմ իյնար, չես իյնար, չ'իյնար. չենք իյնար:
Անկատար. Չէի իյնար, չէիր իյնար, չէր իյնար:
Կատար. Չինկայ, չինկար, չինկաւ. չինկանք, չինկաք:
Ստր. նէր. Չիյնամ: Անկ. Չիյնայի, չիյնայիր, չիյնար:
Արգելակ. Մ'իյնար, մ'իյնաք:
Ընդուն. Չինկող: Անց. Չինկած. Անէր. Չիյնալ:

225. Եմ, կամ, ունիմ, գիտեմ բայերուն սահմ. ներկ. եւ անկատարը կ'ըլլայ Չեմ, չկայ, չունիմ. չունէի. չգիտեմ. չգիտէր. եւայլն: — Գիտեմ հասարակ բացասական ալ ունի. Չեմ գիտեր. չես գիտեր. չի գիտեր. չենք գիտեր. չէք գիտեր. չէի գիտեր, եւայլն:

Չգիտեմ, չգիտէի բացասականն ըստ կանոնի է. սակայն գրոց եւ մաքուր լեզուի մէջ սովորական է՝ Չեմ գիտեր: — Ռամկ. է՝ Չիտեմ, չիտէի. (փոխանակ՝ չգիտեմ:)

226. Գալ, տալ, լալ բայերուն բացասականը, միավանկ ըլլալնուն համար՝ առջեւէն ի գիր մ'ալ կ'առնու. այսպէս Չեմ ի գար. չես ի գար. չէմ ի տար. չէմ ի լար. չէր ի տար: — Ոմանք կը գրեն՝ Չեմ տար. չենք գար. եւայլն:

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

ԲԱՅԵՐՈՒ ԱԾԱՆՑՄՈՒՆՔԸ

227. Նախագիտելիք: — Ածանցումն կամ Ածանցք կ'ըսուի բառի մը ուրիշ բառէ մը յառաջ գալը. եւ յառաջ եկած բառը կը կոչուի Ածանցեալ: Զորօրինակ. Ձառայ բառէն ածանցեալ է Ձառայութիւն գոյականը, Ձառայական ածականը եւ Ձառայել բայը. Ձառայել բայէն՝ Ձառայեցընել բայը, եւայլն: Իսկ Արմատ կը կոչուի սկզբնական բառն ուստի ածանցը կ'ելլէ: — Հոս միայն բայերուն քանի մը կարեւոր ածանցմունքը դնենք:

Բայերուն ներգործականէն կ'ածանցի կրաւորականը՝ ուիլ վերջաւորութեամբ, (տես 197:) Բայց

228. — Ա. Կան շատ բայեր որոնց կրաւորականը պարզապէս իլ ալ կը վերջաւորի՝ դրաբարի ձեւով. այսպէս. զանազանիլ. բաժանեցաւ. փառաւորեցաւ. եւայլն.

229. Շատ անցեալներ կրնան առանց ու մասնական կրաւորականի տեղ գործածուիլ՝ ներգործական ձեւով. այսպէս Ծառերով զարդարած պարտէզ մը. (փխկ. զարդարուած.) Նոր կոխած գինի. (փխկ. կոխուած.) Ոսկի բանած դիպակներ. (փխկ. բանուած.) նոյնպէս զարկած, (փխկ. զարնուած.) գոցած, (փխկ. գոցուած.) եւայլն: (Տես երկրորդ մասին մէջ:)

230. — Բ. Շատ բայեր կրաւորականէն զատ՝ չէզոք մ'ալ ունին, որ նոյնպէս ներգործականէն կ'ածանցի իլ մասնկով. ինչպէս կոտրիլ: — Այդ չէզոքը չէ թէ ուրիշէն կրել կամ ըլլուիլ, այլ ինք իրմէ ըլլալ մը կը ցուցընէ:

Ներգործ.	Չէզոք.	Կրաւոր.
Կտրել.	Կտրիլ.	Կտրուիլ.
Կոտրել.	Կոտրիլ.	Կոտրուիլ.
Այրել.	Այրիլ.	Այրուիլ.
Թափել.	Թափիլ.	Թափուիլ.
Պատռել.	Պատռիլ.	Պատռուիլ.
Ծռել.	Ծռիլ.	Ծռուիլ.
Մարել.	Մարիլ.	Մարուիլ:

231. Ասոնց կրաւորականները սովորաբար իբրեւ դիմազուրկ բայ կը գործածուին. այսպէս. Ջրոյն մէջը պաղլեզի կտորւանք կը Թափուի. (այսինքն մարդիկ կը Թափեն:) Կրի քարը կ'այրուի կը մարուի եւ յետոյ կը գործածուի. (տես 214:)

232. Անցողական կ'ըսուի բայ մ'որ ուրիշին բան մ'ընել տալ կը նշանակէ. ինչպէս խմցընել, (խմել տալ.) հաւատացընել:

233. Անցողական բայը, ինչպէս յայտնի է, ներգործականէն կ'ածանցի՝ բային արմատին վրայ ցընել մասնիկն աւելցընելով. այսպէս.

Ներգործական.	Անցողական.
Գող-նալ.	Գող-ցընել.
Մոռ-նալ.	Մոռ-ցընել.
Հաւն-իլ.	Հաւն-եցընել.
Ճանչ-նալ.	Ճանչ-ցընել.
Կարդ-ալ.	Կարդա-ցընել.
Սորվ-իլ.	Սորվ-եցընել.
Ու-տել, (կեր.)	Կեր-ցընել:

234. Այս ցընել մասնիկն որ ներգործականն անցողական կ'ընէ, չէզոքն ալ ներգործականի կը դարձընէ.

Չեզոք.	Ներգործական.
Մեռ-նիլ.	Մեռ-ցընել.
Լմըն-նալ.	Լմըն-ցընել.
Յոգն-իլ.	Յոգն-եցընել.
Կորս-ուիլ.	Կորսն-ցընել.
Փրթ-իլ.	Փր-ցընել.
Վեր-նալ.	Վեր-ցընել.
Խաղ-ալ.	Խաղ-ցընել.
Կպ-չիլ.	Կպ-ցընել.
Թռ-չիլ.	Թռ-ցընել:

235. Ցընել մասնիկ առած բայերուն անկանոն ժամանակներն առանձին խոնարհում մ'ունին. զորօրինակ Լմըն-ցընել բայը:

Սհմ. կտր. Լմըն-ցուցի, ցուցիր, ցուց, ցուցինք:
Հրամայ. Լմըն-ցո՛ւր, ցուցէ՛ք:
Ընդուն. Լմըն-ցընող: Անց. Լմըն-ցուցած, ցուցեր:

Այսպէս ալ՝ խմցուցի. լացուցի. վերցուց*. վախցընող. երերցուցած, եւայլն:

* Ոմանք առանց ցոյի ալ կրնան խոնարհիլ. — վերուցի. վերուցէ՛ք. մերուցած. թռուցեր: — Առանց ցոյի կը խոնարհին նոյնպէս Դարձընել եւ Անցընել ներգործականները. — դարձ-ուցի. անց-ուցի: Դարձեալ առանց՝ ցոյի կը խոնարհին քանի մը գրաբարէ փոխառեալներ. Հատուցանել. կտր. հատուցի. հատուցեր. հատոյց. հրմ. հատո՛. հատուցէ՛ք. — մատուցանել. մատուցի. մատոյց. մատո՛:

236. Այսպէս կը խոնարհին նաեւ Հարցընել եւ

Ցուցընել, թէեւ արմատական են եւ ուրիշ բայէ ածանցեալ չեն. — Հարցուցի. ցուցո՛ւր:

237. Չէզոք բայերուն գրեթէ ամէնքն այս կերպով ներգործական կ'ըլլան. մեծցընել. չորցընել. տաքցընել. պաղեցընել. գինովցընել. ձերացընել. անօթեցընել. մսեցընել. ձաղկեցընել. եւայլն:

238. Իսկ ներգործականներէն՝ քիչ բայ ցընել մասնկով անցողական կ'ըլլայ. այլ անոր տեղը՝ վրանին տալ բայը կ'աւելցուի. այսպէս. բանալ տալ. գոցել տալ. ընել տալ. դնել տալ. մաքրել տալ. կտրել տալ. վճարել տալ. որոնց միայն տալ բայը կը խոնարհի. զորօրինակ. բանա՛լ տուր. գոցել տուաւ. մաքրել տամ. վճարել կու տամ եւայլն: — Միայն թէ

239. Իլ վերջաւորեալ բայերը՝ թէ՛ ցընել մասնիկ եւ թէ՛ տալ բայ առնելու ատեն, ի գիրն եչի կը փոխեն. այսպէս. սորվիլ, սորվեցընել. տրտմիլ, տրտմեցընել. — խօսիլ, խօսել տալ. նայիլ, նայել տալ: — Բայեր ալ կան՝ որոնց վրայ պարզ ցընել կը դրուի՝ փոխանակ եցընել. ինչպէս աշխատցընել. ցաւցընել. — սիրցընել. սպասցընել. ձիձաղցընել (կամ ձիձաղեցընել:)

240. Մինչեւ հիմայ տրուած կանոններէն կը տեսնես որ հինգ դէպքի մէջ բ լծորդութիւնը, ինչպէս նաեւ ամէն կրաւորական բայ, իրեն սեպհական ի գիրն եչի կը փոխէ: Օրինակ առնունք տրտմիլ չէզոքն ու բռնուիլ կրաւորականը.

1. Անկատարին բացասականը. — Չէի տրտմէր. Չէինք բռնուէր:

2. Աներեւութին հոլովածը. — Տրտմելու. բռնուելով. Տրտմելնիս. բռնուելնիս. այսինքն երբ վրան վանկ աւելցած է:

3. Դերբայ ապառնի. — Այնչափ տրտմելիք չէի գիտեր. բռնուելիք չունի:

4. Ցընելով ածանց. — Տրտմեցընել. Խօսեցընել:

5. Տալ բայով անցող. — Նայել տալ. Խօսել տալ:

241. Տալ բայով անցողական կ'ըլլան՝ ցընել վերջաւորեալ ներգործականներն որ չէզոքէ ելած են: Իսկ բուն անցողական բայերէն դարձեալ Կրկին-ան-

ցողական կ'ելլէ տալ բայով. այսինքն ուրիշի ձեռօք ընել տալ. այսպէս.

Կորսուիլ, չէզոք. — կորսնցընել, ներգործ. — կորսնցընել տալ, անցողական:

Հասկընալ, ներգործ. — հասկըցընել, անցող. — հասկըցընել տալ, կրկին-անցողական:

242. Անցողական բայերուն կամ ցընել վերջաւորեալ ներգործականներուն կրաւորականը կ'ըլլայ՝

Ա. Ցընել վերջաւորութիւնը ցուիլի դարձընելով. այսպէս. սորվեցուիլ. կը կերցուի. կը խմցուէր. դարձուի. մեռցուի. վերցուեցաւ. եւայլն:

Բ. Տալ բայով ձեւացած անցողականները կրաւորական կ'ըլլան նոյն բային կրաւորականովը. այսպէս. սրբել կը տրուի:

Գ. Ամէն անցողական կրաւորական չ'ունենար. այլ անոր տեղ իւր ներգործականին կրաւորականը կը դրուի, որ շատերունն արդէն նոյն է. ինչպէս ճանչցընել, կրւ. ճանչցուիլ. գողցընել, կրւ. գողցուիլ. կարդացընել, կրւ. կարդացուիլ. (որ ճանչնալ, գողնալ եւ կարդալ բայերուն կրաւորականներն են: — Նոյնպէս ցընել վերջաւորած ներգործականներուն՝ շատ անգամ իրենց չէզոքն է իրենց կրաւորականը:

Դ. Ցընել վերջաւորած բայերուն կրաւորականը հասարակօրէն իբրեւ միադիմի կը գործածուի՝ եզ. Յդ դէմք. Թոյն կը խմցուի կը մեռցուի. այսինքն թոյն կը խմցընեն կը մեռցընեն. (տես 214:) — Այսպէս ալ կ'ըսուի կրաւորական՝ երգեցուիլ. կ'երգեցուի. փոխանակ՝ երգուիլ. կ'երգուի:

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե.

ԲԱՅԵՐՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԳԻՏԵԼԻՔ

---

§. 1. Բաղադրեալ ժամանակներ:

243. Բայերուն ժամանակներէն ոմանք Պարզ են եւ ոմանք Բաղադրեալ: — Պարզ ժամանակ են՝ որ մէկ բառով կը լմընան. ինչպէս՝ Տեսնեմ. լսեցի. գործել.

իսկ Բաղադրեալ ժամանակ՝ որ պարզ ժամանակներէն կը կազմուին՝ անոնց վրայ մէկ կամ երկու բառ աւելցընելով. ինչպէս. Լսեր է. տեսած կ'ըլլամ. պիտ'որ իմանայ: — Մինչեւ հիմայ դրուած բայի ժամանակները պարզ էին. հիմայ տեսնենք բաղադրեալներն ալ:

244. Բաղադրեալ ժամանակներէն ոմանք կը կազմուին Անցեալէն. լսած եմ. տեսեր ես. ոմանք Ստորադասականէն. պիտ'որ լսեմ. տեսնէիր պիտի. ոմանք ալ Աներեւութին հոլովածէն (որ է դերբայ ապառնի.) տեսնելու եմ. երթալու էիր:

245. Բաղադրեալ ժամանակներուն մեծ մասը եմ եւ կ'ըլլամ էական բայով կը ձեւանան. — որոնց նշանակութեանը համեմատ այլեւայլ անուն կու տանք:

Սահմանական.

Յարակատար. Տեսած եմ, տեսած ես, տեսած է:
Գերակատար կամ Վաղակատար. Տեսած էի, էիր, էր:
Կրկին կատարեալ. Տեսած եղայ, եղար, եղաւ. եղանք:
Ապառնի. Պիտի տեսնեմ. կամ Պիտ'որ տեսնեմ:
Ապառնի-անկատար. Պիտի կամ Պիտ'որ տեսնէի:
Ապառնի-յարակատար. Տեսած պիտի ըլլամ, ըլլաս:
Ապառնի-գերակատար. Տեսած պիտի ըլլայի:
Յարակատար անորոշ. Տեսեր եմ, ես, է. ենք, էք, են:
Գերակատար անորոշ. Տեսեր էի, էիր, էր. էինք, էիք:
Հարկադրական ներկայ. Տեսնելու եմ, ես, է. ենք:
Հարկադրական անկատար. Տեսնելու էի, էիր, էր. էինք:
Հարկադրական կատարեալ. Տեսնելու եղայ, եղար, եղաւ:
Պայմանական յարակատար. Տեսած կ'ըլլամ:
Պայմանական գերակատար. Տեսած կ'ըլլայի, կ'ըլլայիր:
Պայմանական ապառնի. Տեսնելու կ'ըլլամ, կ'ըլլաս:
Պայմանական ապառնի անկատար. Տեսնելու կ'ըլլայի:

Ստորադասական.

Յարակատար կամ Կատարեալ. Տեսած ըլլամ, ըլլաս:
Գերակատար. Տեսած ըլլայի, ըլլայիր, ըլլար. ըլլայինք:
Ապառնի. Տեսնելու ըլլամ, ըլլաս, ըլլայ:
Ապառնի անկատար. Տեսնելու ըլլայի, ըլլայիր, ըլլար:

Հրամայական.

Կատարեալ. Տեսա՛ծ եղիր. տեսա՛ծ եղէք:
Ապառնի. Տեսնելո՛ւ եղիր. տեսնելո՛ւ եղէք:

Դերբայ.

Անէրեւոյթ կատարեալ. Տեսած ըլլալ:
Անէրեւոյթ ապառնի. Տեսնելու ըլլալ:

Նմանապէս կրաւորականները. Տեսնուած եմ. տեսնուած էի. տեսնուեր եմ. պիտի տեսնուիմ. տեսնուելու ես. տեսնուած ըլլայիր, եւայլն:

Նշանակութեան կողմանէ բուն յարակատարն եւ անորոշ յարակատարը փոքր տարբերութիւն մ'ունին: Աձ անցեալով շինուածը կը ցուցընէ թէ ատեն մը ստուգիւ եղա՛ծ է գործողութիւնը, կամ թէ՝ չեղած չէ: Զորօրինակ. Ինքն զմեզ տեսած ու հետերնիս խօսած է: Տունս այրած է: Իսկ էր անցեալով կազմուածը (եղէր մասնկան պէս. տես վարը 253.) կը ցուցընէ թէ օտարին վկայութեամբը կը խօսուի, կամ թէ՝ յառաջ եղած բան մը դեռ հիմայ կ'իմացուի. այսպէս. Ինքն զմեզ տեսեր է: Գեղի տունս այս գիշեր այրեր է: Ծնած օրս հայրս մեռեր է: Քնոյս մէջ խօսեր եմ:

Բայց աձ եւ էր անցեալով շինուած գերակատարներն իրարու տեղ կը գործածուին հաւասարապէս: Հոն մացած էի. նոյն է թէ ըսես՝ Հոն մացեր էի:

246. Բաղադրեալ ժամանակներուն բացասականը կը ձեւանայ՝ երբեմն մէկ երբեմն մէկալ մասը բացասական ընելով. այսպէս.

Տեսած չեմ, կամ չեմ տեսած. Չեմ տեսեր:

Պիտ'որ չտեսնեմ, կամ չտեսնեմ պիտի, կամ չպիտի տեսնեմ:

Պիտ'որ տեսած չըլլամ, կամ չտեսած պիտի ըլլամ, կամ պիտի չտեսած ըլլամ, կամ չպիտի տեսած ըլլամ, եւայլն:

Չտեսնելու ըլլար, կամ տեսնելու չըլլար:

Տեսնուած չէի ըլլար, կամ չէի տեսնուած ըլլար, կամ չտեսնուած կ'ըլլայի:

Տեսած մի՛ ըլլար: Տեսնուած մի՛ ըլլար. եւայլն:

247. Յարակատար եւ գերակատար կը շինէ Ունիմ բայն ալ աձ անցեալով. — տեսած չունիմ. դիտած ունի՞ս: Այնչափ թշնամեաց դէմն ելած չունէին:

—

§. 2. Ժամանակ շինող մասնիկներ:

248. Զորս լծորդութեանց պատկերին մէջ տեսանք որ սահմանական ներկայն եւ անկատարը՝ ստորադասական ներկայէն եւ անկատարէն կ'ելլեն՝ սկիզբնին կը մասնիկն առնելով: — Այս մասնըկանս վրայ քանի մը գիտելիք կայ:

249. — Ա. Զայնաւոր գրով սկսած բայերէն յառաջ՝ կը մասնկան ը գիրը կը թողուի կամ կը կրճատուի ապաթարց (') նշանով. այսպէս. կ'աղաչեմ. կ'ըսեմ. կ'ընէի. կ'երթայինք, եւայլն. (փխկ. կը աղաչեմ. կը ըսեմ եւայլն, որ անախորժ կը հնչէր:)

250. — Բ. Երեք միավանկ բայ կայ — գալ, տալ, լալ, որ կը մասնկան տեղ հին կու մասնիկը կ'առնուն. այսպէս. կու գամ. կու տամ. կու լաս. կու գայիր. կու տային:

251. — Գ. Հինգ բայ կայ որ երբեք կը մասնիկ չեն առնուր. եւ են՝ եմ, կամ, ունիմ, գիտեմ, կրնամ:

252. Սահմանական ներկային եւ անկատարին վերջին ծայրը կոր մասնիկ դրուելով՝ կը ցուցընէ թէ գործողութիւնը դեռ կը շարունակուի, կամ թէ հիմակ ըլլալու վրայ է. եւ նոյն է տաճկ. յօր մասնկան հետ: Օրինակ. Կը մեռնի, (տճ. էօլիւր.) — կը մեռնի կոր, (տճ. էօլիւյօր.) Կ'ելլէր, (տճ. չըգար ըտը.) — կ'ելլէր կոր, (տճ. չըգայօր ուտու.) բայց հիմայ գրաւորի մէջ այդ մասնիկը շատ քիչ կը բանի:

253. Եղեր (տճ. իմիշ) բառը կը դրուի յաջորդ ժամանակներուն վրայ եւ կը ցուցընէ թէ գործողութիւնն օտարին վկայութեամբը կը հաստատուի, կամ թէ յառաջ եղած բան մը դեռ հիմայ կ'իմացուի:

Սահմ. ներկայ. Կը տեսնէ եղեր. — որ անկատարի տեղ ալ կը բանի. (չ'ըսուիր՝ կը տեսնէր եղեր:)

Յարակատար. Տեսած է եղեր. } — որ կատարեալի եւ
Յրկտր անորոշ. Տեսեր է եղեր. } գերակատարի տեղ ալ կը բանի. (չ'ըսուիր՝ տեսաւ եղեր. տեսած էր եղեր:)

Ապառնի. Պիտի տեսնէ եղեր:

Ապռ. յրկտր. Տեսած պիտի ըլլայ եղեր:

Հարկադրական. Տեսնելու է եղէր. որ աւելի բաղձալ եւ ափսոսալ կը ցուցընէ: — Այս վերջին երեքն ալ նոյնպէս իրենց անկատարներուն տեղ կը բանին. (չ'բսուիր պիտի տեսնէր եղէր. տեսած պիտ'որ ըլլար եղէր, եւայլն:)

254. Նէ մասնիկը բայերուն ետքը դրուելով թէական միտք մը կու տայ անոնց, կամ՝ եթէ եւ երբ մակբայներուն զօրութիւնն ունի. զորօրինակ. ասիր նէ. կը տեսնէմ նէ, լաւ եւս՝ տեսնէմ նէ. լսէր ես նէ. (եթէ) չ'ուղէր նէ. չ'ասնէր նէ, լաւ եւս՝ չասնէ նէ, (փխկ. եթէ ասիր կամ երբ որ ասիր, ըսելու:) Այդ նէ մասնիկն ալ հիմակուան մաքուր գրողները շատ չեն յաճախեր:

255. Ստորադասական ներկային եւ անկատարին սկիզբը թող բառն եւելցընելով տեսակ մը հրամայական կը ձեւանայ. — Թող մտնէ. թող մեռնինք. թող ապասէն. թող մտնէր. թող չմտնէ. (իբր թէ թող որ մտնէ:) Կամ նաեւ յետադաս՝ Տեսնէն թող. չմտնէր թող:

ԳԼՈՒԽ ՁՈՐՐՈՐԴ

ԴԵՐԲԱՅ

256. Դերբայ, չորրորդ փոփոխական մասն-բանի, թէ անուան եւ թէ բայի պաշտօնը միանգամայն կը կատարէ. զորօրինակ եթէ ըսեմ՝ Աշխատելէն ետքը, աշխատիլ բայ է՝ վասնզի գործողութիւն կը ցուցընէ, եւ միանգամայն անուն է հոլոված, որ նոյն էր թէ ըսէի՝ Աշխատութենէ ետքը:

Թէպէտ Դերբայը բային մէկ եղանակն ըլլալով՝ բայէն զատ մասն-բանի համարուելու չէր. բայց որովհետեւ միանգամայն անուն ալ է, հարկ է որ քերականք իբր անունէն եւ բայէն զատ մասն-բանի՝ առանձին ճառեն Դերբայի վրայ:

257. Դերբայը չորս գլխաւոր մաս ունի. 1. Անեբեռոյթ, Տեսնել. 2. Ընդոռնելոռթիւն*, Տեսնող. 3. Անցեալ, Տեսած, տեսեր. 4. Ապառնի, Տեսնելիք:

* Վերջին երեքը կը կոչեն ոմանք՝ Ընդոռնելոռթիւն ներկայ. (տեսնող.) Ընդոռնելոռթիւն անցեալ. (տեսած.) Ընդոռնելոռթիւն ապառնի. (տեսնելիք:)

258. Դերբայ երկու տեսակ է. Գոյական դերբայ, եւ Ածական դերբայ: (Երբեմն բայի տեղ ալ կը բանին, որ Բ մասին մէջ կը տեսնենք:)

259. Գոյական դերբայ են Աներեւոյթն ու Ապառնին, որ կը հոլովին եւ յօդ կ'առնուն. — Ձեր երթալը չիմացայ. Իմ գալէս ետքը: Քու կանուխ հասնելիդ գիտէի:

Աներեւոյթը կը հոլովի՝

Տեսնել, տեսնելու, տեսնելէ*, տեսնելով:

Նայիլ, նայելու, նայելէ, նայելով. (տես 26:)

Պէտք որ ըլլայ՝ յոքնակի ալ կ'ունենայ. Անանկ զղջալներ շատ եմ տեսեր: Այդ ուտել խմելներդ չե՞ն որ զքեզ կը կործանեն:

* Բացառականը սովորաբար յօդով կը գործածուի:

260. Ածական է ող ընդունելութիւնը. Բարկացող մարդ: Երգ ու կաքաւ սիրող ժողովուրդ մը: Գործ գործող մարդիկ. — եւ կը հոլովի Ա հոլովման պէս: Յոքնակին շատ անգամ գրաբար ձեւով կ'ըլլայ՝ Բարկացողք, ողաց:

Ա լծորդութեան ընդունելութիւններէն ոմանք երբեմն գրաբարէ առնելով եցող կը յանգին՝ Գ եւ Դ լծորդ. նման. — երգեցող. ատեցող. իշխեցող. — ինչպէս նաեւ անցեալը քիչ տեղ՝ սիրեցեալ, խաչեցեալ:

261. Ածական է ած անցեալը. — Յոգնած մարդ. Տեսած տունս. Գետնէ բուսած ժայռեր. — կրաւորական՝ Փայփայուած զաւակներ. Կարդացուած գրքեր: — Բաղադրեալ ժամանակներ կը կազմէ եմ եւ կ'ըլլամ էական բայերով. Տեսած եմ. լսած ըլլամ. (տես 244, 245:) (Ած անցեալն երբեմն գոյական ալ է, եւ երբեմն բայի տեղ կը բանի. տես Բ մասն:)

262. Իսկ եր անցեալն ոչ կը հոլովի ոչ ալ մինակ կը մնայ. այլ բաղադրեալ ժամանակներ շինելու կը ծառայէ՝ եմ (եւ ոչ կ'ըլլամ) էական բայով. Տեսեր եմ. լսեր էի. (տես 245:)

263. Լիք ապառնին միշտ գոյական է եւ յօդ կ'առնու. Ըլլալիքն յառաջուց գուշակել: Ընելիքը չէր գիտեր: Ըսելիքս իմացան: Գալիքէն կը վախնայինք:

(Տաճկ. օլաճաղը. էտէճէյինէ. կէլէճէյինպէն:) Եր[ա]ւ[ա]լ կայ. (ած. կէպէճէ+ [+կ՚ոմ] վա՞ղը ըլ:)

264. Լի+ ապառնին (ած անցեալյին պէս, 247.) բաղադրեալ ժամանակ մը կը կազմէ ո՞նց բայով. Ա՛ղ ընդքը պէտանէլի+ կո՞նց: Եթէ այսօր չ՚յաղթուեցաւ, ալ յաղթո՞ւելի+ կո՞նի. (այսինքն երբեք պիտի չ՚յաղթուի.) — որ հաւարակօրէն բացառական կը գործածուի:

Ոմանք սովրած են լի+ ապառնին իբր ածական ալ գործածել. Ո՞պո՞ւելի+ կերակուր, (փխկ. ո՞պո՞ելո՞.) Խրխո՞ւելի+ դեսպան. Ըլա՞լի+ հրաւէրը. (265:)

Դերբայներն ամէնն ալ իրենց կրաւորականն ունին. ինչպէս բայերուն խոնարհմանց մէջ տեսանք:

265. Աներեւութին սեռականը թէ բաղադրեալ ժամանակներ կը ձեւացընէ: — Տէո՞նելո՞ եմ, էն. եւ թէ իբրեւ ածական կը գործածուի. այսպէս. Վախնալո՞ երազներ. Բնակելո՞ տուն. Տէո՞նելո՞ (կամ պէտնաւելո՞) բան մը. Ջո՞պո՞ելո՞ կերակուրներ:

266. Երկու ածական դերբայ ալ կայ գրաբարէ առած. — Եւ անցեալն եւ Լի ապառնին. այսպէս. Անցեալ տարի. Կորձանեալ գահ. (այսինքն՝ անցած, կործանած.) — Սիրելի բարեկամ. (այսինքն սիրուելու.) Ողջոյն վիճակ. Ամէնուն ապեկի:

---

267. Դերբայներու կարգին կը վերաբերին ա ե՛ սակ մը բառեր ալ որ ըստ ինքեան գոյական անուններ են՝ բայց բայի կամ գոյական աներեւութի նշանակութեամբ. որ կը կոչուին Բայանուն. այսպէս են՝ Խօսո՞ած+, (ած. սէօյլէյիճի, խօսիլ բայէն.) ընդոց+, վաղելը, (գրբ. ընդառնալ բայէն.) յոգնո՞ւնի՞ն, (յոգնիլ բայէն.) ո՞սո՞ղ, (ո՞սանիլ բայէն.) ըմբռնո՞ւմ+, (ըմբռնալ բայէն.) եւայլն:

Օրինակներէս կը տեսնես որ բայանուններդ բայերուն արմատէն կ՚ածանցին՝ վրանին փոքր յաւելուած մ՚առնելով:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՄԱԿԲԱՅ

268. *Մակբայ կ'ըսուի այն անփոփոխ մասն-բանի* (12.) *որ բայերուն կամ ածականներուն, կամ նաեւ ուրիշ մակբայի մը կ'երթայ, տեղը, ժամանակը կը բացատրէ. (ինչպէս որ ածականը գոյականին ինչպէս ըլլալը կը ցուցընէ.) զորօրինակ. Սպեղ տրամջել. Շատ-պավ մտնալ. Սատիկ անհամբեր. Մերթ կամայ մերթ ակամայ:*

Քերականք մակբայներն իրենց նշանակութեանը համեմատ այլեւայլ կարգերու կը բաժանեն. 1. Ոնթախոհ, ինչպիսութիւն ցուցընող. 2. Քանակական, չափ. 3. Տեղական, ուր. 4. Ժամանակական, երբ. եւ 5. Հարցական, պատասխանական, առթաստական, քայլատական: Մենք իւրաքանչիւր տեսակին դլուխն իրենց կարգը նշանակելէն ետքը, ուրիշ աւելի կարեւոր բաժանում ունինք ընելու:

269. *Մակբայները կը բաժնուին՝ 1. Բուն մակբայներ. 2. Գոյականէ մակբայներ. 3. Հոլովեալ մակբայներ. 4. Ածականէ մակբայներ. 5. Դերանունական մակբայներ, եւ 6. Կրկնաւոր մակբայներ:*

---

§. 1. *Բուն մակբայներ:*

270. *Բուն մակբայները կամ պարզ բառեր են, ինչպէս. սպեղ. եւ կամ որոշ մասնիկաւ մը ուրիշ բառէ ածանցած. ինչպէս. ձեռապէս. իշխանաբար. աբբապանց: — Աւասիկ գործածականները:*

Ա. Ոնթախոհ.

Ինչպէս իմացար:	Բառիդ տարին:
Ինչպէս դժուար է:	Շատ մարեցար:
Ինպո՞ր չասկացիր:	Հեզ երթալ:
Ինպո՞ր խելօք են:	Հայելին խօսիլ:
Հապէ- մէծնցեր էր:	Ցառնաբէն կարդալ:
Հապէ- փրծանք:	Մէկդի առնուլ:
Հապէ- չորս անգամ:	Մէկդի կենալ:
Սատիկ տանջեց:	Ինչ կը ծեծկուիք:

Ի՞նչ ես կեցեր:
Կամա- անձնասոսր եղայ:
Ախոմայ սկսանիք:
Կամայ ախոմայընդունելու է:
Կամայ կը քալէր:
Անձնե-էն վոյմա չէ:
Բոլորվէն մուցայ:
Բնա- չեմ յիշեր:
Ի սպա- ջնջուեցաւ:
Ա-ելի կամ ե-ելի ուշացան:
Ա-ելի կամայ:
Ա՛լ ապէկ է. Ա՛լ աւելի:
Ա՛լ կ'ուզեմ. (ած. պահա:)
Լոե կ'բաե՛ ա՛լ կը պուայ:
Ա՛լ յոյս չկայ. (ած. ա՛րնէք:)
Ա՛լ չեմ ապաեր:
Այսչափ ջոգն լսեցի:
Մինակ մարիկ ըրի:
Սպա-քի- մեռաւ:
Հարկա- վճարելու է:
Ցաճախ կը հանդիպի:
Սպէպ թուղթ գրեցէք:
Ցանկարծ նեղս մնաւ:
Մէկտեղ } կը բնակին:
Միասին }
Գրելիք մուցուած էր:
Մեծապէս կը զգուշանամ:
Վերջապէս իմացուցին:
Անհրապէս ցաւքեցաւ:
Հայրաբար խրատեց:
Զարմանալի խոցուտեցին:
Գաղտուկ ժողովեր են:

Բ. Տեղական:

271. *Տեղական մակբայներ երկու նշանակութիւն ունին. մէյ մը ներգոյականի (տես 61, 4.) մէյ մ'ալ արտականի. այսպէս. Ո՞ր մնացին, (ած. ընդ՞ե՞ր.) Ո՞ր հասաւ, (ած. ընդ՞էյե:) Այս երկու նշանակութիւնները մակբային քովի բայը կ'որոշէ:*

Ո՞ր դիմեցին:
Ո՞ր ղրկուցիր:
Ո-ապ՞ եկաւ:
Ո-ապ՞ գիտեմ:
Ո-ուի՞ (ո-ուի՞ց, ո՞ր պեղէն, ո՞ր պեղաց.) անցաւ:
Քովէն կ'իյնայ:
Ա՞ստ } դիտեցէք:
Ա՞ստի }
Հետ-ա-ստ զարնուեցաւ:
Ար պա-ո-ստ զարդարուած:
Ներ-ո-ստ թշնամի ունէին:

Գ. Ժամանակական:

Ե՞րբ առաք:
Միշտ կը գանուի:
Ահն ի ձէր զբաղած է:
Երբեմն լուելու է:
Երբեք սուտ չէ:
Մերմ զուարթ է ժերմ ախտ:
Ա- այժմ կէս է:
Ա- ժամս հաս ենք:
Ո-շ մնալու չէ:
Դե- չէի լսած:
Երբ դե- չէինք վար իջած:
Կանո-ի ածապարեր է:

Կանուխկէկ հասաւ:
Արդէն մեռած էր:
Յաւաջ մենք աւետեցինք:
Յաւաջագոյն ըսեր էի:
Նախ պարտքդ կատարէ:
Յետոյ զղջացաւ:
Յաւիտեան պիտի թագաւորէ:

Դ. Հարցական, Բացասական, Եւայլն:

Ինչո՞ւ տխուր ես. (կամ Ինչո՞ւ համար:)
Մի՞թէ չէի՞ր խոստացած:
Արդեօք գիտէի՞ն, կամ Գիտէի՞ն արդեօք:
Ե՞րբ արդեօք կը դառնայ:
Գուցէ չիմացան:
Թերեւս վշտանայ:
Այո՛, այնպէս է:
Հապա՞, աղէկ գիտեմ:
Կը խառնակի, հապա՞:
Ոչ, Չէ, եկած չունի:
Ո՞չ ապաքէն դուն էիր:
Մի՛ տանիք:
Քաւ լիցի, անանկ խօսք չըսաւ:
Ոչ երբեք դուրս կ՚ելլէ:
Եւ ոչ դուրս ելաւ երբեք:

---

§. 2. Գոյականէ մակբայներ:

272. Գոյականէ առնուած մակբայներէն տեղականներն եզակի ու յոքնակի կը հոլովին Ա. հոլովման տակ. յօդ ալ կ՚առնուն՝ մանաւանդ ներգոյականն ու բացառականը (տես 271:) Բուն բառը (կամ ուղղականն) որ տրականի նշանակութեամբ է՝ անյօդ կը մնայ:

Ա. Տեղական:

Վէր ելան:
Վէ՛ր նայէ. (տճ. եօգարը:)
Վէրը մեռաւ:
Վէրն է մնացեր. (եօգարդա:)
Վէրէն ինկաւ:
Վար ձգեցին. (աշաղա:)
Վարը կ՚աշխատէր:
Վարն ալ զէնքեր կային. (աշաղդա:)
Վարէն թող բերեն:
Ներս յարձակեցան. (իչերի:)
Ներսը զարկաւ սպաննեց:
Ներսն էինք. (իչերդէ:)
Ներսէն ազդում մ՚եղաւ:
Դուրս վարեցին:
Դուրս մնալ:
Դուրս ընել. (դըշարը:)
Դուրսը պտըտէ:
Դուրսն անոնց կը սպասէ. (դըշարդա:)
Դրսէն պաշարեցին:
Առջեւ անցնինք:

Ա֊ՂԷ֊ *կ՚ենայ*. (էօն, էօնէ, էօնոէ:)
Ա֊ՂԷ֊ԷՆ *կ՚երթան*:
ԵԿԷ֊ *նայեցաւ*:
ԵԿԷ֊ *մնացէք*. (ըզՔՈՅ, ըզՔՈՊՈ:)
ԵԿԷ֊ԷՆ *պատռեըս էր*:

ԴԷՄԱՑ *նաւեց*. (ՓՈԲՂԱՅ:)
ԴԷՄԱՑ } *մնացին*. (ՓՈԲՂԱ֊
ԴԷՄԱՑԸ } ՊՈ:)
ԴԷՄԱՑԷՆ *ակնարկեցին*:
ՅԱ֊Ա֊Ղ } *անցնիլ*:
Ա֊Ա֊Ղ }
ԵԿ *դառնալ*:

273. Շատ մ՚ալ տեղական մակբայներ կը ձեւանան *պէղ* եւ *պէ* դրական անուններով. — Այս *պէղ* կամ այս *պէղս* կամ հոս *պէղս*. Այն *պէղ*, հոն *պէղ*. Ա՛ *պէղ*. ա՛ *պէղէն*. հոն *պէղէն*. Ո՞Ր *պէղ*, ո՞Ր *պէղ*, ո՞Ր *պէղէն*. Ամէն *պէղ*: Կ՚ըսուի նաեւ Այս *պէղայ* կամ հոս *պէղայ*. հոն *պէղայ*. ո՞Ր կամ ո՞Ր *պէղայ*. ամէն *պէղայ*. հեռա֊ *պէղայ*. տօտ *պէղայ*. ՔԼ *պէղ*. ՔԼ *պէղայ* կամ ՔԼ *պէղէն* (կամ ՔԼՔԷՂԱՑ, ՔԼՔԷՂԷՆ.) եւայլն: Նոյնպէս ալ՝ Ամէն *պէ*. ամէն *պէոց*, այս *պէոց*, այն *պէոց*. — Միշտ *պէղայ* եւ *պէոց* բառերը եզակի ա֊ռականի տեղ առնելով:

Բ. Ժամանակական:

274. Գոյականէ առնուած ժամանակական մակբայները Գ հոլովման պէս կը հոլովին՝ եզակի Թ֊ով եւ առանց յօդի:

Այօր *գալու էին*:
Վաղը կամ վաղն *անձնա֊ տուր կ՚ըլլան*:
ԵՐԷԿ *չկրցան հասցընել*:
ՀԷՏԱՅ } *եկաւ*:
ՀԷՏԱԿ }
Միշտ յօդով կը բանի՝ ԵՊԷ (յետոյ) *ղՂայ*. ԵՊԷՆ *կը տեսնուինք*. ՎԵՐՋԷՆ *ընտանեցաւ*:

ՀԷՐՈ֊ *դեռ ողջ էր*. (ան֊ցած տարի:)
Ա֊ՊՈ֊ *մարդ չկար*:
ՅԱ֊Ա֊Ղ *լսէ յետոյ խօսէ*:
ՅԱ֊Ա֊Ղ֊ԸՆԷ *գուշակեց*:

---

§ 3. Հոլովեալ մակբայներ:

275. Հոլովեալ մակբայներն պղեւալ հոլովեւ֊ով ձեւացած են՝ դրական կամ ածական անուններէ:

Ա. Որակական:

Խոտիւ պատուիրեց:
Սիրով կ'աշխատիմ:
Փութով հասուցէք:
Շուտով բժշկեց:
Դիւրաւ կը ցրուի:
Դժուարաւ կը հասնի:
Բարով (Բարեաւ) վայելէ:
Արտորնօք վեր ելան:
Եւելօք կ'ուրախանամ:
Մէկանց } վրաս յարձակեցաւ:
Մէկէն }
Սրտանց կ'աղաչէր. Բոլոր սրտանց կը պաղատին:
Երեսանց բարեպաշտ մէկը կ'երեւար:
Անօթի փորանց դեղ խմել:
Ծախու տալ. ծախու առնուլ. ծախու հանել:

Բ. Տեղական:

Ներսանց կը մաշի:
Դրսանց երեւցընել:
Ետեւանց պտըտելով:
Քովանց զարկին:
Մօտանց կռուեցան:
Հեռուանց նշմարեցինք:
Առաջուց ճամբայ դնելու էր:

Գ. Ժամանակական:

Ատենօք ճանչուոր էինք:
Ժամանակաւ թշնամիս էր:
Օր մը օրանց ելաւ եկաւ:
Գիշերանց կոխեց մտաւ:
Առտուանց } իմացուեցաւ:
Առաւօտանց }
Շատոնց գիտէինք:
Հնուց սովորութիւն եղած էր:
Պղտիկուց կրթուած:
Յառաջուց մարգարէացաւ:
Հիմակուց սկսելու է:
Ի յաւիտենից սահմանուած է:
Ի սկզբան ձայն չհանեց:
Ի սկզբանէ ստեղծեց:

Քանի մը յոքնակի ալ իբրեւ մակբայ կը գործածուի:
Նորերս. Մօտերս. Անցեալներս. Յառաջները. Ետքերը:

---

§. 4. Ածականէ մակբայներ:

276. Կան շատ մակբայներ որ զուտ ածական անուն են բայի վրայ ինկած. որոնցմէ ոմանք դարձեալ մը անորոշ յօդով մակբայ կը ձեւացընեն:

Ա. Որակական:

Խիստ յամառեալ:
Խիստ բարձր:
Պինդ յառաջ:
Ամուր կանչեցէք:

Շատ ջանացինք:
Շատկեկ խմեր է:
Քիչ չյոգնեցայ:
Ծանր վարուէ:
Մանր ջարդեցէք:
Պակաս գործեր է:

Բ. Ժամանակական:

Երկար խօսեցաւ:
Երկայն քնացեր եմ:
Շարունակ կռուոյ մէջ են:
Անդադար սիրտ կը մաշեցընէ:

Գ. Քանակական:

Ո՞րչափ կեցար:
Ո՞րչափ խորունկ:
Ի՞նչչափ տրտմեր է:

Աւասիկ մը յօդով մակբայները:

Շատ մը կեցաւ պարծեցաւ:
Քիչ մը տարակուսեցայ:
Շատ մը կը շիջանի:
Կամացուկ մը վերուցեր է:
Խել մը փնտռելէն ետքը:
Էզ մը սպասցուց:

---

§. 5. Դերանունական մակբայներ:

277. Դերանունական կամ Դիմորոշ կը կոչենք այն մակբայներն որ ս, դ, ն դերանունական յօդերով կազմուած են՝ երեք դէմքի համեմատ:

Ա. Որակական:

Այսպէս պատմեցին:
Այդպէս լռել չ՚ըլլար:
Այնպէս սորվեցուց:
Ասանկ հասկրցուցին:
Ատանկ խաղցուր:
Անանկ գրեցէք:
Սանկ կենայ:

(Տանկ, ռամկ. կը համարուի:)
Սանկ նանկ անցուցինք:
Սոյնպէս, Դոյնպէս, Նոյնպէս } մնացորդներն ալ:

Բ. Տեղական:

278. Դիմորոշ տեղական մակբայները դերանունական հոլովով բացառական մ՚ունին՝ կէ յանգով: Իսկ տրականի եւ ներգոյականի զանազանութեանը համար տես վերը 271:

279. Ցուցական դերանուանց եզակի բացառականն ալ իբրեւ մակբայ կը գործածուի:

Հոս վազեց:
Հոս մնաց:
Հոսկէ (հոսկից) անցան:
Հոտ խաւրեցին:
Հոտ ո՞վ կայ:
Հոտկէ հալածեց:
Հոն հասայ:
Հոն կը բնակէր:
Հոնկէ դառնալով:
Ասկէ ելլես:
Ատկէ փախան:
Անկէ հեծան:
Ասդին (այսդին) նայեցան:

Ասդին նստայ:
Ասդիէն եկէք:
Անդին իջան:
Անդին թառեր է:
Անդիէն շրջան ըրէ:
Այսուհետեւ կը շահիս:
Այնուհետեւ բաւական կ'ըլլայ:
Սըկէ ո՞վ անցաւ:
Սըկէ նըկէ գտնէ խօսի:
(Տըկէ, [շուրատան.] ռամկ. կը համարուի:)

---

§. 6. Կրկնաւոր մակբայներ:

280. Շատ մակբայներ կրկնութեամբ կը գործածուին, ինչպէս Վեր վեր ցատքել. կամ գոյական անուն մը կրկնուելով մակբայ կ'ըլլայ. ինչպէս Ատեն ատեն աներեւոյթ կ'ըլլայ:

Ստէպ ստէպ շարժիլ:
Կամաց կամաց յառաջանալ:
Ոլոր ոլոր շոգին վեր կ'ելլէ:
Կախ կախ կը պտըտէր:
Ծուռ ծուռ նայիլ:
Եր եր քաշուեցան:

Քիչ քիչ } մօտեցաւ:
Քչիկ քչիկ }
Ծանր ծանր կը կարդար:
Մէկիկ մէկիկ* քննելու է:
Երկու երկու առջեւս հանեցին:

* Մէկիկ՝ զուտ ածական է. սակայն իբրեւ մակբայ՝ առանց կրկնութեան չի բանիր: Այս մակբայիս տեղ ռամիկը սովորած է տաճկական ոճով ըսել՝ մէյմէկ մէյմէկ. երկ'երկու երկ'երկու. որ արդէն կրկնաւոր թուական ածականներ են. (122:)

Տեղ տեղ փոսեր բացին:
Ատեն ատեն կ'երեւար:
Հատ հատ փրցուց կերաւ:
Թել թել կախուած էր:

Ոտ ոտ վար իջնալ:
Դաս դաս կ'երգէին:
Կարգ կարգ եկան շարուեցան:

Կամ հոլոված.

Վերէն ի վար սեւցեր է:
Մէկէն ի մէկ վեր ցատքեց:

Ծայրէ (ի) ծայր } կարդացի:
Գլխէ գլուխ }

Քովէքով կեցեր են:
Դիմացէ դիմաց խօսիլ:
Տեղն ի տեղը պատմեց:
Փոխն ի փոխը պահապան
կեցանք:
Վաղն ի վաղը } վրանիս
Վաղէ վաղ } եկաւ:
Ձեռք ձեռքի կը պտրտէին:
Օրէ օր } կը պայծառա-
Օր աւուր } նայ:
Հիմակու հիմայ } յայտնի չէ:
Հիմըկու հիմայ }
Կոյր զկուրայն հետեւիլ:

Ձեռքէ ձեռք անցաւ անհե-
տացաւ:
Հեր զհերէ (հերզհերէ) կը
բարձրանայ:
Վեր ի վերոյ մտիկ ըրի:
Մէջ ընդ մէջ կ'արթըննայ:
Դէմ առ դէմ խօսեցանք:
Տուն առ տուն սաղմոսել:
Դաս առ դաս երգել:
Բառ առ բառ օրինակել:
Խիտ առ խիտ բուսած:
Եւել եւելօք կ'արտորամ:
Հազիւ հազ լսուելու:

281. Ասոնցմէ զատ կան դարձեալ շատ մը բառեր, հոլովներ ու զրուցուածքներ որ մակբայի տեղ կը գործածուին, եւ կը կոչուին Մակբայակերպներ. ինչպէս.

Մէյ մ'ալ հառաչեց եւ
անշնչացաւ:
Ասոր վրայ ամէն մարդ իւր
տեղը քաշուեցաւ:
Օր օրուան վրայ թիւը կը
յաճախէ:
Ըստ ամենայնի եղբօրորդւոյն նման է:
Ըստ օրինի, Ըստ պատշաճի
վարուեցան:

Ըստ պատահման իմացայ:
Առ առաւելն երկու ժամ
կը տեւէ:
Առ հարկի բերանը գոցեց:
Խելօք գործել:
Զուզելով յանձն առնուլ:
Կ'ըլլայ որ՝ չի տեսներ:
Չըլլայ թէ բան մ'ըսեն:
Կարծես թէ դիւահարեր է:
Այն ատեն ելան գացին:

Կամ որ շաղկապով. Երբ որ լսեցինք: Քանի որ ատոնք հոս են: Մինչեւ որ ժողովուրդը ցրուի: Այնպէս որ՝ ամէնքս ապշեցանք մնացինք:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

282. *Նախադրութիւն կ'ըսուի այն անփոփոխ հոլովաւոր* մասն-բանի, (12.) որ դոյականի կամ դերանուան մը՝ իւր բային հետ ունեցած յարաբերութիւնը կը ցուցընէ. ինչպէս. Ձեզի համար աշխատեցայ: — Նախադրութեան քովի հոլովը՝ նախադրութեան խնդիր կը կոչուի:*

* Կ'ըսենք հոլովաւոր, այսինքն քովը հոլով առնող. վասնզի նախադրութիւն մը հարկաւ հոլոված բառ մը հետ կ'ուզէ. եւ այս է նախադրութեան՝ մակբայէն ունեցած տարբերութիւնը:

283. *Նախադրութիւնները կը բաժնուին, 1. Բուն նախադրութիւններ. 2. Դոյականէ նախադրութիւններ, եւ 3. Մակբայէ նախադրութիւններ:*

---

§. 1. *Բուն նախադրութիւններ:*

284. *Բուն նախադրութիւնները տրական հոլով խնդիր կ'առնուն. — ոմանք յետադաս, այսինքն՝ խընդրէն ետքը. եւ քանի մը հատ նախադաս, այսինքն՝ խնդրէն յառաջ:*

Ա. Յետադաս

Քեզի համար յոդնեցայ: Ջրեզ առանելնուս համար:
Թշնամւոյս հետ հաշտուեցայ: Ինծի հետ: Իրենց հետ:
Մարդու հետ:
Որո՞ւ պէտ եւար: Մեզի պէտ են խօսեր:
Ձեզի լափ գիտէր: Գայլի լափ մեծ:
Ծնողաց հրամանին հակառակ:
Աշխատութեան համեմատ:
Քեզի տօտ կը բնակէին:
Ձեզի պէս բարեբար: Թուչնոյ պէս անցաւ: Երազ տեսնելու պէս: Գանձ գտածի պէս:

Բ: Նախադաս

Առանց մեզի մ'երթաք: Առանց ինծի չէր ըլլար: Առանց ընկերի: Առանց բան տեսնելու:

Մինչեւ մեզի եկաւ: Մինչեւ քեզի կը հասնի: Ասկէ մինչեւ ձեզի: (Կ'ըսեն նաեւ մինչուկ, ինչուան:)

Դէպ ի անոնց: Դէպ ի մեզի կու գային:

Փոխանակ իւր եղբօրը: Փոխանակ մեզի: Փոխանակ օտարին տալուս:

Իբրեւ, իբր ամէն հոլով կ'առնու՝ իմաստին պահանջելուն համեմատ. Իբրեւ մատնիչ վարուեցար: Իբրեւ թշնամիէ կը զգուշանամ: Իբրեւ խթանաւ արթընցընել:

285. Ի կամ յ նախդրով շինուած նախադրութիւններ ալ կան, ոմանք բացառական, ոմանք հայցական հոլովով:

Քեզմէ ի զատ (կամ Քեզմէ զատ:)

Բաց ի վտանգներէն:

Մանկութենէ ի վեր: Պզտիկուց ի վեր: Շաբաթէ մ' ի վեր: Անկէ ի վեր. (օնտան պէրի:)

Երեսդ ի վեր: Լեռն ի վեր մագլել. (տճ. տաղտան եօգարը:)

Բերանն ի վար (ի վայր:) Ականջս ի վար: Գետն ի վայր նաւեցին իջան:

Օրն ի բուն: Ձմեռն ի բուն: Ցորեկն ի բուն: Գիշերն ի բուն: — Կամ որ նոյն է՝

Օրն ի գլուխ: Ձմեռն ի գլուխ: Գիշերն ի գլուխ:

286. Ա՛ նախդիրը նոյնպէս տրական կը շինէ՝ մարդու մը երթալու, խրկելու մտօք:

Դեսպաններուն ա՛ թագաւորն ելած իրիկունը: Ա՛ Աստուած դիմել: Պօղոսի ա՛ Հռոմայեցիս թուղթը:

---

§. 2. Գոյականէ նախադրութիւններ:

287. Գոյականէ առնուած նախադրութիւններն իրենցմէ յառաջ սեռական հոլով կ'ուզեն:

288. Գոյականէ առնուած նախադրութիւնները կրնան յօդ առնուլ՝ որոշեալ կամ դերանունական.

Վկայից ա՛ջեւ: Պարսպին ա՛ջեւը կամ ա՛ջը: Քու ա՛ջեւդ:

Ծառերու ետեւ: Բլրոյն ետեւը:
Գլխոյս վերեւը:
Պատին ներքեւը: Ձեր բռնութեան ներքեւն ընկճեալ:
Դաշտի վրայ: Ծովուն վրայ: Լերանց վրայ: Ձեռքիդ վրան: — Ասկէ ելած է՝ Վրայօք, Հոլոված: Այս խնդրոյս վրայօք:
Ծառի տակ: Պաշտպանութեանս տակը:
Քաղքի մէջ: Ափիդ մէջը: Մեր մէջը:
Զօրաց քով: Եղբօրս քով: Աւազանին քովը:
Արեւուն դէմը նստիլ: Առտուան դէմ:
Դատաւորի դիմաց ակնածութեամբ խօսիլ: Ճամբուն դիմացը:
Եղբօրը տեղ կամ Եղբօրը տեղն ինք թագաւորեց: Քու տեղդ ես պատասխանեմ: Փախչելու տեղ՝ դէմ դնելու էր. (տճ. գաչաճագ եէրէ:)

289. Առջեւ, ետեւ բառերուն տեղ կը գործածուին նաեւ Առջի, Ետի, բայց միշտ յօդով. այսպէս. Վկայից առջին. Պարսպին առջին. Քու առջիդ: Ծառերուն ետին. Գլխուս ետին. Քու ետիդ:

290. Նախադրութիւն ձեւացընող գոյականներն Ա Հոլովման տակ են, եւ ամէն Հոլով ունին եզակի ու յոքնակի. այսպէս.

Ո. Հ. Քաղքին առջեւը, (շէհրին էօնիւ, էօնիւնիւ, էօնիւնէ, էօնիւնտէ. տես 62:)
Սեռ. Քաղքին առջեւի, (շէհրին էօնիւնիւն կամ էօնիւնտէքի: Ածական է. տես 169, 170:)
Բցռ. Քաղքին առջեւէն:
Գրձ. Քաղքին առջեւովը:
Յոգն. Քաղքին առջեւները, առջեւներուն, առջեւներէն, առջեւներովը:

Այսպէս կ՚ըսուի նաեւ Դրան ետեւը: Ծառին քովի կողովը: Դրան ետեւի կամ ետի երկաթը: Պարսպին վրայէն իջան: Գեղին մէջէն անցէք: Ձեռքին վրայովը դպչիլ: Թրին քովովը զարկաւ:

Նոյնպէս ասոնց յոքնակին. Անտառին մէջերը, ետեւները, մէջերէն, քովերէն եւայլն:

291. Անհոլով են վերեւ, ներքեւ, բայց ստացական յօդով կը բանին:

292. Գոյականէ առնուած նախադրութիւնները դիմորոշ կամ ստացական յօդ ալ կ'առնուն. Դէմս. քովդ. առջեւը. վերեւս. քովերնիս. մէջերնին. առջեւնիս. քովէս. առջեւէդ. մէջերնէդ, եւայլն:

293. Այս նախադրութեանց եզակի սեռականէն վրանին որոշեալ յօդ դնելով ստացականներ կ'ելլեն (169, 170.) որ դարձեալ կը հոլովին եզակի ու յոքնակի. այսպէս. Ծառին վրայինը, վրայինին, վրայինէն. վրայինները, վրայիններուն, եւայլն: Նոյնպէս՝ Եղբօրդ քովինը. Պարտէզին մէջինը. Տանս առջեւինէն. Ծովուն տակիններուն, եւայլն: — Կամ պարզ ստացական յօդով. Առջեւինս, քովինդ. մէջինը. վրայիններնուդ, եւ այլն: (Ըսինք, 170. թէ չ'բսուիր մէկ յօդով՝ առջեւի-ս. քովի-դ:)

---

§. 3. Մակբայէ նախադրութիւններ:

294. Մակբայներէ առնուած նախադրութիւններն իրենցմէ յառաջ բացառական հոլով կ'առնուն:
Դռնէն ներս տուին: Բոյնէն դուրս մնաց:
Լեռնէն վար թաւալել: Ժայռերէն վեր մագլելով:
Գլխէս ի վեր. Մէջքէն ի վար:
Բլրակէն ասդին: Պատնէշէն անդին:
Քեզմէ յառաջ հասայ. (էվվել:) Անոնցմէ առաջ անցայ. (էօնէ:)
Մեզմէ ետեւ մնաց. (կէրի:) Կերակրէն ետեւ հանգչէ. (սօնրա:)
Զքեզ տեսնելէն ետքը:
Ամէն վտանգէ հեռու:
Մօրմէն գաղտուկ ճամբայ ելաւ:

295. Այս կարգի նախադրութիւններն ալ յօդ կ'առնուն եւ կը հոլովին. բայց այն ատեն բացառականի տեղ սեռական հոլով կ'ուզեն. այսպէս. Անտառին ներսերն ապաւինած: Բանակին դրսերն ի ժուռ կու գան: Լեռան անդիի կողմը:

296. Մօտ եւ հեռ մակբայներն ալ իբր նախադրութիւն կը գործածուին տրական հոլովով.
Մեզի մօտ բանակեր էին: Ջրի մօտ բուսած ըլլալ:
Ինծի հեռ տեսնուեցան: Որսորդներուն հեռ ճամբայ ելանք:

297. Մօտ եւ հեռ երբեմն սեռականով ալ կը գործածուին. Մեր մօտը. Իր հեռը. Որսորդներուն հեռը: Բայց աւելի յաճախ՝ ստացական յօդով առանց դերանուան. Հեռս եկուր. Հեռերնիդ կու գայ:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՇԱՂԿԱՊ

298. Շաղկապ կ'ըսուի այն անփոփոխ մասն-բանի (12) որ խօսք խօսքի կամ բառ բառի հետ կը կապէ. Արտորաց, Բայց չհասաւ. — ուր Բայց շաղկապը՝ արտորաց եւ չհասաւ բառերն իրարու հետ կը կապէ:

299. Ահաւասիկ գործածական շաղկապները.
Եւ. Ու. — Ես եւ եղբայրս. Գառն ու գայլը:
Նաեւ. Այլ եւ. — Ոչ ես միայն, այլ եւ ընկերներս:
Միանգամայն. — Աս ալ միանգամայն մտածելու էր:
Ալ, միշտ յետադաս. — Դու ալ չիմացար: Զայնն ալ կտրեցաւ: Տեսայ ալ կերայ ալ:
Կամ, Կամ թէ. — Աչքը կամ ականջը: Չկրցաւ կամ թէ չուզեց: Կա՛մ զօրքը կա՛մ զօրապետը:
Թէ՛ . . . թէ՛. — Թէ՛ խոստացաւ եւ թէ՛ կատարեց:
Թէ. — Հասա՞ւ թէ չհասաւ: Տեսա՞ր թէ չէ: Ի՞նք թէ ուրիշը: (Ասոր տեղ կ'ըսուի ռամկօրէն՝ չէ նէ:)
Թէ. Եթէ. } — Եթէ արգելեալ է, կը հրաժարիմ: Պատմեցէք թէ գիտէք:
Թէ որ, Եթէ որ. }
Թէ, նախադաս. — Թէ կը հասնի՝ ան չեմ գիտեր:
Թէ, յետադաս. — Վճռեց թէ անարժան է:
Որ. — Հրամայեց որ սպաննեն: Այնչափ շփոթեր էր՝ որ չլսեց:
Որ, (եթէ, երբ որ.) — Դուրս որ ելլես: Աս որ եղաւ:
Նէ. — Հասաւ նէ. (տես 254:)

Որ շաղկապով շատ ուրիշ բառեր կը ձեւանան. Ով որ. որն որ, որը որ, դերանուն (173, 174.) — Քանի որ, երբ որ, ուր որ, այնպէս որ, այնչափ որ, մինչեւ որ, իրաւ որ, եւայլն. մակբայ (281.) — Մանաւանդ որ, բաւական որ, ինչու որ, թէ որ, եթէ որ, չէ՞ որ. շաղկապ:

Բայց. Սակայն. — Կը ծռի, բայց չի կոտրիր: Սակայն ինքն ալ ապահով չէր:

Եւ սակայն. Բայց եւ այնպէս.
Սակայն եւ այնպէս.
Ի վերայ այսր ամենայնի.
Այսու ամենայնիւ.
} (տճ. պու ճիւմլէ:)

Թէեւ. Թէպէտ, Թէպէտ եւ. — Թէեւ գիտնայ, յայտնի չ՝ըներ:

Ոչ թէ. Չէ թէ. — Չէ թէ գողնալ՝ այլ կողոպտել:

Ոչ միայն. — Ոչ միայն անօգուտ, այլ եւ վնասակար:

Չէ՞ որ. Ո՞չ ապաքէն. — Չէ՞ որ զմեզ զրպարտեցին:

Այլ. Հապա. — Դուն չես յանցաւորն, այլ քու կիրքդ:

Քան. Քան թէ. — Աւելի լայն է, քան թէ երկայն:

Մանաւանդ. Առաւել եւս. — Մարդու հետ մի թշնամանար, մանաւանդ բարեկամի հետ: Ծաղիկները քաղեցէք, մանաւանդ շուշանները. (տճ. իլլա:)

Մանաւանդ որ. — Սիրով ճանչուորութիւն ըրի, մանաւանդ որ բարի անունն ալ լսած էի. (տճ. իլլա քի:)

Մանաւանդ թէ. — Մի ժողովէք, մանաւանդ թէ ցրուեցէք. (տճ. հաթթա:)

Իսկ, նախադաս. — Իսկ ե՞ս ինչ ընեմ: Իսկ անոնք կարգէ դուրս մարդիկ են. (տճ. հէլէ օնլար:)

Եւ ոչ, Եւ ոչ իսկ. — Եւ ոչ երեսը տեսայ: Եւ ոչ իսկ երկբայական:

Անգամ, Իսկ, միշտ յետադաս.
Նոյն իսկ, միշտ նախադաս.
} Թշնամեացն անգամ յարգելի: Դատաւորն իսկ զարմացաւ: Նոյն իսկ ծնողքը թողուցին փախան:

Արդ. Ուստի.
Իսկ արդ, նախադաս,
} — Ճանչցէք արդ ձեր բարերարները: Իսկ արդ ո՞ւր են այնչափ պարծելները:

Ուրեմն.
Ապա ուրեմն.
} — Ո՞վ ուրեմն զձեզ վհատեցուց: Որդի են, ապա ուրեմն ժառանգ ալ են:

Որպէսզի. — Որպէսզի համոզուին:

Վասնզի. Ինչու որ. — Շնորհելու է, վասնզի շատ աղաչեց:

Որովհետեւ. — Որովհետեւ անփորձ է՝ ստիպելու չէ:

Հապա, հարցանելով. — Հապա մեր բանա՞կն ուր էր: Հապա ո՞վ էր:

Ապա թէ. — Ապա թէ կարելի չէ՝ ձգեցէք:

Թէ ոչ. Թէ չէ. Ապա թէ ոչ. — Ապա թէ ոչ ամէնքս թրէ պիտի անցընէր:

Թող թէ. — Եւ ոչ բերան բացաւ, թող թէ շաղակրատէր:

Իբր թէ. Իբրեւ թէ. Որպէս թէ. Կարծես թէ. — Իբր թէ չէր տեսներ:

Գրեթէ. — Գրեթէ լեցուն էր:

Այսինքն. Այս է:

Գոնէ. Գէթ. — Անարգեց, թշնամանեց. բայց գոնէ չվիրաւորէր:

Զորօրինակ. Օրինակի աղագաւ. — Լեռներ կան միշտ ձիւնապատ, զորօրինակ Չիմպորասոյ:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՄԻՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

300. *Միջարկութիւն կամ Չայնարկութիւն կ՚ըսուի այն անփոփոխ մասն-բանի* (12), *որ մարդուն այլեւայլ կիրքն ու զգածմունքը կը յայտնէ, ինչպէս ցաւ, զարմանք, եւայլն:*

301. *Միջարկութիւնները իրենց յայտնած զգածմանցն համեմատ այլեւայլ տեսակ կը բաժնուին, եւ են.*

Ուրախութեան. Ո՛հ. ա՛հ. — Ո՛հ, ա՛լ երջանիկ եմ ես:

Ցաւի եւ զղջման. Վա՛խ. վա՛յ. վա՛հ. ա՛հ. ո՛հ. ա՛խ. ափսո՛ս. աւա՛ղ. մե՛ղք. բա՛բէ. եղո՛ւկ. մեղա՛յ. — Վա՛հ սիրելի: Վա՛յ ինծի. Մե՛ղք քրտանցս որ թափեցի: Մե՛ղք որ, կամ Ափսո՛ս որ չճանչցայ:

Բաղձանաց. Երանի՛ թէ. Ո՞ւրէ թէ. Աստուա՛ծ տայ կամ տար: — Երանի՛ թէ ստուգուէր: Ո՛ւր է թէ տեսնէի մէյ մը:

Երանելու. Երանի՛. երնե՛կ. — Երանի՛ համբերողաց: Երնե՛կ քեզի: Երանի՛ է ձեզի:

Անիծելու. Վա՛յ: — Վա՛յ ձեզ ապստամբներ: Վա՛յ է գլխուն անզգամին:

Կոչական կամ կանչելու. Ո՛. ո՛վ. ա՛յ. է՛. հէ: — Ո՛վ Թագաւոր: Ա՛յ անդէորդք:

Ցուցական. Ահա՛: Ահաւասիկ. ահաւադիկ: Աւասիկ. աւադիկ: — Ահա՛ տեսէք: Աւասիկ հասանք: Աւադիկ սուտ խօսեցար:

Զարմացական. Բա՛բէ. զարմա՛նք. հա՛պա:

Խրախուսելու. Հա՛. ա՛ղէ. վա՛շ. քա՛ջ. կեցցե՛ս. ապրի՛ս: — Հա՛ մօտեցէք, հա՛ հասէք: Կեցցե՛ս որդեակ, ապրի՛ս մնաս:

Ողջունելու. Բարե՛ւ. բարե՛ւ ձեզ. ողջո՛յն:

Զղուելու. Ո՛հ. դա՛րշ. պի՛ղծ. է՛հ:

Բարկութեան. Ա՛յ. հա՛յ: — Ա՛յ անոպայ: Հա՛յ չարասիրտ:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԽՕՍՔ — ԿԱՄ ԲԱՌԵՐՈՒ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

Մասանց-բանի կազմութիւնը, կամ բառերուն զատ զատ ինչպէս շինուիլը գիտնալէն ետքը՝ հարկ է գիտնալ նաեւ թէ ինչ օրինօք զանոնք իրարու կապելու կամ համաձայնցընելու է որ Խօսք մը ելլէ:

302. Մասանց-բանի օրինաւոր գործածութիւնը կամ իրարու քով գալ կապուիլը՝ Շարագրութիւն կամ Մասանց-բանի համաձայնութիւն կ'անուանուի:

303. Այս մասանց-բանի (Ընդհանուր) համաձայնութիւնը կամ Շարագրութիւնն երեք գլխաւոր մաս ունի:

Ա. Բոռն համաձայնութիւն, այսինքն թէ ինչպէս երկու բառ իրարու հետ պիտի յարմարին, կամ (քերականական լեզուաւ՝) պիտի համաձայնին:

Բ. Խնդրառութիւն, այսինքն թէ որ բառ ինչ հոլով կ'ուզէ. եւ այս հոլովը Խնդիր կը կոչուի:

Գ. Կիրառութիւն, այսինքն թէ այլեւայլ մասունք-բանի ինչ կերպով գործածելու է. զորօրինակ իրենց շարքը, հոլովները, ժամանակները, եւայլն:

304. Խօսքը, որ Նախադասութիւն ալ կը կոչուի, երեք գլխաւոր մաս ունի. 1. Անուն-բայի, 2. Խնդիր եւ 3. Բայ:

305. Անուն-բայի կ'ըսուի ան որ կ'ընէ կամ կ'ըլլայ:

306. Խնդիր ան է՝ ինչ որ անուն-բային կ'ընէ կամ կ'ըլլայ:

307. Իսկ բայ՝ ըրած կամ եղած գործողութիւնն է: Զորօրինակ այս խօսքիս մէջ. Յովսէփ երազ տեսաւ, — Յովսէփ անուն-բայի է. երազ՝ խնդիր, եւ տեսաւ՝ բայ: Նոյնպէս՝ Լեւոն թագաւոր եղաւ, — Լեւոն՝ անուն-բայի. թագաւոր՝ խնդիր, եղաւ՝ բայ:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

308. Համաձայնութիւն երկու տեսակ է. 1. Անուան մը իւր բային հետ, եւ 2. Անուան մը ուրիշ անուան հետ համաձայնիլը:

Անուն ըսելով հոս դերանունն ալ մէկտեղ կ'առնունք, եւ ուրիշ ամէն մասն-բանի որ գոյականաբար գործածուած է:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

ԱՆՈՒՆ՝ ԲԱՅԻ ՀԵՏ

309. Անուն մը կրնայ բայի հետ երկու եղանակաւ կապուիլ. 1. իբրեւ Անուն-բայի եւ Բայ, եւ 2. իբրեւ Բայ եւ Խնդիր: — Այս երկրորդ բաժանումն՝ (իբրեւ բայ եւ խնդիր՝) ընդհանուր համաձայնութեան մէջ զատ գլուխ մը կը կազմէ:

Վերը (305, 306.) նշանակեցինք թէ ո՛րն է անուն-բայի եւ որն է խնդիր: Այս յօդուածիս մէջ կը ճառենք միայն բային՝ անուան-բայի հետ համաձայնութեան վրայ. իսկ բային եւ իւր խնդրոյն կամ խնդրառութեան վրայ յաջորդ գլխոյն մէջ կը խօսինք:

Անուն-բային՝ բային խնդրէն որոշելու համար՝ բաւական է բային քովն ո՞վ հարցումն աւելցընել. — ո՛ր բառն որ նոյն հարցման կը պատասխանէ՝ ան է անուն-բայի: Այսպէս. Եղբայրս օգտակար գրքեր ունի. — հարցո՛ւր, ո՞վ ունի. — պատասխան, եղբայրս. — ուրեմն եղբայրս անուն-բայի է. օգտակար գրքեր՝ խնդիր:

310. Անուն-բային միշտ ուղղական հոլով դրուելու է. ինչպէս. Ջրի մէջ Յուկեր կը լողան: Տերեւները հովէն կը շարժին: Տիգրան զԱժդահակ ապաննեց: — Ուղղական են՝ Յուկեր, տերեւները, Տիգրան:

Իսկ բայն անուն-բայիին հետ համաձայնցընելու համար՝ հետեւեալ կանոնները միտք առնելու է:

311. — Ա. Բայն անուն-բայիին հետ դէմքով պիտի համաձայնի. այսինքն՝ եթէ անուն-բային առաջին դէմք է, բայն ալ առաջին դէմք դրուելու է. եթէ երկրորդ կամ երրորդ, նոյնպէս բայն ալ՝ երկրորդ

կամ երրորդ դէմք դրուելու է. այսպէս. Ես ունիմ. Դուն գաար. Ինք տեսնէ. Մենք մտնէինք. Դուք ողջ էք. Անոնք լսեցին: (Չ'ըսուիր՝ Ես ունիս, դուն գաաս, եւայլն:)

312. — Բ. Բայն անուն-բային հետ թուով պիտի համաձայնի, այսինքն՝ եթէ անուն-բային եզակի է՝ իր բայն ալ եզակի դրուելու է. իսկ եթէ յոքնակի է՝ յոքնակի. այսպէս. Ես տեսայ. Դուն մտնես. Մենք խօսինք. Դուք լուէք. Անոնք լսեն: Թշնամին յաղթուեցաւ. Թշնամիք յաղթուեցան: (Չ'ըսուիր՝ Ես տեսանք. դուք մտնես, եւայլն:)

313. Բայց թէ որ շատ եզակիներ մէկ բայի անուն-բայի ըլլան՝ այն ատեն բայը յոքնակի կը դրուի. Դատաւորն ու խորհրդականը ծանր պաշտօն ունին: Հայրս եւ եղբայրս զիս կը փնտռեն:

314. Ընտանեկան ոճով կ'ըսուի երբեմն՝ Հայրս մայրս հրաւիրեց պատարագին ու քահանայութիւնը: — Աւելի ոմկ. կը համարուի՝ յոքն. անուան-բայի եզակի բայ տալ. Բոցեր կ'ելլէ: Ծաղիկներ բուսեր է:

315. Եզակի անուն-բայի մը թէեւ շատ բան մէկէն ցուցընէ, բայն եզակի կը դրուի. ինչպէս. Այդ ժողովուրդն որո՞ւ կը ծառայէ: Մեր ընտանիքը պարբսպէն դուրս կը քնանէր: Ամէն մարդ դուրս ելաւ: Շուտ օր մնացած էր մեռնելուն: Երկու ժամ անցաւ: Հինգ հոգի պատպեցաւ:

316. — Գ. Երբ որ բայ մը այլեւայլ դէմքի անուն-բայիներ ունենայ, — եթէ անոնցմէ մէկին առաջին դէմքի է՝ բայը միշտ առաջին դէմք կը դրուի. Ես եւ դուն կրնանք այս ճշմարտութեան վկայել: Մենք, դուք եւ Ցուսիկ բերդին մէջն էինք:

317. Իսկ եթէ երկրորդ եւ երրորդ դէմքի անուն-բայիներ մէկտեղ գտնուին, բայը միշտ երկրորդ դէմք կը դրուի. Դուք, Մուշեղն ու Վարդանն որսի եւլած էիք: Կամ դուն կամ առպակը կախաղան պիտի՛ որ ելլէք:

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

ԱՆՈՒՆ՝ ԱՆՈՒԱՆ ՀԵՏ

318. Անուան մը ուրիշ անուան հետ համաձայնութիւնը կրկին է: 1. Գոյական գոյականի հետ, եւ 2. Ածական՝ գոյականի հետ համաձայնած:

---

§. 1. Գոյական՝ Գոյականի հետ:

319. Գոյական անուն մը երկու կերպով կրնայ ուրիշ գոյականի վրայ իյնալ. Ա. իբրեւ բացայայտիչ եւ բացայայտեալ, Բ. իբրեւ Յատկացուցիչ եւ Յատկացեալ:

Ա.

ԲԱՑԱՅԱՅՏԻՉ ԵՒ ԲԱՑԱՅԱՅՏԵԱԼ

320. *Բացայայտիչ* կ'ըսուի այն գոյականն որ ուրիշ գոյականի մը ո՛րն ըլլալը կը բացայայտէ կամ կ'որոշէ. անոր համար ալ այն միւս գոյականը կը կոչուի *Բացայայտեալ*. այսպէս՝ Զինուոր մարդ. Եփրատ գետ. Հռոմ քաղաք. ուր՝ զինուոր, Եփրատ եւ Հռոմ բացայայտիչ են, եւ կը ցուցընեն՝ ի՞նչ մարդ, ո՞ր գետ, ո՞ր քաղաք. իսկ մարդ, գետ, քաղաք բացայայտեալ են: Այսպէս ալ կ'ըսուի՝ Ձմեռ ժամանակ. Գիշեր ատեն. Կնիկ մարդ. Վիշապ օձ. Իշխան եպիսկոպոս. եւ մանաւանդ յատուկ անունները, Դաւիթ թագաւոր. Ամովս մարգարէ. Մուշեղ սպարապետ. Հերովդէս Գալիլիոյ կուսակալ. Յազկերտ Պարսից թագաւորը, կամ Պարսից Յազկերտ թագաւորը:

321. Բացայայտիչը բացայայտեալէն յառաջ կը դրուի, եւ հոլովելու ատեն ինք անփոփոխ կը մնայ, յօդ ալ չ'առնուր. (տես 89—91.) այսպէս. Զինուոր մարդու հետ կենակից չեմ եղած: Կնիկ մարդիկ: Եփրատ գետէն անցան: Անի քաղքին պարիսպները: Նոյեմբեր ամսոյն մէջերը:

322. Երբեմն յատուկ անուն բացայայտիչները գրաբարի ձեւով միատեղ ալ կը հոլովին բացայայտելոյն հետ. Աստուած Ամովսայ մարգարէին բերնովը զիսրայէլ յանդիմանեց:

323. Գրաբար ոճով կ'ըսուի նաեւ յետադաս՝ Մարգարէն Ամովս, մարգարէին Ամովսայ: Եկան Հասան մինչեւ ի գետն Եփրատ: — Ինչպէս կը տեսնես՝ յօդը միշտ նախադաս բառին վրայ կ'իյնայ:

Ը.

ՅԱՏԿԱՑՈՒՑԻՉ ԵՒ ՅԱՏԿԱՑԵԱԼ

324. *Յատկացուցիչ* կ'ըսուի այն սեռական հոլովն որ գոյականի մը որուն ըլլալը կը ցուցընէ. անոր համար ալ այն քովի գոյականն իրեն *Յատկացեալը* կ'անուանուի. զորօրինակ՝ Թռչնոյ ձայն. Ծովու եզերք. Թագաւորին բնակարանը. Հովուաց վրանները, եւայլն: Մարդուս կեանքն ստուերի նման կ'անցնի:

325. — Ա. Յատկացուցիչն իւր յատկացեալէն յառաջ կը դրուի, միշտ անփոփոխ մնալով. այսպէս. Ծառի տերեւ. ծառի տերեւով. ծառի տերեւներ. — Թագաւորին հրամանը. Թագաւորին հրամանէն. Թագաւորին հրամաններուն, եւայլն:

326. Գրաբար ոճով սովորութիւն եղած է յատկացուցիչը յետադաս ընել. այսպէս. Փրկիչն աշխարհի. Սրբութիւն սրբոց. Թագաւոր թագաւորաց. Որդիք աշխարհի. Որդիք Աստուծոյ. ու մէկտեղ հոլովել. Փրկչին աշխարհի. Թագաւորին թագաւորաց: Սրբոյն Իսրայէլի պատգամներն հնչեցուցէք լեռնէ լեռ. (այսինքն՝ Իսրայէլի Սրբոյն պատգամները:)

327. — Բ. Եթէ յատկացուցիչն որոշեալ է (յօդով կամ ուրիշ կերպով.) յատկացելոյն վրայ ալ պէտք է ստացական յօդ դրուիլ. ինչպէս. Թագաւորին պատուէրը. Թռչնոյն բոյնը. Մէր ձեռքը. Եղբօրս որդին. Ծովուն եզերքը: — Թռչնոյն բոյնէն. Եղբօրս որդւոյն. Ծովուն եզերքէն. եւայլն: (Չ'ըսուիր առանց յօդի՝ Թագաւորին պատուէր. Թռչնոյն բոյն. եղբօրս որդի. քաղքին պահապաններ. — կամ անորոշ յօդով՝ Թագաւորին հրաման մը. Թռչնոյն բոյն մը. ծովուն խորշէ մը. գահերիցուն նամակով մը, եւայլն. ապա թէ ոչ՝ յատկացուցիչ սեռականը տրականի նշանակութիւն կ'առնու:) Ուստի՝

328. Եթէ որշեալ յատկացուցչի մ՚առջեւ հարկ ըլլայ անորոշ յատկացեալ դնել, այսպէս դարձընելու է. Ծովուն մէկ խորշէն. Գահերիցուն մէկ նամակովը, կամ պարզապէս՝ Գահերիցուն նամակովը:

Սեռական հոլովը որականէն զանազանելու դիւրին կերպն աս է. — Եթէ դոյականի վրայ ինկած է՝ սեռական է, իսկ եթէ բայի վրայ՝ որական է: Այսպէս սեռական է՝ Ոչ-ոյ նմանութիւն. Բարեխոսի մը յանձնարարութիւն. որական է՝ Ոչ-ոյ նմանիլ. Բարեխոսի մը յանձնեցի: Այս կանոնէս դուրս կը մնան միայն երկու դիպուածներն որ վարը (357, 358) պիտի տեսնենք:

329. Եթէ յատկացուցիչն անորոշ է, յատկացեալին վրայ որշիչ յօդ կրնայ դրուիլ ու չդրուիլ՝ ըստ իմաստին պահանջելուն. ինչպէս. Թաղաւորի հրամանի կամ Թաղաւորի հրամանը. Թռչնոյ բոյն կամ բոյնը. Քաղքի պահապաններըը. Թշնամւոյ յետէ կամ յետէն: — Բայց աղէկ դիտելու է որ Թռչնոյ բոյնը որշիչ յօդով է, իսկ Թռչնոյն բոյնը՝ առարկական յօդով է:

Ըսած ենք (82) թէ գրաբար հոլովները՝ թէեւ յօդ չունենան՝ որշեալ կրնան համարուիլ. ասոնց յատկացեալը հարկաւ յօդ կ՚ուզէ (եթէ անորոշ մնօք դրուած չըլլան.) այսպէս կ՚ըսենք՝ Հայոց գնդերուն դրօշներն արեւուն դիմաց կը ծփէին: Թշնամեաց երիվարներն սկսան յաճախել: Գինւոյ բաժակը ձեռքն առնուլ: Մասեաց սարըը: Երասխայ ափունքը:

330. — գ. Յատկացուցիչը կրնայ վայելուչ կերպով իւր յատկացեալին եռքը դրուիլ՝ երբ միջերնին ուրիշ մանր-բանի մտած ըլլայ. այսպէս. Ձեռքնին մէյ մէկ ոսկ առած չկրնաս՝ բազմութեամբ պէտք եղան յաղթողին: Ճարն է հատեր խեղճերուն, եւ օգնող չկայ: Զատ պետակ մ՚ալ կայ յափշտակողնեան: Զոհ մը բերին անոյշ Ըրէ:

331. Ցետադաս յատկացեալին նախդիրը յատկացուցչին վրայ կը դրուի. այսպէս. Մեր գնդերն գիշնամեաց բանակը ճեղքեցին անցան: Կամբիւսէ ապ Եթովպացւոց ճանփաորն ըրած պատրամանութիւնն անպատուեցաւ: (Այսինքն՝ զբանակը. ապ ճանփաորն:)

---

§. 2. Ածական Գոյականի հետ:

332. Ածականը միշտ իւր գոյականէն յառաջ կը դրուի, եւ անփոփոխ կը մնայ թէ թուով եւ թէ հոլովով. Բարձր աշտարակ. Ազնիւ գինին. Ազնիւ գինւոյն. Անոյշ ջուր. Անոյշ ջրեր, եւայլն: (Տես 89:)

333. Ուրիշ դէպքերու մէջ ալ՝ ածականը թէեւ գոյականէն բաժնուած ալ ըլլայ, միշտ անփոփոխ է. Այդ քարերը շատ ծանր պիտի ըլլան: Ինչո՞ւ մեծամեծ աստղներն այդչափ մանրիկ երեւան: (Տես Ուղղական խնդիր. երես 99:)

334. Միայն յոքնակի կը դրուի ածական մը՝ երբ առանց գոյականի մնացած ըլլայ. զորօրինակ. Ընտանի անասունները միշտ մեր հետն են, իսկ վայրենիներն Արարիչը մեզմէ զատեր է: Պտղոյ կողովին մէջը փտածներ ալ կային:

335. Գրաբար ոճով՝ քանի մը տեղ ածականը գոյականէն ետ կը մնայ. Աշխարհ ամենայն. Փրկիչն մեր. Եղբայր սիրելի. Աղեքսանդր մեծն. Նեէման ասորի. Ատոմ Գնունի, եւայլն: Նոյնպէս Յակոբ Շմաւոնեան. Սահակ Պետրոսեան. Դաւիթ Ճերմակեան. եւ կը հոլովի՝ Յակոբայ Շմաւոնեան. Սահակայ Պետրոսեան, եւայլն:

Ասկէ զատ կ'ըսուի՝ Արջ մը տեսայ ձեան պէս ճերմակ: Ճամբու վրայ սայլեր գտանք յարդով լիք: Սեղան մը թագաւորի արժանի:

Այսպէս կ'ըսուի՝ Վեց ժամ ամբողջ. Գաւաթ մը լեցուն:

336. Քանի մը տեղ գրաբար ոճով ածականն իւր գոյականին հետ մէկտեղ կը հոլովի՝ նախադաս կամ յետադաս. այսպէս. Մարգարէք Հոգւով սրբով խօսեցան: Մեծին Ներսէսի օրերն Հայաստան բարեկարգ էր: Ամպարշտին Աքաաբու արիւնը շները լափեցին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԽՆԴՐԱՌՈՒԹԻՒՆ

337. *Խնդրատուն է՝ որ կ'ըսուի ընդհանուր հաճայնութեան այն մասն որ կը տրվեցընէ թէ ուր բառն ինչ խնդիր կ'ուզէ:*

338. *Խնդիր կ'ըսուի այն հոլովն որ գլխաւոր խօսքին կիսկատար միտքը կ'ամբողջացընէ. (տես վերը 306:) զորօրինակ, թէ որ ըսեմ՝ ես լսեցի, դուն մնար, — դեռ անկատար միտք մը կու տայ՝ որ իւր խնդրավը պիտի ամբողջանայ. այսպէս՝ ես ձայն լսեցի. դուն պարպեղ մնար. — Հոս ձայն եւ պարպեղ խնդիր են:*

Խնդիրը, ինչպէս նաեւ անուն-բային եւ բայը, խօսքին էական գլխաւոր մասն է. բայց թէ բայը եւ թէ նոյն իսկ գլխաւոր խնդիրն երկրորդական խնդիրներ ալ կ'ունենան՝ իմաստն աւելի ամբողջացընելու համար. զորօրինակ եթէ վերի օրինակներուն վրայ աւելցընեմ՝ ես էրէօղդ ձայնը լսեցի. դուն ջեռ պրոնէն պրաց-ոյն պարուէզը մնար, — էրէօղդ երկրորդական խնդիր է ձոյն գլխաւոր խնդրոյն. ջեռ պրոնէն երկրորդական խնդիր է մթոր բային, եւ պրաց-ոյն երկրորդական խնդիր է պարպեղ գլխաւոր խնդրոյն: — Ակէ կ'իմանաս որ յատկացուցիչն ալ իւր յատկացեալին խնդիրն է, ինչպէս բացայայտիչը բացայայտելին, եւ ածականը գոյականին ամբողջացուցիչ: — Ուստի՝

339. *Խնդիր կրնան առնուլ*

1. *Բայերն ու 2. Դերբայները, որ հիմայ պիտի տեսնենք. (Ցօդ. Ա եւ Բ:)*

3. *Գոյականները. (տես Բացայայտիչ եւ Յատկացուցիչ, 320 եւ 324:)*

4. *Ածականները, որ այս գլխոյս մէջ (Ցօդ. Գ.) կը տեսնենք, եւ*

5. *Նախադրութիւնները, որոնց խնդրառութիւն Ա մասին մէջ տեսանք:*

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ԲԱՅԵՐՈՒ ԽՆԴԻՐ

340. Բայերու խնդիր գլխաւորաբար երկու տեսակ է. 1. Խնդիր-սեռի եւ 2. Խնդիր-բնութեան:

341. — Ա. *Խնդիր-սեռի* այն բնական խնդիրն է՝ որն որ ներգործական կամ կրաւորական բայ մը ուղղակի եւ ի հարկէ կ'ուզէ. ինչպէս՝
Ներգրծ. խնդիր-սեռի. — Կային զԱբէլ սպաննեց:
Կրաւոր. խնդիր-սեռի. — Աբէլ Կայինէն սպաննուեցաւ:

Օրինակէս կը տեսնես որ խնդիր-սեռին նախադասութեան գլխաւոր եւ էական մասն է:

342. — Բ. *Խնդիր-բնութեան* այն պատահական խնդիրն է՝ որ անուղղակի հայեցում մ'ունի իւր բային, եւ խօսքին իմաստին համեմատ որեւիցէ հոլով կրնայ դրուիլ. ինչպէս Կային զԱբէլ տարով կամ փայտով սպաննեց: — Կային զԱբէլ իւր նախանձէն սպաննեց: — Կային զԱբէլ դաշտի վրայ սպաննեց: Ես այդ մատանին ստըկով գնեցի: — Ես այդ մատանին եղբօրմէդ գնեցի, եւայլն:

---

§. 1. *Խնդիր-սեռի:*

343. Խնդիր-սեռի կ'առնուն ներգործական եւ կրաւորական բայերը:

344. Ներգործական բայերուն խնդիր-սեռին հայցական է. Հռոմայեցիք զԵրուսաղէմ առին: Մրրիկը շատ ծառեր փրցուց: Հրեայք զՅիսուս խաչեցին: Զարտաւազդ Արտաշէս անիծեց:

345. Կրաւորական բայերուն խնդիր-սեռին բացառական է. Երուսաղէմ Հռոմայեցւոցմէ առնուեցաւ: Շատ ծառեր մրրկէն փրցուեցան (կամ փրթան:) Յիսուս Հրէիցմէ խաչուեցաւ: Արտաւազդ Արտաշէսէն անիծուեցաւ:

346. Օրինակներէս կը տեսնես որ եթէ ներգործական բայ մը կրաւորականի դառնայ, ներգործականին անուն-բային՝ կրաւորականին բացառական

խնդիր-սեռի կ'ըլլայ. եւ ներգործականին հայցական խնդիր-սեռին՝ կ'ըլլայ կրաւորականին անուն-բայի:

Իմանալու համար թէ արդեօք բացառական մը խնդիր-սեռի է թէ խնդիր-բնութեան՝ այս կանոնը միտք առնելու է: — Եթէ կրաւոր. բային բացառականը ներգործականի մէջ անուն-բայի էր, ըսել է թէ խնդիր-սեռի է. իսկ եթէ չէ՝ խնդիր-բնութեան է: Զորօրինակ. Երուսաղէմ Հռոմայեցոցմէ առնուեցաւ. հոս Հռոմայեցոցմէ խնդիր-սեռի է առնուեցաւ բային, (որովհետեւ ներգործականին մէջ անուն-բայի էր. Հռոմայեցիք զԵրուսաղէմ առին:) — Ասոր հակառակ երբ որ ըսէի՝ Երուսաղէմ Հռոմայեցոցմէ այսինքն Հռոմայեցւոց ձեռքէն առնուեցաւ, նոյն բացառականը յանկարծ կը դադրէր խնդիր-սեռի ըլլալէն, եւ կ'ըլլար խնդիր-բնութեան. (վասնզի ներգործականին մէջն ալ նոյնպէս բացառական էր. ԶԵրուսաղէմ Հռոմայեցոցմէ առին:)

Բայց կան քերականներ որ միայն ներգործականին հայցականը խնդիր-սեռի կ'անուանեն, իսկ ուրիշ ամէն հոլովները կը կոչեն խնդիր-բնութեան:

347. Քանի մը ներգործական բայեր հայցականի տեղ տրական հոլով խնդիր-սեռի կ'առնուն. եւ են՝ յաղթել, աղաչել, օգնել, սպասել, տիրել, խնայել, հետեւիլ, զարնել, նայիլ, եւայլն. այսպէս. Աղեքսանդր Պարսից յաղթեց: Ճպուռը կ'աղաչէր մրջնոյն որ ցորեն փոխ տայ: Կ'ուզէք որ ձեզի օգնեմ: Հինգ ամիս իրեն սպասեցինք: Բաղաամ կը զարնէր իշուն՝ թէ ինչու չես քալեր:

348. Երբեմն չէզոք բայերն ալ հայցական խնդիր-սեռի կ'առնուն — հասարակօրէն նոյն բային արմատը կամ բայանունը. Անկում մ'ինկաւ՝ որ տիեզերք սասանեցուց: Լացք մը լացաւ՝ որ զաշխարհ արիւն լացուց: Ալ հիմայ յաւիտենական քունդ կը քնանաս: Նոյնպէս կ'ըսուի՝ Զքեզ կու լամ եւ քու յանդգնութիւնդ: (Ժամը) ութը հինգ րոպէ անցեր է. (տճ. սէքիզի պէշ կէչմիշ:) Շատ բան պարտական եմ քեզի: Նոյն իսկ կեանքդ ինծի պարտական ես: Եթէ հիւանդ է, միրգ ու հաց կերակրի:

Արիւն քրտնիլ. Ես ճամբաս կ'երթամ.
Կրակ շնչել. Ծովեր անցնիլ.
Երկայն ճամբայ քալել. Զքեզ անցանք:

—

§. 2. Խնդիր-բնութեան:

349. Խնդիր-բնութեան ամէն հոլով կրնայ դրուիլ՝ իմաստին համեմատ. (342:)

350. Ամէն տեսակ բայ (ներգործ. կրաւոր. կամ չէզոք,) կրնայ մէկ կամ աւելի խնդիր-բնութեան առնուլ՝ այլեւայլ հոլովով:

ՈՒՂՂԱԿԱՆ խնդիր-բնութեան կ՚առնուն՝

351. — Ա. Էական բայերը: Մարդս մահկանացու է: Ճամբաները վտանգաւոր էին: Ռուբէն թագաւոր եղաւ: Նախանձոտն ամէնուն ատելի կ՚ըլլայ:

Այս ուղղական խնդիրն անուն-բայիէն զանազանելու համար ոմանք Երկրորդ ուղղական կոչած են:

352. — Բ. Ըսուիլ, կոչուիլ, կարծուիլ, ճանչցուիլ, դրուիլ, ընտրուիլ եւ ուրիշ կրաւորականներ: Երկրիս ամէնէն մերձաւոր աստղն արեգակ կը կոչուի: Շատերն որ բարեկամ կը կարծուէին եւ մեզի օգնական տրուեցան, մեր առաջին մատնիչներն եղան: Այսպէս ալ՝

Թագաւոր դրուիլ. Հովիւ ընտրուիլ.
Բարերար ճանչցուիլ. Զինուոր դրուիլ:

353. — Գ. Շատ չէզոք բայեր: Յիսուս, ամէն գանձուց արարիչը՝ աղքատ ծնաւ: Աբրահամ ձեր մեռաւ: Աւազակաց ձեռքէն մերկ փախան: Զաքարիա ինն ամիս համր մնաց: Ղովտ գերի գնաց, կամ գերի ընկաւ: Վտանգաւոր պատերազմէն յաղթող ելաւ: Այն երկրին մարդիկը զինուոր կը ծնանին: Նոյնպէս ալ

Կրակ կտրիլ. Ծաղիկ կը հոտի.
Պղտիկ իյնալ. Չորս տրամ կու գայ.
Կաղ մնալ. Խօսքդ ծանր կու գայ:

354. Ուղղական խնդիրն՝ եթէ ածական է, միշտ եզակի կը մնայ, (տես 333.) եթէ ոչ մասնաւոր կերպով մը որոշուած ըլլայ. զորօրինակ. Որոնք են անարժան: Իսկ եթէ գոյական է, երբեմն եզակի կը դրուի, եւ երբեմն յոքնակի՝ ըստ իմաստին պահանջելուն. Սա սեւ մարդիկն որ կը տեսնես՝ աւազակ են: Այդ խօսած

ներբողներդ աւելի պարզաբան են քան թէ գովքեար: Առաքեալներն եկեղեցւոյ հիմնադիր եղան: Այսպիսի գիր-տպագրանի էին մեր նախահայրները: Այն տեսած-ներդ Սիբեւիոյ տղջէր են:

355. ՀԱՑՄԱԿԱՆ *խնդիր - բնութեան միևնակ այն բայերը կ'առնուն՝ որոնց կրաւորականն ուղղական խընդիր-բնութեան կ'ուզէ ըսինք.* (352.) *այսինքն՝ ըսել, անուանել, ընտրել, դնել, պալ, եւ այլն: Մէջերնէն ծերապոյնն իրենց եղբայն կ'ընտրէին: Դուն քու եղբայրդ հերիանոս անուաներ ես: Ձիս իրենց պարպաւոր կ'ուզէին դնել: Վամտունութիւնք ձիաւոր գնդի ենք: — Օրինակներուս մէջ բացայայտ կը տեսնես որ ձերապոյնը, եղբայրդ, գէս, ձիաւոր, եւայլն, հայցական խնդիր-անուն են. իսկ եղբայն, հերիանոս, պարպաւոր, գնդի, եւայլն՝ հայցական խնդիր-բնութեան: Նոյնպէս կ'ըսուի՝ թագաւոր դնել. Մեծկ փախցընել. Թշնամի կարծել: Այսպէս ալ հետեւեալ ոճերը. (փակագծի-ս որոշեալները խնդիր-անուն են:)*

(Մէկը) խաղք ընել.
(Խօսքը) կարճ կտրել.
(Ոչխար) ընծայ տանիլ.
(Շատ սակ) ծախք ընել.
Ցանեւոյիր հանել, կամ Ցիրուցան ընել.
(Բան մը) ջրակոտոր հանել.
(Բան մը) մէկուն շնորհք ընել.
(Ջուրը) պաղ խմելու է.
(Ի՞նչչափ բան) պարտք ունիս:

Առանց նման են հետեւեալ անորոշ հայցական-ներն ալ. Տես սա տղան որ պինդ-ոտ են հագուցեր: Այդ կտաւն երեք-ոտ լաւ է որ ճերմկի:

> *Ընծաներէս յայտնի է թէ երբ որ բայը չէզոքի կամ կրաւորականի դառնայ՝ հայցականը կ'ըլլայ ուղղական խնդիր-բնութեան, այսպէս. Ընծայ երթալ կամ տարուիլ. Ցիրուցան ըլլալ. Ջրախոտոր ելլել:*

356. *Հայցական խնդիր-բնութեան միշտ անորոշ կը մնայ, այսինքն առանց որոշեալ յօդի. բայց կոչել, ընդունիլ բայերուն քով երբեմն հարկ կ'ըլլայ՝ յօդ ալ դնել, մանաւանդ առարկան. այսպէս. Ինչն իւր խօսքերէն դառնալով՝ ընդհանուր կարծեցի: Զքեզ*

ալ իրենց ֆառան կարծեր են: Զիս նոյն աւազակը կարծեր են՝ որ զմեզ լեռնէ լեռ հալածեց:

ՍԵՌԱԿԱՆ հոլովը բայի խնդիր չէ՝ այլ անուան, (տես 328, ծան.) բայց երկու դէպքի մէջ (հասարակօրէն էական բայի) խնդիր բնութեան կրնայ ըլլալ:

357. — Ա. Մէկուն ըլլալ կամ վերաբերիլ ցուցընելով: Բոլոր իւր ստացուածքը տէրութեան եղաւ: Այս կողմը կը պահանջէր որ իշխանութիւնը տամկին ըլլայ: Հօրն ունեցածն որդւոցը կը համարուի:

Անձնական Դերանուանց սեռականը ստացական յօդ կ'առնու. Իմս էր. մերն է. քուկդ ըլլայ. ձերը կ'ըլլար. որո՞ւնն էր: — Բայց ասոնք ստացական ուղղական են, կամ սեռականէ - ուղղական՝ որ յաճախ տեսանք:

Կ'ըսուի նաեւ տրականով՝ ինձի կ'ըլլայ. քեզի ըլլայ. անոնց եղաւ: Բովանդակ ժառանգութիւնը մեզի պիտի ըլլար: Յակոբին պիտի ըլլայ:

Բայց տաճկական ոճ է ստացական յօդով՝ Եղբօրս մէկ որդին կայ, շատ գրքերը կայ: Մեր ալ մէկ կառքը կար. փոխանակ՝ Եղբայրս որդի մ'ունի, շատ գրքեր ունի. մենք ալ կառք մ'ունէինք:

358. — Բ. Տարիք ցուցընելու համար: Տասուերկու տարւան էր Սողոմոն՝ երբ գահն ելաւ: Իւր որբերէն մէկը հինգ տարւան է, մէկալը հազիւ երկու ամսուան:

ՏՐԱԿԱՆ խնդիր-բնութեան կ'առնուն բայերը:

359. — Ա. Երբ հարցուի թէ որո՞ւ, ի՞նչ բանի. (տճկ. քիմէ՞, նէյէ՞:) Ներեցէք անոնց որ զձեզ վշտացուցեր են: Որո՞ւ բարկացար կամ զո՞վ բարկացուցիր: Կիւրոս մեծ բարերարութիւն ըրաւ Հրէից, եւ իրենց ազատիչ եղաւ. (սեռական կ'ըլլար՝ իրենց ազատիչն եղաւ:) Ըսէք ինձի, որո՞ւն վկայ ըլլամ:

360. — Բ. Այս ընդհանուր կանոնիս տակն են ամէն շարժում ցուցընող բայերը՝ երբ որ մէկու մը կամ բանի մը երթալ, գալ, մօտենալ, խրկել, կանչել եւ այլն ցուցընեն*. (տես վարը 364, տեղ մը երթալ, գալ.) զորօրինակ. Նահապետներն եկան Յակոբայ, եւ պատմեցին թէ Յովսէփ կենդանի է եւ զքեզ իրեն կը կանչէ: Փարաւոն զԵգիպտացիքն Յովսէփայ խրկեց որ հաց գտնեն: Գայլը մօտեցաւ գառնուկին, երբ դեռ

անմեղը խոնարհած ջուր կը խմէր: Ինձի եկէք, եւ մի երթաք այդ անծանօթ օտարականներուն:

* Շարժում ցուցընող բայերուն համար տես նաեւ (286) ատ նախադրութիւնը:

361. Այսպէս ալ աներեւութի տրականը. Այն ահաւոր երեւոյթը տեսնելու գնացեր էի: Լսելու եկեր է: Իւր որդւոցմէ մէկը՝ բանակին մէջ ծառայելու խրկեց:

362. Ըսել բային (երբ անուանել կը նշանակէ՝) հայցական խնդիր-սեռի տալու տեղ հասարակօրէն տրական խնդիր-բնութեան կը տրուի. ինչպէս. Ասոր ի՞նչ կ՚ըսեն. (այսինքն՝ Զասիկայ ի՞նչ կ՚անուանեն:) Գեղ մը հասանք՝ որուն տեղացիք Գոմկունք կ՚ըսեն: Այդ տեսակ գողութեան յափշտակութիւն կ՚ըսենք: Ահա ատոր խելացութիւն կ՚ըսեն:

363. Քանի մը բայեր (մանաւանդ գնել, վաճառել,) յատուկ կերպով տրական հոլով խնդիր-բնութեան կ՚առնուն. Հինգ դահեկանի վաճառել: Քսան դենարի կու տային: Հարիւր դահեկանի գնեցի: Ասոր գոյնը կանաչի կը զարնէ:

364. ԱՆՆԱԽԳԻՐ ՏՐԱԿԱՆ խնդիր-բնութեան կ՚առնուն շարժում ցուցընող բայերն՝ երբ որ տեղ մը երթալ, գալ եւայլն նշանակեն. զորօրինակ. Իսահակ իրիկուան դէմ դաշտ ելաւ որ զբօսնու: Այս խօսքը զօրաց ուղղելէն ետքը՝ դարձաւ իւր վրանը մտաւ: Կը սպասէին որ վիշապն իւր բոյնը քաշուի. (այսինքն ի դաշտ. յիւր վրանն:) Այսպէս ալ՝ Տուն դառնալ. Քաղաք մտնել. Աջ կամ ձախ դառնալ. Ծով իյնալ. Տուն հրաւիրել, եւայլն:

365. Աննախդիր տրական են հետեւեալ խնդիր-բնութեանները. Զմանուկն ուսը զարկաւ տարաւ: Դեռ խօսք մը չէի բերանս առած: Ձեռքս ձիթենւոյ ոստ մը տուին: Գլուխը կտաւ մ՚առած: Մատը մատանի անցուցին: Աջ նայէ ու կը գտնես: Բոլոր երկրին բնակիչքը չորս ցեղ կը բաժնուին: Երկու մաս բաժնուեցան:

Նոյնպէս հետեւեալ ոճերը.

Ձեռք ձգել, բերել. Ցոյց տալ. (ցուցընել.)
Ձի կամ կառք հեծնալ. Կուլ տալ. (կլլել.)

Եփ ելլել, եփ հանել.
Երեւան ելլել, հանել.
(Արեւը) մարը մտնել,
կամ մարը դառնալ.
Բերան առնուլ.
Միտք առնուլ.
Ձեռք տալ. (մատնել.)
Ձեռք առնուլ.
Ոտք ելլել, ոտք հանել.
Գլուխ ելլել. (լմընալ.)
Գլուխ հանել. (լմընցընել.)
Փոխ առնուլ, Փոխ տալ:

Տաճկ. ոճ է ստացական յօդով՝ Դժուարը (դժարը) գալ. Դժուարս կու գայ. (կիւճիւմէ կէլիր:)

366. Նմանութիւն ցուցընող բայերը երբեմն աննախդիր տրական խնդիր կ'առնուն: Այսպէս. Մոմ կը նմանի. Թաքաւոր կը նմանի. Տղայ մ'որ կապիկ կը նմանի. (փոխանակ՝ մոմի, կապկի:) Պաղէն սառեր փայտ է դարձեր:

367. ԱՆՆԱԽԴԻՐ ՆԵՐԳՈՅԱԿԱՆ խնդիր-բնութեան կ'առնուն բայերը՝ երբ հարցուի թէ ո՞ւր, ի՞նչ բանի մէջ, (տճ. նէ՞րէտէ, նէտէ՞.) կամ ե՞րբ, ի՞նչ ատեն, (տճ. նէ՞ զաման:) Սաբինացիք Լատիոնի կողմերը կը բնակէին: Ամէնէն զարհուրելի գազաններն Ափրիկէի անապատները կը գտնուին: Սկսած շէնքս յուսամ որ այս տարի կը լմննայ: Նոյն օրերը՝ Հրէաստան մարգարէ մը կար Բանտը: Այսպէս ալ՝ Մէջքը գօտի ունէր: Ճակատը նիշ մ'ունի: Ձեռքը ցուպ կը կրէր:

368. Բայց շատ անգամ խօսքն աւելի որոշ կ'ըլլայ մէջ կամ վրայ նախադրութիւններով: Մանուկն Յիսուս Երուսաղէմ՝ տաճարին մէջ գտնուեցաւ: Աղեքսանդր Բաբելոնի մէջ մեռաւ: Քաղքին մէջ փակուած մնացինք: Ճակտին վրայ նիշ մ'ունի: Գետնի վրայ նստիլ:

Նոյնն իմացիր Աննախդիր տրականի վրայ ալ. Ձողովքի մէջ մտնել: Ծառի վրայ ելլել. (փխկ. Ձողովք մտնել. Ձառ ելլել:)

369. ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ խնդիր-բնութեան կ'առնուն բայերն՝ երբ հարցուի թէ որմէ՞, ի՞նչ բանէ, ո՞ր տեղէ. (տճ. քիմտէ՞ն. նէտէ՞ն. նէ՞րէտէն:) Եղբօրմէս լսեցի: Ձեղմէ առինք: Թշնամւոյ Յեռքէն փրծար: Տանիքէն ինկեր է: Բանտէ փախեր էին:

Այս բացառականը շփոթելու չէ խնդիր-սեռի բացառականի հետ, որ վերը (346. ծան.) տեսանք: Աւասիկ մէկ երկու օրինակ ալ:

Խնդ. սեռի. Բորոտը Քրիստոսէն բժշկուեցաւ։
Խնդ. բնու. Բորոտն իւր Բորոտութենէն բժշկուեցաւ։
Խն. ս. Զասիկայ կը ճանչնայ եւ ասկէ կը ճանչցուի։
Խն. բն. Խաբեբայ ըլլալն ասկէ կը ճանչցուի։

370. Բացառական հոլով խնդիր - բնութեան կ'առնուն վախնալ, դադարիլ, խափանել, արգելել, յանձրանալ, եւայլն։ Ոչ ոք կրնար զիրենք այնպէս չարաչար ձեծկուելէն խափանել։ Աշխատութենէ կամ Աշխատելէ մի ձանձրանար։ Այսպէս ալ՝ Պաշտօնէ հրաժարիլ։ Գերութենէ ազատել։ Մսէ ու գինիէ ժուժկալել։

371. ԳՈՐԾԻԱԿԱՆ հոլով խնդիր-բնութեան կ'առնուն բայերն երբ հարցուի թէ ինչո՞վ. (տճ. նէ՞ իլէ։) Ինք իւր Բերնովը խոստովանեցաւ թէ մահապարտ է։ Հրացանով զարկաւ մեռցուց։ Օտարին ստըկովը ծախք ընել։

Մարդու եւ անձանց կամ շարժում ունեցող իրաց գործիականին համար հետեւեալ կանոնները միտք առնելու է։

372. — Ա. Եթէ անձը գործողութեան գործիքն է, (այսինքն՝ երբ գործողութիւնն անոր ձեռօքը կ'ըլլայ,) մինակ այն ատեն գործիական հոլով կը դրուի. զորօրինակ. Թարգմանով խօսեցայ։ Ծառայով խաւրեցէք։ Ձեղմով կը պարծի հայրենիքը։

373. — Բ. Իսկ եթէ անձը գործողութեան ընկերն է կամ գործակից, (այսինքն եթէ ան ալ միեւնոյն ատեն նոյն գործողութիւնը կը կատարէ,) այն ատեն տրականով հետ նախադրութիւնը դնելու է. Թարգմանին հետ խօսեցայ։ Ծառային հետ մշակներն ալ ճամբայ դրի։ Ձեղի հետ ես ալ կը պարծիմ։

Այսպէս՝ զատ իմաստ կու տայ Նաւով երթալ, եւ Նաւուն հետ (քովէն) երթալ. Ձիով կամ կառքով երթալ, եւ Ձիուն հետ, կառքին հետ երթալ։ — Ահագին դլփիններու բազմութիւն մը մեր նաւուն հետ կ'երթար։ Հարիւրաւոր թռչուններ կառքին հետ մինչեւ առաջին օթեվանն հասան։ — Երկուքը մէկտեղ կը տեսնես յաջորդ օրինակներուս մէջ. Յովսէփ իւր եղբարցը հետ թարգմանով կը խօսէր։ Գայլերու հետ շներով կռուեցանք չորս ժամ ամբողջ։ Ժամանակաւ ամէն բան կը փոխուի. մենք ալ ժամանակին հետ։

Տաճկերէն լեզուն այս զանազանութիւնը չունի։

Հոլովներուն ուրիշ գիտելիքները տես վարը Գլ. Գ:

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐՈՒ ԽՆԴԻՐ

374. Դերբայները նոյն հոլով խնդիր կ'առնուն ինչ որ իրենց բայը կը պահանջէ. այսպէս. Թուչուն որսալ. Թուչուն որսացող: Երթալ ուզել. Երթալ ուզող: Պատուոյ բաղձալ. Պատուոյ բաղձացող: Բանտէ փախչիլ. Բանտէ փախած մարդ: Նոյնպէս կ'ըսենք՝ Պտուղ բերող ծառ. Աշխարհք տեսած մարդ. Դերձակին խրկուելու հաշիւները. Քեզի գալու թղթերը: Ձեզմէ առնելիք չունէի: Զքեզ տեսնելիքս եկաւ:

375. Ընդունելութիւն-ներկան եթէ իբրեւ բայ առնուի՝ իրեն բնական հոլովը խնդիր կ'ուզէ. իսկ եթէ իբրեւ գոյական անուն առնուի՝ խնդիրը կ'ըլլայ սեռական հոլով յատկացուցիչ, եւ ինքն անոր յատկացեալը կ'ըլլայ. այսպէս.

Ընդուն. իբրեւ բայ. — Զտիեզերք ստեղծողը. Զմեզ փրկողը. Ինձի հետեւողները:

Ընդուն. իբրեւ անուն. — Տիեզերաց ստեղծողը. Մեր փրկողը. Իմ հետեւողներս:

Օրինակներէս կը տեսնուի որ այս դէպքիս մէջ ընդունելութիւնը յօդով է

376. Ըսինք՝ իբրեւ գոյական գործածուելով. վասնզի եթէ իբրեւ ածական առնուի ընդունելութիւնը՝ իրմէ ետքը գոյական մ'ունենալով, (260.) այն ատեն նախընթաց խնդիրը հայցական կը մնայ. ինչպէս. Աքաաբու արիւնը լափող շները. (եւ ոչ՝ արեան լափող:) Անտառին մէջ փայտ կոտրող գեղացւոյն հանդիպեցանք. (եւ ոչ՝ փայտի կոտրող:) Պտուղ բերող ծառ. (եւ ոչ՝ պտղոյ:)

Բաց ասկէ՝ երբեմն հայցական խնդիր վայելուչ կ'ըլլայ եւ երբեմն սեռական, որ միայն վարժութեամբ կրնայ սորվուիլ:

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

ԱԾԱԿԱՆՆԵՐՈՒ, ԵՒ ԹՈՒԱԿԱՆ ՈՒ ՄԱՄՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒԱՆՑ ԽՆԴՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

---

§. 1. Ածական անուններ:

377. ՈՒՂՂԱԿԱՆ հոլով խնդիր կ'առնու ամէն տեսակ ածական՝ երբ անոր չափը կամ աստիճանը ցուցընող գոյական մը հետն ունի. ինչպէս. Նաբուքոդոնոսոր թագաւորն արձան մը կանգնել տուաւ՝ վաթսուն կանգուն բարձր: Հինգ հինգ կանգուն երկայն ձողեր տնկեր էին: Մղոն մը հեռու: Քսան տրամ ծանր: Ի՞նչ աստիճան նեղ են եղեր անցքերը: — Հոս ուղղական խնդիր են՝ վաթսուն կանգուն. մղոն մը, եւայլն:

378. ՏՐԱԿԱՆ հոլով խնդիր կ'առնուն՝ Արժանի. օգտակար. վնասակար. նման. մօտ. կարօտ. ձարաւի եւայլն:

Թշնամեաց ահարկու.
Աշխարհի վնասակար.
Ամենայնի կարող.
Քեզի նմանները*.
Տեսնելու արժանի.
Արեան ծարաւի.
Չորս հոգւոյ բաւական.
Շատերու ատելի.
Ամէնուն բաղձալի, սիրելի, եւայլն:

Եւ ընդհանրապէս ալի, ելի ածական դերբայները, ինչպէս են՝ Նախանձելի. սոսկալի, եւայլն:

* Կ'ըսուի նաեւ Քու նմաններդ. բայց այն ատեն նման գոյականաբար առնուած կը համարուի:

379. ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ հոլով խնդիր կ'առնուն՝ Հեռու. ղուրկ. տարբեր. աղատ. անյոյս. անտես. աներեւոյթ. եւայլն:

Բլրէն հեռու.
Ամէն շնորհէ անմասն.
Ասկէ տարբեր.
Լսածէս տարբեր.
Փրկութենէ անյոյս.
Մեզմէ անծանօթ.
Աչքէ աներեւոյթ.
Մահկանացուներէ անտես:

380. Բայց Անտես, անծանօթ, անըմբռնելի, եւայլն. աւելի վայելուչ կերպով տրական խնդիր կ'առնուն փոխանակ բացառականի. Մեզի անծանօթ. աչաց աներեւոյթ. մտաց անըմբռնելի:

381. ԳՈՐԾԻԱԿԱՆ հոլով խնդիր կ'առնուն լի կամ լիք. լեցուն. կուշտ. երեւելի, եւայլն ածականները:

Շնորհօք լի. Հացով ջրով կուշտ.
Պտղով լեցուն կողով. Քաջութեամբ նշանաւոր.

382. Ածականի խնդիր կը տրուի նաեւ ստացական յօդով գոյական մը. զորօրինակ. Մէջը-պարապ սնտուկ մը: Զայնը-տկար երգիչ մը: Զեռքերնին-անզէն պահապաններ: Մատը-ճեղքուած մէկը: Տերեւը-թափած տունկ: Զեռքը-կոտրած զինուոր: Դուն աւադիկ հոգին-ելած մարմին մըն ես: (Այս ոճը տաճկերէնէն մտած է. որուն տեղ հասարակօրէն բարդ ածական մը կը գործածենք. Տերեւաթափ, տկարաձայն, ձեռնբեկ, եւայլն:)

383. Բաղդատական ածականները կամ բացառական խնդիր կ'առնուն, եւ կամ քան զ նախադրութեամբ հայցական. զորօրինակ.
Մէզմէ աւելի երջանիկ, կամ քան զմեզ աւելի երջանիկ.
Մէզմէ երջանկագոյն, կամ քան զմեզ երջանկագոյն:

384. Նոյն խնդրառութեամբ դրականն ալ բաղդատականի տեղ կ'անցնի. այսպէս. Մեզմէ երջանիկ կամ քան զմեզ երջանիկ.
Ծաղիկը պտղէն գեղեցիկ է, կամ Ծաղիկը քան զպտուղ գեղեցիկ է.
Պտուղը ծաղկէն (աւելի) աղէկ է, կամ Պտուղը քան զծաղիկն աղէկ է:

385. Գերադրական ածականը երբեք խնդիր չ'առնուր, եւ կ'ըսուի Ամենապարզ խօսուածք. Ամենաստորին բացատրութիւններ. Ամենասիրելի բարեկամ. Ամենասուրբ Կոյս, եւայլն: Բայց

386. Կայ Համեմատութեամբ-գերադրականմ' ալ որ կը շինուի հասարակ բաղդատականին վրայ ստացական յօդ դնելով, եւ ամէնէն կամ քան զամէնը խնդիր տալով. այսպէս.
Ամէնէն ծերագոյնը. Ամէնէն ընտիրը.
Ամէննէդ աղքատը, կամ Ամէնէն աղքատնիդ.
Ամէննէս արժանաւորը, կամ Ամէնէն արժանաւորնիս:

387. Վերջին, յետին, կրտսեր, հետաւոր ածականները համեմատութեամբ-գերադրական կ'ըլլան հոսակ մակբայով, այսպէս. Հոսակ վերջին օրը: Երիցագոյն եղբօրմէն մինչեւ հոսակ կրտսերը: Հոսակ հետաւոր աստղներն աչքի աներեւոյթ են:

Զուտ տաճկերէն է էն մասնիկն ալ որ ոմանք գրոց մէջ կը գործածեն. Է՛ն նմանը. է՛ն առաջները. էն ներսը. որուն տեղ շատ անգամ վայելուչ է ըսել՝ Բուն նմանը, Բուն յառաջները, Բուն ներսը:

---

§. 2. Թոռական եւ մասնական անուններ:

388. Մասնական անունները բացառական հոլով խնդիր կ'առնուն. Չեղմէ եւ ոչ մէկուն կրնամ վստահիլ: Անոնցմէ ոմանք ոտք ելան կեցան: Մէջերնէն քանի մը հոգի լրտես էր:

389. Ուրիշ ածականներ ալ, մանաւանդ թուականները, եւ ուրիշ՝ մասնական բան մը կամ բաժին ցուցընող բառերը բացառական հոլով խնդիր կ'առնուն: Բանուորներէն շատերը (կամ շատը) հազիւ կէսօրւան մօտ կը սկսին գործելու: Ճամբորդներէն երկուքը մօտ տեղ մը քաշուած էին: Այդ ղանգուածէն մաս մ'ալ մեզի բաժին հանես:

390. Բայց շատ անգամ բացառականի տեղ սեռական խնդիր կ'առնուն. Չեր եւ ոչ մէկուն կրնամ վստահիլ: Ճամբորդներուն երկուքը:

391. Երբեմն ալ սեռական խնդրոյ տեղ մասնականները, թուականները, եւայլն, ստացական ձեւով կը գործածուին. (Դուք) Ամէնդ հոս էիք: Շատերնիս անխռով մնացինք: Մէկերնիդ դուրս ելլէ տեսնեմ: Ամէն մէկերնիս մէյ մէկ խորշ քաշուած պահուած էինք:

392. Շատ հեղ մասնական անունը կամ դիչ մը, մաս մը եւայլն բառերը զօրութեամբ կ'իմացուին, եւ բացառական հոլովը բայինքով մինակ կը մնայ. զորօրինակ. Սա հացէդ տուր աղքատին ալ: Այդ գրդէն ես ալ ունիմ: Պարտէզին ծաղիկներէն քաղեց բերաւ: Այն վաճառքէն չմնաց մեր հրապարակը: — Եւ կ'իմացուի՝ Սա հացէդ մաս մը, այն վաճառքէն դիչ մը:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆ

393. Մասանց-բանի կիրառութիւնը կը սորվեցընէ թէ բառերն այլեւայլ դէպքի մէջ ինչ գործածութիւն կ՚առնուն. անուանց թիւը, հոլովները, բայերու ժամանակները եւայլն երբ եւ ինչպէս կը գործածուին:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

ԱՆՈՒՆ

394. Անուան թուոյն, հոլովներուն եւայլն կիրառութեան կանոնները ճանչնալէն յառաջ՝ հարկ է գիտնալ ընդհանրապէս որ Անուն ըսելով հոս երբեմն ուրիշ մասունք-բանի ալ կրնայ իմացուիլ. վասնզի

Որեւիցէ մասն-բանի կրնայ իբրեւ գոյական անուն գործածուիլ, յոքնակի ըլլալ, յօդ առնուլ, եւայլն:

---

§. 1. Անուան թուոյն կիրառութիւնը:

395. Թուական անուանց առջեւ հասարակօրէն եզակի կը մնայ գոյականը. զորօրինակ. Խնդրոյն որոշումն երկու դատաւորներու յանձնուեցաւ: — Իսկ եթէ որոշեալ են՝ յոքն. կը դրուին. ինչպէս. Երկու աւազակներն առջեւնիս կայնած տեսանք: Այն չորս զօրապետները վրանի մը տակ խորհրդի նստեր էին: (Ռամկօրէն կը համարուի՝ Չորս զօրապետը, եւայլն:)

396. Բայց քանի մը դէպքի մէջ երբեք յոքնակի չի կրնար դրուիլ. ինչպէս. Երեսուն հոգի. Վեց անգամ. Չորս հեղ. Երկու գաւաթ գինի. Ութ ժամ տեւեց:

---

§. 2. Հոլովներու գործածութիւն:

397. ՈՒՂՂԱԿԱՆ հոլովը կամ ան է որն որ կ՚ընէ կամ որն որ կ՚ըլլայ, (անուն-բայի.) եւ կամ ան է ինչ որ անուն-բային կ՚ըլլայ. (խնդիր-բնութեան:)

398. ՀԱՅՑԱԿԱՆԸ կամ ան է զորն որ անուն-բային

կ'ընէ. (խնդիր-սեռի.) եւ կամ ան՝ ինչ որ խնդիր-սեռին կ'ըլլայ. (Հայցական խնդիր-բնութեան:)

399. Աննախդիր հոլովներէն՝ ԱՆՆԱԽԳԻՐ ՏՐԱԿԱՆԸ դէպ ի տեղ մը շարժում կը ցուցընէ. իսկ ՆԵՐԳՈՅԱԿԱՆԸ (տեղւոյ մը) մէջ կամ վրայ դադարում կը ցուցընէ: Զորօրինակ՝ Պարտէզ մտայ. Պարտէզը մնացի: Գեղ գացինք. Գեղը մնացինք:

400. Աննախդիր տրականը, (ինչպէս նախընթաց օրինակներէն կը տեսնես,) կրնայ առանց յօդի մնալ. բայց աննախդիր ներգոյականը սովորաբար յօդով կը բանի, եթէ յատուկ անուն չէ: — Այսպէս կազմուած են տեղական մակբայներն ալ. (272.) Վեր ելաւ. Վերը մնաց: Ներս նայեցան. Ներսը կռուեցան:

401. Երկրորդ տեսակ ներգոյական մ'ալ կայ՝ գլխաւորաբար ժամանակ ցուցընելու համար. (տես 63, 4:) Ոչ ոք յոյս ունէր, բայց ինք դարձեալ ժամանակին եկաւ հասաւ անվրէպ: Մօրեղբայրդ անցեալ աշնան մեռաւ: Կես գիշերին դուրս ելաւ: Ատենին չի գար: Զատկին ճամբայ կ'ելլէք: Նոյեմբերի չորսին հրատարակուեցաւ: Ժամը վեցին կ'արթըննայ: Այսպէս ալ կ'ըսենք՝ Նոյն միջոցին, (միայն ժամանակ ցուցընելու համար:) Գալ հեղու: Այս անգամուս:

Զ'ըսուիր տրականով՝ ժամանակուան հասաւ. Այս չաբթուան կամ Ատենուան չեկաւ:

402. Այս կանոնով կը ձեւանան նաեւ աներեւութի ներգոյականն ու քանի մը ուրիշ ներգոյականներ. ինչպէս. Առաջին նայելուս ճանչցայ: Կանուխ հաւլուսուն գեղ հասանք: Ամառուան տաքին ճամբայ քալել: Մթուն դէմս ելաւ ու սոսկացի:

Այս կերպ օրինակներն առանց յօդի չեն գործածուիր:

403. Ներգոյական հոլովի տեղ շատ անգամ հետ, վրայ, մէջ նախադրութիւնները կը գործածուին: Այսպէս կ'ըսուի՝ Աղօթքի հետ եղէք, որդեակք: Կերուխումի, զբօսանքի հետ ըլլալ: Ահուդողի մէջ էին:

ՍԵՌԱԿԱՆ հոլովին քանի մը գործածութիւնը տեսանք: Հիմայ տեսնենք *Սեռակահէ-ածական*:

404. Գոյական անուանց առանց յօդի սեռական-
նէն ածականները կը կազմուին՝ առոխման, արժէք,
չափ, տարիք եւայլն ցուցընելու համար: Վէց ամսուան
հիւանդութենէ դեռ նոր ազատած էր: Տան'ուն ա-
պինանի տաք խուց մը: Երբուէ գձէ ազդակցութիւն:
Բաբիլոնեան կոթճի ուսումնասիրանները: Ցերթին ապրիճանի
անմտութիւն: Քսան պարտան երիտասարդ մը: Մուհէս
հարիւր չուան պարտան վճռաւ: Ջոյզ մը ապարանջան՝
հինգհազար դահեկանի:

Օրինակներէս կը տեսնուի որ այդ սեռական
դոյականները իրենցմէ յառաջ հարկաւ ածական մը
կ'ունենան:

ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ հոլովն որ տեսանք քանի մը նախա-
դրութեանց եւ բայերու խնդիր, կը դործածուի դար-
ձեալ

405. Գործքի մը պատճառը ցուցընելու համար.
պատէս. Զարմանէն քար դարձաւ: Սրտիս նեղութենէն
լեզուս կարկեցաւ: Շատ կոպտութէն կուրացեր է:

406. Նիւթոյ անուանց եզ. բացառականն իբրեւ
ածական կը դործածուի. պատէս.

Արծաթէ ժամացոյց. Բամբակէ լաթեր.
Կապարէ գնտակներ. Գաճէ աղձաններ.
Կտաւէ հագուստ մը. Հողէ ամաններ.
Փայտէ դգալ. Գարիէ հաց:

407. Տրականի ձեւ Աննախադիր բացառականը
(տես 63, 5.) հատարակօրէն առարկան յօդով
աներեւոյթներու եւ ուրիշ առարկան վերջով յոքնա-
կիներու վրայ կը բանի. Ըսելիքը չգիտցուած՝ սկսաւ
դանդաչել: Սատիկ զբօսասէր ըլլալուն՝ օրերնին որ-
սով կ'անցընէին: Անյագիսի նեղութիւն Տրէբիզոնա
ալ չէր անցներ: (Այսինքն՝ Չդիտնալէն. ըլլալնէն.
Տալքերնէս, եւայլն:)

ԳՈՐԾԻԿԱՆ հոլովը բաց ի ածականի եւ բայի
խնդիր ըլլալէն (371, եւ 381.) ուրիշ այլեւայլ դործ-
ածութիւններ ալ ունի:

408. — Ա. Ամբողջ եւ բոլորը մէկանց նշանակելու. ինչպէս. Քաղաքն առնուելէն ետքը՝ իրենք ալ տնով տեղով ջնջուեցան: Ատոնք տնով ցեղով աղուաշ են: Հրեայք աղքա՛ւ նենդաւոր են եւ խորամանկ:

409. — Բ. Որոշ ժամանակ մը ցուցընելու համար եզ. գործիական կը դրուի. Սողոմոնի օրովը՝ կ՚ըսեն թէ ոսկին ու արծաթը խոտան բան մըն էր: — Այսպէս ալ Ատենօք, ժամանակաւ մակբայակերպները:

410. — Գ. Գոյականներու գործիականն իբր ածական անուն կը բանի, եւ կը նշանակէ ունեցող. ինչպէս. Վեց պատուհանով ընդարձակ սենեակ մը: Երկուաշտարակով եկեղեցի մը: Զեռուններ կան սանտրի յեւով: Անոյշ հոտով պտուղներ. (անուշահոտ:) Աղեքսանդր Մեծն ձի մ՚ունէր ղուարակի գլխով: Գարջոյլ անունով մէկը: Լեռ մը կար Ցլու-գլուխ անուամբ:

Այս կանոնով ձեւացած են ածականներս. Գինով. ուժով. համով. խելօք. շնորհօք. մօրուօք. տարւօք:

Տաճկերէնէ մտած խորթ ըսուածք մըն է՝ եւ, ու շաղկապի տեղ գործիական հոլով բանեցընել. այսպէս. Պետրոսով Թոմասը ներսը մնացին. փոխանակ՝ Պետրոսն ու Թոմասը:

Հոլովներուն պարտուպատշաճ կիրառութիւնը դիտնալու համար՝ պէտք է զանոնք իրարմէ աղէկ զանազանել, մանաւանդ իրարու նմանները, ինչպէս են՝ ուղղականը, հայցականը եւ աննախդիր հոլովները. որուն դիւրութեանն համար կ՚աւելցընենք յաջորդ

ՀՈԼՈՎՈՑ ԶՈՒԳԱԿՑԻՌԸ

Ուղղական. *Սեռն բայի.* — Քաղաք շինուեցաւ. Արյան կանգնուեցաւ:

" *Խնդ.-բնոռթ.* — Քաղաք անուանեցաւ. Արյան կարծուեցաւ:

Հայցական. *Խնդ.-սեռի.* — Քաղաք շինեց. Արյան կանգնեցին: Զեր երթալը չիմացանք:

" *Խնդ.-բնոռթ.* — Քաղաք անուանեցին. Արյան կարծեցինք:

Ներդրական. *ուղղակիսի ձևով.* — Քաղաքը ճնացէք: Այս կոչիս էք դուք ալ. (յայս կարգս:)

" *տրականի ձևով.* — Նոյն ինքնին կոխբացուեցաւ: Ամէն լեզուս կը զարհուրիմ:

Տրական. *անձնախոհիր.* — Քաղաք հասանք: Մինչեւ ձեր գալը:

" *բոնի կամ վերջանիսով.* — Քաղքին մօտեցայ: Այնպէս վազելոն զարմացանք:

Սեռական. *նոյն ձևով.* — Քաղքին պարիսպը: Վազելոն արագութիւնը:

Բացառական. *նոյն ձևով.* — Տեղացը հրաժեցաւ: Շատ վազելոն յոգներ է:

" *խնդ.-սեռի.* — Քաղքին ընդունուեցաւ. (քաղաքը ինքն ընդունեցաւ:)

" *խնդ.-բնոյթ.* — Քաղքին ընդունուեցաւ. (քաղաքացւոց ձեռքէն ընդունեցան:)

Հայմնեբուն գլխաւոր մէկ պաշտօնն ալ է՝ ժամանակ յուցընել.

411. — Ա. ժամանակի հարցումներուն՝ մէկանց աննախադիր հայցական հոլովով պատասխան կը տրուի. — *յօդով եթէ որոշեալ ժամանակ է, եւ եթէ անորոշ է՝ առանց յօդի:* Ասոնիկ օրինակները:

1. Ե՞րբ: — Վերջերդ օրը մի գործեր: Գերութեան երեսներորդ տարին շէնքը լմընցաւ: Նոյն ապէնէրը տասիկ հալածուեմ մ'ելաւ: Գիշերնեբը պահպանումն կ'ընէինք: — Ամէն գիշեր հրդեհի վախ կը կրէինք: Քանի մը գիշեր անքուն մնացի:

2. Ո՞րչափ ապէն: — Բոլոր տարին հոգով ու մտմտուքով անցուեցանք: — Քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր անդադար անձրեւեց: Վերջ տարի սով եղաւ: Այսչափ ժամանակ հետերնիդ եմ:

3. Քանի՞ անգամ: — Շատ անգամ հարցուցի, բայց անգամն ալ անպատասխանի մնացի: — Ինն անգամ իրարու վրայ յարձակեցան:

Նոյնպէս կ'բսուի Օր մը միրամ են օր մը թշնամութեամբ: Ժամ մը քուն, ժամ մը արթուն:

412. — Բ. Մէջ նախադրութեամբ սեռական կը դրուի, երբ սկիզբէն մինչեւ վերջն եղած միջոցը ցուցընել ուզուի, ինչպէս. Յիսուն օրուան մէջ երեք անգամ անձրեւ եկաւ: Երկրորդ տաճարը քառասունուվեց տարուան մէջ շինուեցաւ:

Ժամանակ ցուցընող հոլովներու վրայ տես դարձեալ 409:

413. Զանազան հոլովներով այլեւայլ մակբայներ եւ մակբայակերպներ ալ կը ձեւանան, ինչպէս Ամասին մէջ տեսանք: Այսպէս կ'ըսուի՝ Ապշեցան շուարեցան՝ թէ ինչպէս գոց դուներով սրահին մէջ մտաւ: Դուռ դուռ պտըտեցայ մուրացի: Ամէնքս զարհուրեցանք երբ Յեռքը սուր եկաւ մէջերնիս մտաւ: Մատանին մատը՝ անցաւ նստաւ: Մարդ գլուխ վեց վեց դահեկան բաշխուեցաւ:

---

§. 3. Ածական եւ Գոյական:

414. Գոյական անուններ կան որ միանգամայն ածական ալ են. ինչպէս՝ Սուտ. մութ. ծակ. ցուրտ. հանգիստ: Այսպէս կ'ըսուի՝ Սաստիկ տարափէն պատսպարուելու համար մութ քարանձաւ մը մտանք: Նոյնպէս յաջորդներն ալ.

Սուտ վկայութիւն.	Ծակ աման մը.
Մութ ատեն.	Մշուշ օդ.
Շուք տեղուանք.	Հանգիստ կեանք անցընել:

415. Երբեմն գոյական անուններ ածականի տեղ կը գործածուին.

Ա. Բանի մը նիւթը ցուցընելու համար. (տես նաեւ 406:)

Ոսկի աշտանակ մը.	Կաշի գօտի.
Արծաթ դգալներ.	Ցախ աւել:

Բ. Չափ ցուցընելու համար՝ թուականով մը.

Կաթիլ մ'արիւն.	Գունդ մը զօրք.
Գաւաթ մը ջուր.	Քանի մը տող գիր.
Երկու կողով խաղող.	Բոպէ մը ժամանակ:

Գ. Նմանութեամբ, ինչպէս՝ Քար սիրտ. (սիրտ մ'որ քարի կը նմանի.)

Ցից ժայռեր.
Ապառաժ քար.
Ցուցանք մարդ մը.
Գլխացաւ մէկը.
Ծաղիկ հասակի մէջ վախ-
ճանիլ:

Դ. Ժամանակ ցուցընող գոյականներն իրարու վրայ կ'իյնան իբրեւ ածական եւ գոյական.

Երէկ գիշեր.
Երէկ իրիկուն.
Վաղն առտու.
Վաղը կէսօր.
Շաբաթ առտու.
Ուրբաթ իրիկուն:

416. Այս եղանակաւ ածականի պէս գործածուած գոյականներն իրենց գլխաւոր գոյականէն յառաջ անփոփոխ կը մնան, եւ միայն հետեւորդը կը հոլովի կամ յօդ կ'առնու. այսպէս. Կաշի գօտւոյ: Արիւն արտսունքով: Երէկ իրիկուանը: Կաթիլ մը արեան արժէքը:

417. Այս կերպով կը գործածուին Տեսակ, ձեւ, եղանակ, աստիճան, անուն գոյականները՝ մը յօդով կամ վերադրով մը մէկտեղ. ինչպէս. Կարմոս անուն մէկը կ'ըսուի թէ Փիւնիկեցւոց գիրը Յունաստան բերած է: Այն ի՞նչ աստիճան կատաղութիւն էր:

Մարդ մը Սիմոն անուն.
Նոր տեսակ հրացան.
Այս եղանակ վարմունքը.
Տեսակ մը մատնութիւն.
Ուրիշ կերպ բացատրութիւն.
Հին ձեւ հագուստներ.
Վարդի գոյն շղարշ մը:

418. Ածականներ ալ կան որ իբր գոյական կը բանին. այսպէս. Այս գիշերւան ցուրտը՝ կ'ըսեն թէ ծաղիկները զարկեր է: Ամառւան տաքը: Զաւկին կարօտովը կը մաշէր: Քարայրին խորունկէն դղրդիւն լսուեցաւ:

419. Առանց գոյականի մնացած ածականն ալ՝ հասարակօրէն յօդով մէկտեղ՝ գոյական եղած կ'ըլլայ. Կարմիրը կրակի նմանութիւն է: Կլորը կամ բոլորակը բնութեան սիրական ձեւն է: Կանաչը դեղնի եւ կապուտի բաղադրութիւն է:

Այսպէս ստացականներն ալ յօդ առնելով՝

գոյական կ'ըլլան. Իմս. քուկդ. իրենցը. ձեռքինդ. վրայինս. մարդունը. Մեսրոպինը. երեկուանը. գիշերուանները, եւայլն:

420. Սեռական գոյականի մ'առջին յօդով ածական մը կը դրուի, որ կը նշանակէ նոյն գոյականին այս կամ այն տեսակը. ինչպէս. Ջրին տաքը չի խմուիր. (այսինքն՝ տաք տեսակ ջուրը:) Վաղարշակ Հայոց փաջերը ժողվեց եւ Մակեդոնացւոց վրայ արշաւեց: Մարգարտին խոշորը յարգի է: Վիրաբուժին անգուխը զարհուրելի է:

421. Գալ բառն իբրեւ ածական կը դրուի ժամանակի անուանց վրայ՝ փոխանակ գալու կամ առաջակայ ածականին. այսպէս. Գալ ամիս. Գալ շաբաթ. Գալ չորեքշաբթի. Գալ անգամուն. Գալ զատկին. Գալ շաբթու. Գալ աշնան: Գալ թղթաբերաւ նամակ մը կը սպասեմ:

---

§. 4. Յօդերոն գործածութիւնը:

Որոշեալ յօդին կիրառութեանը վրայօք գիտնալու քանի մը բան կայ, որոնց հետ մէկտեղ կ'աւանդենք ստացական յօդինն ալ, որ հասարակօրէն միեւնոյն կանոնաց տակ են. (մասնաւոր գիտելիքները տես դերանուանց կիրառութեանը մէջ. Յօդ. Բ. §. 2:)

422. Հասարակ անուններէն Աստուած բառը երբեք յօդ չ'առնուր. նոյնպէս հասարակօրէն Տէր բառն՝ Աստուած նշանակութեամբ. եւ կ'ըսուի. Աստուած ստեղծեց երկինքն ու երկիրը: Աստուծոյ պատգամները: Աստուծմէ վախնալ: Տեսնէ Տէր եւ ողորմի:

423. Շատ անգամ Երկինք. երկիր. եւայլն. առանց յօդի կը գործածուին: Երկինք, երկիր, ձով եւ ցամաք Աստուծոյ հրամանին հնազանդ են: Երկրէ երկինք ամբաւ հեռաւորութիւն կայ:

Ուղղականէն զանազանելու համար երբեմն հայցականը ն կամ ը յօդով կը դրուի: Նոյնն իմացիր քանի մը ուրիշ անուանց վրայ ալ:

Գոյական յատուկ անուանց եզակին՝

424. — Ա. Ուղղականի մէջ առանց յօդի կը գործածուի: Աղեքսանդր մեծամեծ աշխարհակալութիւններ ըրաւ: Ներոն զՀռոմ այրեց եւ իւր մայրն սպաննեց: Ամենք իմաստութեան մայրաքաղաք էր: Եփրատ ու Տիգրիս՝ Միջագետաց սահմաններն են:

425. — Բ. Հայցական հոլովը լաւագոյն է առանց յօդի ղ նախդրիւ գործածել: Ժողովուրդն զՌոբովամ մերժեց: ԶՅովսէփ իւր եղբարքը վաճառեցին: — Բայց կ'ըսուի նաեւ՝ Սպարտացիք Ամփիսն առին եւ բնակիչքը թրէ անցուցին: Կ'ըսեն թէ Վարազդատ մէկ ցատքելով Եփրատն անցաւ:

426. — Գ. Սեռականի ու տրականի մէջ՝ կայ որ յօդ կ'առնուն, կայ որ չեն առնուր. զորօրինակ. Արտաշէսի զօրքը: Ափրիկէի անապատները: Դաւթին կամ Դաւթայ անյիշաչարութիւնը: Նեղոսի ակունքը Նուբիոյ մէջ կը կարծուի:

427. — Դ. Բացառականը սովորաբար յօդով կը գործածուի: Աբեսողոմ Դաւթէն ապստամբեցաւ: Իսրայելացիք Յորդանանէն անցան: Հերովդէս Յովհաննէսէն կ'ակնածէր:

Ե. Գործիական հոլովն ըսած ենք թէ երբեք յօդ չ'առնուր. (83:)

Մինչեւ հիմայ տրուած կանոններէն կը խոտորին հետեւեալները.

428. —. Ա. Յօդ չառնող բառերը, թէ յատուկ անուն ըլլան՝ թէ հասարակ, երբ քովերնին յատկացուցիչ կամ ածական մ'ունին՝ յօդ կ'առնուն. Իսրայէլի Աստուածը. Այն Աստուածն որ կը պաշտէի: Քաղդէաստանի երկինքը միշտ պայծառ ըլլալուն՝ աստեղագիտութիւնը հոն շուտ ծաղկեցաւ: Եփեսացւոց Արտեմիսը: Գանովայի Թեսէոսը: Ցաւագին Նիոբէն: Մարդատեաց Սեսոստրը: Խնկաբեր Արաբիան: Պետրոսի (քարոզած) Քրիստոսը: Նոյնպէս յոքն. Երկու Ներսէսները:

Հետերնին ածական մ'ունեցած ատեննին՝ ն յօդն ածականին վրայ կը դրուի՝ գրաբար ձեւով. Մեծն

* Զաս է՝ Մարդս ոկար է. Մարդս երես չէ տեսած. որ իբրեւ մականան անուն չի գործածուիր. (տես վարը. 472։)

434. Մի՛ս եւ Մէկ միշտ յօդով կը բանին. եւ եթէ գոյական ունին, յօդը նոյն գոյականին վրայ կը դրուի. Տեսանենք միւսն ալ, մէկալն ալ։ Միւս ընկերն իրեն կը սպասէր։

435. Ժամանակ ցուցնող անուններըը, (մանաւանդ այս եւ հոս ածականով,) թէեւ որոշեալ ըլլան, սովորաբար առանց յօդի կը ձգուին. Այս տարի. Այս ամիս. Այս շաբաթ. Այս օր, (որ կը գրուի այօր.) Այս առաւօտ. Այն առեն. Անցեալ տարի. Անցած օր. Միւս ձմեռ. Մէկալ գիշեր. Գալանդամ. Գալ տարի։ Իսկ հեղ բառը գրեթէ երբեք յօդ չ'առնուր։

436. Առանկ տեղեր որոշեալն յօդը յաւուկ գործածութիւն մ'ունի. — ածականին վրայ դրուելով, կամ միանգամայն գոյականին վրայ ալ կրկնուելով. այսպէս.

Մէկալն օր.	Ուրբաթն օրը.
Անցածն օր.	Անցածն օրերը.
Կիրակին առաւօտ.	Շաբաթն իրիկուն։

437. Սեռականէ ստացականները (169) եւ մանաւանդ իմ, ամէն, քէն, վրէն, վրայէն եւայլն (293) ածականները երբ հետերնին գոյական մ'ունին, նոյն գոյականն ստացական յօդ կ'առնու, իսկ իրենք առանց յօդի կը ձգուին։ Ծառին վրայի թռչունը. Քովի անձնէնս. Առջեւի սեղանը. Ձեռքի գաւազանս. (ելմտէէ ըսպասէ։) Զ'բաւէր՝ Առջեւէդ սեղան, եւ ոչ Ծառին վրայի թռչունը։

438. Երբ երկու նոյնահոլով բառ մէկ բառի տեղ առնուած ըլլան՝ առանց ա՛ շաղկապի, յօդը բառական է միայն վերջնոյն վրայ դնել. ինչպէս. Վեր ի վերոյ կը նային, ահեղ պատասը չեն հաշուեր։ Անցնիլ երթալ ը ձեւացուց։ Երթալ գալս դիտեր են։ Նոյնպէս մէկտեղ կը հոլովին. Մինչեւ ձեր գալ մտնելնուն ժամը։ (Փոխանակ՝ Աւելին պատասը. կամ Աւելին ա՛ պատասը. երթալս գալս։ Գալուն մտնելնուն։)

* Զատ է՝ Մարդս տկար է. Մարդս երես չէ տեսած. որ իբրեւ մասնական անուն չի գործածուիր. (տես վարը. 472։)

434. Մի՛ս եւ Մէկ միշտ յօդով կը բանին. եւ եթէ գոյական ունին, յօդը նոյն գոյականին վրայ կը դրուի. Տեսանենք միւսն ալ, միկալն ալ։ Միւս ընկերն իրեն կը սպասէր։

435. Ժամանակ ցուցնող անուններըը, (մանաւանդ այս եւ հոս ածականով,) թէեւ որոշեալ ըլլան, սովորաբար առանց յօդի կը ձգան. Այս տարի. Այս ամիս. Այս շաբաթ. Այս օր, (որ կը գրուի այօր.) Այս առտու. Այն տեղն. Անցեալ տարի. Անցած օր. Միւս ձմեռ. Մէկալ գիշեր. Գալանդամ. Գալ տարի։ Իսկ հետ բառը գրեթէ երբեք յօդ չ'առնուր։

436. Առանձ տեղեր որոշեալ յօդը յատուկ գործածութիւն մ'ունի. — ածականին վրայ դրուելով, կամ միանգամայն գոյականին վրայ ալ կրկնուելով. այսպէս.

Մէկալն օր.	Ուրբաթն օրը.
Անցածն օր.	Անցածն օրերը.
Կիրակին առտու.	Շաբաթն իրիկուն։

437. Սեռականէ տարօրինակները (169) եւ մանաւանդ +ովէ, տ-ջէ-է, վէրէ, վրայէ եւայլն (293) ածականներն երբ հետեւինին գոյական մ'ունին, նոյն գոյականն առանց յօդի կ'առնու, իսկ իրենք առանց յօդի կը ձգան։ Ծառին վրայի թռչունը. Քովի անեծնէս. Առջեւի սեղանը. Ձեռքի գաւազանս. (ելմտրէէ ըսպոռտ։) Հրամեցէք՝ Առջեւիս սեղան, եւ ոչ Ծառին վրայի թռչունը։

438. Երբ երկու նոյնահոլով բառ մէկ բառի տեղ առնուած ըլլան՝ առանց ու շաղկապի, յօդը բառական է միայն վերջնոյն վրայ դնել. ինչպէս. Վեր է վերց կը նային, աչքն պիտոյք չեն հաշուեր։ Անցնիլ եղնիլ ոը ձեւացուց։ Եղնիլ գոլը դիտեր են։ Նոյնպէս մէկտեղ կը հոլովին. Մինչեւ ձեր գալ դանելուն ժամը։ (Փոխանակ՝ Աւելին պակասը. կամ Աւելին ու պակասը. երթալս գալս։ Գալուն մտնելուն։)

Առաջին մասին մէջ ըսինք (78.) թէ ն յօդը ձայնաւորով վերջաւորած բառերունն է, եւ ը յօդը՝ բաղաձայնով վերջաւորածներուն. — սակայն՝

439. Ն յօդը բաղաձայնով վերջաւորած բառի մը ծայրն ալ կը դրուի՝ երբ յաջորդ բառն ըլլայ եմ եւ ալ, եւ կամ որեւիցէ ձայնաւորով սկսած բառ. զորօրինակ. Եթէ Լիբանանու մայրերն ընկան, տկար եղէգներն ի՞նչ բանի վստահացեր են: Մայրն ալ կը հասնի: Շունչն ալ հատաւ, սիրտն ալ: Քարն ու փայտը: Եղբայրն եմ իրեն: Ամէնքս վարն էինք: Դուրսն էր կեցեր: (Չ՚ըսուիր՝ Մայրը ալ. դուրսը էր. եղբայրը եմ:)

Ճիշդ խօսելով այս կանոնը մինակ եմ եւ ալ բառերուն համար է. (տես 87:) Վասնզի ասոնք նախընթաց բառին հետ մէկտեղ կ՚արտաբերուին. ուստի եթէ ը յօդ դնես՝ սխալ կ՚ըլլայ: Բայց սխալ չ՚ըլլար, եթէ ըսես՝ Հեծան փախան ո՛րը աջ ո՛րը ձախ: Մայրը որդիքն առջեւն առած, կամ որդիքը առջեւն առած կը խրատէր:

Բայց հիմայ ն յօդը շատ յաճախ կը բանեցուի:

440. Իսկ երբեմն խօսքին աւելի որոշութիւն տալու համար՝ եմ եւ ալ բառերէն անմիջապէս յառաջ ալ ը կրնայ մնալ. այսպէս. Այն ասպետը՝ էր ատեն մը հարուստ եւ երջանիկ, որ հիմայ չէ: Պարտէզը ա՛լ ծաղիկ չմնաց:

Վասնզի եմ բայն եւ ալ մակբայը (որ հոս անկէ ետեւ կը նշանակէ.) յաջորդ բառին հետ կապուած են եւ ոչ նախընթացին:

Անորոշ յօդը յայտնի է որ միայն եզակի գոյականի համար է. — սակայն

441. — Ա. Յոքնակի գոյականի վրայ ալ երբեմն կը դրուի. այսպէս. Այն պղտոր օդոյն մէջ՝ հալածեալ թռչնոց նման բաներ մը կը տեսնուէին: Խրճթին մէջէն ամէն օր ձայներ կուխներ մը կը լսուէին:

442. — Բ. Երբեմն նաեւ ածականի վրայ ալ կ՚աւելցուի. այսպէս. Ամէնուն աչքին ղարմանալի մը կ՚երեւար: Իւր խօսքերն ու դրուածքը անոյշ մըն են: Նոյնպէս սեռականէ ածականի վրայ. Սա երիտասարդը քսան տարու մը կամ քսան տարուան մը կայ. (404:)

443. — Գ. Քանի մը չափ եւ քանակութիւն

ցուցընող ածականներ ալ ՝ը յօդ կ՚առնուն. այսպէս. ՔԻՉ ՝ը գինի. ՔԻՉ ՝ը համբերութիւն: Ըսպ ՝ը ցուրտ Ջատագովութիւններ:

Առանց որոշեալ եւ անորոշ յօդի կը դրուին դարձեալ՝

444. — Ա. Գրոց գլուխներն ու գլխաւոր մասերուն անուններըը. այսպէս. Գլուխ չորրորդ. Հատուած վեցերորդ: Մինչեւ դարու պատմութիւն: Յառաջաբան: Վրիպակք, եւայլն:

445. — Բ. Երբ բանի մը մասերը կամ բաժանմունքը բացատրուի, — մանաւանդ ուսումնական լեզուաւ. Հիւսիսային կիսագունդն երեք գլխաւոր ծովներ ունի. Սառուցեալ ծով, Ատլանտեան ովկիանոս եւ խաղաղական ովկիանոս: Մարդս հոգիէ եւ մարմնէ բաղադրեալ է:

446. — Գ. Առակաւոր եւ վճռական խօսքերուն մէջ շատ բան առանց յօդի կը դրուի. այսպէս. Խրատ եւ յանդիմանութիւն՝ իմաստնոց համար են, գանջանք եւ պատիժ՝ անմտի համար: Սխալիլ՝ ամէն մարդու է:

---

§. 5. *Թուական եւ Քանակական անուանց գործածութիւնը:*

447. Մէկ թուական անունը՝ եթէ շատին մէջէն հատ մը ցուցընէ, կը հոլովի սեռական՝ Մէկու: Այսպէս. Մէկո՜ն* կրած վէշտը շատերուն ազդեցի կ՚ըլլայ: Ո՛ր իշխանները Ռէկո՜ն մօտեցաւ: Ազգաւն այն ծառերուն Ռէկո՜ն վրայ թառած էր: — Իսկ եթէ վերացեալ կերպով մէկ մը ցուցընէ, (եւ ոչ շատին մէջէն մէկը,) կամ թէ 1 թիւը նշանակէ, կը հոլովի Մէկի: — Մէկին վրայ զրոյ մ՚որ դնես՝ կ՚ըլլայ տասը. (չ՚բաւիր՝ Մէկո՜ն վրայ:) Գալ ամսոյն Ռէկին հաշիւնիս կը առնենք: (Ժամը) Ռէկին քառորդ կայ:

* կայ ըսող ալ՝ Մէկին կրած վէշտը:

448. Բարդութեանց մէջ Ռէկ միշտ կը հոլովի Ռէկի: — Ծովակալանաց խառնո՜Ռէկին քուէն բացատական է: Տառնո՜Ռէկին կէսն է հինգ ու կէս:

449. Մէկ թուականն որոշեալ յօդով՝ կ՚ըլլայ գոյական մասնական անուն. (իբր դրաբար Ոմն, մի ոմն:) — Մէկը պատասխան տուաւ: Եւ ոչ մէկը կրցաւ դուշակել: — Կամ ստացական յօդով՝ Մէկէրնիդ նաւ մտնէ ու հասնի ետեւէն:

450. Իսկ մը յօդով մէկ թուականը կը հոլովի՝ հյց. Մէյ մը (փխկ. մէկ մը.) սեռ. տր. Մէկու մը. բցռ. Մէկէ մը. (ուղղական չունի:) — Առի մէյ մը, մէյ մ՚ալ կ՚ուզէի. (այսինքն՝ առի հատ մը, հատ մ՚ալ կ՚ուզէի:) Այնպիսի մէկու մը յանձնէ՝ որ վրան վստահ ըլլաս: Իսկ ուղղական եթէ պէտք ըլլայ՝ միշտ կը գործածուի Մէկը:

451. Որովհետեւ գոյական եղած է Մէկը, մէկու մը, մէկէ մը, կրնայ իրմէ յառաջ ածական մը կամ բացայայտիչ մ՚առնուլ. Ռիքարդ անուն մէկը: Միամիտ մէկն էր որ հաւատացեր ու պատմեր է: Սրամիտ մէկու մը կը նմանի: Հաւատարիմ մէկէ մը լսեցի: — Բայց չ՚բսուիր սեռականով՝ Անոնց մէկէ մը. այլ՝ Անոնց մէկէն կամ Անոնցմէ մէկէն:

452. Քանի մը տեղ սովորութիւն է մէկ կամ մը թուականը զեղչել. եւ ըսել. Օր յառաջ. (փխկ. Օր մը յառաջ, կամ Մէկ օր յառաջ:) Ամիս ու կէս. (փխկ. Մէկ ու կէս ամիս, կամ Ամիս մ՚ու կէս:) Տարի ու կէս: Կանգուն ու կէս: Մարդ մարդու օգնական է:

453. Մէյմէկ բաշխականը շատ անգամ յոքնակի գոյականէ ետքը կը գործածուի, երբ խօսքին մէջ իւրաքանչիւր, ամէն մէկը եւայլն ներգործութեամբ կամ զօրութեամբ դրուած ըլլայ. Ատոնք մէյմէկ գազան են: Առած լրերս՝ մէյմէկ դաշոյնի հարուած եղան խռովեալ սրտիս: (Զօրութեամբ կ՚իմացուի՝ ամէն մէկը, իւրաքանչիւրը մէյմէկ:)

454. Ը վերջաւորած թուականներուն ը գիրը ձայնաւորէ մը յառաջ նուի կը դառնայ նոյն կանոնով՝ որ վերը (439) աւանդեցինք ը կամ ն յօդ գործածելու վրայ: Այսպէս կ՚ըսենք՝ Եօթն անգամ. Ինն ալ հասան ժամանակին: Իսկ հաստատուն կանոնով կը գրուի եւ կ՚ըսուի միշտ՝ Ինն ու կէս. Տասնումէկ.

Տասնուչորս, եւայլն. եւ ոչ երբեք՝ ինը ու կէս կամ տասը ու մէկ:

455. Բացարձակ թուականներուն վրայ ն ստացական յօդ եւ ալ կ'աւելցուի. եւ այն ատեն կը նշանակեն՝ բոլորը մէկանց: Ինչպէս. Երկուքն ալ. Երեքն ալ. Չորսէն ալ: Տասուերկուքն ալ միեւնոյն օրւան մէջ գլխատուեցան: Երկուքնիս ալ կամ Երկուքս ալ զբրկուեցանք: Հինգերնիդ ալ հրաւիրեալ էք:

456. Բացասական բայերու քով կը գործածուին Մէկը, մարդ, բան մը կամ բան՝ փխկ. Եւ ոչ մէկը, ոչ ոք եւ Եւ ոչ բան մը, ոչինչ մասնական անուններով հաստատական բայ դնելու. զորօրինակ. Այն աղաղակին եւ խռովութեան մէջ՝ մէկը չիմացաւ կամրջին խախտիլն ու երերալը: Ամչնալէն բան չկրցաւ խօսիլ: Բան մ'ալ չէր տեսնուեր մշուշին պատճառաւը: Մարդ չտեսաւ: (Աւելի ընտիր եւ որոշ է՝ Ոչ ոք իմացաւ. կամ՝ Եւ ոչ մէկն իմացաւ:)

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

ԴԵՐԱՆՈՒԱՆՑ ԵՒ ԴԵՐԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ՅՕԴԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

---

§. 1. Դերանուններ:

457. Անձնական դերանուանց ինձ, քեզ, մեզ, ձեզ գրաբար տրականները սովորաբար միջարկութեանց հետ կը բանին. այսպէս. Վայ ինձ. Երանի՛ է քեզ. Բարեւ ձեզ. Բարի լոյս ձեզ, եւայլն:

458. Թէպէտ ինք, իւր կրնայ երբեմն ան, անոր դերանուան տեղ դրուիլ. բայց շփոթութենէ խորշելու համար միտ դնելու է որ ինք, իւր՝ խօսքին գլխաւոր անձը կը ցուցընէ, (զորօրինակ անուն-բային), իսկ ան, անոր՝ երկրորդական անձ մը. ինչպէս այս խօսքիս մէջ. Տեսաւ հեռուանց իւր Դոմէտ եղբայրն ու անոր որդիքը: Իսկ դատախազներն որ դաւաճաններուն ամէն բանը կը դիտէին, անոնց քանի մը խօսքէն գուշակեցին թէ արդէն իրենք վտանգի մէջ են. (այսինքն՝

դաւաճաններուն խօսքէն, դատախազները վտանգի մէջ են:) — Շփոթ կ'ըլլար խօսքն՝ եթէ ըսուէր. Իրենց քանի մը խօսքէն դուշակեցին թէ իրենք վտանգի...:

459. Ըսած ենք (171) թէ յարաբերականը հարկաւ ուրիշ խօսքի մը հետ կապուած է՝ զորն որ կը յարաբերէ, այսինքն յառաջ կը բերէ: Արդ այն առաջին մասը զորն որ յարաբերական դերանունը կը յարաբերէ (դերանուն մը կամ գոյական,) կը կոչուի Յարաբերեալ. ինչպէս օրինակիս մէջ. Հօտն որ հովիւ չունի՝ գայլերու ճարակ կ'ըլլայ: — Հօտ՝ յարաբերեալ. որ՝ յարաբերական դերանուն:

Յայտնի է որ յարաբերական խօսք մը երկու բայ, ուստի եւ երկու նախադասութիւն կ'ունենայ. 1. Հօտը գայլերու ճարակ կ'ըլլայ. 2. որն որ հովիւ չունի:

460. Յարաբերական դերանունը միշտ իւր յարաբերեալէն յետադաս է. Մեղուն ու մրջիւնն որ չնչին անասնիկներ են՝ աշխատսիրութեան օրինակ եղած են:

461. Յարաբերական դերանունը միշտ իւր բայէն կամ խնդրէն նախադաս է. Քանի՞ խիստ դարմաններ որոնցմէ կը սոսկայինք, մեր կեանքը պարգեւած են մեզի: Կաղնի մ'որուն սատէրն անթիւ թռչնոց դադար եղած է:

462. Յարաբերական դերանուան եզակին՝ ուղղական եւ հայցական հոլովներուն մէջ շատ վայելուչ կերպով յոքնակիի տեղ կը գործածուի, — երբ իւր յարաբերեալը զօրութեամբ դրուած չէ. զորօրինակ. Վշտերն ու դառնութիւնները որ մինչեւ գերեզման մարդուս կ'ընկերանան, ոմանց նաեւ դժբախտ յաւիտենականութեան մը նախաճաշակն են: Այն տգեղ կապիկներն որ տեսար, Ափրիկէի կապիկներ են: — Փոխանակ ըսելու՝ Դառնութիւնները որոնք կ'ընկերանան. կամ Կապիկները զորոնք տեսար:

Անտեղի է՝ Ես որն որ. դուն որն որ. եւ մանաւանդ յայտնի սխալ է յոքնականի քով՝ Մենք որն որ. անոնք որն որ:

Այսպիսի տեղեր բաւական է եւ բնական է պարզապէս որ դերանուն:

463. Իսկ երբ որ յարաբերեալը զօրութեամբ դրուած է, միշտ կը գործածուի որ շաղկապ՝ եզակիի մէջ նախընթաց ն յօդով. Որն որ. որուն որ. յոք. առանց յօդի՝ որոնք որ. որոնց որ, եւայլն: Ընտրէ՛ ա՛ռ որն որ կամքդ կ՛ախորժէ: Տերեւախիտ ծառերն անձրեւի կաթիլներով ծանրացած են, որուն որ մերձենաս՝ կ՛ողողէ զքեզ ջրով: — Այսպիսի տեղեր՝ որն որ, որուն որ կը նշանակէ տճկ. հանկըսը քի: (Կ՛ըսուի նաեւ՝ ո՛րը որ:)

464. Բայց կ՛ըսուի Ով որ, փոխանակ ըսելու՝ այն մարդն որ, որ մարդն որ. յոքն. Որոնք որ. — Նոյնպէս Ինչ որ. փխկ. այն բանն որ, որ բանն որ ըսելու: Աստուծոյ փոխ տուած կ՛ըլլայ՝ ով որ աղքատին ողորմութիւն կ՛ընէ: Որոնք որ անսովոր լռութիւն մը սկսան պահել, կասկածելի եղան: (Ինչ որ՝ սովորաբար կը հոլովի սեռ. տր. եւ բցռ. ինչ բանի որ. ինչ բանէ որ:)

465. Զգուշալի է յաճախել Որ անոր, որ անոնցմէ, որ իրէն՝ տաճկ. ձեւով հոլովումը, փոխանակ՝ որուն, որոնցմէ եւայլն ըսելու: (Վասնզի տաճկ. լեզուն իւր յարաբերականը միայն այս կերպով կրնայ հոլովել:) Որ այն ատեն. (այսինքն՝ Որ ատենն որ:) Շատեր կան՝ որ քիչ տրուեր է անոնց խելք ու հանճար: Սեղանաւոր մը գիտեմ՝ որ անկէ իշխանները փոխ կ՛առնուն: Այն որ ամէնքն իրմէ կը գողան: Աւասիկ երկու տղայքն որ ծնողքն անոնցմով կը պարծին:

466. Աւելի գործածական է այդ ոճը՝ երբ յաջորդ դերանուան տեղ ստացական յօդ դրուի. ինչպէս. Մարդ կայ որ հետը չի խօսուիր: Զինուորներ որ ձեռքերնին զէնք չկայ: Ճարտար մէկն որ ձեռքը կոտրած է: Աղքատ մ՛որ պատռած են զգեստները: Այնպիսի մէկու մը յանձնէ որդեակդ՝ որ վրան վստահ ըլլաս:

467. Որ դերանուան եզակի ուղղականն ու հայցականը ստացական յօդով կրկնուած՝ կը նշանակէ մէկը (այսպէս) մէկը (այնպէս). կամ ոմանք (այսպէս) ոմանք (այնպէս.) զորօրինակ. Արտորնօք հեծան փախան որը աջ որը ձախ: Որը շատ է կ՛ըսէր, որը քիչ: Անդադար մտնել ելլել մըն էր, որը ներս որը դուրս:

Այսօրւան օր. Շաբթու մէջ.
Ամսոյ վերջերը. Օրէ ի վեր. (այսօրւընէ
Հիմակու ատեն. սկսեալ:)

Առանձին կերպով մը մարդ բառին եզակին ս յօդով կը գործածուի. Մարդ, մարդու. փոխանակ՝ մարդը, մարդիկ կամ մարդկային բնութիւնն ըսելու: Մարդու սիրտը խոր ծով մըն է, կ՚ըսէ իմաստունը: Մարդ տկար է: (Զատ է ուղղ. մարդ անյօդ. սեռ. մարդուն յօդով, իբր մասնական անուն. տես 433:)

473. — Գ. Ստացական յօդերը քանի մը դէպքի մէջ սովորութիւն եղած է յատկացելոյն վրայ դնել՝ փոխանակ յատկացուցչին վրայ դնելու: Այսպէս կ՚ըսենք՝ Ձեռքի գաւազանս. Երթալու ատենդ. (փխկ. ձեռքիս գաւազանը. երթալուդ ատենը:) Տղայութեան օրերս, կամ Տղայութեանս օրերը:

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

ԲԱՅԵՐՈՒ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

---

§. 1. Բայերոն սեռը:

474. Կրաւորական բայն որ ըստ ինքեան ուրիշէն կրել մը կը ցուցընէ, շատ անգամ պարզապէս չէզոքի տեղ կը գործածուի. զորօրինակ. Այդ մարդուն բնաւորութիւնն հիմայ բոլորովին փոխուած է: Ամէն խօսքի մէջ նեղուիլ խոհեմութիւն չէ: — Այսպէս ալ՝ Լուացուիլ. սրբուիլ, եւայլն. այսինքն՝ ինք զինքը լուալ, սրբել. ինք զինքը նետել:

475. Կրաւորականը կը գործածուի դարձեալ՝ իրարու մէջ փոխադարձ գործողութիւն ցուցընելու համար: Երկու բանակներն (իրարու) զարնուեցան, եւ յաղթութիւնն երկար ատեն անորոշ մնաց: Առաջին տեսնուելնուս՝ մէկը զմէկ չճանչցանք:

Միադիմի կամ դիմազուրկ բայերը կը գործածուին՝

476. — Ա. Դիմաւոր ստորադասական բայով. ինչպէս. Հարկ է որ երթամ ես Հռոմ ալ տեսնեմ, ըսաւ

Այսօրւան օր. Շաբթուս մէջ.
Ամսոյս վերջերը. Օրէս ի վեր. (այսօրւընէ
Հիմակու ատենս. սկսեալ:)

Առանձին կերպով մը մարդ բառին եզակին ս յօդով կը գործածուի. Մարդս, մարդուս. փոխանակ՝ մարդը, մարդիկ կամ մարդկային բնութիւնն ըսելու: Մարդուս սիրտը խոր ծով մըն է, կ՚ըսէ իմաստունը: Մարդս տկար է: (Զատ է ուղղ. մարդ անյօդ. սեռ. մարդուն յօդով, իբր մասնական անուն. տես 433:)

473. — Գ. Ստացական յօդերը քանի մը դէպքի մէջ սովորութիւն եղած է յատկացելոյն վրայ դնել՝ փոխանակ յատկացուցչին վրայ դնելու: Այսպէս կ՚ըսենք՝ Ձեռքի գաւազանս. Երթալու ատենդ. (փխկ. ձեռքիս գաւազանը. երթալուդ ատենը:) Տղայութեան օրերս, կամ Տղայութեանս օրերը:

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

ԲԱՅԵՐՈՒ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

---

§. 1. *Բայերոն սեռը:*

474. Կրաւորական բայն որ ըստ ինքեան ուրիշէն կրել մը կը ցուցընէ, շատ անգամ պարզապէս չէզոքի տեղ կը գործածուի. զորօրինակ. Այդ մարդուն բնաւորութիւնն հիմայ բոլորովին փոխուած է: Ամէն խօսքի մէջ նետուիլ խոհեմութիւն չէ: — Այսպէս ալ՝ Լուացուիլ. սրբուիլ, եւայլն. այսինքն՝ ինք զինքը լուալ, սրբել. ինք զինքը նետել:

475. Կրաւորականը կը գործածուի դարձեալ՝ իրարու մէջ *փոխադարձ* գործողութիւն ցուցընելու համար: Երկու բանակներն (իրարու) զարնուեցան, եւ յաղթութիւնն երկար ատեն անորոշ մնաց: Առաջին տեսնուելնուս՝ մէկը զմէկ չճանչցանք:

Միադիմի կամ դիմազուրկ բայերը կը գործածուին՝

476. — Ա. Դիմաւոր ստորադասական բայով. ինչպէս. Հարկ է որ երթամ ես Հռոմ ալ տեսնեմ, ըսաւ

Առաքեալ: Ամօթ է որ Հեթանոս մարդիկ քան զմեզ աւելի առաքինի ըլլան:

477. — Բ. Աներեւոյթ դերբայով. որ այն ատեն անուն-բային տրականի կը դառնայ. այսպէս. Հարկ է ինձի՝ երթալ Հռոմ ալ տեսնել: Վայել է երիտասարդաց ծերերուն միտ դնել:

Կամ առանց անձ ցուցընելու, (առանց տրականի.) Ամօթ է Աթէնք երթալ եւ պարապ (բան չսորված) ետ դառնալ, կ'ըսէին նախնիք: Ի զուր է խօսիլ՝ ուր մտիկ ընող չկայ:

—

§. 2. Բայերուն եղանակներն ու ժամանակները:

478. Սահմանական ներկայ ժամանակն որոշուած է հիմակուան գործողութիւնը կամ սովորութիւնը եւ կամ իրին բնութիւնը յայտնելու. զորօրինակ. Տղաք կը խաղան: — Տարւան մէջ ամիս մը ծոմ կը բռնեն: — Խաղաղասէրը սիրելի կ'ըլլայ: Ծառերը գարնան կը ձաղկին:

479. Սահմանական անկատարը քանի մը դէպքի մէջ՝ քաղաքավարական կամ մեղմական բացատրութիւն մ'եղած է ներկայի տեղ գործածել. այսպէս. Կը բաղձայի որ այս պատմութիւնս երրորդի մ'ալ չհաղորդուէր. (այսինքն՝ Կը բաղձամ որ ուրիշի մը չհաղորդուի:) Կը խնդրէի՝ որ եթէ հնար է՝ ժամանակին անյապաղ հասնուի: Ես այդ կարծիքը չէի դատապարտեր:

480. Թէական կամ պայմանական խօսքերու մէջ, որ հարկաւ երկու նախադասութենէ կազմուած են, առաջին նախադասութիւնը երբեմն սահմանական եղանակ կը դրուի, եւ երբեմն ստորադասական. իսկ երկրորդը միշտ սահմանական*: Եթէ կը լսէիք, հապա ինչո՞ւ չէիք պատասխաներ: Եթէ հոս ճնաս, դուն ալ կը տեսնես: Եթէ ամէն արկածի պատրաստ ըլլայինք չէինք ամէն անդամուն այնչափ խռովեր:

* Երկրորդ նախադասութիւնն եթէ հարցմամբ է, երբեմն ստորադասական ալ կը դրուի. Եթէ անակնկալ բան չէր, ինչո՞ւ զարմանայի: Եթէ մէկհատիկ զաւակս ալ յափշտակէին, ալ ես ինչո՞վ միխթարուէի:

481. Եթէ, երբ, մինչեւ որ, փանի որ, բաւական որ, միայն թէ, իբր թէ եւայլն բառերէն ետքը սովորաբար ստորադասական եղանակ կու գայ. ինչպէս. Եթէ այսպէս մէկը զմէկ խաձատէք, տեսէք՝ չըլլայ թէ օր մ'ալ իրարմէ սատակիք: Ով որ զիս տեսնէ, պիտի զարնէ մեռցընէ:

482. Պարզ ստորադասական ժամանակ մը բաւական կ'ըլլայ երբեմն թէական նախադասութիւն մը կազմելու՝ առանց եթէ, երբ, նէ աւելցընելու. զորօրինակ. Տեսնէն որ մեռնելու վրայ է, կը թողուն կ'երթան: Մեռնելիքս գիտնամ, զքեզ չեմ լքաներ: Թշնամւոյդ տունն այրած լսէիր՝ կ'ուրախանայիր արդեօք:

483. Տաճկական ոճ է՝ ստորադաս. ներկայի տեղ սահմ. յարակատար գործածել կրկնութեամբ: Ծանօթ եղեր է՝ օտար եղեր է՝ անխտիր կը մտնէ կը տեսնուի: Եթէ վտանգի ատեն եկեղեցական չգտնուի, դայեակն է եղեր կամ ուրիշ մը, պէտք է երախայն մկրտել: Տեսեր է չէ տեսած՝ հոգ չէ: Փոխանակ ըսելու՝ Եթէ ծանօթ ըլլայ՝ թէ օտար, անխտիր կը մտնէ: Դայեակն ըլլայ կամ ուրիշ մէկը: Դայեակն ըլլայ թէ ուրիշ մէկը: Տեսնէ թէ չտեսնէ, հոգ չէ:

484. Ճիշդ խօսելով՝ պէտք էր ստորադաս. անկատարով ըսուիլ, Կը սպասէր որ ընկերը գար. Խնդրեցի որ իրենք քիչ մը հեռանային. բայց սովորութիւնն ասոր հակառակ կ'ուզէ որ երկրորդ անկատարին տեղ ներկայ դրուի. այսպէս. Խնդրեցի որ իրենք քիչ մը հեռանան: Քրմին դողդողալէն եւ դանդաչելէն ենթադրեցին թէ բան մը տեսեր է: Կը վախնար, որ չըլլայ թէ հայրը լսէ եղածն եւ զինքը խրատէ եւ իւր չար կամացն արգելք ըլլայ:

485. Ստորադասական կը գործածուի՝ հրամայականին նաեւ Ա եւ Գ դէմքերուն տեղ. (յայտնի է որ հրամայականը միայն Բ դէմք ունի:) Թշնամիք հասեր են. ելլեմ տեսնեմ ուր են. զարնեն+ խորտակեն+ եւ բնաջինջ ընեն+ սա վատերու բանակը: Զիւնիկն երթայ իմացընէ մեր գալուստը: Գան հոս եւ խնդիրքնին հասկըցընեն: Այս իրիկուն երթա՛ս անպատճառ:

Նոյնպէս առաջադաս. անկատարն ու գերակատարը իբրեւ հրամայական՝ անցած ժամանակի համար. Երթայինս առնէին. (ուճկ. կ՚ուզէ խոսիլը:) Տե՛ս (255) Նաղ շաղկապն որ այս դէպքիս մէջ կ՚աւելցուի:

486. Առաջադասականով ձեւացած արդելականը չ՚առնուր. այլ կ՚ըսուի՝ Զերթա՛ս. Վերթայի՛ր. Թող երթան:

Ասկէ կը տեսնես որ չ՚շաղկապն արդի հայերէնի մէջ ի դէմքէ դուրս, չի գործածուիր:

487. Այս տեսակ արդելականը հարցմամբ ալ կը բանի՝ ներկայ եւ անկատար.

Զընե՞ս. (ուճկ. պէսէ՞ն նէ.) յբն. Զընէ՞ք. (պէսէնի՞ք նէ.) Զընէի՞ր. (պէսէ՞ն նէ էր.) Զընէի՞ք. (պէսէնի՞ք նէ էր.) բայց նշանակութիւնն արդելական չէ. այլ ըսել կ՚ուզէ՝ ինչո՞ւ չես ըներ. ինչո՞ւ չըներ: — Կը տեսնես որ այս դէպքիս մէջ առաջադաս. անկատարը սահմ. կատարեալի տեղ կը գործածուի:

488. Բուն արդելական բայերու վրայ (թէեւ ի դէմքի ըլլայ,) չ՚ չի դրուիր այլ պարզապէս ոչ, երբ իրարու կապուած իրար յաջորդեն. այսպէս. Ոչ լաւ գրամբաստողը, եւ ոչ խօսէ բամբասողին: Ոչ գայիք ոչ ալ գիտցիք:

489. Ընդհանրապէս բացառական եւ արդելական խօսքերու մէջ՝ երբ երկու միեւնոյն դէմքով եւ թուով բայ եռեւէ եռեւ գան, միայն առաջնոյն վրայ կը դրուի չ համ չ՚, որ երկրորդին վրայ գրուելով կ՚իմացուի. այսպէս. Մանուկ հոգիս, ընդհա՞ս ոչխարներդ ծողքա՞ս: Մինչեւ ցե՞րբ ընդ իրենց գործքերնին պեանէք: Մի՛ իրար խածնէ՛ք ուժս խօսքերով ու նեռանաւորէ՛ք: Ձեմ երթար տեսաներ. (փոխանակ՝ Ձեմ երթար չեմ տեսաներ:) Մի երթար տեսաներ. (փխկ. Մի երթար մի՛ տեսաներ:)

Այսպէս ալ՝ Ձերթա՛ս տեսանես. Ձինեա՛ս մարիս. (պահինքն՝ Ձըլլայ թէ երթա՛ս տեսանես, կամ ինեա՛ս մարիս:)

Այս ամէն հայերէնի յատկութիւններէն է:

490. Տաճկական գրուցուածք է՝ միեւնոյն բայը

հաստատական եւ բացասական քովէ քով բերել կապել. ինչպէս. Ըրաւ չըրաւ՝ միտքը դրածն յաջողցուց. (այսինքն՝ ամէն ջանք ըրաւ:) Որդին գերութենէ փրկելու համար ունեցածը չունեցածը կու տար. (բովանդակ ստացուածքը:) Լսեց չլսեց՝ փախաւ գնաց: Լսած չլսած՝ չեմ ուզեր պոռաց: — Աւելի հայերէն է՝ Լսեց թէ չէ՝ փախաւ: Հաղիւ թէ լսած՝ պոռաց թէ չեմ ուզեր:

Բաղադրեալ ժամանակներու գործածութիւնն իրենց նշանակութենէն յայտնի է. (տես 243:) Միայն գիտնալու է որ

491. Բաղադրեալ ժամանակներն երբ ետեւէ ետեւ իրար յաջորդեն՝ հասարակօրէն էական բայը եւ ապառնւոյն պիտի բառը չի կրկնուիր. Պիտի լսեն ու սոսկան: Յափշտակես պիտի եւ առնուս երթաս: Շատ բան խօսած էր եւ շատ պատիժ սպառնացած. — կամ Շատ բան խօսած եւ շատ պատիժ սպառնացած էր: Գացեր ամէն բան պատմեր է տեղն ի տեղը:

ՅՕԳՈՒԱԾ Դ.

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆ

492. Դերբայներն ոչ միայն իբրեւ բայ, այլ եւ իբր ածական կամ գոյական ալ գործածուելով՝ շատ անգամ անուն-բայի եւ խնդիր կ'առնուն:

1. ԱՆՈՒՆ-ԲԱՅԻ.

493. — Ա. Աներեւութի անուն-բային հասարակօրէն անորոշ առանց յօդի է. բայց ինքն աներեւոյթը սովորաբար յօդով կամ հոլոված. ինչպէս. Լուսնոյ վրայ ջուր գտնուիլը շատ երկբայական է: Փոխանակ ինք ձեզի սպասելու, լաւ է որ դուք աճապարէք: Ծովը սաստիկ հով փչելէն կ'ուռէր ու կ'ալեկոծէր: Զանգակ զարնելէն յառաջ: Ժամանակ անցնելէն ետքը: (Փխկ. սեռականի՝ Հովին փչելէն. զանգակին զարնուելէն յառաջ:)

494. — Բ. Միւս դերբայները գրեթէ նոյն կերպով նախընթաց անուն-բայի կ'առնուն. ինչպէս օրինակներս կը ցուցընեն: Բերնէն կրակ թափուող մոլեգին

վիշապը: Արտերը ջուր կոխած մեծատունը: Այդիէն խաղող գողցուած գիւղացւոյն բողոքները: Արշագանգ լուսելու հովիտներ: Հաշտութեան դեսպան հասնելիքն անյայտ է դեռ:

2. ԽՆԴԻՐ.

495. Ած անցեալն եւ լու ապառնին՝ որ գոյականի քով իբր ածական կը բանին, (տես Յոգնած մարդ, 261.) կրնան նաեւ խնդիր-սեռի հայցական հոլով առնուլ, երբ ներգործական նշանակութիւն ունին. այսպէս. Թոյն առած մարդ մը: Ծեծ կերած տղայ մը: Գործ գործելու մարդիկ:

496. Դերբայները միշտ համառօտ խօսուածք մը կը կազմեն՝ թէական կամ մանաւանդ յարաբերական նախադասութեան մը տեղ. այսպէս կ'ըսենք՝ Եկող մարդիկ. այսինքն՝ մարդիկ որ կու գան. Եկած մարդիկ. մարդիկ որ եկան կամ եկած են. Գալու մարդիկ. մարդիկ որ պիտի գան կամ պիտի գային, եւայլն: Ուստի դերբայներու զօրութեանը քաջ թափանցելու համար՝ պէտք է զանոնք որ յարաբերական դերանուամբ, կամ՝ Թէ, որ, որպէսզի շաղկապներով դիմաւոր բայի լուծել:

497. Ըսած ենք թէ հասարակ ածականի մը նախադաս գոյական մը կը տրուի՝ ստացական յօդով. (382.) նոյն գործածութիւնը շատ յաճախ է դերբայներու քով: — Յարաբերական դերանուան յատկացեալը՝ նոյն կերպով դերբայէ մը յառաջ կը դրուի՝ երբ նոյն խօսքը դերբայով ամփոփուած ըլլայ: — Այսպէս այլեւայլ հոլովով եւ ստացական յօդով կը դրուի նախադաս յատկացեալը.

Ռողղական. Տերեւները թափուող ծառ մը. (ծառ մ'որուն տերեւները կը թափուին:) Գլուխը ցաւողն իրեն կը դիմէ: — Տերեւները թափուած կամ թափած ծառ մը. (ծառ մ'որուն տերեւները թափուած են:) Խօսքը չըլլալու իրողութիւններ: Զօրութիւնը չօգտողն ետ քաշուեցաւ:

Հայցական. Ոստերը կտրած ձիթենիդ. (ձիթենին

որուն ոստերը կտրեցիր:) Թղթերը համրած գիրքս: Թղթերը համրելու գիրքս. (գիրքն որուն թղթերը պիտի համրեմ:)

Սեռական. Տանը մէջէն կրակ ելած դրացին. (դրացին որուն տան մէջէն կրակ ելաւ:)

Տրական. Ախտին դարման չըլլալու հիւանդ. (որուն ախտին դարման չ'ըլլար:)

Բացառական. Քովէն ճամբայ բացուելու գետերը. (այն գետերն որոնց քովէն ճամբայ պիտի բացուի:) Մէջէն դրամ վերցուած արկղ:

Գործիական. Խօսքովը խաբուած նենգաւորդ. (նենգաւորն որուն խօսքովը խաբուեցար:)

Ամնախդիր. Չի չէր մնացեր վրան հեծնելու. (որուն վրայ հեծնուի:) Ականջը գոյժ հասած մօրն անպատմելի էր սուգը: Մէջը ձուկ որսալու կամ որսացուելու լիճ: Գրիչդ վրան մնացած սեղանը. (սեղանն որուն վրայ գրիչդ մնաց:)

Այս նախագիտելիքներով կը մեկնուին այն կերպ կերպ գործածութիւնները որ հետեւեալ օրինակներուն մէջ պիտի տեսնենք:

---

§. 1. Դերբայ Ամերեռոյթ:

498. Աներեւոյթը կը դիտենք իբրեւ բայ եւ իբրեւ գոյական: — Գոյական է երբ յօդ ունի, կամ անունբայի, խնդիր եւ յատկացեալ եղած է: Այսպէս յաջորդ օրինակներուս մէջ.

Բայ. Ես յանցաւոր ելլելով՝ դուն այնչափ խռովեցար:
Գոյ. Իմ յանցաւոր ելլելովս՝ դուն այնչափ խռովեցար:

Բայ. Դուն ետ փաշուիլ՝ պատիւդ չճանչնալ է:
Գոյ. Քու ետ փաշուիլդ՝ պատիւդ չճանչնալ է:

Բայ. Ներս մտնելու վախցայ: Մուրալու կ'ամչնամ:
Գոյ. Ներս մտնելէն աչքս վախցաւ: Մուրալէ կ'ամչնամ:

Բայ. Ճշմարիտը խօսելու համար ներս կանչուեցաւ:
Գոյ. Ճշմարիտը խօսելուն համար ատելի եղաւ:

Իսկ անորոշ սեռականն ու տրականը (ուտելու, գորձելու եւայլն.) ըսած ենք թէ իբրեւ ածական կամ իբրեւ շարժում ցուցընող բայերու խնդիր կը բանի. (տես 265 եւ 361:)

Ա. Աներեւոյթ բայ:

499. Դիմաւոր բայի տեղ երբեմն պարզապէս աներեւոյթ մը կը դրուի՝ անյօդ եւ անհոլով, առանց գլխաւոր բային խնդիրն ըլլալու. զորօրինակ. Կը մտածէր երթալ իւր բարերարին ոտքն իյնալ եւ ներումն խնդրել: Ե՛ս այնպիսի մէկու մը առջեւ խոնարհիլ՝ այդ ինծի մահ է: — Հասարակօրէն կ՚ըսուի՝ Կը մտածէր որ երթայ:

Աւելի սովորական է յօդով եւ հոլոված աներեւոյթն որ վերը (493) տեսանք:

500. Դիմաւոր բայէ մը յառաջ նոյն բային աներեւոյթը կ՚աւելցուի՝ խօսքին ոյժ տալու համար, — մանաւանդ երբ յաջորդ նախադասութիւնը բայցով է: Ինչպէս. Մեռնիլ ամէնքս պիտի մեռնինք: Խոստանալ շատերը կը խոստանան, բայց ոչ ամէնքը կը կատարեն: Ցաւիլ կը ցաւիմ, բայց չեմ ողբար: Նոյնը (ստացական) յօդով. Խոստանալը կը խոստանայ, սակայն չի կատարեր:

501. Ուզել, կրնալ, գիտնալ, յեւացընել, եւայլն բայերէն ետքը լոկ աներեւոյթ կու գայ, (որ գլխաւոր բային խնդիրը կրնայ ըսուիլ.) այսպէս. Ուզեցին վրայ հասնիլ բայց չկրցան: Կը բաղձայինք այդ օտարականներուն հետ տեսնուիլ: Կրնա՞ս երկնից աստղներն համրել կամ ծովուն աւազները: Չգիտնալ յեւացուց: Կարդալ չէր գիտեր: Երթալ ուզել: Չկրնալ հասնիլ:

Մեծապէս միտ դնելու բան է որ այդ աներեւոյթն ամէն դիպուածի մէջ անփոփոխ պիտի մնայ, թէեւ գլխաւոր բայն ալ աներեւոյթ դրուած ըլլայ (ինչպէս վերջին օրինակներուդ մէջ.) մանաւանդ հոլովուած աներեւոյթ կամ ընդունելութիւն: Այսպէս՝ Երթալ ուզողները: Չուզելով գերի մնալ: Սորվիլ բաղձացողին: Հասնիլ չկրցողներէն: Չկրնալով լսել. եւ ոչ՝ Չկրցող հասնողներէն. Չկրնալ լսելով, որ սխալ կ՚ըլլայ:

Ռամիկն ուրիշ անտեղութիւն մ՚ալ սովորած է

ընել բայով. Ձկրցայ գործը էի. Ձկրցինք ծմայեր ե-ինք. փոխանակ՝ Ձկրցայ տեսնել, եւայլն:

Դարձեալ բուսական յաճախեալ վրիպակ մըն է՝ ռամկ. Ձէր ուզեր մնաներ. Ձէին ուզեր մօտենար՝. Ձեմ կրնար լսեր. Ո՞վ կրնայ հասկընար:

502. Մոռնալ, վախնալ, ամչնալ, փաղաքել, եւայլն. բայերուն քով անորեւութի տրականը կը դրուի. ինչպէս. կարծես թէ կ'ամչնար իւր ով ըլլալն յայտնելու: կը վախնամ հետս պեսոներ: Նամակները եղբօրս կարդալու մտադիր:

503. Քանի մը բայերու քով. ինչպէս Սկսիլ, համարձակիլ, յանդգնիլ, սիրել, եւայլն, կրնայ թէ պարզ (ուղղական) անորեւոյթ եւ թէ տրական դրուիլ.

{Գրելու սկսաւ. Խնդիրքդ ծրծելու կը պարտաւորիմ.
{Սկսաւ գրել: Խնդիրքդ կը պարտաւորիմ ծրծել:
{Վերջապէս կամքերնին կատարելու հաճեցաւ.
{Վերջապէս հաճեցաւ կամքերնին կատարել:

504. Անորեւութի քով՝ համար, փոխանակ կամ պէս նախադրութիւնները գործածելով՝ կը մնայ պարզ սեռական, — հասարակօրէն առարկայական յօդով. ինչպէս. Քեզի պատա՝ լաւ է որ աղքատի մը տամ. (այսինքն՝ փոխանակ քեզի տալուս:) Մոլորո՝ գնա աշխատէ:

505. Անորեւութին գործիականն ալ իբրեւ բայ* կը գործածուի: Տեսնելով վտանգին մեծութիւնը, համարձակող մը չգտնուեցաւ: Տեսածնիս շատ տարօրինակ բաներ ըլլալով եւ ես չկրնալով հետաքրքրութիւնս զսպել, վերջապէս քանի մը հարցում ալ ըրի:

* Բայ ըլլալը կ'իմանաս քովի ուղղական անուն-բայիէն. ես տեսնելով. Անոնք չկրնալով:

Բ. Անորեւոյթ գոյական:

506. Գոյական անորեւոյթը կրնայ անուն բայի ըլլալ, կամ խնդիր, կամ յատկացուցիչ. — Հոլովեալ կամ անհոլով. յօդով կամ առանց յօդի:

Այսպէս՝ գոյական է անորեւոյթը՝ երբ ըսեմ. *Ողղակաւ*. Պատճիլ մարդկային տկարութեանց մէկ գլխաւորն է: — Անուն-բայի:

Ետ քաշուիլս՝ վախնալ պիտի համարուէր: — Խնդ. բնութեան:

Հայցական. Ո՞վ է լսեր իմ պարծենալս: Նախատել կամ ֆշնամանել չէր սիրեր ամենեւին: — Խնդիր-սեռի: Մեր լռութիւնը յաղթուիլ կարծեցին: — Խնդ. բնու:

Սեռական. Հնյելու օրերն անցան: Յատկացուցիչ: Խաղաղ կեանք անցընելուս համար: — Նախադ. խնդ:

Տրական. Տեսնելու արժանի: — Ածականի խնդիր: Այնպիսի արագութեամբ շարժելուն կը նայէինք: Թղթաբերին հասնելուն կը սպասեմ: — Բայի խնդիր:

Բացառական. Շատ մը բան խօսելէն ետեւ: — Նախադրութեան խնդիր:

Քու այնչափ յանդգնելէդ իմ սիրտս ի դող ելաւ: — Խնդ. բնութեան:

Գործիական. Հրամայելով մը կը խօսի: Սիրելովը սիրելի եղաւ:

507. Ուրախանալ, տրտմիլ, բարկանալ, այլայլիլ եւ այլն բայերուն հետ (ստացական) յօդով աներեւոյթ տրական կը դրուի. զորօրինակ. Շատ տրտմեցայ զքեզ հոն չգտնելուս: Այսպիսի պատեհ առիթ մը կորսուելուն շատ վշտացաւ սիրտս: Հերովդէս սաստիկ այլայլեցաւ այնպէս հանդիսական երդում մ՚ըրած ըլլալուն:

508. Պէս եւ ընդ նախադրութեանց քով աներեւոյթ մը կը դրուի ստացական յօդով, եւ կը նշանակէ անմիջապէս. հազիւ թէ: Տեսնելուս պէս, կամ ընդ տեսնելս ճանչցայ: Բուսնելուն պէս ցամքեցաւ: Ընդ անունը լսելը՝ մարեցաւ մնաց: (Տես նաեւ վարը 523. Տեսածիս պէս:)

Գ. Աներեւոյթ ածական.

509. Աներեւութին տրականը հասարակ ածականի պէս կը գործածուի. եւ կը ցուցընէ՝ կարելի, արժանի, կամ կարող, ըլլալու, ընելու. ներգործական եւ կրաւորական.

Ուտելու հաց. — հաց զոր ուտես. կամ
Ուտուելու հաց. — հաց որ կ՚ուտուի:

Ուտելու տեղ. — տեղ ուր ուտես. (եւ ոչ՝ ուտուելու:)
Տեսնելու կամ Տեսնուելու բաներ:
Գործելու մարդիկ. — մարդիկ որ գործեն կամ կարենան գործել:
Խմելու գաւաթ. — գաւաթ որով խմես. (եւ ոչ՝ խմուելու:)
Պտըտելու կամ պտըտուելու պարտէզներ. — պարտէզներ որոնց մէջ կրնաս պտըտիլ:

Նոյնը խնդրով մէկտեղ, կամ մակբայով եւայլն.
Ձուկ բռնելու լիճ. Հաց ուտելու տեղ. Գործ գործելու մարդ. Ցորեն ցանելու արտեր. Փայտ ջարդելու կացին. — կացին որով փայտ ջարդես:
Հեռուանց տեսնուելու նշան. Դուրս խրկուելու վաճառքներ:

510. Օրինակներէս կը տեսնես որ այս ածական աներեւոյթ տրականը՝ 1. միշտ եզակի, 2. առանց յօդի կը մնայ, եւ 3. հասարակօրէն նախադաս է իւր գոյականին: Նոյնն իմացիր միւս դերբայներուն համար ալ:

Աներեւոյթ ածականին գոյականն ալ կրնայ բնականապէս ստացական յօդ առնուլ. ինչպէս. Ուտելու հացս դառն էր ինծի, եւ թոյն՝ խմելու ջուրս:

---

§. 2. Դերբայ ընդունելութիւն (ներկայ):

511. Ընդունելութիւն ներկայ դերբայը միշտ ածական է. եւ միայն ըստ պատահման կրնայ գոյական ըլլալ, այսինքն յօդ առնելով կամ բուն գոյականէն բաժնուելով՝ ինչպէս հասարակ ածականները (419:) Քեզի խրատ տուող անձինք՝ քու ապագայ վիճակդ աչքերնուն առջին ունէին: — Քեզի խրատ տուողները՝ քու բարւոյդ համար կը ջանան:

512. Քանի մը ող դերբայ՝ անցեալ դերբայի տեղ կը գործածուի՝ տաճկ. ոճով. զորօրինակ. Մեռնողներուն համրանքը չկրցանք իմանալ: Մեռնող թագաւորին եղբօրորդին. (փխկ. մեռածներուն. մեռած թագաւորին:) Երէկ իրիկուն հասնող թղթաբերը:

Երբեմն կ'ըսուի նաեւ (ընտանեկան լեզուի մէջ) Եկող շաբաթ, կամ նաեւ Եկած շաբաթ, փոխանակ՝ Գալ շաբաթ կամ Գալու (առաջիկայ) շաբաթ ըսելու:

513. Յատուկ ոճով կ'ըսուի՝ Փախչող փախչողի եղան: Վազող վազողի կ'ըլլար, կամ կ'ըլլային: Փընտռող փնտռողի կ'ըլլան. (այսինքն՝ ամէնքը փախան տագնապաւ, եւայլն:)

—

§. 3. Դերբայ անցեալ:

Անցեալն երեք ձեւ ունի, (ինչպէս Ա մասին մէջ տեսանք.) ած, եր եւ եալ. այսպէս. Ուրացած. ուրացեր. ուրացեալ: — Սկսինք վերջիններէն:

514. — Ա. Եր անցեալն երբեմն սահմ. ներկայի եւ անկատարի քով նախադաս կը դրուի՝ առանց էական բայի. այսպէս. Կեցեր մեր շարժմունքը կը դիտէին: Եկեր կը նայի: Նստեր կու լար: Ո՞ւր դարձեր կ'երթայ: Գլուխն առեր կ'երթայ:

515. — Բ. Եալ անցեալն ածական է. (տես 266.) բայց երբեմն նաեւ՝ իբրեւ բայ ալ կը գործածուի. զորօրինակ. Այնչափ երկարատեւ ճգնութեամբք ու տքնութեամբ նեղեալ եւ չարչարեալ՝ վերջապէս փոքրիկ յուսոյ նշոյլ մը կրցան տեսնել: Վերջիններէն սկսեալ ամէն օր մէյ մէկ հոգւոյ կեանքը կը բառնար: Հարիւրի չափ տան սպասաւորներ ունէր, ի բաց առեալ մշակներն ու հովիւները: (Այսինքն՝ Վերջիններէն սկսելով. Մշակներն ի բաց առնելով:)

516. — Գ. Ած անցեալն երեք կերպ գործածութիւն ունի. 1. իբրեւ բայ, 2. իբրեւ գոյական, եւ 3. իբրեւ ածական:

Ա. Անցեալ՝ բայ:

517. Ած անցեալը բայ է, մէյ մը՝ երբ ելով, ալով աներեւոյթ բայի տեղ դրուած է. ինչպէս. Թագուհին մեծ սրահէն անցած՝ նախարարները դիմաւորելու կ'երթար: Հազիւ ջահերուն լոյսը տեսած՝ սկսան միաբերան աղաղակել թէ մատնութիւն է: Ամէն իրի-

կուն որդիքն հետ առաջ՝ ժուռ գալու կ'ելլէ: (Այսինքն՝ անցնելով. առնելով:)

518. Մէյ մ'ալ՝ երբ աջ ըլլալով կատարեալ ան-երեւութի տեղ դրուած է. ինչպէս. Քաղաքն երկար ատեն պատնէշներով պաշարուած եւ սաստիկ սովով նեղուած՝ վերջապէս դռները բանալու ստիպուեցաւ: Մեռնելուն երեք օր մնացած՝ զիս քովը կանչեց: (Այսինքն՝ պաշարուած, նեղուած ըլլալով. մնացած ըլլալով, կամ երբ երեք օր մնացած էր:)

Այսպէս ալ ժամ եւ ժամանակ ցուցընող խօսքերու մէջ կ'ըսուի. Տասնին քառորդ մնացած: Վեցը հինգ (րոպէ) անցած: Զատկին երկու շաբաթ մնացած. (տճկ. կէչէրէք. գալարագ:)

519. Աջ անցելոյն բացասականն իբրեւ բայ գործածուելով՝ կը նշանակէ քանի որ դեռ չէ եղած. ինչպէս. Լոյսը չտեսած՝ դռնէս դուրս չեմ ելլեր. (այսինքն՝ տեսնելէս յառաջ:) Այդ գործառնութիւնն ալ անոնց կարգն է որոնք չգնած մեռան: Զիս չտեսած՝ չերթաս:

Բ. Անցեալ՝ գոյական:

Աջ անցեալն այլեւայլ կերպով իբրեւ գոյական կը գործածուի.

520. — Ա. Պարզապէս որոշեալ յօդ առնելով, ինչպէս որեւիցէ ածական անուն: Եղածն ուրիշ բան չէր՝ եթէ ոչ օրըստօրական դէպք մը: Ջրէն դուրս տեսնուածը ժայռի մը գագաթն է: Ամէն օր պատահածները գրի կ'առնուին:

521. — Բ. Ստացական յօդով կամ դերանուամբ՝ մէկուն ըրածը կը ցուցընէ. (Իմ) տեսածս, ինչ որ (ես) տեսայ կամ կը տեսնեմ, կը տեսնէի եւայլն. Ունեցածնիդ, ինչ որ ունիք կամ ունէիք: Զորօրինակ. Մենք աւասիկ տեսածնիս կը պատմենք եւ լսածնիս կ'աւանդենք հաւատարմութեամբ: Շփոթելէն՝ ըրածը ֆողածը չգիտցաւ: Ուղածիս պէս յաջողեցաւ ամենայն ինչ: Կրցածնուս չափ կ'օգնենք ձեզի: Ըրածիդ փոխարէն՝ ահա հատուցումն քեզի:

Այս գոյական անցեալը շփոթելու չէ ածական անցեալին հետ՝ որ ստացական յօդին դիրքէն կ՚որոշուին եւ իրարմէ տարբեր իմաստ կու տան, զորօրինակ.

Տեսածնիս կղզի է. Ըրածդ նենգութիւն է.
Տեսած կղզինիս է: Ըրած նենգութիւնդ է:

Տաճկերէն լեզուն այս զանազանութիւնը չունի:

522. Աձ անցեալը գոյական աներեւութի տեղ կը գործածուի՝ նոյնպէս ստացական յօդով. այսպէս. Քու երբեք գործածդ չեմ տեսեր. (այսինքն՝ գործելդ:) Կեանքիս մէջ՝ սուտ խօսածս չեմ գիտեր. (այսինքն՝ չեմ գիտեր սուտ խօսած ըլլալս:) Ինչպէս ստոյգ է ձնածս՝ նոյնպէս եւ մեռնելիքս անտարակոյս է: Երբ հասածնիդ չիմացանք:

Նոյնպէս հոլովածն ալ. Ծնածէս ի վեր Աստուծոյ տեսչութիւնը զիս կը դարմանէ: Ատիկա հազ եղածի նշան է. (այսինքն՝ հազ եղած ըլլալու:)

523. Երբեմն աձ անցեալն ալ աներեւութի պէս, (508) պէս նախադրութեամբ կը գործածուի՝ անմիջապէս նշանակելու համար. այսպէս. Գեղ հասածիս պէս այգւոյն գործերը կը հոգամ: Տեսածիդ պէս կը ճանչնաս:

Գ. Անցեալ՝ ածական:

524. Աձ անցեալն ածական է՝ երբ քովը գոյական անուն մը դրուած է կամ կրնայ դրուիլ: Ինչպէս Յոգնած ձիանք: — Ըստ այսմ եալ անցելոյն հետ կը նոյնանայ. (տես 261:)

525. Շատ անգամ աձ անցեալը խնդիր-բնութեան եղած կ՚ըլլայ բայի մը. այսպէս. Եթէ թշնամիս վտանգի մէջ ընկած գտնեմ, ալ թշնամութիւնը չեմ յիշեր: Ես զինքը՝ ձեռքը սուր բռնած տեսայ, որ մօրը պաշտպանութիւն ընէ:

---

§. 4. Դերբայ ապառնի:

Դերբայ ապառնի, ինչպէս տեսանք, կրկին է. լու եւ լիք:

526. Լու ապառնին աներեւութին հոլովածն է որ 1. բաղադրեալ ժամանակներ կը կազմէ. Տես-

նելու եմ, (պէտք եմ տեսնել, կամ նաեւ՝ պիտի տես-նեմ:) եւ 2. կը ցուցընէ ըլլալիքը. Տեսնելու քաղաք-ներս. (քաղաքներն որ պիտի տեսնեմ:) — Զատ է՝ Տեսնելու կամ պեսպսելու քաղաքներ. (509:)

527. Լի+ ապառնին կը գործածուի ըստ ապառնւոյն տեղ.

528. — Ա. Երբ գոյականը զօրութեամբ դե-րուած է. եւ կը ցուցընէ ըլլալու բան մը: Այսպէս. Ըսելի+ գուշակեցի. (ըսելու խօսքդ:) Ըլալի+ իմա-ցաւ. (ըլլալու բանը:) Երթալի+, գալի+ չկայ. (երթալու գալու միկը:) Ասոր ըսելի+ չկայ: Ըլալի+ կար որ եղաւ:

529. — Բ. Երբ միւսն ընելու գործողութիւնը կը ցուցընէ, շատ անգամ (առացական) յօդով, եւ նաեւ հոլովուած: Զօրօրինակ. Այսչափ ուշ գալի+նիդ չէինք դիտեր: Մէյ մ'ալ գլեզ պեսնելի+ս չէի յուսար: — Այսպէս ալ ո՞նց բայով՝ ես զինքը պեսնելի+ չու-նիմ: Եթէ մինչեւ հիմայ չգրեց, ալ գրելի+ չունի. կամ չունի գրելի+. (տես 264:)

Բայց գուտ բայանուն է, երբ ըսուի՝ Չիրենիդ պես-նելի+ եկաւ: Մարդուն գանելի+ կու գայ:

Մինչեւ հիմայ տեսանիք որ ածական դերբայները՝ պլեւայլ կերպով յարաբերական դերանուան (կամ մակբայի) գործ կը կատարեն մանաւանդ ած անցեալն եւ ապառնիները, որոնց ահաւասիկ կանոնները:

530. Ած անցեալն ու ըս- ապառնին իրենց գոյա-կանը միկտեղ՝ յարաբերական նախադասութեան մը տեղը կը բռնեն. այսպէս. Իմ պեսած անտառս. (այն անտառն որ ես տեսայ:) Աղեքսանդրի ձնանելու- գի-շերը. (այն գիշերն որ Աղեքսանդր պիտի ծնանէր:) — Այս տեսակ խօսքերու մէջ՝

1. Դիմաւոր բայը կը փոխուի ածական (ած կամ ըս-) դերբայի:

2. Անուն-բային կ'ըլլայ տեղական յատկացու-ցիչ կամ առացական:

3. Բային խնդիրը կ'ըլլայ յատկացեալ՝ առացա-կան յօդով:

4. Իսկ եթէ յարաբեր. դերանունը զատ յատկացեալ ունէր, նոյն յատկացեալն ալ կը մնայ սեռականին եւ դերբային մէջ տեղ. (Տես վարը 535, Դ օրինակ:)

Այս կանոնով կ'ըսենք՝ Իմ տեսած անտառս, կամ Իմ տեսնելու փաղաքներս:

531. — Ա. Եթէ ներգծ. է դիմաւոր բայը որուն տեղ դերբայը դրուած է, կրնայ յատկացեալը ամէն հոլովի տեղ դրուիլ. (բաց ի անուն-բայիէ.) ինչպէս վարի օրինակներէն կը տեսնես:

532. — Բ. Եթէ բայը չէզոք է, կրնայ յատկացեալն ամէն տեսակ խնդիր-բն. կամ ամէն հոլովի տեղ դրուիլ՝ (բաց ի անուն-բայիէ եւ խնդիր-սեռիէ:)

533. — Գ. Եթէ բայը կրաւորական է՝ յատկացեալը կրնայ միայն խնդիր-բն. ըլլալ. Կեսարու սպաննուելու առաւօտը. (այն առաւօտն որ* (որուն մէջ) Կեսար պիտի սպաննուէր:) Քու տարուելու պատգարակդ. (պատգարակը որով պիտի տարուիս:)

* Որ շաղկապը յարաբեր. դերանուան ներգոյականին տեղ կը դրուի, փխկ. որուն մէջ ըսելու: Ինչպէս նաեւ ուր մակբայը յարաբեր. դերանուան ներգոյականին եւ տրականին տեղ, եւ ուստի՝ բացառականին տեղ:

534. Երբեմն աւելի համառօտիւ՝ խօսքին մէկ կամ մէկալ մասը զօրութեամբ կը դրուի. — անուն-բային կամ խնդիրը. զորօրինակ. Տեսած մարդս. Նորոգած տունդ: (Այսինքն՝ Իմ տեսած մարդս:) — Գիրը տեսած մարդս. Տանիքը նորոգած տունդ: (Մարդը որուն գիրը տեսայ. Տունն որուն տանիքը նորոգեցիր. — այս խնդիրները յարաբերական դերանուան յատկացուցիչներն էին:) — (Իմ) տեսածս. Նորոգածդ. Երթալիքդ: — Գիրը տեսածս. Տանիքը նորոգածդ. Հետն երթալիքդ. (որուն հետը պիտի երթաս.) Պատկերն առնուելիքը. Պատկերն առնուածը. (որուն պատկերն առնուի պիտի. որուն պատկերն առնուած է:)

535. Բայց դարձեալ ուրիշ որեւիցէ խնդիր կամ մակբայ կ'աւելցուի դերբային քով՝ ըստ իմաստին պահանջելուն: Միայն թէ ուղիղ եւ կանոնաւոր շարքը պահուի, որ հետեւեալն է.

1.	2.	3.	4.	5.	
Ցատկացուցիչ (փխկ. ան.-բայի.)	Դերբային խնդիրը կամ մակբայ.	Դերբայ ածական.	Գլխաւոր դոյական.	սոց. յօդ.	Բայ. *
Ա. Դարեհի	անխոհեմութեամբ	ըրած	ապառնալիքները-ը	շուտով	լուեցին:
Բ. Իմ	քեզի հետ	ունեցած	բարեկամութիւն-ս	չճանչնան	թող:
Գ. Ծեր գինուորին	իւր ընտանեացը	խրկելու	առաւկները-ը	պակսեր	են:
Դ. Իմ	ձեռքին մէջ	ոսկի դրած	աղքատ-ս	ծանօթ	էր քեզի:
Ե. Զինորսին	վարի լճէն	ձուկ որսացած	ժամանակէ-ն	հաշուելով	:
Զ. Աւազակին	դահճին երեսէն	դողացած	վայրկեան-ը	մոքէս	չ'ելլեր:
Է. Քու՝	պատուիրանները	արհամարհած	բանաւորէ-դ	ամէնքս	կը դողայինք:

Ը. Ամէնս քու՝ պատուիրանները արհամարհած բանաւորէդ կը դողայինք:

* Վերջին տեղը կը դասենք բայն իւր յարակիցներովը մէկտեղ, բայց առանց թուանշանի. վասնզի կրնայ բայը խօսքին սկիզբն ալ դրուիլ, կամ իւր յարակիցներէն բաժնուիլ, ինչպէս Ը օրինակը կը ցուցընէ: Սակայն ոչ բայը եւ ոչ իւր յարակիցները կրնան դերբայի շարքին մէջ մտնել:

Դ եւ Ե օրինակներէն կը տեսնես որ դերբայը հետը խնդիր-սեռի ալ կրնայ առած ըլլալ: Բայց ասկէ զատ՝

536. *Այս կերպ (ստացական յօդով) դործածուած դերբայներու մէջ երկու գլխաւոր բան կը ճնայ դիտելու: Նախ թէ Դերբայը դիմաւոր բային ու ժամանակին սեղ կը դրուի. եւ երկրորդ թէ յարաբերական դերանուան ու Հոլովին սեղ:*

Ա֊ն անցեալը կը դրուի՝ Սահմ. ներկայի, անկատարի, կատարեալի, յարակատարի եւ դերակատարի սեղ: — Իսկ ը֊ (կամ առանց խնդրոյ՝ լ֊) ապառնին՝ փոխանակ Սահմ. եղանակին ներկայ֊ապառնւոյն եւ ապառնի֊անկատարին:

Յարաբերականին Հոլովները բաւական է օրինակներով ցուցընել, որ առաջիկայ պատկերի մէջ կը նշանակենք:

Անցեալ.	Ապառնի.
Հայցական.	
Տեսած մարդս. (մարդը զոր կը տեսնեմ, տեսայ, եւ այլն.)	Տեսնելու մարդս. (մարդը զոր պիտի տեսնեմ, պիտի տեսնէի.)
Բերած վաճառքներդ. (վաճառքներն ոչ բերած ես.)	Բերելու վաճառքներդ. (վաճառքներն ոչ պիտի բերես.)
Սեռական.	
Թղթերը կարած դիրքդ. (դիրքն ուրտեղ թղթերը կարեցիր.)	Թղթերը կարելու դիրքդ. (այն դիրքն ուրտեղ թղթերը պիտի կարես.)
Ձեռքէն բռնած ծերուկին. (ծերունին ուրտեղ ձեռքէն բռնեց.)	Ձեռքէն բռնելու ծերուկին. (ծերունին ուրտեղ ձեռքէն պիտի բռնէ.)
Տրական.	
Ջմեռ հրաւիրած տեղերը֊նին. (այն տեղն ու֊ր ջմեռ հրաւիրեցին.)	Հրաւիրելու տեղս ընդարձակ էր. (այն տեղն ու֊ր պիտի հրաւիրէի.)

(Իրեն) ճամբայ ցուցըցած մարդդ. (այն մարդը որուն ճամբայ կը ցուցընես.)	Ճամբայ ցուցընելու մարդդ. (այն մարդը որուն ճամբայ պիտի ցուցընես.)

Բացառական.

Տար՝ առած տեղդ դիր. (այն տեղն ուստի առիր.)	Ելլելու դուռդ գիտես. (դուռն ուստի պիտի ելլես.)
Տղուն ինկած պատուհանը. (այն պատուհանը ուստի տղան ընկաւ.)	Գող մտնելու ծակերը գոցել. (ծակերն ուստի գող կրնայ մտնել.)

Գործիական.

Փայտ ջարդած կացինդ. (կացինը՝ որով փայտ կը ջարդես.)	Փայտ ջարդելու կացինդ. (կացինը՝ որով փայտ պիտի ջարդէիր.)
Տեսնուած մարդս չէ. (այնպիսի մարդ չէ որուն հետ տեսնուած ըլլամ.)	Տեսնուելու հիւրերս. (այն հիւրերն որոնց հետ պիտի տեսնուիմ.)

Ներգոյական.

Մեր բնակած տունը. Բնակած տներնիս. (տունն որուն մէջ կը բնակինք.)	Բնակելու տներնիս. (այն տունն որուն մէջ պիտի բնակինք.)
Աղեքսանդրի ծնած գիշերը. (այն գիշերն որ Աղեքսանդր ծնաւ.)	Յիսուսի ծնանելու գիշերը. (այն գիշերն որ Յիսուս պիտի ծնանէր.)
Կիպրոս հասած օրս. (այն օր որ Կիպրոս հասայ:)	Նաւէն ելլելու օրդ. (այն օրն որ նաւէն պիտի ելլես, ելլէիր:)

Նմանապէս ուրիշ հոլովներ ալ. Կասկած առած մարդս. (այն մարդն որուն վրայ կասկած առած եմ:)

537. Յարաբերականին հոլովը քովի խնդրէն կախում ունի. զորօրինակ երբ ըսեմ միեւնոյն ած անցելով.

Հյց. Խմած ջուրդ. — այն ջուրը զոր խմեցիր, կը խմես:

Ներգ. Ջուր խմած ատենդ. — այն ատենն որ (որուն մէջ) ջուր խմեցիր:

Գործ. Ջուր խմած դաւաթդ. — այն դաւաթն որով ջուր խմեցիր:

Բցա. Ջուր խմած աղբիւրդ. — այն աղբիւրն ուստի ջուր խմեցիր:

Նոյնն իմացիր դերբայ ապառնւոյն համար ալ:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ե.

ԱՆՓՈՓՈԽ ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

538. Անփոփոխ մասանց-բանի ամէնուն մէկանց կ'աւանդենք կիրառութեան կանոնները, որովհետեւ անձուկ յարաբերութիւն կամ մեծ նմանութիւն ունին իրարու, մանաւանդ որ ոմանք հաւասարապէս թէ մակբայ եւ թէ շաղկապ, կամ թէ մակբայ եւ թէ նախադրութիւն եւայլն համարուած են:

Քանի մը բան յառաջ բերուած է Ա մասին մէջ. սակայն հոն օրինակաւ միայն, իսկ հոս իրենց կանոնովն աւանդուած են:

---

§. 1. Մակբայ:

539. Ոչ մակբայն ըստ ինքեան բացասական բայ շինելու չի ծառայեր, այլ միայն կը գործածուի հետեւեալ կերպով.

540. — Ա. Առանձին, ամբողջ նախադասութիւն ձեւացընելով: Խոստմունքդ կատարեցիր ճշդիւ. Ոչ. կը ցաւիմ որ անկարելի եղաւ: Պատասխան տուի՝ թէ Ոչ:

541. — Բ. Կրկնութեամբ՝ որեւիցէ մասանց-բանի քով: Ոչ ես եւ ոչ դուք կրցանք ատոր համբերել: Ոչ հոս ոչ ուրիշ տեղ: Ո՛չ պարծենալու մաս մ'ունէիք յայդմ, եւ ոչ ամչնալու: Ոչ տեսայ եւ ոչ լսեցի:

Այս կանոնով է կրկնուած արգելականն ալ. (այսինքն ոչ փոխանակ մի. տես 488:)

542. Արհնեալ ոչ մակբային բայը բնականապէս բացատական ձեւով չի դրուիր. եւ կ՚ըսուի՝ Ո՛չ երէկ էջդ կարդալ եւ ոչ այսօր: Բայց միշտ բացատական կը ձեւայ բայը՝ եթէ երկու ոչերէն ալ յառաջ դրուած է. այսպէս. Չկոչ յոյս ամենեւին, ոչ ապաստութեան, եւ ոչ դանէ օր մը հանգչելու: Օտար եմ, եւ չոնիմ՝ ոչ բարեկամ եւ ոչ թշնամի որ ճանչնան զիս:

543. — Գ. Շատ անգամ առաջին նախադասութեան մէջ պարզ բացատական բայ, իսկ յաջորդին մէջ ոչ մակբայով է. զօրինակ. Դիւահար մը կը զեզերէր գերեզմաններու մէջ, որ չէր երբեք հագուստ հագած եւ ոչ տան մէջ քնացած: Այսօր չէն հասնիր, եւ ոչ դեռ վաղը:

Նոյնպէս նոյն կերպով արգելական. Մի՛ լսէր, եւ ոչ խօսէ հետը:

544. Ոչ մակբայն անուանց ալ սկիզբը կը յարի, անոնց՝ հակառակ նշանակութիւն տալու համար. զօրինակ. Աղքատ բայց ոչ-կոչօտ մէկը՝ քան զմեծատարածներն աւելի երջանիկ է: Ի՞նչ կ՚իմանայ ոչ-խոհապաշէկ մէկը մեծազործ ճարտարապետութիւններէն: Հայոց եւ ոչ-Հայոց հաւասարապէս բաղձալի: Ազգային եւ ոչ-ազգային սովորութիւններ: (Այսինքն՝ կարօտ չեղող, իմաստասէր չեղող, եւայլն:)

545. Ոչ մակբային այս եւ քանի մ՚ուրիշ կիրառութիւններն ու բազադրութիւնները հետեւեալ օրինակներս կը ցուցընեն:

Ոչ ամէն զեռին հաւասարապէս բարեբեր է: Լռել պէտք է երիցապուն առջեւ, բայց ոչ ընչ համր ըլլալ: Գովել չեմ ուզեր անզովելին, բայց ե՛ ոչ նախատել: Ընդունեցաւ, սակայն ե՛ ոչ ալ մերժեց բոլորովին: — Տխրական, այլ ոչ յուսահատական լաւ մ՚ունիմ քեզի տալու: Ծանր բեռ մը, թէեւ ոչ անտանելի, դժուարին է շարունակ կրել:

546. Տեղական մակբայներէն՝ ո՞ւր, հոս, հոն, եւայլն. փեղ բառին վրայ իբրեւ ածական կը դրուին. Հոս տեղս. Հոն տեղ. Ո՞ւր տեղ. փոխանակ՝ այս, այն տեղ. ոչ տեղ ըսելու:

547. Նոյն տեղական մակբայները եթէ հարկ ըլլայ իբրեւ գոյական հոլովել՝ դարձեալ տեղ բառով կը հոլովին. Հոստեղաց, (կամ հոս տեղաց.) հոնտեղաց. հոնտեղէն. ո՛ւրտեղէն. (կամ լաւ եւս՝ Այս տեղաց. այն տեղէն. ո՛ր տեղէն:) — Որմէ դարձեալ ածական ալ կ՚ածանցի՝ Հոստեղացի. հոնտեղացի:

Երբ ժամանակականն անհոլով է, եւ եթէ գոյականաբար առեալ հոլովել հարկ ըլլայ՝ կ՚ըսուի. Ո՞ր ատենուան. Ո՞րչափ ժամանակէ ի վեր: (Կայ ըսող ալ՝ Երբուա՞ն բան է. Երբէ՞ն ի վեր:)

548. Ուր եւ ուստի մակբայները յարաբերական դերանուանց հոլովներուն տեղ կը գործածուին՝ տեղ եւ ժամանակ ցուցընող անուանց առջեւ. ինչպէս. Արդէն երկայն սանդուղն ուստի վար պիտի իջնայի, սկսած էր կրակ առնելու: Դեռ կը կենայ այն վիմափոր բանտն՝ ուր մեծն Սոկրատ իւր անմահ հոգին փչեց. (այսինքն՝ որուն մէջ:)

Նոյնպէս երբեմն երբ մակբայը՝ ժամանակ ցուցընող անուանց առջեւ. զորօրինակ. Ո՛ւր են այն անմեղական ուրախութեանց ոսկի դարերը, երբ հզօր առիւծներ մեզմէ կ՚ակնածէին:

---

§. 2. Նախադրութիւն:

549. Մինչեւ, (ինչուան,) եւ դէպ ի նախադրութեանց խնդիրն եթէ դերանուն է՝ տրական հոլով կը դրուի. (տես 284.) իսկ եթէ գոյական անուն է կամ աներեւոյթ, աննախդիր տրական, (հայցականի ձեւով.) այսպէս. Զրկեալ գործաւորաց բողոքները մինչեւ երկին կը բարձրանան: Մինչեւ պարտէզին դուռն հասան: Մինչեւ գիշեր կ՚աշխատէինք: Մինչեւ Հռոմայեցւոց պետութեան կործանիլը: Մինչեւ իրենց գալը: Զրհեղեղէն մինչեւ Դաւիթ հազար երեքհարիւր տարի կը հաշուի: Տեսէք, տեսէք, սպառազինեալ ամբոխ մը դէպ ի մեր տնակը կը խուժէ: Անմեղ թռչնոյն սրտիկն ի դող կ՚ելլէր՝ քանի որ կատուին կասկածելի թաթերը դէպ ի վանդակ կ՚երկրննային:

550. Մինչեւ, դէպ ի կրնան մակբայ խնդիր ալ

առնուլ. զորօրինակ. Մինչեւ ո՞ւր պիտի ձգուին ձեր նենգաւոր ծուղակները: Ըսէք մեզի, դէպ ի ո՞ւր է մեր ճամբան: Մինչեւ ե՞րբ համբերեն: Մինչեւ հոս անծանօթ զգեստներով եկան: Ասկէ դէպ ի ներս արշաւեցին:

Դէպ ի նախադրութիւնն արդէն ի նախդիրն իւր վրայ կը կրէ. իսկ մինչեւ շատ անգամ ի եւ ց նախդիր ալ կ'առնու գրաբար ձեւով. այսպէս. Ջրհեղեղէն մինչեւ ի Դաւիթ: Մինչեւ ի մահ, կամ մինչեւ ցմահ. կամ առանց նախադրութեան՝ Ցմահ թագաւորել. (կ'ըսուի նաեւ՝ Ցկեանս իշխան ընտրուիլ:) Մինչեւ յե՞րբ, մինչեւ ցե՞րբ. կամ լոկ՝ Ցե՞րբ լռենք: Դեռ ցայսօր լուր մը չելաւ:

551. Մինչեւ նախադրութիւնը դիմաւոր բայէ յառաջ ալ կը դրուի իբրեւ շաղկապ, եւ կը նշանակէ՝ այնչափ որ, այնպէս որ. զորօրինակ. Զմայլեցան Լիկաւոնացիք առաքելոց վարդապետութեանը, մինչեւ կ'ըսէին թէ աստուածներ են երկնքէ իջած: Օրերով անզգայ մնաց, մինչեւ շատերը կը մտաձէին թէ տանին թաղեն: Մուշեղի դիակն որ տեսան ընտանիքը, սկսան խելագարել. մինչեւ առին մարմինը, կոթողի վրայ հանեցին, որ Առլէզք իջնան ու լզեն:

552. Գոյականէ կամ (տեղական) մակբայէ առնուած նախադրութիւնները միշտ իրենցմէ յառաջ սեռական խնդիր մը կ'ուղեն, (որ իրենց յատկացուցիչն է.) — անոր համար ալ՝ երբ որ նոյն սեռական խնդիրն որոշեալ յօդ ունի կամ դերանուն է, նախադրութիւնները ալ յօդ կ'առնուն: Այս պատճառաւ ըսինք՝ Վկայի առջեւ, (անորոշ.) տճ. շէհատ էօնիւնտէ. եւ՝ Վկային առջեւը, (որոշեալ.) տճ. շէհատըն էօնիւնտէ. (288:) — Բայց դարձեալ՝

553. Կրնայ միեւնոյն բառն որոշեալ խնդրոյ առջեւ ալ առանց յօդի դրուիլ. այսպէս. Ծառին տակ: Մեր վրայ կասկած ունին եղեր: Լրտեսի յետօք ամենայն ինչ դիտուեցաւ: Ձեր առջեւ վկայեցին:

Ընտիր գրուածոց մէջ աւելի յաճախեալ է անյօդ. Ձեր վրայ. Տիրոջդ տուվ. Պարտիզին մէջ, եւայլն:

554. Ըսածնիս ն (ը) յօդի համար է: Իսկ ս եւ դ յօդ միշտ եւ ամէն տեղ կը դրուի. Իմ վրաս. Քու քովդ. Իմ առջեւս, կամ առջիս:

§. 3. Շաղկապ:

555. Շաղկապներէն ոմանք, (ինչպէս Ա մասին օրինակներէն տեսանք,) ետեւէ ետեւ իրար յաջորդող բառերուն վրայ կը կրկնուին: Այսպէս են՝ Ոչ, Թէ, կամ, եւ:

556. Ոչ եւ Թէ, ամէն բառի վրայ ալ պէտք է որ կրկնուին. Թէ՛ վիշտ Թէ՛ նեղութիւն, Թէ՛ վայելք եւ Թէ՛ ուրախութիւն՝ ախտաւոր սիրտը կ՚այլայլեն: — Իսկ եւ, կամ սովորաբար վերջին բառին վրայ կը դրուին. Լեռ, ձոր, դաշտ եւ անապատ՝ մեծատարած բանակներով ծածկուեցան:

Բայց երբեմն խօսքին սաստկութիւն կամ վայելչութիւն տալու համար՝ ամէն բառի վրայ ալ եւ կը կրկնուի:

557. Եւ, ու շաղկապներն ընդհանրապէս նոյնանշան են, եւ միշտ նախադաս՝ թէ՛ բառ բառի հետ եւ թէ՛ խօսք խօսքի հետ կապելու ատեն: Սակայն (գոնէ ընտիր գրուածոց մէջ) սովորականն է մանաւանդ եւ:

Աւելի զգուշանալու է ու շաղկապ գործածելէն երբ իրմէ յառաջ կամ ետքը դարձեալ ու կամ ուրիշ ձայնաւոր հանդիպի. զորօրինակ եթէ ըսես. Ջանալու ու աշխատելու: Խմելու ու ուտելու համար: Քաջ ու ընտիր զօրք:

558. Եւ շաղկապը Բայց եւ այլ շաղկապներէն միշտ յետադաս է. երբեմն նաեւ որ յարաբերականէն: Բայց եւ ինքն ալ վտանգի մէջ էր: Ոչ նախարարները միայն, այլ եւ նոյն իսկ թագաւորը: Արիմաթացին՝ որ մեծատուն իշխան մըն էր, որ եւ Փրկչին հետ յարաբերութեան մէջ էր, յաղթեց վերջապէս մարդկային երկիւղին:

559. Կրկնուած շաղկապներու հասարակօրէն երկրորդին կամ վերջնոյն վրայ եւ մ՚ալ կ՚աւելցուի. այսպէս. Կա՛մ իրաւացի խօսելու է, եւ կամ ի սպառ լռելու: Թէ՛ տեսած ըլլաս եւ Թէ՛ լսած, հարկ է որ անգէտ ձեւանաս: Ոչ ես եւ ոչ դուք. (կամ Ոչ ես, ոչ ալ դուք:) — Երբեմն կրկնուած յարաբերական դերանուան ալ վրայ. Հերոդոտոս՝ որ ուրիշներէն

տարբեր կը խօսի, ե՛ւ «ըռո՜ն մատեաններն առաջ պէլօք լի են, դեռ թաղաւար է պատմադրաց:

560. *Ե՛ւ շաղկապը կրկնութեամբ կը գործածուի դրաբար ձեւով՝ փոխանակ ՊԷի: Ե՛ւ տեսանք, Է՛ւ առաջանք, Է՛ւ վայելեցինք, բայց ինչ մնաց հիմայ ձեռքերնիս. (այսինքն՝ ՊԷ տեսանք, ՊԷ առաջանք:)*

Այս վերջին երկք (558, 559, 560.) թուաբանական համարներուս Է՛ւին տէզ՝ «՛ւ չի գործածուիր:

561. *Ո՛ւ շաղկապ կը գործածուի միեւնոյն խօսքին մէջ բաւ բաւի հետ կապելու համար, ուր որ նախընթաց Է՛ւ մը խօսք խօսքի հետ կապելու գործածուած է. գործնական այս խօսքիս մէջ. Ա՛ւ խաղաղութեան սպիտակ դրօշը կը ծփար հրապարակին մէջ, Է՛ւ բարեկամ «՛ւ թշնամի հոն կու գար կը միանար գրկախառնուն: Կը հասնի վերջապէս ցուրտ տխուր ձմեռ մը, Է՛ւ լեռ «՛ւ ձոր առհասարակ սպոյ ղգեստով կը ծածկուին: — Ուր Է՛ւ շաղկապը երկու խօսք իսկ «՛ւ շաղկապն երկու բաւ իրարու կապեց:*

562. *Յաւուկ ոճով մը «՛ւ շաղկապը միեւնոյն բայի կրկնութեան կը ծառայէ՝ գործողութեան կրկնութիւն կամ շարունակութիւն ցուցընելու համար. այսպէս. Տես սա մեր դրացի մրջիւնն որ ամբարքն է մտեր, հոն կ՚ուտէ «՛ւ կ՚ուտէ: Թողէք՝ խօսի «՛ւ խօսի որչափ որ կ՚ուզէ: Խօսեց «՛ւ խօսեց, մինչեւ անդադար մնաց թմրեալ: Ինչ որ գաւաւ՝ կրեց իւր ծանկն «՛ւ կրեց:*

563. *Շատ անգամ նոյնանշան են ՊԷ եւ որ շաղկապները. ինչպէս. Ըսաւ ՊԷ պատրաստ է. Ըսաւ որ պատրաստ է: — Զըլայ ՊԷ թողնաս. Զըլայ որ թողնաս:*

> *Ընտիր գրուածոց մէջ երկուքն ալ կրնան վայելչապէս գործածուիլ. բայց կայ սամկական ոճ մը՝ որ ՊԷ շաղկապն ի սպառ լռեցուցած է:*
>
> *Դարձեալ տեսանք (Ա մասին օրինակներէն) որ այս երկու շաղկապներս իրարմէ տարբեր նշանակութիւններ ալ ունին, եւ չեն կրնար միշտ իրարու տեղ դրուիլ:*

564. *Ե՛ւ, այլ շաղկապներէն եւոքը, (ուր որ բայը զօրութեամբ կրկնուած է,) միայն ՊԷ շաղկապ կրնայ*

դրուիլ, թէեւ խօսքը որ շաղկապով սկսած ըլլայ. զորօրինակ. Չըսի որ երթաս դիտես, այլ թէ՝ երթաս գործես. (այսինքն՝ Այլ ըսի որ երթաս գործես:) — Կը տեսնէք որ ինքն այդպիսի ձեռնարկութեան մ՚ անյաջող է եւ թէ միշտ բախտին վրայ տրտունջ ունի: (Այսինքն՝ Կը տեսնէք որ միշտ . . .:)

565. Կամ, գուցէ, հաղիւ, այսինքն, եւայլն բառերէն ետքն իբրեւ զարդ կ՚աւելցուի թէ շաղկապ. այսպէս. Հարցուց տեղեկացաւ, կամ թէ յառաջ ալ լսեր էր: Գուցէ թէ յոյսերնիս ի դերեւ ելլէ: Տարւոյն սկիզբները, այսինքն թէ՝ յունուարի տասնուչորսին: — Հոս թէ շաղկապն յաւելուած է միայն:

Այս երկու (564, 565) դէպքերուս մէջ որ շաղկապ չի գործածուիր:

566. Որ շաղկապ միջանկեալ՝ եթէ շաղկապի կամ երբ մակբայի նշանակութիւն կ՚առնու. Ծառն որ ծուռ բուսնի, հոգ չէ՝ կ՚ուղղուի. բայց եթէ ծուռ մեծնայ, ճար չ՚ըլլար: Ա՛ս որ եղաւ, ամէնքը ներս դիմեցին: — Այդ դարձուածքը միայն առաջին նախադասութեան մը մէջ կ՚ըլլայ, եւ որ շաղկապն իրմէ յառաջ անուն մը կամ մակբայ մը կ՚ուզէ, (որուն համար ալ կը կոչենք՝ Որ շաղկապ միջանկեալ:)

567. Որ շաղկապ կը գործածուի դարձեալ՝ հարցական կամ բացասական նախադասութեան մը յաջորդ խօսքին հետ պատշաճութիւնը կամ կարելութիւնը ցուցընելու համար. զորօրինակ. Չինեալ չեն՝ որ վախնամ: Ի՛նք լսած չէր՝ որ քեզի ալ իմացընէր: Ա՞յնչափ յիմար էի՝ որ ատոր հաւանէի: Չմե՞ռ է՝ որ մսիս:

Կրնայ այսպիսի տեղեր յարաբերական դերանուն ալ դրուած ըլլալ, որ շաղկապի հետ շփոթելու չէ:
Այսպէս ըստ այլեւայլ տեսութեան՝
Շաղկապ է. — Մարդ չկայ՝ որ գետինները մշակուին:
Դերանուն. — Մարդ չկայ՝ որ գետինները մշակէ:

568. Ասկէ զատ որ շաղկապը շատ անգամ այլեւայլ ուրիշ բառերու տեղ կը դրուի. (ինչպէս նաեւ յարաբերական դերանունն որ տեսանք, 459.) զորօրինակ՝ երբ կամ ուր կամ վասնզի ցուցընելու համար:

Ահա հասաւ ժամանակն՝ որ վերջապէս իրարմէ բաժ-
նուինք: Այն գիշերն որ ճամբայ պիտի ելլէինք, լուր
հասաւ թէ լեռներն աւազակներով լցուեր են: Իսկ
հիմայ՝ որ ձեռն ի ծնօտի՝ նստած կը մտածես, մտածէ
թէ սերմանածդ կը հնձես: Շատ ապրիս, որ այսպիսի
հնարք մը ճարեցիր մեզի: Զմեզ իրենց վրանը մտցու-
ցին, որ պիտի սառէինք բաց դաշտի վրայ:

569. Որեւիցէ հարցական բառի վրայ որ շաղկապ
կ՚աւելցուի, եւ կը նշանակէ՝ հոգ չէ թէ ո՛ր կամ ո՛ւր
կամ ի՞նչպէս, եւայլն: Ինչ որ խնդրեցիր՝ չզլացուեցաւ
մինչեւ հիմայ: Ով որ լսեց՝ սարսափեցաւ: Քանի որ
ներսն է: Ե՛րբ որ գան՝ պատրաստ կը գտնեն: Ո՛րն որ
կ՚ուզես, կամ Ո՛րը որ կը բաղձաս. (463:) Ինչպէս որ
գուշակած էր, նոյնպէս ալ կատարեցաւ:

Բայց աններելի խորթ են՝ Ո՛րնոր որ. ո՛վոր որ.
Ե՛րբոր որ:

Նոյն կերպով կազմուած է բաղադրեալ շաղ-
կապս ալ՝ Ինչու որ, (վասնզի.) — տես նաեւ Ա
մասն, երես 86 ծան:

570. Որ շաղկապէն յառաջ շատ անգամ էական
բայը կը զեղչուի. եւ դիմազուրկ խօսք մը կը ձեւանայ.
այսպէս. Գովութեան արժանի էր ընթացքդ, բայց
ամօթ որ յանկարծ կանգ առիր: Մեղք որ յառաջուց
չհեռացանք վտանգէն: Զարմանք որ ինքն ալ չկրցաւ
բերան բանալ: Ի՞նչ զարմանք որ ես ալ խաբուած
ըլլամ: Իրաւ որ չէի լսած: Աղէկ որ դու ալ եկար:

571. Դարձեալ բայեր կան որոնց առջեւ որ շաղ-
կապ կը դրուի, եւ ոչ՝ թէ. ինչպէս են՝ բաղձալ. ջա-
նալ. պատրաստուիլ. ուզել. եւայլն: Ընդհանրապէս
որ շաղկապ կը դրուի այն բայերու առջեւ՝ որոնք ան-
երեւոյթ խնդիր ալ կրնան առնուլ. այսպէս. Կը
բաղձայ տեսնուիլ, կամ Կը բաղձայ որ տեսնուի: Ջա-
նա՛ հասնելու, կամ Ջանա՛ որ հասնիս: (Չ՚ըսուիր՝ Ջա-
նա՛ թէ հասնիս:)

572. Ալ շաղկապ թուական եւ մասնական ա-
նուանց վրայ՝ տես 455. Երկուքն ալ. Ամէնն ալ. Ե-
րեքին ալ. եւայլն:

Սակայն այս կերպ դործածուած ալ եւ ոչ (569) շաղկապներուն համար դիտնալու է՝ որ եթէ թուական կամ մատնական անունը դոյական մը հետեւ ունի, այն առեն ալ եւ ոչ շաղկապները, ինչպէս նաեւ յօդը, նոյն դոյականէն եռքը կը մնան. — եթէ դոյականները շատ են՝ յօդն ամէնուն վրայ, իսկ շաղկապը մի անդամ միայն դրուելով: Այսպէս. Երկու ծայրն ալ վտանգ է. որ դին ոչ դառնաս՝ զգուշութիւն պէտք է: Ո՛ր դեղը, ո՛ր դարմանն ոչ ընես, ի զուր է: Գաւառին ամէն կողմն ալ խաղաղած էր անկէ ետեւ: Քանի անդամ ոչ բոլոքեցինք, չլսուեցաւ ձայներնիս:

573. Ալ միշտ յետադաս շաղկապը կրկնութեամբ ալ կը դործածուի, (ըէ շաղկապին պէս.) զորօրինակ. Տեսայ ալ, առի ալ: Խօսքն ալ հատաւ խեղճին, ձայնն ալ, շունչն ալ:

Միջարկութեանց կիրառութեանը տակաւաւոր եւ անհրաժեշտ կանոնները Ա մասին մէջ բաւածներէն եւ բերուած օրինակներէն լեսվ կ'իմացուին:

ԳՕԴՈՒԱԾ Զ.

ԲԱՌԵՐՈՒ ԿՐԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մասանց-բանի կիրառութեանը մէջ առանձին դլուխ մը կը կազմեն կրկնեալ մասունք-բանի:

574. *Կրկնեալ կամ կրկնաւոր կը կոչենք բառ մը՝ որ երկու անդամ դրուած է անմիջապէս կից կամ քովէ քով**. ինչպէս. Տեսակ պէսակ. Ձանը ձանը, եւայլն. որով երբեմն նշանակութեան փոփոխութիւն ալ մէջ կը մտնէ:

* Այս կրկնեալներուս կարգը չենք համարիր այն կրկնութիւնները որ կից չեն. ինչպէս. Ոչ ես կրցայ եւ ոչ դուն. — եւ ոչ անոնք որ նոյնաձեւ չեն. զորօրինակ. Տալը փոխ բայց առնող չկար:

Ըենք խօսիր հոս բառերու ճարտասանական կրկնութեան վրայ՝ որ խօսքին զօրութիւն եւ աստղութիւն աւելցընելու կը ծառայեն. ինչպէս. Տեւէ+ պեւէ+ ինչ աղէտը սահմանուած էր մեզի: Հիմայ հիմայ եւ ոչ վաղը: Քանի՛ փանի՛ անմեղաց արիւն: Այո՛ այո՛, եւայլն:

575. Կրկնեալ բառերն եթէ անուն են՝ միշտ եզակի թուով կը գործածուին, եւ ոչ յոքնակի. զորօրինակ. Ցեղ ցեղ բաժնուած են. (եւ ոչ՝ ցեղեր ցեղեր:)

576. Կրկնութեամբ գործածուած բառերն են գլխաւորաբար Գոյական եւ Ածական անուններն ու Մակբայները. — քիչ տեղ ալ Դերանուններն ու Բայերը:

Ա. Գոյական անուն:

Գոյական անուանք կրկնութեամբ կը բանին՝

577. — Ա. Իբրեւ խնդիր-բնութեան, բանի մը մասերը ցուցընելով: Զորօրինակ. (Ուղղական.) Սիբերիացիք աղք աղք են: — (Հայցական.) Արմաւի ողկոյզ մը ձեռքը՝ հատ հատ փրցուց կերաւ պտուղները: Բովանդակ ձեռագիրը թերթ թերթ կարդալ տուաւ: — (Աննախդիր տրական.) Ժողովրդեան բազմութիւնը դաս դաս բաժնած՝ նստուցին գետնին վրայ: Նոյի տապանը խորշ խորշ բաժնուած էր:

Կրկնաւոր մակբայներու մէջ (280) յիշուած գոյականներն ալ աննախդիր հոլովներ են:

578. — Բ. Իբրեւ ածական՝ յոքնակի գոյականի քով. այսպէս. Տեսակ տեսակ բոյսերով եւ ծաղիկներով զարդարուած է երկիր: Նոյնպէս յաջորդները.

Կարգ կարգ աթոռներ.	Գունդ գունդ զօրքեր.
Շարք շարք մարգարիտներ.	Կերպ կերպ նենգութիւններ.
Տուն տուն ընթերցմունք.	
Փունջ փունջ ծաղկունք.	Հատոր հատոր գրքեր:

579. Կրկնեալ գոյական մը կրնայ նաեւ եզակի գոյականի վրայ դրուիլ՝ իբրեւ ածական կամ իբրեւ ուղղ. խնդիր-բնութեան. — միշտ անոր մասանցն ինչպիսութիւնը յայտնելով. այսպէս. Պատկառելի ծերունի մը նստեր էր, որուն ճակատը ձալք ձալք, եւ ալիք ալիք եղած էր ձիւնափայլ մորուքը: Վարդենին եւ ուրիշ շատ բոյսեր՝ մանրիկ տերեւներ ունին՝ քերթ քերթ եզերքով: Սիրտս գութ գութ կ'ըլլար եւ արտասունքս չէի կրնար զսպել: — Այսպէս ալ կ'ըսուի՝

Աչք աչք դարան մը: Ծակ ծակ եղաւ սպընգի պէս: Թել թել եղեր կախուեր է:

Բ. Ածական անուն:

580. Յոքնակի գոյականի քով ածական մը շատ անգամ կրկնութեամբ կը դրուի. (վայելուչ են կարճ բառերը:) Ծանր ծանր խօսքերով բարերարին սիրտը ծանրացուց:

Մանր մանր խճահատք.
Սուր սուր փուշեր.
Դառն դառն տրտունջներ.
Մեծ մեծ ալիքներ.
Քաջ քաջ դիւցազունք.
Խոշոր խոշոր սպառնալիքներ.
Կլոր կլոր հատիկներ:

Քանի մը ածականի կրկնածն երկրորդական ձեւ մ'ալ ունի գրաբարէ առած. Նոր նոր կամ Նորանոր վարդապետութիւնք. Մեծ մեծ կամ Մեծամեծ խոստմունքներ. Ջերմ ջերմ կամ Ջերմաջերմ պաղատանքներ:

581. Շատ անգամ ածական մը կրկնուելով՝ խընդիր-բնութեան կ'ըլլայ բայի քով, եւ կը նշանակէ երբ դեռ. մինչ դեռ. քանի որ դեռ. զորօրինակ. Ոսկի հալեցուցած՝ բերին տաք տաք Ակիւղասայ բերնէն վար լցուցին: Շամփուր մը կարմրցընել տուաւ Սմբատ, եւ տաք տաք ոլորեց անցուց Մերուժանայ գլուխը: Հիւանդ հիւանդ ոտք են հաներ: Պաղ պաղ խմեց ու զովացաւ: — (Այսինքն՝ քանի որ դեռ տաք էր, պաղ էր, եւայլն:)

Գ. Բայ եւ Գերբայ:

582. Բայ մը կրկնութեամբ կը գործածուի գործողութեան երկարութիւնը, շարունակութիւնը, կրկնութիւնը ցուցընելու համար: Այսպէս. Վաղեց վաղեց վերջապէս հասաւ ետեւնէն: Կը նային կը նային եւ չեն կրնար բան տեսնել: Քալեր քալեր հասեր է իրիկուան դէմ: Ծողվեր ծողվեր տունն է կրեր: Սորվիլ սորվիլ եւ երբեք չգիտնալ: — Ասոնք ալ նոյնպէս աւելի ընտանեկան լեզուի սովորական են:

Դ. Մակբայ:

583. Մակբայ մը կրկնուելով՝ իւր նշանակութիւնը կը սաստկացընէ. զորօրինակ. Ահագին ծովուն երեսէն՝ լուսնոյ աղօտ լուսովը հաղիւ հաղիւ կղզւոյն եզերքը կը նշմարուէին: Կարելի է թէ դաւաճանութեան գլխաւորներն ասկէ շատ հեռու չըլլան. եւ գուցէ գուցէ մինչեւ ցայժմ հաւատարիմ համարուածներն ալ: Երբէմն երբէմն լռութիւնը կ'ընդհատէր: Արեւահողմ ըսուածը վնասակար քամի մըն է որ երբէմն երբէմն Սիկիլիոյ մէջ կը շնչէ:

Ուրիշ շատ կրկնաւորներ ալ կը գործածուին ռամկօրէն լեզուի մէջ, որոնք գրաւորի մէջ ընդհանրապէս խորշելի համարուած են:

ԳԼՈՒԽ ՁՈՐՐՈՐԴ

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՁԵՒԵՐ

Մինչեւ հիմայ աւանդուած կանոններէն եւ օրինակներէն տեսանք որ մասանց-բանի շարքը շատ ազատութիւն կը վերցընէ, այսինքն՝ միեւնոյն խօսքը կրնայ այլեւայլ կերպով ըսուիլ՝ առանց սխալի եւ առանց իմաստին այլայլութիւն տալու:

584. Խօսքի մը այս կամ այն կերպով ըսուիլը՝ կը կոչուի *Քերականական ձեռ*: — Բայց հարկ է զանազանել Սովորական եւ Ոչ սովորական ձեւ:

585. Քերականական ձեւ ըսուելով՝ հասարակօրէն սովորական չեղողները կ'իմացուին, որ գլխաւորաբար չորս են. 1. Շրջումն, 2. Ջեղչումն, 3. Աւելադրութիւն եւ 4. Բակառութիւն:

586. Այս ձեւերէն՝ կայ որ ի հարկէ են, կայ ալ որ ազատ ձեւեր են. ինչպէս օրինակներէն պիտի տեսնենք:

587. Այսպիսի քերականական ձեւերով կազմուած շարագրութիւն մը՝ կը կոչուի *Ձեռառոր շարագրութիւն*:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

ՇՐՋՈՒՄՆ

588. *Շրջումն կամ Շրջան կամ Յեղաշրջութիւն* կ'ըսուի այն քերականական ձեւն, որ խօսքին՝ սովորական կարգէն խոտորած շարք մը կու տայ, կամ մասանց-բանի շարուածքին մէջ ետեւառաջութիւն. զորօրինակ. Տեսայ ես զքեզ այսօր. փոխանակ՝ Ես այսօր զքեզ տեսայ:

589. Պարզ կամ բնական նախադասութեան շարք այս է. Նախ՝ Անուն-բայի. երկրորդ՝ Խնդիր. երրորդ՝ Բայ: — Շաղկապը սովորաբար խօսքին սկիզբը կը դրուի: Մակբայն անուն-բայիէն յառաջ կամ վերջը: Խնդիր-սեռի եւ խնդիր-բնութեան՝ իրարու երբեմն նախադաս եւ երբեմն յետադաս*: (Չենք յիշեր յատկացուցիչը, ածականը եւայլն, որ հարկաւ իրենց գլխաւոր գոյականին կից կը դրուին:)

* Խնդիր սեռին եթէ անորոշ է, խնդիր-բնութենէն ետքը կը դրուի. այսպէս. Հիւրերուն տեղ պատրաստեցէք:

Այս պարզ կամ բնական շարքէն խոտորումն է որ կը կոչուի Շրջումն կամ Յեղաշրջութիւն:

590. Երբ որ ուրիշի խօսքը յառաջ բերուելով՝ խօսքին մէջը կամ վերջը կ'ըսէ, ըսաւ եւայլն բայն աւելցուի, այն բային անուն-բային իրմէ ետքը կը մնայ. զորօրինակ. Ամենայն ինչ ընդունայն է, ըսաւ Իմաստունը: Բախտն զծերերը չի սիրեր, կ'ըսէր Կարոլոս Հինգերորդ: Պատրաստ ենք, պոռացին ամենքը միաբերան, պատրաստ ենք՝ մեր արեան վերջին կաթիլը տալու:

591. Անուն-բային կամ խնդիրն իւր բայէն եւ յատկացեալն իւր յատկացուցչէն կը զատուի, երբ առջեւնին յարաբերական մ'ունին. ինչպէս. Այն ոստախիտ ձառերուն, որ քիչ օր յառաջ մեզի այնպէս գեղեցիկ հովանի կ'ըլլային, այսօր եւ ոչ մէկ հիւղը տերեւիկ մ'ունի վրան:

592. Բաղադրեալ ժամանակներուն էական բայը շատ անգամ իւր դերբային նախադաս կ'ըլլայ. — միայն

թէ էական բայէն յառաջ անուն-բայի, կամ բայի խնդիր կամ մակբայ մ՚ըլլայ: Զորօրինակ. Այն անհնարին ծանր բեռան տակ շունչն է կտրէր խեղճ գերւոյն: Թէ ջուր շատ ըլլաս տուած բոյսերուն: Ցօղ էր ինջէր դաշտերուն: Շատ էր վշտացէր: Ներս էին մտէր, կամ Ներս էին մտած:

593. Ուրացական եւ արգելական բայերուն բացասական մասը գլխաւոր բայէն կը զատուի. այսպէս. Չես մէյ մը դառնար մեզի նայիր: (Փոխանակ՝ Մէյ մը չես դառնար:) Չեմ երբեք տեսած այնպիսի մէկը, չեմ ալ ճանչնար: Մի՛ շատ խօսիր ու զգայուն սրտերը վիրաւորէր: Մի՛ իսկոյն ներս յարձակիք:

Բաղադրեալ ժամանակներուն միայն բացասականն այս շրջումը կ՚առնու. Չէր շատ վշտացած այնչափ դառնադառն մեղադրանաց: Չէինք դեռ ներս մտէր ամէնքս:

594. Շատ ուրիշ շրջումներ կ՚ըլլան՝ կամ բառերու շարքը փոփոխելով, կամ մէկ մասը միջանկեալ թողլով. որոնց միայն քանի մը օրինակ տանք: Էի՛նք մենք ալ ատեն մը ինշնամացած մեր դրացեաց հետ: Դուք նոյն ատեն, չե՛ս յիշէր, քանի՛ ողբոց արտասուաց արժանի էիք: Զգուշացէք, ըսաւ, վասնզի վտանգը մեծ է: Տեսնենք, կ՚ըսէին, մինչեւ ցե՞րբ պիտի կարենանք համբերել: Երբ մինակ որ մնայ, տխուր է: Դեռ չառինք մենք կարծեմ զանոնք ներս: Իմ ալ (կամ Իմս ալ) ա՛ս էր բաղձանքս:

Խորթ է Շրջումն երբ խօսքին շարքը կը խառնակէ, իմաստը կը մթնցընէ եւ կ՚ըլլայ երկդիմի կամ անիմանալի:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

ԶԵՂՉՈՒՄՆ

595. *Զեղչումն* կ՚անուանուի քերականական ձեւն որ խօսքին մէկ էական մասը կը զեղչէ այսինքն կը կտրէ. բայց ամբողջ իմաստը զօրութեամբ կամ լռելեայն կ՚իմացուի: Զորօրինակ. Ի՞նչ կը խնդրես իզմէ.

թագաւորութիւն: Այսինքն՝ թագաւորութիւն կը խնդրես:

Հոս այն զեղչմունքը միայն կը դնենք՝ որոնք հայերէն խօսքի կազմութեան էական մէկ մասը լռելեայն կ'իմացընեն:

596. — Ա. Գոյական անուն զեղչեալ: — Քանիները մարդկան լծոյն պարանոցնին կը խոնարհեցընեն, այլ ոչ Աստուծոյ. (այսինքն՝ Ոչ Աստուծոյ լծոյն:) Այս եւ քանի մը ասոր նման վկայութիւնները ստուգութեան կարօտ են. (այսինքն՝ Այս վկայութիւնս:)

597. — Բ. Մասնական անուն զեղչեալ: — Կան որ կը տրտմին, կան որ կ'ուրախանան. (այսինքն՝ Կան ոմանք որ:) — Նաեւ եզակի կը դրուի՝ Կայ որ, իբր դիմազուրկ, եւ մակբայակերպ մը կը ձեւացընէ. զորօրինակ. Գործարանները՝ կա՛յ որ կրակով կը գործեն, կա՛յ որ առանց կրակի:

598. — Գ. Էական բայ զեղչեալ, մանաւանդ երբ մէյ մը ներգործութեամբ դրուած է: — Դուն քուն, բախտդ արթուն. (այսինքն՝ Դուն ի քուն ես եւ բախտդ արթուն է:) Բանտին պատուհանը ցած էր, եւ կալանաւորաց փախստեանը նպաստաւոր: Թագուհին նոյն իրիկունը շատ տրտում էր եւ գլխիկոր:

599. — Դ. Ամբողջ (դիմաւոր) բայ զեղչեալ: — Երբեմն կանուխ կը հասնին, երբեմն ուշ. (այսինքն՝ Երբեմն ուշ կը հասնին:) Վարէն զուարթ մարդագետին մը դմեզ կը զովացընէր, վերէն՝ ցօղագին ամպեր. (այսինքն՝ Ամպեր կը զովացընէին:)

600. Բացասական բայերուն միայն էական բայն եւ մի՛ արգելականը ամբողջ խօսքի տեղ կը բռնեն. — մանաւանդ իբրեւ հարցման մը պատասխան: Կը բաղձա՞ս հետս գալ. — չէմ. (այսինքն՝ Չեմ բաղձար:) Պատմե՞մ ձեզի մեր արկածները. — մի՛. չենք ուզեր լսել. (այսինքն՝ Մի պատմեր:) Մի՛ հոս, մի՛ հոս. այլ առէք ներսը պահեցէք:

Ընտանեկան լեզուի մէջ չէմ եւ մի՛ կրնան որոշ խօսք մը կազմել՝ առանց նախընթաց բայի:

601. — Ե. Դերբայ զեղչեալ: — Կրնա՞ք իմ խմելու բաժակս խմել. պատասխան տուին թէ Կրնանք: (այսինքն՝ Կրնանք խմել:) Խոստացած էր որ ներկայ գտնուի, բայց չկրցաւ: Ըսած էի որ այդին ելլեն, բայց չուզեցին: — Քրտնած՝ ջուր խմելու չէ. (այսինքն՝ Քրտնած ըլլալով:)

602. — Զ. Նախադրութիւն զեղչեալ: — Դատաւորներո՞ւս դէմ բողոքեմ, թէ փաստաբաններուս. (այսինքն՝ Փաստաբաններուս դէմ:)

603. — Է. Շաղկապներէն սովորաբար կը զեղչուին՝ թէ, որ, կամ: — Կարծեմ ոչ ոք իմացաւ մեր գալուստը. (այսինքն՝ Կարծեմ թէ ոչ ոք: Պէտք չէ որ եղածն յիշեցընենք, կարելի է վշտանայ: — Քանի գնաց՝ մէջերնին գժտութիւնը զայրացաւ. (այսինքն՝ Քանի որ գնաց:) — Տասը տասուերկու տարի արգելուած մնաց բերդին մէջ. (այսինքն՝ Տասը կամ տասուերկու:) Յուսամ թէ այդ երկար դատն ալ այսօր վաղը կը լմըննայ:

604. — Ը. Շատ անգամ քանի մը մասունք-բանի կամ ամբողջ նախադասութիւն մը միանգամայն կը զեղչուի: — Կա՛մ տնկուած սուր սուիններուն վրայէն ցատքելու էր, եւ կա՛մ կրակի բոցերուն. (այսինքն՝ բոցերուն վրայէն ցատքելու էր:) Հարցուցին Աղեքսանդրի՝ թէ զո՛վ կ՚ընտրես քեզի յաջորդ. պատասխանեց թէ Արժանաւորը. (այսինքն Ամէնէն արժանաւորը կ՚ընտրեմ ինձի յաջորդ:)

Զեղչումը խորթ է՝ երբ լռելեայն չիմացուելու մաս մը կը կտրէ, ու խօսքը խեղ եւ կիսկատար կը թողու որ բան չի հասկըցուիր:

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

ԱՒԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

605. *Առեղադրութիւն* կը կոչուի այն քերականական ձեւն որ (զեղչման հակառակ,) խօսքին էական մասերուն վրայ ըստ ինքեան աւելորդ մաս մը աւելցը-

նելով՝ միանգամայն ոյժ եւ զարդ կ'աւելցընէ: Զորօրինակ. Ի՞նչ կրցան ինձի չարասիրտներն ընել, ինձի որ ամէնէն տկարն էի. — ուր երկրորդ ինձի դերանունը՝ միայն խօսքին ոյժ տալու համար աւելցուած կամ կրկնուած է:

Աւելադրութեան հետ շփոթելու չէ Կրկնումը կամ Կրկնաւորներն որ վերը (574) տեսանք:

606. Հայերէն լեզուի աւելադրութեան գլխաւոր տեսակներն են. 1. Միեւնոյն բառի կրկնութիւն, 2. Որոշիչ բառի մը յաւելուած, 3. Նոյնանշան կամ նմանաձայն բառեր քովէ քով բերել:

607. — Ա. Որեւիցէ մասն-բանի որ նախընթաց խօսքին էական էր՝ կրնայ երկրորդին վրայ ալ կրկնուիլ. այսպէս. Սո՛ւր շողացուցէք այն վատանշան վրիժագործին պարանոցին վրայ. սուր եւ ոչ ոսկի մանեակ: Տնանկներու այցելութեան սովորեցուր ոտքդ, տնանկներու եւ ոչ մեծատանց որ քեզի կանուխ կամ ուշ հեծել պիտի տան: — Չեմ, չեմ ցաւիր բախտիս կորըստեանը, կու լամ ազատութիւնս որ գերի գնաց: Մի՛, մի՛ մատուցանէք թագն անարժանին, որ արեամբ պիտի շաղախէ:

608. — Բ. Անուն-բային կամ խնդիրը որոշիչ բառով մը (հասարակօրէն անձնական կամ ցուցական դերանուամբ) կը կրկնուի. այսպէս: Այնպիսի բարերարի այնչափ ապերախտ գտնուիլ՝ այդ անհնար է ինծի: Չտեսան այնչափ համբաւաւոր ապիրատները, եւ խեղճ տկար մ'որ օտարին արտն էր կոխեր, զանիկա վճռեցին թէ մահապարտ է: — Նոյնպէս՝ Մէկ դրժբախտութիւն մը խօսքին մէջ՝ աւելի է մէկ կամ մը:

609. Գոյականի կամ դերանուան մը առջեւ շատ անգամ կ'աւելցուի՝ ինքն ալ, ամէնն ալ, եւայլն՝ նոյն հոլովով. զորօրինակ. Կամրջին մոյթերն, ամէնն ալ, վնասեցան սառուցի հոսանքէն: Քաղքըցիէ գիւղացիէ, ամէնէն հաւասարապէս տուգանք պահանջեց: Նաեւ բռնաւորն, ինքն ալ սասանած էր: Որոնց, ամէնուն ալ, գահ եւ բարձ եւ պատիւ շնորհեց թագաւորը:

610. Այս, այդ եւ մանաւանդ այն ցուցականները շատ անգամ խօսքին սկիզբը կ'աւելցուին զարդի համար. զորօրինակ. Այն ինչպէս խեղճ կու լար մանուկն ու կը մորմոքէր: Այն ինչպէս լեղապատառ՝ դռնէն դուրս թափեցան: Այդ ի՞նչ շնորհքներ կ'ընես մեզի:

611. — Գ. Նոյն կամ նման հնչմամբ եւ նշանակութեամբ բառեր՝ զարդու համար կ'աւելցուին՝ որեւիցէ մասանց-բանի վրայ. Եկան հասան մխիթարութեան օրեր: Հասաւ բռնեց քաղքին բարձունքը: Ծոմ ցամաք դիմացայ կեցայ մինչեւ յետինք: Ամէն դի քար ապառաժ դարձեր է: Զարհուրանքէն քար դարձաւ մնաց: Պաղեցաւ մնաց: Ո՞ւր այնպէս ելեր են կ'երթան արտորնօք. (կամ ելեր կ'երթան:) Տեսաւ թէ վրայ հասան, թողուց փախաւ: Կ'ուզէ որ նստիս համրես մէկիկ մէկիկ: Սուրը քաշեց, զարկաւ ջարդեց եւ ինք անցաւ գնաց:

Նոյնպէս հետեւեալները. (նոտրագիրներն յաւելուած են.)

Նոյնանշան.	Նմանաձայն.
Գող աւազակ մէկը.	Գոռում գոչում եւ աղաղակ.
Անօթի ձարաւ սպասել.	Լռիկ մնջիկ նստեր է.
Ցանել ցրուել.	Վերեւ կորեւ հողակոյտ մը.
Խաղալ խնդալ.	Կարօտովն հաշիլ մաշիլ.
Կարօտովն հալիլ մաշիլ.	Լուռ մուռ.
Վշտովն էրիլ մրկիլ.	Սուտ մուտ, կամ
Հագուած շքուած, կամ	Սուտումուտ լուրեր.
Հագուած կապուած.	Ցնդի փնթի խօսքեր.
Բրածը թողածը չգիտնալ.	Առի ցրի գործածել.
Շենք շնորհք.	Աղտ կեղտ. եւ
Ծայր ճոթ չունի.	Աղտոտ կեղտոտ:
Տունս տեղս թողուցի.	

Սովորական եղած աւելադրութեանց մէջ մէկ մասն երբեմն աննշանակ ձայն մըն է, ինչպէս Մանր մունր. եւ մանաւանդ մ գրով յարմարցուածները. ինչպէս Սուտ ու մուտ առասպելներ:

Գրաւոր լեզուին մէջ ասոնց յաճախութիւնը ռամկական համարուած է, մանաւանդ բայերու վրայ. (քննել մնել. խառնեց մառնեց.) — Թէպէտեւ ընտանեկան եւ թատերական ոճոյն կը ներուի:

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

ԲԱԿԱՌՈՒԹԻՒՆ

612. *Բակառութիւն* այն ձեւն է որ ոչ թէ քերականական կանոնաց, այլ միայն խօսքին կամ խօսողին մտքին համեմատ համաձայնութիւն մ'ունի. զորօրինակ. Բոլոր ժողովուրդը միաբան Բողոքեցին. (փոխանակ՝ Բողոքեց ըսելու:)

Բակառութիւնն այնպիսի ձեւ մըն է՝ զոր միայն նախնի ընտիր գրուածոց հեղինակութիւնը կրնայ արդարացընել: Մեր արդի լեզուին մէջ, որ դասական հեղինակներ չունի, միայն ընդհանուր սովորութեամբ կրնայ բակառութիւն մը օրինաւոր համարուիլ: Կ'ըլլան այո՛ շատ եւ շատ բակառութիւններ ամէն օր, որոնք եթէ ռամկին բերանն են, սխալ կը կոչենք, իսկ եթէ գրագիտի գրչին տակ՝ կ'ըսենք զեղծումն կամ անմտադրութիւն:

613. Գլխաւորաբար բակառութիւն կ'ըլլայ 1. Հոլովոց, 2. Թուոց, եւ 3. Բայի դէմքերու:

614. — Ա. Հոլովոց բակառութիւնն է մէկ հոլով մէկալին տեղ դնել. զորօրինակ. Դուն որ այնչափ քեզի դիմողներուն խիստ էիր, եւ զամէնքը ձեռնունայն կ'արձակէիր, ո՞վ զքեզ հիմայ կը յուսաս որ սփոփէ. (այսինքն՝ Զքեզ որ խիստ էիր, ո՞վ հիմայ սփոփէ:) Գուքն որ փորեց բացաւ, ինքն իյնայ նախ մէջը. (այսինքն՝ Գքին մէջը:) — Այս ձեւը կը գործածուի՝ երբ հոլովելու բառին առջեւ որ դերանուն հանդիպի, ինչպէս օրինակներուս մէջ:

615. Դարձեալ սովորութիւն եղած է քանի մը դէպքի մէջ որեւիցէ հոլովի տեղ բացայայտիչը սեռական դնել. այսպէս. Թղենւոյ ծառ. Քորեքայ լեռան վրայ. Փաւանու անապատէն. (փոխանակ՝ Թղենի ծառ. Քորեք լեռ, եւայլն:)

616. — Բ. Թուոց բակառութիւն կ'ըլլայ՝ եզակի

կամ յոքնակի իրարու տեղ դնելով. Մանասէի ձեռ+ը ոտ+ը կապեցին եւ առին տարին Բաբիլոն. (փխկ. ձեռ+էքն եւ ոտ+էրը:) Անկէ ետեւ թագաւորը նախարարաց բազմութեամբը դաշտավայրն ելաւ, ուր դարձեալ վրանին կանգնեցին:

Թուոց սովորական բակառութիւնները տես 314, 315, *եւ* 395, 396:

617. — *Գ. Դիմաց բակառութիւն կ'ըլլայ՝ բայի եւ դերանուան մէկ դէմքը միւսին տեղ դնելով. Իմացաւ ինքնակալը՝ թէ ձար չկայ պիտի ծառնիմ, քովը կանչեց իւր հաւատարիմները. (փոխանակ՝ Իմացաւ թէ պիտի ծառնի:) Լսաւ թէ* դուրս պիտի ելլիմ, եւ ելաւ. (փխկ. Լսաւ թէ դուրս պիտի ելլէ, եւ ելաւ:)*

* *Երկրորդ օրինակին մէջ բակառութիւն չէր ըլլար, եթէ առանց Ընդ շաղկապի ըսուէր:*

Խորթ է բակառութեան ձեւը՝ երբ լեզուին սովորութենէն դուրս է:

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, ԱՌՈԳԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՏԱՂԱՉԱՓՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Վերականութեան արուեստը հինգ գլխաւոր բաժանումն կամ մասն ունի ըստ նախնեաց. որ են՝ 1. Սուտգաբանութիւն, 2. Համաձայնութիւն, 3. Ուղղագրութիւն, 4. Առոգանութիւն, եւ 5. Տաղաչափութիւն:

Սուտգաբանութիւն այն մասն է՝ որ իւրաքանչիւր բառի կամ մասանց-բանի քերականական կազմութեան կանոնները կ'աւանդէ. (զորօրինակ՝ հոլովմունք, խոնարհմունք, եւ այլն,) որ այս գործոյս Ա Մասն անուանած ենք: Հիմայ Սուտգաբանութիւն բառին այս նշանակութիւնը գրեթէ անսովոր եղած է *: — Համաձայնութիւն՝ մասանց-բանի իրարու կապակցութիւնն է, որ կ'ըսուի նաեւ Շարագրութիւն. եւ գործոյս Բ Մասը կը կազմուցանէ: — Ուղղագրութիւն՝ բառերուն անսխալ գրուածքն է, որ բովանդակ քերականական արուեստին գիտութենէն կախում ունի: — Առոգանութիւն՝ որեւիցէ գրուածքն ուղիղ արտասանելն է: — Տաղաչափութիւն՝ խօսքին վանկերն որոշ չափով ու թուով շարելու արուեստն է, որով Ոտանաւորը կը կազմուի:

Մինչեւ հիմայ խօսեցանք առաջին երկու էական մասերուն վրայ. հոս՝ իբրեւ քերականական ուսման լրումն կամ ամբողջացուցիչ մասն՝ համառօտիւ եւ առանձինն կ'աւանդենք Ա. Ուղղագրութեան, Բ. Առոգանութեան եւ Գ. Տաղաչափութեան կանոնները:

* Սուտգաբանութիւն հիմակու աւելնա լեզուագիտութեան այն ճիւղը կը նշանակէ՝ որ բառերուն ներքին կամ ծածուկ կազմութիւնն ու բաղադրութիւնը լուծելու կը զբաղի:

Ա. ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

618. *Ուղղագրութիւն կը կոչուի իւրաքանչիւր բառն անսխալ, այսինքն իւր յատուկ գրերովը գրելու կանոնը:*

ԳՕԳՈՒԱԾ Ա.

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔ

619. *Առանց ձայնաւոր գրի բառ չի կազմուիր ամենեւին. եւ նոյն իսկ ըստ ինքեան աննշանակ մասնիկներն որ դէմառաջ բառէն զատ կը գրուին՝ ձայնաւոր գրով կը ձեւանան:*

620. *Հայերէն լեզուի մէջ կրկնեալ գիր չկայ. ոչ ձայնաւոր եւ ոչ բաղաձայն: Միայն ըստ պատահման կրնայ երկու նոյն գիր քովէ քով կցուիլ՝ (կրճատման կամ ածանցման, եւայլն կանոնաւ.) զոր օրինակ. Եէսոպոս. Յոյսոպոս. քննել. փաղդել. դիւթիւն. անձման. անձախանձ. խրատպոտ. քաղաքացի. (ի) մարգարէէ, եւայլն:*

> *Հակառակ չեն այս կանոնիս՝ առջ ը գրով կազմած բաղաձայններն որ քանի մը բառի սկիզբը կամ վերջը կը պատահին. ինչպէս. Գիտել. աբակ. ճճի. պպուտ. — տարր. երբ. լուսանն, եւայլն:*

Ա. Ձայնաւոր գրերէն՝

621. *Ա եւ ո բառի վերջ չեն մնար, այլ միշտ անձայն յիւղ կը վերջաւորին. այսպէս. Ծառայ. տղայ. դողայ. երթայ. դշխոյ. մարդոյ:*

Կը զարտուղին՝ Ս՝. ահա. եւ հրամայականները՝ գնա. դողա: (Գրբր. Սրա. սրբա. ս. մատա. զարձա:)

622. *Ե եւ օ բառի վերջ չեն մնար, այլ ե կը փոխուի էի. այսպէս. (Գնեմ,) գնէ. (եմ, ես,) է: — Օ տես վարը 630:*

623. *Ա եւ ո միայն յ եւ ւ կրնան առնուլ եւ երկբարբառ կազմել՝ այ, աւ եւ ոյ, ու. ուրիշ ձայնաւոր առանց չի յաջորդեր:*

624. Ե դիրը միայն ա եւ ա — ձայնաւոր կրնայ առնուլ, եւ երկբարբառ կազմել՝ եա, եա. ուրիշ ձայնաւոր չի յաջորդեր:

625. Ը դրէն եառքը ո՛չ յ եւ ո՛չ ուրիշ ձայնաւոր կրնայ գալ. իսկ իրմէ յառաջ՝ դրբ. յ նախդիր միայն: Բառի վերջն անշեշտ ը կը գտնուի միայն արդի լեզուին մէջ՝ փոխանակ դրբր. ըն վանկին. տես Մարդը. եօթը. ինքը:

626. Ը ձայնաւորը միավանկ բառ չի կազմեր, բայց կայ միայն դրբր. ընդ եւ ըսպ, եւ աշխարհաբար՝ կը եւ մը, (փխկ. կա՛ եւ մի,) որ նոյնպէս անշեշտ են:

627. Յ դրէն յառաջ միայն ա եւ ո կրնայ գալ, եւ այ, ոյ երկբարբառները կազմել: — Կը զարտուղին արդի լեզուին մէջ Մէյ մը, մէյ մէկ, (փխկ. մէկ մը.) էյնալ, (փխկ. ընկնիլ:)

Լեզուին ներքին կազմութիւնը կը պահանջէ՝ որ այս տեղս յ դիրը ձայնաւորաց կարգը դնենք, թէեւ ուրիշ տեղեր իբրեւ բաղաձայն ալ կը գործածուի՝ հոյի նման ձայնով:

Ըստ պատահման միայն բաղաձայն կու գայ յիւ յառաջ. Անյապաղ. անյապ. յեղյեղել:

628. Ւ գրով բառ չի սկսիր:

629. Ւ դրէն յառաջ միայն կրնայ ա, ե, է, ո գալ՝ եւ ա՛, ե՛, է՛, ո՛ երկբարբառ կազմել:

Կը զարտուղին

1. Հոլովմամբ՝ Հոգ՛ոյ. տաք՛ոյ. տաք՛ան. օք՛ան, եւայլն:

2. Քանի մը տեղ կը գրուի ը՝ միայն ո՛ հնչումը խափանելու համար. այսպէս՝ Տը՛չութիւն, փխկ. տո՛չութիւն կամ տո՛ըչութիւն.) նոյնպէս ո՛ւել վերջաւորեալ բայերուն կրաւորականը՝ Հաշուըելիլ. հաշուըած. պատուըի. (տես 652:)

Մինչեւ մօտ ատեններս կը գրուէր՝ Դր՛ել. չի՛նաց. փո՛ըել. պ՛ոլըել. պատ՛էրե՛ց: Հիմայ գրաբար ուղղագրութեան համեմատ ուղղուած՝ կը գրուի Շէ՛նաց. չի՛նալ. փե՛ռնալ. պատ՛էրե՛ց, եւայլն:

630. Օ գրէն ետքը միայն բաղաձայն կրնայ գալ:

Պատճառն է՝ որ ի բնէ հայերէն օ գիր չըլլալով հին գրաբարի միայն բաղաձայնէ յառաջ ա– գրուածը յետին դարերուն մէջ օ ձայնաւորի փոխուեցաւ:

Ձայնաւորներու վրայ ըսուածներէն կը հետեւի որ հայերէն ուղղագրութեան հակառակ բաղադրութիւններ են՝ աէ, աէ, աի, աո, աօ. էի, էյ, էո, էու. էէ, էյ, էւ. իյ. ոէ, ոի, ոէ, ույ. օյ. այլ միշտ կը բաղադրուի՝ այէ, այի, ոյէ, ովէ, եւայլն: (Աւելորդ է ը ձայնաւորն յիշել՝ որ այսպիսի տեղեր երբեք մուտ չունի:)

Եօ երկբարբառ ունինք եօթն, արդեօք բառերուն մէջ. եւ դարձեալ յք. գործիականներ՝ Կարծեօք, եւայլն:

Բ. Բաղաձայն գրերէն՝

631. Վ գիր կրնայ միայն բառի սկիզբն ըլլալ. իսկ բառի մէջ՝ իրմէ առաջ միայն ո գիր կու գայ:

Կը զարտուղին արդի լեզուին քանի մ՚ամփոփմունքները. Ժողվել. խորվել. սորվիլ. թօթվել. (փխկ. ժողովել. խորովել. սով՚րիլ. թօթ՚փել.) եւ բարդերն ու ածանցները. Զօրավար. դարվեր. անվաւեր. հոգեվարք. եւայլն:

Այս պատճառաւ յատուկ անուանց մէջ ալ աւելի ընտիր է գրել Մորաւիա, Մոլտաւիա, Պաւիերա, քան թէ Մորավիա:

632. Ն եւ մ ռնգական բաղաձայններէն ետքը՝ Միջին բաղաձայնները կրնան երբեմն Նուրբ ըսուած տեսակին փոխուիլ. այսպէս. Ինձի, (փխկ. ինձի.) խանձել, (փխկ. խանձել.) խնդալ. ընդոր, եւայլն:

633. Ր գրէն ետեւ եթէ ն հանդիպի՝ կը գրուի ան. ինչպէս լեզուին ամէն արմատական բառերուն մէջ կը տեսնուի:

Կը զարտուղին քերականական ածանցները, բարդ բառերն ու ամփոփմունքները զորօրինակ. Գաբնան. սափոբներ. յիմաբներ. մտքեբնիդ. կոյբնալ. չոբնալ. վեբնալ. վեբնատուն. կբնամ. զաբնել:

634. Ր եւ Ռ գրերով բառ չի սկսիր հայերէն, այլ կը գրուի հր կամ հռ: Իսկ օտար անուանց սկիզբը ռ է կամ հռ. քիչ զարտուղութեամբ:

635. Մնացած նմանաձայն գրերուն համար, զորօրինակ ց, ձ. — չ, ջ. — ֆ, ֆ. — ր, ռ. — յ, հ, եւ այլն. որոշ կանոն չի կրնար տրուիլ. եւ միայն վարժութեամբ ու մտադիր ընթերցմամբ կը սորվուի: Սակայն կրնայ իբրեւ ընդհանուր կանոն աւանդուիլ՝ թէ հայերէնի մէջ համեմատաբար աւելի յաճախեալ են՝ չ, ց, ր, բ, ե, ո. եւ աւելի ցանցառ կը պատահին՝ ջ, ձ, ռ, ֆ, է, օ:

Դարձեալ շատ բանի ալ կը դիւրանայ ուղղագրութիւնը՝ բառերուն քերականական կազմութեանը, ածանցմանց ու ստուգաբանութեան մտադիր ըլլալով:

Հիմակուան ատենս յաճախեալ եւ ոմանց սովորական եղած սխալագիրները հետեւեալներն են. (որ հասարակօրէն նմանաձայն բառի մ'ուղղագրութենէն յառաջ կու գան:)

Հոգնիլ,	փոխանակ՝ յոգնիլ.
Արձագանք,	արձագանգ.
Բրդիլ,	փրթիլ.
Հետագրգիռ,	հետաքրքիր.
Խորոչ, խորոջ,	խոռոչ, խոռոջ.
Փակ,	բակ. (տճ. ավլու.)
Դար, դարիլ,	(հաւու) թառ.
Գալել,	քալել.
Ամեն*,	ամէն.
Ժողուած,	ժողված, ժողվուած.
Մնջել. մռնջել,	մնչել, մռնչել.
Շշնչել. անշշունչ,	շշնջել. անշշունջ.
Որ նոր. ինք նալ,	որն որ. ինքն ալ.
Մի տեսնէր,	մի տեսներ.
Չես գիտէր,	չես գիտեր.
Չէր նայէր,	չէր նայեր.
Չէին անցնէր,	չէին անցներ.

Վեցերորդ, փոխանակ՝ վեցերորդ.	
Ուղեցոյց,	ուղեցոյց.
Խօստանալ,	խոստանալ.
Դրօշմել,	դրոշմել.
Անտօն.	Անտոն.
Պատրիարգ,	պատրիարք.
Եպարգոս,	եպարքոս.

* Կան որ ոճն բառին ուղղագրութիւնն եչով ուզած են հաստատել, զրաբար ոճնոյնէն կրճատուած համարելով։ Ցայտնի է ասոր հակառակ՝ որ ոճնոյն բառին արմատն է ոճն՝ նաեւ հին լեզուին մէջ, եւ փոփոխման կանոնով ե դէրն եչի դարձած է։

ՑՕԳՈՒԱԾ Բ.

ՏՐՈՀՈՒԹԻՒՆ

636. *Տրոհումի ասի կը կոչուի՝ բառերը կամ խօսքի մասերն ըստ պատշաճի եւ ուղղագրութեան օրինօք բաժանելու կանոնը։*

637. *Տրոհութիւնն երկու մաս ունի*, 1. *Տողադարձ եւ* 2. *Վերագրութիւն։*

---

§. 1. *Տողադարձ։*

638. *Տողադարձ անուամբ կ՚իմացուի՝ տողին ծայրը հասած բառին մէկ մասը յաջորդ տողն անցնելու կանոնը։*

639. *Տողադարձի ուղղութիւնը կը կայանայ բառերը վանկ առ վանկ բաժանելու վրայ, որ կը կոչուի Հեգեղ, զորօրինակ պապերազմասէր բառն ուղիղ հեգելու համար իւրաքանչիւր վանկին կը լուծուի կամ կը բաժանուի, այսպէս. պա-պե-րազ-մա-սէր։*

Տողադարձի կամ հեգելու կանոնները հետեւեալներն են։

640. — **1.** *Միավանկ բառերը չեն բաժնուիր։ Այսպէս անբաժին են՝ տոբ, գին, սէրպ։*

641. — **2.** *Նոյնպէս անբաժին են երկբարբառ-*

ներըը, վանդի միայն մէկ վանկ են. (8:) Զորօրինակ. ծայր. գոյն. սէն. ան-ցեալ. չոռ-նիմ. վայր-կեան. եր-կայն. նա-քով:

642. — **3.** *Երկու կից ձայնաւոր՝ որ զատ զատ վանկ կը կազմեն, իրարմէ կը բաժնուին. ինչպէս. ջե-ռեան. լե-ռոյր. Ուրի-էլ. Բելի-որ. տէ-ղերք. կ՚առնո-ւին**, (ներդծ. անկատ.) *տեանէ-ր:*

* *Զատ է կրկ. սխմ. ներկայ՝ կ՚առ-նո-ւին, (ապ. պարբերտ.) չի բաժնուիր՝ կ՚առ-նո-ւին: Տես 652:*

643. — **4.** *Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ մէկ բաղաձայն գիր կայ՝ յաջորդ վանկին կ՚անցնի. զորօրինակ. Հո-գի. զա-րի. կա-պա-րե-ցաւ:*

644. — **5.** *Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ երկու բաղաձայն գիր կայ, բաղաձայնները իրարմէ կը զատուին. այսպէս. ապ-պար. զատ-նալ. խօս-փով. բաշ-խել. Հան-գիստ:*

645. *Բայց շատ անգամ ընտիր կը Համարուի ը եւ ա (երբեմն նաեւ ը կամ ե) գրերուն նախընթաց բաղաձայնը միկտեղ վար առնուլ. ինչպէս. մա-րութիւն. շաղա-կրատ. ե-ղբեմ. ա-հաւոյ. պա-պրանք. պա-պուական. մա-պատուակել:*

646. — **6.** *Եթէ երկու ձայնաւորի մէջ երեք բաղաձայն ըլլայ, միայն վերջինը — եթէ թոյլ գիր չէ, — յաջորդ ձայնաւորին կ՚անցնի. ինչպէս. Հանգ-իլ. թաղգ-ման. Մուրդ-ի:*

Ըսածնիս այն դէպքին Համար իմանալու է՝ ուր երեք բաղաձայններուն մէջ սուղ ը ձայնաւոր չի լսուիր:

647. *Եթէ երեք կից բաղաձայններուն վերջինն է թոյլ գիր, առաջին բաղաձայնը մինակ կը մնայ, եւ վերջին երկուքը կը զատուին. այսպէս. եր-կրորդ, բեր-կրիլ. եր-կնաւոր. աս-պղալից. ան-գլուխ. կար-տրուխիւն. քաղ-ցրանալ. բար-յրագոյն:*

Երկու ձայնաւորի մէջ երեք բաղաձայնէն աւելի որ ըլլայ, Հարկաւ ը ձայնաւորով վանկ մը կ՚աւելնայ. որուն վրայ՝ վարը:

648. — **7.** *Եթէ բառ մը իւր ձայնաւորացը Համ-*

բանքէն աւելի վանկ ունի. կամ թէ՝ — ուր որ երկու կամ երեք բաղաձայնի քով զօրութեամբ դրուած ը կը հնչուի, տողադարձի մէջ ը գիր մը կ'աւելցուի ներգործութեամբ, — թէ տողին սկիզբն ըլլայ եւ թէ վերջը: Զորօրինակ. տը-կար. թըշ-նամի. ջըր-մուղ. մը-կըրտել. ըն-կըղմել. տըր-տընջել. քըրթ-մընջել. չար-չըրկած. ըզ-գաստ. ըզ-ձեզ. ըս-տրուկ:

649. Բայց ը չի մտներ՝ ուր որ գլխաւոր բառն անփոփոխ մնալով՝ նախընթաց նախդիր կամ մասնիկ ունի կամ բարդ է. զորօրինակ. ըզ-Թշնամին. ան-ղքոյշ. ան-պտուղ. շնչա-սպառ. բանա-ստեղծ. նորա-հնար. նախա-վկայ. ձեռն-տու. ակն-կալութիւն. ունկն-դիր. (եւ ոչ՝ ըզ-թըշնամին. ձեռըն-տու, ան-պըտուղ. եւայլն:)

Հեգելու եւ տողադարձի մէջ երկբարբառները պարզ ձայնաւոր համարելու է. անոր համար ըսինք թէ անբաժին են. (641:) Ասկէ կը հետեւի որ նաեւ

650. Ա-, Ե-, Ի-, ՈՎ, ՈՅ, ՈՅ երկբարբառները, թէեւ վերջի ծայրերնին բաղաձայնի նման հնչէ (վեւի կամ եչի ձայնով,) պէտք չէ քակել: Այսպէս կը բաժնուի՝ զօրա-որ. ցա-ալից. երե-ակ. բով-անդակ. վկայ-ել. հայ-երէն. (եւ ոչ՝ զօրա-ւոր. վկա-յել. բո-վանդակ. Յո-վաթամ. հա-յերէն:)

Ասոր հակառակ՝ բարդութեանց մէջ կը բաժնուի՝ քարա-յատակ. մաղձա-յոյզ, եւայլն. վասնզի յ գիրն երկբարբառ չի կազմեր:

651. Երկրորդ՝ բաղաձայնի նման հնչմամբ սկսող ՈՒ, ՈՒԻ, ՈՒԵ, Ե, Ի, եւայլն երկբարբառներուն նախընթաց բաղաձայնն իրենցմէ անբաժին է: Զորօրինակ Դը-բուի. ա-նուամբ. վա-ղուան. Յե-ուայ. ա-ղուոր. ըս-տուեր. պա-տուեր. ար-դեօք. կար-ծեօք. ան-ցեալ. վայր-կեան. յաւի-տեան. չարու-թիւն. (եւ ոչ՝ ըստ-ուեր. արդ-եօք. յաւիտ-եան. չարութիւն:)

652. Ո- երկբարբառն ը- գրելով կը բաժնուի՝ ուր որ իրօք ը- հնչում կը լսուի. զորօրինակ Տը-աւ. լը-աց. կ'առ-նը-ին. թը-ական:

653. Քանի մը դէպքի մէջ որ ի՛նդէն յառաջ թոյլ դիր կը պատահի՝ ողջոյնի եղած է բաժանել՝ Օր-՛ան. տար-՛ոյ. տար-՛օք. բար-՛ոք. պին-՛ոյ. լեղ-՛ոյ. հայել-՛ոյ: Իսկ ուրիշ դրերն անբաժին կը մնան. ինչպէս՝ հո-գ՛-ոյ. որ-պ՛-ոյ:

654. Ընդհանրապէս ընտիր եւ աւելի քերականական կը համարուի ողջադարձը՝ եթէ բառերուն կազմութեանը համեմատ ըլլայ. — որ շատ անգամ մինչեւ հիմայ տրուած կանոններէն խոտորում կը կրէ: Ըստ այսմ՝

655. Նախ՝ որեւիցէ ածանցման մէջ՝ կորուսման կանոնին միտ կը դրուի, եւ կը բաժնուի՝ (Մար-դի՛կ) մար-պ՛ան. (եր-կի՛նք) եր-կ՛ոյց. մար-պ՛ոց. կըն-ճռեալ. աղ-ջ՛ան. դար-ք՛նութիւն. նա-ձ՛ութիւն. կո-պ՛ել. եւայլն:

656. Երկրորդ՝ Բարդ բառերն իրենց յօդիչ մասանցը կը վերածուի. եւ կը բաժնուի՝ Ձէր-ուցան. պղ-ուհացք. ձէր-ուխում. անց-ուղարձ. հալ-եւմաշ. պոռ-եւան. այլ-ապէս. այս-ինքն. հօր-եղբայր. հիւր-ընկալ. վերջ-ընթեր. ապ-ստամբ. ապ-երախտ:

Ինքնին յայտնի է որ այս կանոնիս զեղծում կ'ըլլայ եւ սխալ՝ եթէ բաժանես Նոր-ածին. գործ-ատէր. չար-ասի՛ն. ուխ-էրօրդ. ապա թէ ոչ՝ հարկ կ'ըլլար բաժանել նաեւ՝ գործ-էյէ. ծառ-էրա՝ որ բացայայտ սխալ են:

657. Ողջադարձի կանոնը կը պահանջէ վերջապէս՝ որ Ապաթարց նշանը (տես 670.) տողի ծայր չմնայ, եւ ապաթարց ունեցող բաղաձայնն իւր առջեւի ձայնաւոր գրէն չգաւուի. այսպէս. Եր-կ՛երկու. պի՛-պ՛որ տեսնէ. տ՛ի-մանար. չ՛աւ-նուր. կ՛ըն-թանայ. (եւ ոչ՝ երկ՛-երկու. պիտ՛-որ. չ՛-աւնուր. — են-թաճնայով կամ առանց են-թաճնայի:)

658. Ողջադարձի նշանը կամ նշանախեցն է Ենթաճնայ՝ այս ֵ ձեւով. զորօրինակ՝ Մար-դի՛կ. վայր-կեան. բե-րան:

—

§. 2. Կիտադրութիւն:

659. Խօսքի այլեւայլ մասունքն իրարմէ պատշաճօրէն զատելու համար այլեւայլ նշանախեցներ կը գործածուին, զորոնք ընդհանուր անուամբ Կէտ կը կոչենք, եւ անոնց գործածութիւնը՝ Կիտադրութիւն:

660. Հիմակուան կիտադրութեան նշանները՝ հետեւեալ ութ նշանախեցներն են. որոնց չորս առաջինները բուն կիտադրութեան կը ծառայեն, կարդացողին քիչ շատ շնչի հանգիստ տալու համար. իսկ չորս վերջիններն երկրորդական նշաններ են, եւ բացայայտութեան կը ծառայեն:

Աւասիկ ասոնց անուններն ու ձեւերը:

Բուն կէտեր.	Կիտադր. նշաններ.
1. Բութ ՝	5. Ապաթարց ’
2. Ստորակէտ ,	6. Մակակէտ ’
3. Միջակէտ .	7. Զակերտ “ ”
4. Վերջակէտ :	8. Փակագիծ ( )

Այս նշաններուս գործածութիւնը հետեւեալն է:

661. Բոռթ նշանը բառի մը վերջը կը դրուի՝ միեւնոյն խօսքին մէջ յաջորդ բառին չվերաբերիլը ցուցընելու համար. ուր շատ անգամ զեղչում մտած է, կամ բառ մը զօրութեամբ կ՚իմացուի. ինչպէս. Սպանիացւոց՝ Մեքսիկացիներուն հետ դրած դաշինքները: Քու՝ թշնամեացդ ձեռքէն կրած վշտերդ. (քու կրած վշտերդ:) Ով որ երախտիք կ՚ընէ՝ ապերախտութեան սպասէ:

Բութը կը ցուցընէ՝ թէ բառի մը վրայ շատ քիչ կանգ առնելու է:

Ստորակէտ կը դրուի՝

662. — Ա. Երկու կամ աւելի՝ կարճ նախադասութեանց մէջ՝ որ իրար կ՚ամբողջացընեն. ինչպէս. Հասաւ քաղցրաշունչ եղանակը, ձիւներն հալեցան, անձրեւներն հեռացան, դալարիք զուարճացան, եւ զուարթացան մարդ եւ անասուն: Լացքով կը ծնանինք, տրտունջով կ՚ապրինք, սգով կը մեռնինք:

663. — Բ. Միեւնոյն նախադասութեան մէջ նոյն կարգի բառեր որ ետեւէ ետեւ կրկնուած են, ստորակէտով կը զատուին. զորօրինակ միեւնոյն բայի՝ այլեւայլ անուն-բայիներ կամ խնդիրներ, միեւնոյն գոյականի այլեւայլ ածականներ, եւայլն: Այսպէս. Քննեցէք, դիտեցէք, տեսէք. լսուած է երբեք այսպիսի նորանշան գործ մը:

664. Բայց եւ, կամ շաղկապով կապուած բառերն ստորակէտ չեն առնուր. զորօրինակ. Մեմփիս եւ Թեբէ՝ Եգիպտացւոց նշանաւոր քաղաքներն էին: Աթէնք եւ Սպարտա՝ իրարու նախանձորդ էին: Մեծատուն կամ աղքատ, գիտուն կամ տգէտ՝ ամէն մարդ հաւասար է Արարչին առջեւ:

Ստորակէտի տեղ երբեմն բաւական կ'ըլլան նաեւ թէ, ոչ, բայց եւ ուրիշ շաղկապներ՝ եթէ բառ բառի հետ կը կապեն. ինչպէս. Հարուստ բայց ագահ մէկը:

665. Իսկ ուր որ խօսք խօսքի հետ եւ կամ ուրիշ շաղկապով մը կապուած է, հոն շատ անգամ ստորակէտ, երբեմն նաեւ ուրիշ կէտեր կը դրուին: Օրինակ. Տղուն հանճարն ու զգօնութիւնը գովեցի, եւ մեղադրեցի ծնողացն անհոգութիւնը: Աղքատները մեծատանց՝ եւ յիմարներն իմաստնոց գործիքն են եղած:

666. — Գ. Միջանկեալ բառ մը կամ խօսք մը սովորաբար երկու ստորակէտի մէջ կ'առնուի: Օրինակ. Տեսէք ահա՝ սուսեր եւ տէգ, արիւնհեղութեան գործիքներ, այս տեղս՝ խաղաղութեան մշտնջենաւոր օթեւանին մէջ:

667. — Դ. Անուանց կոչականը, եթէ միջանկեալ ըլլայ եթէ ոչ, ստորակէտով կը զատուի. զորօրինակ. Այսուհետեւ ցնծացէք, անզգամներ, վասնզի հասաք վերջապէս ձեր բաղձանքին: Ո՛րդեակ, յարգէ ծերերը: Ձեզի են խօսքերս, ո՛ ժողովրդոց իշխանք:

Ստորակէտը քան զբութը քիչ մ'աւելի հանգիստ կու տայ ձայնին:

668. *Միջակէտը*, որ պարզապէս *Կէտ* ալ կը կոչուի, ամբողջ խօսքի մը գլխաւոր նախադասութիւն-

ներն իրարմէ կը զատէ: Զորօրինակ. Երբ որ նաւ ելան, սկսան իրենց ընկերացը պատմել՝ թէ ինչպէս թանձրախուռն անտառին մէջ մոլորած կը թափառէին. անտառն, ըսին, մութ է եւ անկոխ. խիտ առ խիտ բուսած մացառներուն մէջէն՝ շատ տեղ միայն սուրերով կրնայ ճամբայ բացուիլ. ծառերն այնպէս թաւ ու բարձր են՝ որ երկինք բնաւ չի տեսնուիր:

Միջակէտն ստորակէտէն աւելի հանգիստ կու տայ շնչոյ:

Արդի ուղղագրութեան մէջ միջակէտն՝ իբր օժանդակ կէտ՝ ուրիշ գործածութիւն ալ ունի: Տես վարը 675, 676:

669. *Վերջակէտ* կը դրուի ամբողջ եւ լրացեալ խօսքի մը վերջը:

Վերջակէտը կատարեալ հանգիստ է շնչոյ:

670. *Ապաթարց* նշանը կրճատուած ձայնաւոր գրին տեղը կը դրուի, եւ կը ցուցընէ թէ երկու կից ձայնաւորներէն մէկը կրճատուած է. զորօրինակ. Անգամ մ'ալ, (փխկ. անգամ մը ալ.) պիտ'որ լսեմ, (պիտի որ լսեմ.) կ'եղծանէր, (կը եղծանէր.) երկ'երկու. (երկու երկու.) եւայլն:

Ապաթարցով կրճատութեանց տողադարձին համար՝ տես վերը 657:

Աւասիկ ապաթարցի գործածութեան սովորական սխալները:

Չ'ես, չ'է, փխկ.	չես, չէ.	Կ'ուգայ, փխկ.	կու գայ.
Չ'ըլլայ,	չըլլայ.	Կ'ուտամ,	կու տամ.
Չ'տեսնեմ,	չտեսնեմ.	Կ'ստանայ,	կը ստանայ.
Չ'տեսներ,	չի տեսներ.	Կ'գտնէ,	կը գտնէ.

Այդ բառերուն մէջ ապաթարցը տեղի չունի, վասնզի ձայնաւորաց կրճատութիւն չկայ:

671. *Մակակէտ՝* է նախդրին սեպհական նշանն է. այսպէս. Վեր 'է վերոյ. ձմեռն 'է բուն. — որ հիմայ սկսած է անսովոր ըլլալու:

672. *Չակերտը* կոչման կամ վկայութեան նշան է, եւ յառաջ բերուած խօսքին կամ բառին սկիզբն

ու վերջը կը դրուի. այսպէս. Նոյն փութանակի յաղթութեան համեմատ՝ այս կարճ թուղթս գրեց Կեսար, թէ "Եկայ, տեսայ, յաղթեցի,,: Այդ "թերեւս,, յաւելուածնիս ոմանց միտքը պղտորեր է:

Հայերէն չակերտին հին ձեւն՝ որ հիմայ խափանուած է, նոտրագիր չայի գլուխ մըն էր (ՀՀ). որմէ իւր անունն ալ առած է: Հիմակուան ձեւն եւրոպական է:

673. Փակագիծ միջանկեալ խօսքի կամ բառի մը երկու դին կը դրուի՝ որն որ իբրեւ մեկնութիւն կամ ծանօթութիւն աւելցուած է. զորօրինակ.

Քանինե՛րն երազեցին որ կարենան հրով եւ սրով, արիւնահեղ ապստամբութեամբ, յափշտակութեամբ եւ սպանութեամբ (որովհետեւ ասոնք միայն էին իրենց միջոցները,) աշխարհիս ցանկացեալ երջանկութիւնը հաստատել:

Սխալ կ'ըլլայ փակագծի գործածութիւնը՝ եթէ չկարենաս փակագծեալները խօսքին մէջէն հանել՝ առանց խօսքը կրճատ ու կիսկատար թողլու. ինչպէս այս օրինակիս մէջ. Հայիդիի բնակիչները կը հաւատային թէ Ոգիներն՝ որոնց իրենք (ԶԷՄԷ) անուն կուտային, ապագայ բաներու գուշակ են. ամէն մարդ, կ'ըսէին, իւր առանձին (ԶԷՄԷՆ) ունի, որուն պատգամ կը հարցընէ: — Վասնզի փակագծիւ գրուածը միշտ երկրորդական մաս մըն է եւ ոչ էական:

Բայց շատ անգամ փակագծի տեղ երկու ստորակէտի մէջ կ'առնուի միջանկեալը կամ մեկնականը. (տես 666:)

Ուղղագրութեան մասերն են դարձեալ՝ 1. Համառօտագրութեան կերպն ու 2. Գլխագրաց գործածութիւնը:

674. — Ա. Համառօտագրութիւն է բառի մը մէկ մասը միայն գրել, որ ամբողջ կը կարդացուի:

675. Համառօտագրութեան համար հիմայ գործածուած նշանն է՝ համառօտեալ բառին առջին պարզ կէտ մը: — Նոյնպէս

676. Արդի ուղղագրութեան մէջ թուահամարներու առջեւ լոկ կէտ մը կը դրուի՝ երբ նախ կամ ա-

ասՔին, եւիէոտ կը նշանակեն. (եթէ թուանշան ըլլայ, եթէ այբուբենք:)

Աւասիկ երկուքին մէկտեղ օրինակը. Բասիլիոս Յովհ. (կամ ՅՀ.) Հերոլտ անուն մէկը՝ Լեւոն Բ.ին եւ Հեթում Ա.ին պատերազմները կը պատմէ. (այսինքն՝ Յովհաննէս Հերոլտ՝ Լեւոն Եւիէոտին եւ Հեթում Ասքինին պատերազմները կը պատմէ:)

Համառօտագրութեան որոշ կանոններ չի կրնար տրուիլ. բայց այսչափ միայն՝ որ Համառօտեալ բառը կարելի ըլլայ անսխալ կարդացուիլ:

677. — Բ. *Գլխագիր տառերով կը սկսին*

1. Անձն խօսքի դլուխը կամ առաջին բառը. եւ անձն վերջակէտէ ետքը. նոյնպէս ոտանաւորի անձն մէկ տողին սկիզբը. (որուն համար Հայերէն *Տաղգործ* գիր ալ կոչուած են գլխագիրները:)

2. Իբր վկայութիւն բերուած խօսքը կամ բառը, թէեւ խօսքին մէջտեղն ըլլայ. — եւ ասոր համար շատ անգամ չակերտ նշանն ալ դանց կ'առնուի: Աբգար, Ամատեկայ թագաւորը, մեռնելուն վայրկեանը գոչեց, թէ Աստուած դառն է եղեր մահը:

3. Ապառաժ բառն եւ իր նոյնանշանները, ինչպէս Տէր. Բարձրեալն. Աբրահամ, եւայլն: Նոյնպէս ուրիշ պատուոյ, պաշտամանց եւայլն անուններն. ինչպէս. Պատրիարք: Ձեր Սրբութիւնը: Մոցեալ իրար պատուեցէք, կ'ըսէր Առաքեալը:

4. Անձն յատուկ անուններն, մանաւանդ գոյականները (101.) իրենց սովորական վերադրովը մէկտեղ. (429.) ինչպէս. Մծբին. կասպից ծով. Աժդահակ. Վահան Գողթնացի. կարոլոս Մեծն. Սուրբ Իգնատիոս. Յովսէփ Գեղեցիկ. եւայլն:

5. Գրքերու, նշանաւոր գործուածքներու անուններն. գրօրինակ. Թուրք գիրք. Մոլիէռի Ախոյեան քաՀանան. Ռափայէլի Այլհիբոռինեան, եւայլն:

6. Հասարակ գոյականներ որ մանաւոր կերպով մ'առնուած՝ որոշ միտք մ'ունեցած են՝ սովորական

նշանակութենէն զատուելով: Օրինակ. Թեթեւ թեւերով սլացաւ արագաթռիչ Համբաւը, եւ իւր փողոյն ձայնը տիեզերաց լսելի ըրաւ: Այդ գրքին Վրիպակացը մէջ նոր վրիպակներ սպրդեր են:

Գլխագրաց գործածութիւնն որոշ սահման չունի. եւ շատ բան կրնայ վայելչութեամբ գլխագրով սկսուիլ, ուր որ գրողը կ'ուզէ բառ մ'առանձին կերպով որոշել, եւ գլխաւոր կամ պատուաւոր բան մ'երեւցընել. ինչպէս այս խօսքիս մէջ դերանունը. Բայց իրօք՝ կայ երկրիս վրայ երկինք մը՝ զորն որ իրեն հետ վար բերաւ Անիկա որ ախոռի մը մէջ ծնաւ, եւ հիւսան մը խանութին մէջ զարգացաւ:

Բ. ԱՌՈԳԱՆՈՒԹԻՒՆ

678. *Առոգանութիւն կը կոչուի՝ բառերն ուղիղ արտասանելու կանոնը: Ասոր մէկ մասն է նաեւ անսխալ հնգելը, որուն գրութեան կանոնը Տրոհութեան մէջ տեսանք:*

679. *Առոգանութեան արուեստը միայն ձայնաւոր գրերու վրայ կը յածի. եւ նշանները միայն ձայնաւորաց վրայ կը դրուին:*

680. *Առոգանութեան նշանացն անուններն ու ձեւերը սոյնք են:*

Շեշտ ՛	Երկար ՛	Ոլորակ ՚
Բութ ՝	Սուղ ՝	կամ Պարզակ ՚

Սոյնց անուններէն քերականական բացատրութիւններ ելած են. շեշտել, բթել, երկարել, սուղել: — Առոգանութեան մէջ իրեւ ածական կը գործածուի՝ բառ. երկար կամ սուղ վանկ. որ ըսել է՝ բթեալ, երկարեալ, սուղեալ:

681. — Ա. *Յոյժ կը յուշէնք թէ բառն անշեշտ է, այսինքն բառին վանկերն իրարու հաւասար արութեան կամ բարձրութեան ատիճան ունին. կամ, եթէ միավանկ բառ է՝ միւս բառերէն աւելի բարձրութիւն չունի. զորօրինակ. Տ՚բ՚պ՚բ. ը՚բ՚ի՚ծ. իբ՚ին՚ք ա՚լ. ով ո՚ր: (Բութ նշանն երբէք չի գործածուիր գրութեան մէջ:)*

682. *Ամէն հայերէն բառ բութ է ի բնէ, — շատ քիչ բացառութեամբ: — (Ի բնէ բառին մեկնութիւնը տես վարը 687:)*

683. — Բ. *Շեշտ ունի այն վանկն որուն ատր կամ բարձր է ձայնը. զորօրինակ. Անօրէն են անոնք, չերպա՛ս հետ, ա՛րեւէլ:*

684. *Շեշտեալ կ՚ըսուի բառ մ՚որուն վերջին վանկը շեշտ ունի. ինչպէս. Երբէ՛ք չէր տեսը: Չէ՛ն լսեր ամենեւին:*

685. *Քանի մը բառ կայ հայերէն՝ որոնց շեշտն առաջին վանկին վրայ է. եւ են՝ գո՛նէ. գո՛ացէ. հի՛-*

մայ. ածդեօք. պածգեալ. քածէ. եւ յօդուածոյ՝ Ա՛յսօր. ածպէս. ինչպէս. նմինչափ. ընկեւ. ընկպէտ. գրկէթ. ջրէթ: — Ա՛ննաւանդ. ածասիկ. վանդի, (686.) վերցերօրդ. պանեղօրդ:

686. Ա՛յս կարգս են սուղ (կարճ կամ կէս) վանկով յանդեալ բառերը. Ա՛ատղ, (ածաղ.) պառն. քածգր. ինքը. գէնէրը. անօթները, եւայլն:

687. Բառերուն շեշտն ու բուքը երկու կերպով է. 1. ի ձեւ՝ որ բառին բնական է. ինչպէս միեւնոյն հիմայ բառածները. եւ 2. դիմի՝ որ բառին առածդիրքէն կախում ունի. ինչպէս հիմայ պիտի տեսնենք:

688. Ի բնէ բուքի բառը շեշտ կ՛առնու դրիւ, կամ ի բնէ շեշտեալը դրիւ կը բթի՝

1. Խօսքին դէմառոյ կամ երկրորդական բառն ըլլալուն համեմատ, որ բառին եռեւառաջութեննէն կամ խօսքին իմաստէն կախում ունի. զորօրինակ վերի (684) օրինակին նրքե+ բառը.

Ի բնէ շեշտ. Երքե+ չէին ստեր: Սուտ՝ երքե+ չունէին:
Դրիւ բուքի. Չէին ստեր երքե+: Ո՛չ երքե+ կը ստէին:
Նմինպէս շեշտեալ է՝ Հապի՛կ մ՛ալ չմնաց. եւ բուքի՝ Մէկ հապի՛կ չմնաց:

2. Բառին նշանակութեան տարբերութեննէն. ինչպէս ալ շաղկապն եւ ալ մակբայը:
Շեշտիւ է՝ Ես ա՛լ աւելին պիտեմ:
Բուքի է՝ Ե՛ս ալ պիտեմ:
Նմինպէս՝ Ա՛լ չկրցան տեսնել. եւ Չկրցան ալ տեսնել:

3. Կոչականներն ու Հրամայականները կը բթին՝ երբ նախընթաց շեշտեալ բառ մ՛ունին՝ որ իրենց վերադիրն է. զորօրինակ. Մանր ջարդեցէ+. Նէրս պա՛ք: — Կոչականը՝ երբ նախընթաց ածական* մ՛ունի կամ երբ կրկնուած է՝ առաջին մասը կը շեշտուի. այսպէս՝ Ո՛րդեակ, ջօրակա՛ն+, Ա՛յդան կոչականները՝ Սիրո՛ւն որդեակ. պարո՛յ զօրականք. Սիմո՛ն Սիմոն:

Նոյն նախընթաց շեշտեալներն ալ նոյն կանոնով կը բթին դարձեալ՝ երբ իրենցմէ յառաջ շեշտեալ մ՛ունենան. ինչպէս. Մա՛նր մանր ջարդեցէք. Ա՛յ սիրուն որդեակ. Ո՛ պարսից զօրականք. Ո՛վ Սիմո՛ն Սիմոն:

* Ըսած ենք թէ ածական կրնայ համարուիլ՝ յատկացուցիչն իւր յատկացելոյն եւ բացայայտիչն իւր բացայայտելոյն. (338, ծան.) այսպէս նաեւ մակբայն իւր բային:

689. — Գ. *Երկար* նշանը կը ցուցընէ թէ վանկը սովորականէն աւելի երկայն տեւողութիւն ունի. այսպէս են մանաւանդ միջարկութիւնները. Վա՛յ ինձ. աւա՛ղ, եւայլն. եւ իբր ձայնարկութեամբ ու կրիւք բացատրուած շեշտեալները. Ա՛յսչափ կուրութիւն. Սոկրա՛տ մը մեռցընել:

690. — Դ. *Սոռղ* նշանը կը ցուցընէ թէ վանկը սովորականէն աւելի կարճ տեւողութիւն ունի: Այսպէս սուղ վանկ են՝

1. Դերանունական յօդերը բաղաձայնէ մը ետքը, եւ զօրութեամբ դրուած ը ձայնաւոր ունեցողներէն շատը. ինչպէս. Ձայնը՞ս. փայտը՞ն. ը՞ղգաստ. ը՞ստանալ. տը՞կար. ԺԸ՞նար. քաղցը՞ր, եւայլն. որ բոլորովին ալ կը կորսուին կամ կը պակսին՝ երբ ձայնաւորի հետ կապուած ըլլան. զորօրինակ. Որդի ստանալ. փայտն ալ. որն որ. ընկերս էր:

2. Նախդիրներն ու քանի մը կարճ բառեր. Գիշերն ի՞ բուն. Հետն ի՞ վեր. ը՞ղմեզ. ա՞ռ մարդիկ. կը՞ նայիս. անգամ մի՞ ալ:

Տաղաչափութեան մէջ սղել կը կոչենք՝ նաեւ վանկի մը կորուստը կամ բոլորովին պակսիլը. ինչպէս.

Ահա 'նդունայն է ամենայն:

Հիմայ բոլորովին խափանուած է սուղ նշանին գործածութիւնը:

691. — Ե. *Պարոյկ* կամ *Ոլորակ՝* հարցման նշան է, եւ հարցական խօսքին մէջ շեշտուած բառին վրայ կը դրուի՝ ուր որ բուն հարցումը կ'իյնայ: Ո՞ւր է ոսոխդ: Հի՞մայ* է վրէժխնդրութեան ատենը: Դո՞ւն ապստամբաց գլուխ եղար: — Վերջին օրինակին իւրաքանչիւր բառին վրայ կրնայ պարոյկը դրուիլ, ինչպէս որ հարցընողին միտքը կը պահանջէ:

* Հարցական բառին Պարոյկը, ինչպէս նաեւ Երկարը՝ միայն շեշտեալ վանկին վրայ կ'իյնայ եւ ոչ

սուղ վանկի կամ բաղաձայն գրի վրայ այսպէս. Ա՞յսօր. ի՞նչպէս. քանի՞ անգամ. ա՞յնպէս. այնպիսի՞ ախոյեաններ. այնպիսիներո՞ւ վկայութեամբ: Ո՛րչափ տխուր:

Կը մնայ տեսնել առոգանութեան միւս մասն ալ՝ որ հայերէն վերծանութեան (ընթերցուածքի) էապէս կարեւոր է, եւ մինչեւ հոս ըսուածներուն իբր թէ հետեւութիւնը:

Տողադարձի կանոններն հետեւեալներուն հետ սերտ կապակցութեան մէջ են:

692. Երեք սուղ ձայնաւորները՝ ը, յ, ւ, երկու կերպ հնչում ունին:

693. — Ա. Ուր որ ներգործութեամբ ը գիր չկայ գրուած՝ երկու բան կայ դիտելու. 1. ուր ը կը հնչէ կամ չի հնչեր, եւ 2. ուր ազատ է ը հնչումը:

694. — 1. Բառի մը սկիզբն ուր երկու կամ երեք բաղաձայն կից է, առաջինէն ետքը սուղ ը կը մտնէ. Ինչպէս. (Հպարտ,) հըպարտ. հըլու. տըղայ. վըկայ. դընել. թըշնամի. զըլանալ. քըրտնիլ. թըթու. չընայիլ. տըգէտ. ցըվախճան:

695. Բառի մը սկիզբն որ ս, ղ, շ բաղաձայններէն ետքը պ, կ, տ, բ, գ, դ, փ, ք, ֆ, հանդիպի՝ բառէն յառաջ սուղ ը կը հնչուի. ինչպէս. (Սպասել,) ըսպասել. ըսկիհ. ըստոյգ. ըստակ. ըսքանչելի. ըզբօսանք. ըզգայուն. ըշտապ. ըշտեմարան*, եւայլն: — Զ նախդիրը բաղաձայնէ յառաջ միշտ ըզ կը հնչէ. այսպէս. ըզձեզ. ըզկղզին: Միայն ը ձայնով սկսածներուն վրայ՝ զը կը հնչէ՝ (զսպաս) զըսպաս:

Ուրիշ տեղեր՝ կը կարդացուի սը, զը, շը. ինչպէս. Սըխալ. սընունդ. շընորհք. շըղարշ. շըռայլ. զըզուիլ. զըլանալ. զըրահ. զըրոյց:

* Կը զարտուղին Սըփռել. սըպրդել. սըկռթել. շըփոթ: Օտար (արեւմտեան) բառերն երբեք չեն հընչուիր զը, սը. միայն սովորութիւնը ներելի ըրած է կարդալ սըքեմ եւ զըմուռս յունարէն բառերը:

696. Կան բառեր ալ՝ որոնց ը հնչմանն ընդհանուր կանոն չկայ, եւ բառին բնութենէն ու կազմու-

թենէն կամ սովորութենէ կախում ունի. զորօրինակ Քստմնելի բառը՝ Քըստմընելի (եւ ոչ Քստըմնելի:) Միեւնոյն բայը կը հնչէ Կարկտել, (կարկուտ գալ) եւ *կարկըտել, (կարել կցել:) Կունկի սեռականը՝ կունկի, (թռչնոյ,) եւ *կունըկի, (քամակի:) Ստախօս ածականը՝ սըտախօս, (սուտ արմատէն:) — Կցկտուր եւ Բղկտուք բառերուն բաղաձայնները ճիշդ նման դիրք ունին. բայց առաջինը կը կարդացուի կց-կտուր (վասնզի բարդ է,) իսկ երկրորդը՝ *Բղըկ-տուք, (Բղիկ արմատէն ածանցեալ.) այսպէս ալ՝ Պարս-կի եւ Պարըսպի:

* Թուահամարիս մէջի աստղանիշ բառերուն սովորութիւն է միշտ ը դիրը ներգործութեամբ դնել:

697. Սակայն շատ անգամ բառին կազմութեան հակառակ է ը հնչումը. այսպէս կը կարդանք Չափակցութիւն, (եւ ոչ -կըցութիւն.) դըպրաց (եւ ոչ դպըրաց.) նոյնպէս արքնութիւն. ծանրագնի. տըգնիլ, եւայլն:

698. Բառի մը վերջին երկու բաղաձայններուն մէջ սուղ ը ձայն կը մտնէ՝ 1. եթէ ս, դ, ն յօդ է վերջին գիրը. Չայնըս. մարդըս. ուսըդ. ոյժըդ. նոյնպէս գրբր. նախդրիւ հոլովները, զգետըս. յօդըս. ի կեանըս: — 2. Եթէ վերջինը ր, ն, ղ, ա գրերէն մէկն է. քաղցըր. կայսըր. սոպըռ. միանձըն. աստըղ. արկըղ: — 3. Ասոնք յօդ առնելով կամ յաջորդ ձայնաւորի հետ կցելով՝ իրենց ը ձայնը կը կորսնցընեն. Աստ'ղը. արկ'ղըս. քաղց'ր է:

699. Կորուսման կանոնով պակսած ձայնաւորին տեղ ը չի մտներ՝ բայց միայն ուր որ սովորութիւն եղած է կամ ուր ձայնի խստութիւն պատահի: Այսպէս. (Պարապ.) պարպել. ծաձկել. համբել. ամսական. տաճկութիւն. պարտըկել. եւայլն:

700. Բառի մը սկիզբն ու վերջը՝ երկու բաղաձայնի մէջ մտած ը ձայնը կը դադրի՝ երբ քովը ձայնաւոր գիր մը հանդիպի՝ որն որ բառին կից կը կարդացուի: Զորօրինակ. Կը-սպառնայ. մի-սպաններ. ի-սկըզբան. անձն-իմ. որն-որ. քոյրդ-ալ. ինքն-ալ.

հետն-առած. ձեռքս-էր. գայլն-որ անօթենայ. կոյրն-ըզկաղը. լեռն-ելան. ուրբաթն-առտու. ինն-անգամ. բարձր-է. ներսն-են: Նոյնպէս՝ Ակնունիմ. ձեռնունայն. անձնուրաց. տասն-ուչորս. տարբական. հիմնական. կայսրընտիր. եւայլն: — Կը զարտուղին բարդութեանց մէջ՝ կրկնեալ բաղաձայնով սկսածները. Սովա-լըլուկ. չարա-ճըճի:

Ասկէ զատ շատ անգամ տաղաչափութեան մէջ ը հնչումը կը լռէ. ինչպէս վարը կը տեսնենք:

701. — 2. Ազատ է ը հնչումը գլխաւորաբար երբ բաղաձայնէ մը ետքը դիւրաւ կցուելու գիր մը հանդիպի՝ ձայնաւորով մը մէկտեղ. ինչպէս. Պարագլուխ. կլափ. ձռել. կռիւ. կնճռել. սակայն ընդհանրապէս լաւագոյն է առանց ը յաւելուածոյ հնչել:

Ուրիշ տեղեր ալ կրնայ մերձաւոր ձայնաւորներուն դրիցը համեմատ ը հնչուիլ կամ ոչ:

702. — Բ. Յ գիրն՝ որ ի բնէ կարճ ի է, 1. երբեմն բոլորովին անձայն է, 2. երբեմն կը լսուի, եւ 3. բուն բաղաձայն գիր է եւ հոյի նման կը հնչէ:

703. — 1. Յ անձայն է բառերուն վերջը՝ այ եւ ոյ երկբարբառներուն մէջ. այսպէս. Ծառայ. վկայ. վրայ. Տրդատայ. տեսայ. նայեցայ. դշխոյ. Նոյ. Աստուծոյ. որդւոյ. եփեսացւոյ. հաճոյ. (որ կը կարդացուի՝ ծառա, որդւո, եւայլն:) — Կը զարտուղին հետեւեալները:

704. — 2. Յ գիրը (սուղ ի ձայնաւորի պէս) կը հնչէ, նախ՝ քանի մը կարճ բառերու վերջը. Հայ. խոյ. բայ. ա՛յ. վա՛յ: Երկրորդ՝ նոյն անձայն յ գրին վրայ բաղաձայն մը կցուելով. ինչպէս. Ծառայն. Աստուծոյս. որդւոյդ. եփեսացւոյն. հաճոյք. (որ երբեք չի կարդացուիր՝ ծառա՛յըն, եւայլն:) Երրորդ՝ արմատ բառերուն մէջ՝ բաղաձայնէ յառաջ. Երկայն. ծայր. հայթայթել:

705. Անձայն ոյին եթէ բաղաձայն մը կից ըլլայ, (թէ՛ արմատական եւ թէ՛ եկամուտ,) հնչումը կը փոխուի եւ ոյ ձայն կ՛առնու. զորօրինակ. Ողջոյն. խա-

բոյկ. որդւոյդ. եփեսացւոյն. (որ կը կարդացուի՝ ողջույն. որդւույդ, եւայլն:

706. — 3. Ասկէ զատ՝ յ բաղաձայն գիր է նոր լեզուին մէջ, եւ հոյի նման կը հնչէ՝ միայն բառերուն սկիզբը, եւ անփոփոխ է ամէն դէպքի մէջ: Այսպէս. Յարմար. յապաղել. յոյս. զՅակոբ. անյապաղ. Թերայոյս. (կը կարդացուի՝ իբր հարմար. անհապաղ, եւայլն:)

707. — Գ. Ի ձայնաւորն՝ որ ի բնէ շատ կարճ կամ սուղ ու է, գլխաւորաբար երկու կերպ հնչում ունի. 1. բուն եւ պարզ ու, ինչպէս Արդիւնք բառին մէջ. եւ 2. Թոյլ վեւի նման, ինչպէս Գաւիթ բառին մէջ: Զատ է դարձեալ 3. ո գրով կազմած ու երկբարբառը, ինչպէս Մսուր բառին մէջ, որ ճիշդ խօսելով երկբարբառ չէ, այլ երկու գրով ձեւացած պարզ ձայնաւոր:

708. — 1. Ի ձայնաւորը նախընթաց ինիով մը (ի-,) իու կը հնչէ՝ քանի որ հետը բաղաձայն մ'ունի. այսպէս. Իւր. իւրաքանչիւր. նիւթ. էութիւն. հարիւր. հիւսել:

709. Նոյն ի- երկբարբառն իբր իվ կը հնչէ՝ երբ առջեւը բաղաձայն չունի. զորօրինակ. Հիւանդ. ի՞ւ. ձայնիւ. հովիւը:

Ասոնց վրայ եկած յօդերն ու յոքնակի մասնիկները ձայնի փոփոխութիւն չեն ըներ. ինչպէս. Ձայնիւդ, (ձայնիւըդ.) հաշիւն ալ. հովիւք. հովիւներ:

Միայն գրաբար յոքն. գործիականը փոփոխութեամբ կը կարդանք բանիւք (իբր բանիւք. փխկ. բանիվք:)

710. — 2. Ու երկբարբառն իւր ձայնը կը պահէ քանի որ առջեւը բաղաձայն գիր ունի: Իսկ եթէ առջեւը ձայնաւոր մ'ունի՝ ինք վեւի նման ձայն կ'առնու եւ յաջորդին հետ նոր երկբարբառ մը կը կազմէ. ինչպէս Մեղու, եւ մեղուաց, մեղուակն: Թթու, եւ թթուաշ, թթուիլ, թթուութիւն: Պրտու, եւ պրտուեայ: Հեռու, եւ հեռուանց: Առնու, եւ առնուի, (տճ. ալընուն.) (որ կը կարդացուի վեւի նման՝ մեղւաց. թթւութիւն. հեռւանց. առնըւի:)

711. Միայն քանի մը դէպքի մէջ ո-ն յաջորդ ձայնաւորովն երկբարբառ չի կազմեր, այլ երկու զատ վանկ կը մնան. այսինքն Առնո-ի, (տճ. ալա՛յըտըմ.) Թողո-ին անկատարներուն եւ յատուկ անուանց մէջ, ինչպէս Սամո-էլ. Փանո-էլ. Սեփարո-իմ: Պիզո-ի բնակիչքը. (Պիզու քաղքին:)

Մտադրութեան արժանի է վերջապէս է եւ ո ձայնաւորներուն ալ հնչումը, որոնք այլեւայլ դրից կամ գաւառաց եւ կարծեաց համեմատ՝ կրկին ձայն ունին:

Ե եւ ո ի բնէ ուրիշ բան չեն՝ եթէ ոչ սուղ է եւ սուղ օ (ով). սակայն առոգանութեան կանոնով՝ էչն իբր էէ, եւ ո գիրն իբր ո-օ կ'աւանդուի: Բայց մեր գաւառականին սովորական ընդհանուր հնչումն հետեւեալն է:

712. Ե եւ ո գրերուն բաղադրեալ ձայնը (էէ, ո-օ,) միայն բառի սկիզբը կը լսուի. այսպէս. Երբ. եթէ. ե-ս. երկիր. Երիքով. ոսկր. ոսոխ. որկոր. (ի բաց առեալ ով բառն եւ Ովբէթ, Ովբեստ, ովկիանոս, եւայլն. օտար անունները, որ օվ կը հնչեն:) Եւ դարձեալ քանի մը տեղ վերջին է վանկը: Ուրիշ տեղեր առհասարակ պարզ ձայնով կը հնչուին՝ է եւ օ:

Գ. ՏԱՂԱՉԱՓՈՒԹԻՒՆ

713. Խօսք մը կամ շարագրութիւն մը՝ որուն մասունքն որոշեալ չափերու եւ թուերու տակ չեն՝ Արձակ խօսք կ՚անուանուի. ինչպէս բովանդակ քերականութեանս մէջ ցայս վայր աւանդուած լեզուն:

714. Ոտանաւոր կը կոչուի խօսք մը՝ որուն իւրաքանչիւր մասն որոշ չափու եւ թուոյ կանոնաւ կշռուած է:

715. Ոտանաւոր խօսք կազմելու արուեստն է՝ որ կը կոչուի Տաղաչափոռթիւն:

716. Տաղաչափութիւնը կամ Ոտանաւորն երկու տեսակ է. 1. Թուական եւ 2. Չափական:

717. Թոռական ոտանաւորն՝ որուն հոս կանոնները կ՚աւանդենք, ան է՝ որ վանկերու թուովը կազմուած է:

718. Չափական ոտանաւորն է՝ որ Քանակաւ եւ Ամանակաւ, այսինքն վանկերու երկարութեան կամ սղութեան չափովը կազմուած է: Այս տեսակը հին լեզուաց յատուկ է. որուն վրայ հոս չենք խօսիր:

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

ՈՏԱՆԱՒՈՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

719. Ոտանաւորի մասունքն են՝ 1. Ոտք, 2. Անդամ, 3. Յանգ, 4. Տող, 5. Տուն:

720. Ոտանաւորին էութենէն է՝ որ տող տող գրուի:

---

§. 1. Տաղաչափոռթեան Ոտքերը:

721. Թուական տաղաչափութեան մէջ Ոտք ըսելով՝ տողի մը իւրաքանչիւր Վանկը կ՚իմացուի:

722. Հայերէն տաղաչափութեան սովորական տողերն են՝ հինգ վանկէ մինչեւ տասնուվեց վանկով.

եւ վանկերուն թուոյն համեմատ կը կոչուին՝ Հնգոտնեան, Տասնոտնեան, Հնգետասանոտնեան, եւայլն։

723. Կը գտնուին դարձեալ նուազագոյն վանկի թուով տողեր ալ՝ Չորեքոտնեան, Երեքոտնեան, մինչեւ նաեւ Երկոտնեան եւ Միոտնեան. բայց մինակ չեն գործածուիր։

Օրինակները մէկանց կը տեսնենք վարը՝ §. 2։

Տաղաչափական Վանկերու կամ Ոտքերու կազմութեան օրէնքները հետեւեալներն են։

724. — Ա. Ամէն կատարեալ ձայնաւոր առանձին կամ իւր բաղաձայններովը մէկտեղ՝ մէկ վանկ՝ ուստի եւ մէկ ոտք կը ձեւացընէ թուական տաղաչափութեան մէջ։

Կ'ըսենք "կատարեալ ձայնաւոր,,. վասնզի – եւ յ երբեք զատ վանկ կամ ոտք չեն կազմեր. իսկ ը երբեմն ամբողջ վանկ է, երբեմն կէս, եւ երբեմն անհետ կ'ըլլայ։

725. Ը ձայնաւորն ամբողջ ոտք է՝ երբ իրմէն ետքը դիւրաւ չամփոփուելու բաղաձայններ հանդիպին. ինչպէս. Ունկըն դիր. Գըլխաւոր. Ծանըր թըշնամանք. — ուր չի կրնար առանց չափազանց խստութեան անհետ ըլլալ։ — Օրինակներէս կը տեսնես որ կէս կամ սուղ վանկ կազմող ը գիրը (18, ծան. եւ 694.) հնչման դիւրութեանը համեմատ ամբողջ ոտք կ'ըլլայ։

726. Հասարակօրէն ը գիրն՝ երբ ամբողջ ոտք է՝ տաղաչափութեան մէջ ներգործութեամբ կը գրուի։

727. Ը ձայնաւորն ոտք չի կազմեր եւ անհետ կ'ըլլայ, կամ (տաղաչափական բառով՝) կը սղի, երբ արձակ խօսքի մէջ ալ իւր յաջորդներուն հետ սովորութիւն է կից կարդալ. (700.) զորօրինակ երբ իրմէ ետքը թոյլ բաղաձայնով մէկտեղ ձայնաւոր գիր հանդիպի։ Այսպէս.

1 2 1 2 3 1 2 3
Ծանր է. Լեռն ելան. Հովիւն ալ. (եւ ոչ՝
1 2 3 1 2 3 4
Ծանըր է. Հովիւըն ալ, եւայլն։)

728. Ոտանաւորի յատուկ է առանց ը ձայնի

կարդալ՝ Զուարթունն. տըկարն. ասպարէզը, թէ-
պէտեւ առջեւը ձայնաւոր գիր չպատահի:

729. Դարձեալ ազատ է ը ձայնաւորին սղումն՝
որ բառի մը առաջին կէս վանկերը շինած է. ինչպէս.

1 2 3 1 2 3 4 1 1 2
Սպասեցին, կամ ըսպասեցին. Բլուր կամ բըլուր.

— որ շատ անգամ նախընթացին դիրքէն կախում
ունի. ուստի կրնայ հաւասարապէս ըսուիլ

1 2 3 4 1 2 3 1 2 3
Տան սպասաւոր. Ոսկի պսակ. Զանխլաբար,

1 2 3 4 5 1 2 3 4 1 2 3 4
եւ կամ՝ Տան ըսպասաւոր. Ոսկի պըսակ. Զանխըլաբար.

Այդ սղումը հարկ է ընել՝ երբ նախընթաց գիրը
ձայնաւոր է. զորօրինակ.

1 2 3 1 2 3
Ինծի սպասեցին. Ինչո՞ւ շտապեցար:

Նոյնպէս ընդ եւ ըստ, ընդհանուր, ընտանի, եւայլն
կրնան ըստ նախնեաց օրինացը՝ կրճատմամբ սղիլ, եւ
հասարակօրէն ապաթարցով կը նշանակուին. 'նդ.
'ստ. 'նդհանուր:

730. Տաղաչափութեան մէջ աններելի համա-
րուած է՝ ը գրէն անմիջապէս ետքը ուրիշ ձայնաւոր
գիր: Այսպէս խորթ է Գահը ելաւ. աչքը արտա-
սուօք. — որ արձակ խօսքի մէջ երբեմն կը ներուի.
(տես 439, ծան:)

731. Ընդհանրապէս խիստ կ'ըլլայ սղումը՝ եթէ
յաջորդ վանկը ուա, ուի, եւայլն երկբարբառն է. ինչ-
պէս Կըռուով. դըրուած. ոըղուիլ բառերուն մէջ:

732. Նոյն կարգն է նաեւ ուա, ուի եւայլն. երկ-
բարբառներուն սղումը. որ եթէ երկու ամբողջ ոտք
կազմեն՝ ըւա, եւայլն կը գրուին. իսկ եթէ մէկ ոտք,
ը գրի սղում է: Այսպէս

1 2 3 1 2 3 1 2 3 4
Զըւարթուն. Թըւեցան. Նըւիրական.

1 2 1 2 1 2 3
եւ կամ՝ Զուարթուն. Թուեցան. Նուիրական:

Տես նաեւ Տրոհութեան եւ Առոգանութեան
մասին մէջ:

733. — Բ. Ոտքերու կապմութեան մէջ երկրորդ տեսակ սղում մ՚ալ կայ, երկու կից ձայնաւորները մէկ վանկի ամփոփել։

Ծովեան յատակ ա՝ ալիքն յուզած. (կարդա՝ ա՝ալիքն.)
Ահա է թըշնամւոյն. (կարդա՝ ահայթըշնամւոյն.)
Եթէ է վեր բառնայ. (կարդա՝ եթէյվեր.)
Հեղ մի՝ ալ լսէի. (կարդա՝ հեղ մէալ լսէի։)

1 2 3 4 5 6
Որ բանակ էին վըրծեր. (կարդա՝ բանակ՚էին.)
Տեսէք, ահա աւազան. (ահա՚ւազան։)

Աստ հակառակ՝ մեծ թերութիւն է ուռանաւորի մէջ՝ միեւնոյն ձայնաւորի քովէ քով կրկնածը զատ զատ երկու ոտք կամ երկու վանկ համրել. այսպէս.

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5
Որ բանակ էին վըրծեր։ Որդի նմանումն։

Նոյնպէս շատ ձայնաւորներ քովէ քով բերել. ինչպէս. Յայտնի է այդ։ Գերի էի ամենուդ։ Տես նաեւ 1013։

734. Շատ անգամ սովորութիւն է աւելի բացայայտութեան համար՝ եղած սղմունքն ապաթարցով նշանակել. Մ՚ի վերուստ ա՝ղայք. խոսան՚ւանարգ։

Մեթէ՚մըրնեցի՞ն զիս քո պատիր բանք։

735. Ըսածնիս այն դէպքերուն համար իմանալու է՝ ուր երկու բառ քովէ քով եկած են։ Իսկ միեւնոյն բառին մէջի կից ձայնաւորներն որ երկու վանկ կը կազմեն՝ չեն ամփոփուիր. այսպէս. Տեանէ-ին. է-ա-կան. ձի-ով. դի-ակաց, ծի-ածան, եւայլն։

736. Բաղաձայնի քով մէկ ձայնաւոր դիր կըծառեն ալ սովորական է տաղաչափութեան մէջ, մանաւանդ ը վերջաւորութիւնը. Ծովեան եղերք՚. ողբոյըս ձայներ՚. (փխկ. եղերքը. ձայները։)

Այս ձայնաւորներուն եւ մանաւանդ ը ձայնաւորին ամբողջ ոտք կազմելուն կամ սղուելուն վրայ, (ինչպէս տրուած կանոններէն դիւրին է իմանալ,) ամէնէն աւելի որոշ կանոն եւ ընդհանուր օրէնք՝ հընչ-

ման դիւրութիւնը, փափկութիւնն ու վայելչութիւնն է. խորշելով խստութենե՛ւ եւ թուլութենե՛, որ երկու ծայրերն են:

---

§. 2. Հատած եւ Անդամ:

737. *Հատած կ'ըսուի այն փոքր բաժանումն որ տպագրութեան մէջ տողի մը տրքերն այլեւայլ Անդամներու կամ մասերու կը բաժնէ, կամ կ'անդամատ:* — *Հատածը տողին մէջ հանդիպած է:*

738. *Հատածը բառին շեշտէն կախում ունի:* — *Հայերէն տպագրութեան մէջ՝ շեշտել եւ ոչ բուի* վանկի առջեւ կ'ըլլայ Հատած. այսպէս.*

Թէ Ամենայնի | երբեք լի բաժակ՝
Կամ քեզի վերջուց | ընծայէ ճաշակ:

* *Բուի վանկ ըսելով այնպիսիները կ'իմանանք՝ որոնք շեշտ չեն կրնար առնուլ. միացած բան ինքեան անշեշտ վերջով բառերը, ինչպէս է հայերէն բառերուն մեծ մասը, կրնան շեշտուիլ կամ երկարիլ. եւ հայերէն տպագրութեան մէջ հատածին վերջը միշտ շեշտեալ կամ դոնե երկար կը համարուի:*

Նոյն կանոնը կը պահուի նաեւ այն բառերուն ու ոճերուն մէջ՝ որոնց մասերն իրարու հարկաւ կապակցեալ են եւ մէկտեղ կ'արտասանուին. ինչպէս. ոչ. ոչինչ մը. ինչ պատ. տուն գալ. շատ անգամ. է պոչ եղեալ. եւայլն. եւ մանաւանդ եմ եւ ալ բուի ձայնեալ բայերը. (90, 522:)

Թառեր ծառի | մը կատմր':
Բանակին թմբլ | տուր հանդչի:
Արարչին ամէն | ալ աղաւոր:

Տողին վերջն ալ, ինչպէս օրինակէս կը տեսնես, հատածի օրինաց տակն է. որուն վերայ քիչ մը երթը, 741:

739. *Ասկէ կը հետեւի՝ որ տող մ'անդամատելու կամ հատած ընելու համար՝ հարկ չէ բառին լմընելը պատել. այլ շեշտին առջեւն անմիջապէս կ'ըլլայ հատածը. զորօրինակ.*

Աշտարակ մ՝այն | պէս ամուր:
Զբաղիլ ճակա՛ | տըդ պրսակեալ:
Սեւացեալ թա՛ն | ձըր մրխալ:
Արդարն որ չ՝ու՛ | ղեր երդնուլ:

740. Տողի մը վերջը, հատածի կանոններըը ճշդիւ կը պահանջէ: Ուստի հետեւեալ տողերուն նորագիր հատածն ու վերջաւորութիւնը խորթ են:

Արարչապէ՛ս ոչ՝ | ի մանկութենէ
Քեզի խնամակա՛լ | եւ պահապան է:

Ասկէ զատ տողի վերջաւորութիւնը քանի մը առանձին դիտելիք ունի:

741. — **1.** Տողին վերջը չէ թէ միայն բուքի վանկ չի դրուիր, այլ եւ ոչ կէս միացած բառ: Ուստի բուքի վերջ ունեցող կամ հարկաւ երաւրս կապակցեալ երկու բառերուն՝ չի կրնար վերջին մասը յաջորդ տողին անցնիլ: Այսպէս անբաժին են՝ փայլակն. քաղ-ցրը. տա-ւը. — որն որ. քանի որ. բան մը. մի սիրտ. ո՛վ տեսաւ. լսեն պիտի. գայլոյ պէս. մեր վրայ. քան զիս. կու գան. կը սիրէր. չեմ ողբար. եւայլն:

742. — **2.** Տողին վերջը շաղկապ չի դրուիր, եւ ոչ որեւիցէ յարաբերական բառ: Ուստի խորթ է՝ եւ, ոա, կամ, ըէ, իսկ, քանզի, եւայլն նախադաս շաղկապներով, կամ ով որ, որն որ, երբ որ, եւայլն յարաբերական բառերով տող մը վերջաւորել:

Ի բաց ի՛ առնուին յետադաս շաղկապները. զորօրինակ՝ անգամ. իսկ. մանաւանդ:

743. կարճ տողով ստանաւորներն որ չեն անդադարիր, (տես 746.) եւ որոնց իւրաքանչիւր տողը մէկ հատած է, շատ անգամ անդամազուրկ են եւ վերջաւորութիւնն օրէնքներէն ազատ են:

Այսպէս քեզ, ո՛ տղայ, | գայլն բռնէ, բայց ինձ
Կ՝առնեմ Զուարթուհի: | Կրնամ ես բնել:
Կ՝երդնի՛ր. լա՛ւ է. | Իմ բախտիս քեզի
Հիմա՛լ կսքանչէ: | Ո՛վ չէ խանգիր:

Բայց դարձեալ ասոնց մէջ ալ ը ձայնաւորով չի ներուիր տող վերջաւորել:

---

744. Տողի անդամներուն թիւը՝ տողին երկայնութենէն կամ կարճութենէն կախում ունի:

745. Տողի մը այլեւայլ անդամները՝ կայ որ հաւասար վանկով են, կայ որ անհաւասար. — սակայն անհաւասար անդամներուն մէջ՝ դրեթէ միշտ վերջինն է կարճագոյն:

746. Հատածն՝ որ ըսինք թէ հանդիստ մըն է, միայն երկընկեկ տողերու համար է: Կարճ տողերը՝ մինչեւ Հնգոտնեան՝ ամենեւին չեն անդամատիր: Օրինակ.

Ա. Չորեքոտնեան.

Ըզհունձքն ոսկի,
Զգանձ մեր ազգի՝
Դուք սեաւ 'ւօտար
Հաւուց վրտառ,
Է՞ր էք կրտեր
Զանգին արտեր:

Նոյնը տես դարձեալ Հնգոտնեան տողերով ալ:

Բ. Հնգոտնեան.

Հունձքերը դեղին
Գանձն են մեր դեղին.
Դո՞ւք ինչու՝ օտար
Սեւ թըռչնոց վրտառ,
Կուտ կուտ էք կրտեր
Այդ սիրուն արտեր':

747. Վեցոտնեանէ մինչեւ ցՎեշտասանոտնեան այսպէս կ'անդամատին տողերը:

Գ. Վեցոտնեան. 3-3.

Կրրպակաց | կռան, կոփիւն,
'Ի ոչ ընչից | կայ հոս վիշտ.
Գահ արկեալ | խոր լռութիւն |
Յարկիս տակ | կ'հանդչի միշտ:

Դ. Եօթնոտանեան. 4-3.

Գանի պատիր | ընծաներ
Ձեն հզօր սրտեր | եղծաներ:

Ձրնես չարիք | կամ վընաս,
Ձարն անպատիժ | չի մընար.
Գործէ բարիքն | որ կըընաս,
Բարին կ'առնու | գվարձն արդար:

Ե. Ութոտնեան. 4-4.

Ձիւնով սառամբ | պրսակեաւոր՝
Կ'իշխէ ձմեռն | ընդ դաշտ ընդ ձոր:

Շուշանն ըլքեզ | պերճահասակ
Ձիւր ձիւն բաժակն | ունի պրսակ:

Զ. Իննոտանեան. 3-3-3.

Ճարտարին | գովասանն | է իւր գործ'.
Վկայ իրեն | այս առածս | ունի գփորձ:

Է. Տասնոտնեան. 5-5.

Շուն մը կ'ելլէ դէմն՝ | որ ճամբէն շեղեր
Անըզդաստ յօտար | ընկած էր տեղեր:

Այսպէս յօղաւորն | ալ խընձորենի
Իւր ոսկի խընձորն | պրնդակազմ ունի:

Ը. Մեռասանոտնեան. 4-4-3.

Ձարադործէն՝ | կայ միշտ իւր խիղճն | ամբաստան.
Խիղճն է դահիճն | որ եւ կըտրէց | դատաստան:

Թ. Երկոտասանոտնեան. 4-4-4.

Դողդոջալով | կ'աղերսէր էշն. | Տէր Գայլ, կ'ըսէ,
Խեղճ եմ, խնայէ. | ճարպէ եմ զուրկ, | զուրկ եմ մըսէ.
Ի՞նչ ալ ցաւեր...: | — Խեղճ ես, այո՛. | 'ւ ի՞նչ շատ տանջիս.
Այդպէս ցաւոտ | կեանք մը բառնալ՝ | պարտք է խըղճիս:

Ժ. Երեքտասանոտնեան. 3-3-4-3.

Արուեստից | հնարագիւտ | եղան մեր ժիր | նախահարք.
Կայ որ միտք | ջանացաւ, | կայ որ ցուցին | պատահարք:

Զոյգ ջորիք | կ'երթային. | մէկը չոր յարդ | էր բարձեր.
Ճոխ բեռամբ | բարձրավիզ՝ | հարկաց մէկա՛ | լը գանձեր':

ԺԱ. Չորեքտասանոտնեան. 4-3-4-3.

Ո՞ւր կար շըքեղ | մէկ պըսակ, | կամ ո՞վ նըմանն |
էր տեսեր՝
Սուրբ միութեանն | որ սըրտերն | այնպէս սերտիւ |
կը հիւսէր:

ԺԲ. Հնգետասանոտնեան. 4-4-4-3.

Առաքինի | կենաց ընթացք | մը հօր եւ մօր | արժանի՝
Զաւկին հայլի | 'մն է՝ ուր իւր վարք' | ծնողաց նման |
կը ծնանի:

ԺԳ. Վեշտասանոտնեան. 4-4-4-4.

Հաւատարմիդ,* | կ'ըսէ, աղէ, | ո՞վ յորդորեց |
ըզձեղ՝ Արմէն
Կանչել անուն. | կամ թէ թերեւս | կարծէ՞ք իրաւ |
թ' է մեր զարմէն:
Յամօթ եղան: | Իսկ Ազգասէրն՝** | առնուլ կապել՝ |
կու տայ նըշան
Զամբարհաւաճն,*** | եւ անխընայ | կոշկոճել հետ |
իւր տանը շան:

* Տանը շան: ** Գագիկ: *** Զցոյնը:

Ասոնք են սովորական հատածները. բայց կրնայ տաղաչափը վայելուչ կերպով ուրիշ բաղադրութիւններ ալ յարմարել: Այս տողերուս մէջէն բուն եւ յաճախ գործածականներն են՝ Հնգոտնեանը՝ առանց հատածի. Եօթնոտնեանը՝ 4-3. Ութոտնեանը՝ 4-4. Տասնոտնեանը՝ 5-5. Երեքտասանոտն՝ 3-3-4-3. Չորեքտասանոտն՝ 4-3-4-3, եւ Հնգետասանոտն՝ 4-4-4-3:

—

§. 3. Յանգ:

748. *Յանգ կ'ըսուի տաղաչափութեան մէջ այլեւայլ տողերու նմանաձայն վերջաւորութիւնը. զորօրինակ.*

4-4. Կ'երգես զբաղթ՝ հրեշտակներու
Զայնակցելով՝ երկրէս հեռու:

749. *Յանգերով շինուած ոտանաւոր մը կը կոչուի Յանգաւոր կամ Յանգաւոր, իսկ առանց յանգի շինուածը՝ Անյանգ: — Նոր լեզուաց տաղաչափութիւնն ընդհանրապէս յանգական է:*

750. *Յանգերուն էական նմանութիւնը վերջին ձայնաւոր գրերուն նոյնութենէն է, որոնց յաջորդող բաղաձայններն ալ հարկաւ իրարու նման կամ նոյն պէտք են ըլլալ:*

751. *Շատ անգամ նմանաձայն ձայնաւորներն ալ յանգի կը ծառայեն, մանաւանդ երբ նախընթաց բաղաձայններն ալ իրարու հետ նոյն կամ խիստ նման ըլլան. զորօրինակ՝ Տեառնէ եւ Հանդէառնէ. Մըթոյ եւ ապուշ. Ոչինչ, զատկնուշ եւ դղրդիւն:*

752. *Բաղաձայն գրերու նմանութիւն բաւական է. ինչպէս բ, ս, -ղ, լ, ն. -ց, յ, ձ. -ֆ, ք, պ. -շ, ժ, եւայլն. այսպէս Յաւուլ եւ բաւուղ. Տարած եւ փառաց. Աչք, փորձ եւ կարճ: Ընդհանրապէս մեծ նմանութիւն հարկաւոր է վերջին ձայնաւորէն եւքը: Անոր համար՝*

Շատ անգօր եւ անբաւական յանգ են՝ Տրտում, սահուն. — ուշիմ, դեամին. — պատմել, ճամբէք. — պահեստ, ուռէց. — զգեստ, արկած. — գողոց, առողջ:

Տողերու յանգերն այնչափ աւելի ընտիր են եւ դեղեցիկ, որչափ որ իրենց նմանութիւնը մեծ է եւ զգալի:

Ա.

753. *Տաղաչափութեան յանգը նոյնաձայնութեան կողմանէ կը բաժնուի՝ 1. Տկար, 2. Ձափաւոր, եւ 3. Ճոխ:*

754. — 1. *Տկար* կամ Հասարակ է յանգը՝ եթէ միայն մէկ նման ձայնաւոր գիր ունի, եւ կամ եթէ վերջին բաղաձայնները բաւական նման չեն իրարու: Զորօրինակ.

Գինի. Դողա՛. Անարգէ՛. Դաշտ. Անգայտ.
Փրկեցի. Արքայ. Մարգարէ. Փաստ. Անարատ.

Տկար յանգի օրինակ.

4-4. Ո՛ փայտ չընչին, դու լաստափայտ,
Ի՛նչպէս յանկարծ՝ իմ անարատ
Քեզի որդեակս աւանդ տըւի,
Եւ ոչ աչուիս տեսնեն պիտի:

Տկար կամ հասարակ յանգերը ներելի են մանաւանդ կարճ (2-5 ոտնեան) տողերու:

755. — 2. *Չափաւոր* յանգ է՝ ամբողջ եւ լեցուն միավանկը. այսինքն ձայնաւորն ու քովի բաղաձայնը. զորօրինակ.

Խոտան. Անհաշտ. Լայն. Մարգարէս. Արյան.
Կու տան. Կռապաշտ. Զայն. Զեռքերէս. Դերյան.

Չափաւոր յանգի օրինակ:

4-4. Շուշանն շըքեղ պերճահասակ
Զիւր ձի՛ւն բաժակն ունի պըսակ:

4-3. Քունդ անո՛յշ, Մա՛յր. հանդչէ միշտ.
Ալ չարթըննա՛ս տեսնես վիշտ:

756. — 3. *Ցոխ* յանգ կը կոչուի այն յանգն որ երկու (կամ աւելի) ամբողջ եւ լեցուն վանկերով է: Զորօրինակ.

Նըկար. Արեւ. Լուսնի. Արյան. Դաշտի. Աւագին.
Տըկար. Բարեւ. Բուսնի. Դարյան. Պաշտի. Ցաւագին.

Ճոխ յանգի օրինակ.

4-3. Մի՛ դու զտատասկ փըշաբեր,
Անփորձ մանկիկ, շօշափեր:

4-4. Ի՛նչպէս պաշտիմ ես քս ցեղէն,
Ես հողանիւթ՝ դուն բոցեղէն:

5-5. Շուն մը կ՝ելլէ դէմն՝ որ ճամբէն շէղէր
Անըզգաստ՝ յօտա՛ր ընկած էր տէղէր:

Ճոխ յանգ կը վայլէ մանաւանդ մեծոտնեան տողերու:

Պէտք է համբակները մտադիր ընել՝ որ ճոխ յանգերու սիրոյն համար շատ անգամ կրնայ ծաղրականի իյնալ տաղաչափ մը, երբ անյարմար յաւելուածներով եւ աւելորդ ածականներով ըսելիքը բռնազբօսէ. եւ թէ աւելի յաճախ՝ իմաստներ կը զոհուին ճոխ յանգերու, մանաւանդ եթէ կարճ տողով է ոտանաւորը:

Յանգերու կազմութեան վրայ քանի մը բան ալ կայ դիտելու:

757. Անարգ յանգ համարուած է հիմակու ատենս, մանաւանդ թէ եւ ոչ ճշմարիտ յանգ է՝ եթէ միեւնոյն ածանցիչ մասնիկն իբրեւ ինք իրեն նմանաձայն կրկնուի. ինչպէս.

Սիրեցի. Տեսաք. Լիութիւն. Լեռներու. Հեռաւոր.
Անսացի. Մըտաք. Նեղութիւն. Զորերու. Մերձաւոր.
Թողուցի. Եղաք. Էութիւն. Գետերու. Ցօղաւոր.

Բայց քանի մը դէպք ասկէ բացառութիւն ունին:

758. — 1. Եթէ նոյն մասնկէն յառաջ բաւական յանգ կազմող գիր կայ, մասնիկը նոյն ճշմարիտ յանգին վրայ աւելցուած կը համարուի. ինչպէս. Վարդերու, զարդերու. — գեհենի, մեհենի. — Սաւայէն, ծաւայէն, վըկայէն. — խորութիւն, չորութիւն, եւայլն. որոնցմէ ոմանք նաեւ ճոխ յանգ են:

759. — 2. Երբեմն կը ներուի միեւնոյն մասնիկը՝ նաեւ առանց նախընթաց կատարեալ յանգի, բաւական որ նման հնչմունք կից գտնուին. ինչպէս. Կարդալ, խորդալ. — մընչել. կանչել. — արուսեկէն, ի պըսակէն: Բայց ասոնք տկար յանգէ աւելի չեն:

760. — 3. Կրնայ միեւնոյն բառը տարբեր ածանցիչ յաւելուածներով ալ կրկնուիլ եւ յանգ կապել. օրինակի համար՝ Միաձնաւ գործիականն՝ Որմէ ձնաւ բային հետ: Այսպէս ալ՝

4-4. Ի՞նչ բարեբեր ազնիւ տընկեր
4-3. Չեն այն ժիր ձեռքըն տընկեր.

ուր յանգ շինողը՝ միայն եր մասնիկն է. առաջին տողին մէջ յոքնականակերտ, երկրորդին մէջ բայակերտ:

Յայտնի է թէ այսպիսի յանգեր յաճախելու չէ:

761. Յանգերու կազմութեան մէկ յատկութիւնն ալ է՝ մերձաւոր գրերէն օգնութիւն առնելով ձեւանալ: Ասով շատ անգամ ըստ ինքեան տկար յանգ մը չափաւոր եւ վայելուչ կ՚ըլլայ, եւ չափաւորը ճոխ յանգի կերպարանք կ՚առնու:

Կղզիք.	Առաջին.	Բորբոք.	Դանդաղ.
Կեղծիք.	Արարչին.	Մորմոք.	Ծանծաղ:

Ը.

762. Յանգերը Դասաւորութեան կողմանէ գլխաւորաբար չորս տեսակ են. 1. Անանջատ. 2. Հիւսեալ. 3. Գրկախառն եւ 4. Ընդհատ:

763. — 1. *Անանջատ* է յանգը՝ երբ իրարու նմանները զոյդ զոյդ եւ անընդհատ մէկը զմէկ կը յաջորդեն:

3-3-4-3.

Մարդկային հընարից ճարտարութեան արուեստիւ
Արահե՛տ եղան ջուրքն, ու խոր գիշեր՝ դարձաւ տիւ.
Քանի՛ գիւտք օգտակար կամ պիտանի՝ ցայսօր դեռ
Մեր նախնեաց հանճարէն իրենց ճամբա՛յ են հորդեր:

764. — 2. *Հիւսեալ* է յանգը՝ երբ մէկ նման եւ մէկ աննման հետզհետէ շարուած են:

5. Գայլ մը կար. չունէր՝ Բա՛րեկամ, (ընկեր-ն
Բայց չոր ոսկր ու մորին. Ըսեր է մեղմով,)
Ա՛յնչափ քաջ՝ շունէր-ն* Բարձր աստիճաններ
Էին պահանորդ: Չեն միշտ ապահով:

* Վերջին ն գիրը յաջորդ ձայնաւորին հետ կցելով՝ կը մնայ օրինաւոր յանգ՝ չունէր եւ շունէր: Նոյնպէս երկրորդ օրինակին մէջը:

765. — 3. *Գրկախառն* է յանգը՝ երբ առաջինը չորրորդին՝ եւ երկրորդն երրորդին հետ նոյնաձայն են:

3-3-3. Ժըրութեամբ մարդ հոգի կը դառնայ,
Կ'ըլլայ տէր ճաշակի եւ ճըգանց.
Կը գըտնէ հաճոյից մ'ալ հոն գանձ՝
Զոր իրմէն ոչ ոք բնաւ կը բառնայ:

766. — 4. Ընդհատ կը կոչուին յանգերը՝ երբ չորս տողերէն առաջինը, երկրորդն ու չորրորդը նոյնավերջ են, իսկ երրորդը յանգ չի կազմեր:

5-5. Մինչեւ ամք լրանան, օրը կատարի
Կըռուէ, տար սիրով՝ ինչպէս ես տարի,
Բեթղեհէմ գեղէն մինչեւ Գողգոթա.
Ոչ մէկ՝ այլ երսուն եւ երեք տարի:

Հիմակուան բուն սովորականներն են՝ Անանջատն ու Հիւսեալը: Անանջատ յանգ հասարակօրէն չորս տողէն աւելի չ'ըլլար:

767. Մեծապէս զգուշանալու է տաղաչափութեան մէջ Տարաժամ յանգերէն. այսինքն որ յանգ չպահանջուած տեղ մը, զորօրինակ տողին մէջ տեղն ըստ պատահման յանգ մը չձեւանայ, որ նախընթաց ու հետեւորդ կանոնաւոր յանգերուն մէջ տեղը մտնելով՝ անոնց ներդաշնակութիւնը կ'եղծանէ. ինչպէս յաջորդ տողերուս մէջ.

4-4. Ճըշմարտութիւն ու վարդ քընքուշ,
Թէեւ անոյշ՝ բայց չեն անփուշ:

—

§. 4. Տող եւ Տոռն:

Ոտանաւորին էութենէն է, ինչպէս ըսինք, որ տող տող գրուի: Տողերուն որպիսութիւնը վանկերուն համրանքէն կախում ունի:

768. Մէկը զմէկ յաջորդող տողերն իրենց երկայնութեանը կամ վանկերուն թուոյն կողմանէ կրնան բաժնուիլ՝ 1. Հաւասար, 2. Անհաւասար, եւ 3. Խառն տողեր:

769. — Ա. Հաւասար են տողերը՝ երբ իրար

յաջորդողներուն վանկերը զուգաթիւ են. ինչպէս. 4, 4 — 4, 4 — 4, 4, եւայլն:

770. — Բ. Անհաւասար են՝ երբ առաջին տողը երրորդին, եւ երկրորդը չորրորդին հաւասար է. ինչպէս. 4, 4 — 4, 3, — 4, 4 — 4, 3: Կամ այսպէս.

3. Կը ցընծան
4-3. Մեր գեղորայք՝ երբ հընծանն
3. Որ զեղու
4-3. Քաղցուով առատ. կամ մեղու
3. Լի՛ զհիւթեր
4-3. Զանոյշ մեղրին է նիւթեր:

771. — Գ. Խառն տողերով կ՚ըլլայ ոտանաւորը՝ երբ քանի մը տող մէկ որոշ համրանքով է, եւ քանի մը տող դարձեալ ուրիշ չափով. Զորօրինակ.

4-4. Արարչին գործոցն անարգը չըկայ.
Տիեզերք ամէն՝ իւր ուժոյն վըկայ.
5. Գազանք ու մարդիկ,
Ծառեր ու ծաղիկ,
Եւ նոյն իսկ պըզտիկ
Սերմա՛ն ալ հատիկ:
4-3. Հընչեն անտառք եւ բըլուր
Աստուծոյ ոյժն ընդ հանուր:

---

772. Շատ տողեր ետեւէ ետեւ ցոռն մը կը կազմեն: Բայց կա՛յ ոտանաւոր որ տնատեալ է, այսինքն որոշեալ տներ ունի, կա՛յ ալ որ առանց տան է:

773. Այլեւայլ ոտանաւորի տեսակներու համեմատ պէսպէս թիւ կ՚ունենան տներուն ալ տողերը: Հասարակօրէն կարճ ոտքով ոտանաւորներուն՝ չորս չորս տողով է մէկ տունը:

Այս տնատութեանց համեմատ է նաեւ յանգերու յաջորդութիւնն որ վերը (762) տեսանք:

ԳՈՂՈՒԱԾ Բ.

ՏԱՂԱՉԱՓԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒ

774. Տաղաչափական լեզուին արձակէն ունեցած տարբերութիւնները գլխաւորաբար երկուքի կը նան ամփոփուիլ, որ են՝ Վայելչութիւն եւ Ազատութիւն:

775. Վայելչութիւնը կ'առնու բառերու եւ ձեւերու յաճախութիւնէն ու պէսպիսութիւնէն. որոնց շատը գրաբարէն կամ երբեմն հին ռամկօրէնէն եւ քիչ մ'ալ գաւառականն լեզուներէն փոխառեալ է:

Այսպէս կրնայ մեծնոյն բառին յոքնակին այլեւայլ կերպով ըսուիլ՝ Անէ. ուէք. ուէիք. ուէօք. ուէ-քնիք. թող ականոզնէ բառն ալ եւ ուէոնէ (նուագարանը) գրաբարէ փոխառեալ:

776. Բառերու (քերականական կամ ածանցական) ձեւը՝ առելի ազնուագոյն կը համարուի տաղաչափութեան մէջ՝ եթէ գրաբարի համեմատ գրուի. Այսպէս՝ ձառերոյն. գոռոտ այլ. ճոայտ. հայր. խնդրայր. հարցոյց. մտոյց. վերոյց. շատ անդամ է, ը, ա- նախդիրներն իրօք կը գրուին. է գնացին. է մտքերոյն. յուշերոյն. գնա՛ր յոյնն. յետ (փխկ. ետ). եւ մանաւանդ ն փոխառնակ ը յօդի: Բայց հիմնական ձեւերն ալ շատ գործածական են:

Երբեմն կու, կը մասնիկը կը զեղչուի բոլորովին կամ քաս մասին՝ ուր որ ստորադասականի հետ շփոթելու վախ չըլլայ: Այսպէս (մանաւանդ կէնով սկսած բայերուն.)

Կարձէ՛ թէ եմ ձեր թըշնամի:
Դիմից մըտաւ, կոխէր անխէթ:

Վարէց կոխկըռտէց թանձր ու դէր խոտեր,
Արձակ համարձակ երթայր եւ ուրիշ:

Նմանապէս ալ՝ կայր նայէր. կան շրւարած եւ ապշին: Կ'առնայր երթայր. Կ'ուտէ ու լափէ. Կ'այրէ զամէնն ու պոլորէ: Գընայր փխկ. կ'երթար. եւայլն:

777. Խօսքի կամ շարադրութեան ձեւերը կամ քերականական Համաձայնութիւնն ալ կրնայ մինչեւ որոշ սահման մը գրաբարի կամ նախնեաց ռամկօրէնին նման ըլլալ: Տես երես 207, ծան:

778. Բառերն իրենց նշանակութեան կողմանէ ալ տաղաչափութեան (եւ ընդհանրապէս բանաստեղծութեան) մէջ սովորականէն տարբեր միտք կ'առնուն: Այսպէս կը գործածուի՝

Արեւ, փխկ.	կեանք.	Ալիք,	ծով կամ ջուր.
Սար,	լեռ.	Երկաթ,	սուր.
Բարձունք,	լերինք կամ երկինք.	Երկաթք,	շղթայք, կապանք.
		Զոյգ կամ	
Գանձ,	դրամ. ստակ.	Կրկին,	երկու.
Դրախտ,	պարտէզ.	Պատմել,	ըսել. եւայլն:

779. Տաղաչափական լեզուին վայելչութիւնն ու ազատութիւնը գլխաւորաբար Քերականական ձեւերուն (585) վրայ է, որոնք առաւելապէս ոտանաւորներու մէջ իրենց տեղիքն ունին:

780. Շրջման ձեւը տաղաչափութեան յատուկ է. եւ կրնան շատ անգամ սովորականէն դուրս շրջմունքներ ալ ըլլալ. որոնք ան ատեն միայն վայելուչ են՝ երբ իմաստի այլայլութիւն չեն ի տար: Այսպէս շատ յաճախ կ'ըսուի՝ Ծաղկունքն ամէն. Հունձքերն ոսկի. Բլրին այն ի ծայր. Նըման Հրէին թափառական. Հողմերն առեր են տարեր. եւ ուրիշ դարձուածներ՝ քիչ շատ գրաբարի նմանութեամբ:

781. Զեղչման ձեւը շատ սովորական է ոտանաւորի մէջ: Բայց մանաւանդ հարկ է զեղչել յաճախ շաղկապները, մեկնական խօսքերն ու պատճառաբանութիւնները. երբեմն ալ էական բայը, եւ ը ու մը յօդերը. — որով խօսքը հատու եւ ուժով կ'ըլլայ:

782. Աւելադրութեան ձեւը կ'ըլլայ այլեւայլ սովորական յաւելուածներէն զատ՝ մանր մանր կըրկնաւորներով. ինչպէս՝ Փայլ փայլ տեսայ փալփլիլ. Վառ վառ փայլին. Շող շող կը ցոլայ. Այն ձով ձով աչեր: Ծալ ի ձալ տերեւներ ծալածոյ թերթեր:

783. Բակառութեան ձեւն ամենէն աւելի տաղաչափութեան մէջ ներեալ է. բաւական որ վայելուչ ըլլայ եւ մեթութիւն չտայ:

Տաղաչափութեան այլեւայլ դարձուածները պարզապէս ճաշակի եւ ճարտարութեան արդիւնք ըլլալուն՝ որոշ կանոններ չի կրնար տառնց վրայ աւանդուիլ:

Տաղաչափական լեզուին զգուշալի մասերն են հետեւեալները:

784. Ընդհանրապէս անտեղի կը համարուի տաղաչափութեան մէջ ամէն տարբին բացատրութիւն, եւ խորթ ու ոամկական բառ: Բայց շատ անգամ վայելուչ են ընտանեկան դարձուածները:

785. Զգուշալի է ձայնի խտութիւնը, որ յառաջ կու գայ՝ կամ յաճախ եւ դժուարին տղմունքներէ, եւ կամ ծանրալուր դրերու խառնութենէ. (ինչպէս Ա Յօղ. մէջ տեսանք:)

786. Տղմանց եւ դրաբար կամ հին ոամկ. ձեւերու գործածութեան մէջ միտ դնելու է որ իրարու ներհակ երկու կերպերը քովէ քով չգան. զորօրինակ՝ Վբաւռ վքաւռ. (մէկը ուղեալ եւ միւսը ոչ.) Ցետ դարձոյց ու փախցո-ց, եւայլն:

787. Քերթուածը միօրինակ եւ տաղտուկ չընելու համար զգուշանալու է որ բայերը միշտ խնդրոյն կամ ամբողջ նախադասութեան վերջը չմնան, ինչպէս արձակ խօսքի մէջ սովորութիւն է:

Այսպէս իւր արձակ Ագաւութեանցը հետ՝ միանգամայն շատ կապեր եւ զգուշութիւններ ունի Տաղաչափութիւնը, որոնցմէ Արձակ խօսքն ազատ է:

Ընդհանրապէս արդի լեզուիս տաղաչափութիւնը կրնայ եւ պէտք է մինչեւ որոշ աստիճան մը դրաբարի նման ըլլալ՝ միշտ իւր սահմանին մէջ մնալով. (777.) եւ այդ սահմանին մէջ կշիռ կենալն է քերթողին ճարտարութիւնը եւ բովանդակ քերթուածին վայելչութիւնը: Վանգի կրնայ շատ անգամ աշխարհաբար տառնաւորի մը մէջ յանկարծ անճահ եւ անշահ դրաբար մը խառնուիլ՝ որ լեզուին եւ ոճոյն զարդ մը չտալէն զատ՝ բոլոր խօսքը կը խանգարէ կամ ծաղրա-

կան կ'ընէ. որով աշխարհաբար ըլլալէն կը դադրի՝ առանց դրաբար ըլլալու. ինչպէս հետեւեալ տողերուս մէջ.

Ականջըս դռընչեց երբ առի զայն գոյժ,
Դառն արտօսր այտերս ծածկեց կարի յոյժ.

ուր յայտնապէս յանգի պէտքն աւելցուցած է նոյն անբաղազոյգ դրաբարը կարի յոյժ, եւ բովանդակ տողը խանգարած: Նոյնն իմացիր ուրիշ զեղծմանց համար ալ:

Զեւոց պէսպիսութեան մէջ գլխաւոր միտ դրուելիքն է՝ որ լեզուին յատուկ կերպարանքն ու ճշմարիտ նկարագիրը պահուի:

Վերջապէս միտք առնելու կարեւոր բան մ'ալ է համբակներու՝ թէ տաղաչափական ազատութեանց անուամբ երբեք չի ներուիր քերականական սխալներ ընել՝ եւ ոչ մէկ լեզուի մէջ:

Ուրիշ շատ կանոններու եւ օրէնքներու հմտութիւն կից է տաղաչափութեան արուեստին. որոնք յատկապէս բանաստեղծութեան արուեստին օրէնքներն ըլլալուն՝ զատ ուսում ու պարապմունք կը պահանջեն. որ այս գործոյս չի վերաբերիր:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ

ԳՐԱԲԱՐ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Գ

Գրաբար հայերէնի՝ արդի լեզուին վրայ ունեցած մեծ ազդեցութիւնը, եւ մանաւանդ առօր անկէ կախումն ու անոր կարօտութիւնը՝ անհրաժեշտ հարկ կ՚ընեն բուն գրաբարը միշտ աչքի տակ ունենալ։ Առաջնակարգ համառօտ Յաւելուածդ՝ գրաբար հայերէնի սկզբունքը եւ դիւրաւորաբար աշխարհաբարի մէջ գործածուած ձեւերուն իրը թէ ուրուագիծ պատկերն ըլլալով՝ թէեւ նոյն վախճանին համեմատ ծառայութիւն մը կրնայ մատուցանել, սակայն չի տեսներ գրաբարի կերպական ու կարգաւորեալ ուսումը, մանաւանդ այնպիսիներու՝ որ նաեւ աշխարհաբարի կատարեալ ու հիմնական գիտութիւն կը բաղձան ունենալ։

ՍԿԶԲՈՒՆՔ
ԳՐԱԲԱՐ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

ԱՆՈՒՆ ԵՒ ԳԵՐԱՆՈՒՆ

Հոլով եւ հոլովումն:

Գրաբար հայերէնի գլխաւոր հոլովներն* եօթն են. Ուղղական, Հայցական, Սեռական, Տրական, Բացառական, Գործիական, Ներգոյական:

* Երկրորդական հոլովներուն վրայ քիչ մը ետքը:

Հոլովներէն ոմանք *վերջահոլով* են, այսինքն վերջին ծայրը յաւելուածով, ինչպէս, (Բան,) բանի, բանիւ. եւ ոմանք *Նախդրիւ* միայն. ինչպէս, զբան: Կան ալ որ Նախդրիւ-վերջահոլով են. ի բանէ. ի բանից:

Յոքնակի շինող գրերն երեք են. ի, ա, ց: — Ք եւ ա վերջահոլով չեն շիներ, վասնզի առանց նոր ձայնաւորի պարզապէս բառին վրայ կ'աւելցուին:

Հոլովմունք ութ տեսակ են. — Հինգը ձայնաւորի յաւելուածով, ինչպէս. (Բան,) բանի. (Քաղաք,) քաղաքաց. եւ երեքը խառնմամբ, ինչպէս. (Անձն,) անձին. (Հիմն,) հիմանց:

Անուան հոլովմանց սեռականն ու տրականը նոյն են իրարու հետ:

Այլեւայլ հոլովմունքն իրարմէ գլխաւորաբար եզ. գործիականի կամ յք. սեռականի մէջ կ'որոշուին. բայց քերականութեանց եւ բառարաններու սովորութիւն է՝ եզ. սեռ. եւ գործ. նշանակել, այսպէս. Քաղաք, ի, աւ. Գառն, ռին, ռամբ:

Հոլովմանց փոփոխութիւնները Կորուսման եւ փոփոխման օրինաց վրայ հաստատուած են:

Կանոնաւոր հոլովմունք:

Ա.	Բ.	Գ.	Դ.	Ե.

Եզակի.

Ո–ՊԼ.	Բան.	կարգ.	թեւ.	կղզի.	Զարդ.
Հյց.	զԲան.	զկարգ.	զթեւ.	զկղզի.	զԶարդ.
Ս. Տ.	Բանէ.	կարգէ.	թեւոյ.	կղզւոյ.	Զարդո՛.
Բց–.	ի Բանէ.	ի կարգէ.	ի թեւոյ.	ի կղզւոյ.	ի Զարդո՛է
Գ.բ.	Բանէ–.	կարգո՛–.	թեւով.	կղզեա՛–.	Զարդո՛–.
Ներգ.	ի Բանէ.	ի կարգէ.	ի թեւէ*.	ի կղզւո՛վ.	ի Զարդո՛–.

Յոքնակի.

Ո–ՊԼ.	Բանք.	կարգք.	թեւք.	կղզիք.	Զարդք.
Հյց.	զԲանս.	զկարգս.	զթեւս.	զկղզիս.	զԶարդս.
Ս. Տ.	Բանէց.	կարգաց.	թեւոց.	կղզեաց.	Զարդո՛ց
Բց–.	ի Բանէց.	ի կարգաց.	ի թեւոց.	ի կղզեաց.	ի Զարդո՛ց:
Գ.բ.	Բանէ–ք.	կարգօք.	թեւովք.	կղզեօք.	Զարդո՛–ք.
Ներգ.	ի Բանս.	ի կարգս.	ի թեւս.	ի կղզիս.	ի Զարդս.

* Ումանց ներգոյականը լոկ նախդրիւ է. է ֆէթ. յօ՛ճոտ, է մոլդ, յոքնականներուն պէս:

Ե հոլովման անուններէն ումանց բացառականը պարզապէս է կ'ըլլայ. է ղէնոփէ. է ֆոմէ:

Զ.	Է.	Ը.

Եզակի.

Ո–ՊԼ.	Անձն.	հիմն.	Արիւն.	Ոսկր.
Հյց.	զԱնձն.	զհիմն.	զԱրիւն.	զՈսկր.
Ս. Տ.	Անձին.	հիման.	Արեան.	Ոսկեր.
Բց–.	յԱնձ՛նէ.*	ի հիմանէ.	յԱրենէ.*	յՈսկերէ.
Գ.բ.	Անձամբ.	հիմամբ.	Արեամբ.	Ոսկերբ.
Ներգ.	յԱնձին.	ի հիման.	յԱրեան.	յՈսկեր.

Յոքնակի.

Ո–ՊԼ.	Անձինք.	հիմունք.	Արիւնք.	Ոսկերք.
Հյց.	զԱնձինս.	զհիմունս.	զԱրիւնս.	զՈսկերս.
Ս. Տ.	Անձանց.	հիմանց.	Արեանց.	Ոսկերց, բաց.
Բց–.	յԱնձանց.	ի հիմանց.	յԱրեանց.	յՈսկերց, բաց.
Գ.բ.	Անձամբք.	հիմամբք.	Արեամբք.	Ոսկերօք.
Ներգ.	յԱնձինս.	ի հիմունս.	յԱրիւնս.	յՈսկերս.

* Զ հոլովման անուններէն ոմանց բցռ. Ի հոլովման պէս է. ի ձեռանէ. յոտանէ. ի կաթանէ:

Շատ յատուկ եւ այլազգի անուններ իրենց սեպհական հոլովում մ'ունին, սեռ. այ. գործ. աւ: Արամ, մայ, մաւ. Եսայի, այեայ, այեաւ. Հեղինէ, նեայ, նեաւ: Իսկ ա վերջաւորեալները պարզ յ կը յաւելուն սեռ. տր. ու բցռ. հոլովներուն մէջ. Սամարիա, րիայ,

Յտկ. անուանց ներգոյականը վերջահոլով չ'ըլլար. եւ կ'ըսուի՝ ի Սիովն. ի Բեթսամիւս. յԱյենովն. յԵգիպտոս: — Բացառութիւնները շատ քիչ են:

Անկանոն կամ զարտուղի հոլովմունք:

Անկանոն հոլովմանց հայցականն ու ներգոյականը զանց կ'առնենք այս տեղս կրկնել, որ առանձին դժուարութիւն մը չունին:

Եզակի.

Ո-ղ.	Այր.	Հայր.	Քոյր.	Կին.	Գիւղ.	Օր.
Ս. Տ.	Առն.	Հօր.	Քեռ.	Կնոջ.	Գեղջ.	Աւուր.
Բցռ.	յԱռնէ.	ի Հօրէ.	ի Քեռէ.	ի Կնոջէ.	ի Գեղջէ.	յՕրէ.
Գրժ.	Արամբ.	Հարբ.	Քերբ.	Կանամբ.	Գիւղիւ.	Աւուրբ.

Յոքնակի.

Ո-ղ.	Արք.	Հարք.	Քորք.	Կանայք.	Գիւղք. Դիցք. Յոքն. Կանոնաւոր է.	Աւուրք.
Ս. Տ.	Արանց.	Հարց.	Քերց.	Կանանց.		Աւուրց.
Բցռ.	յԱրանց.	ի Հարց.	ի Քերց.	ի Կանանց.		յԱւուրց.
Գրժ.	Արամբք.	Հարբք.	Քերբք.	Կանամբք.		Աւուրբք.

Կին բառին եզ. գրծ. կ'ըլլայ նաեւ կնաւ. եւ Հայր, յք. սեռ. երբեմն հարանց:

Այր բառին պէս է Տէր, տեառն. ի տեառնէ. տերամբ. Տեարք, տեարց կամ տերանց. տերամբք: Հայր բառին պէս՝ Մայր եւ Եղբայր: Կին բառին պէս՝ Տիկին, տիկնոջ, կնաւ. Տիկնայք, կնայց, կնամբք:

Տեղի եւ տարի, բցռ. ի տեղւոջէ. ի տարւոջէ:

Տիւ (ցորեկ). տուընջեան, ջենէ, ջեամբ: Յոքն. ունի միայն՝ Տիւք, զտիւս: Ունի բցռ. մ'ալ՝ Ի տուէ, որ իբր ներգոյական կը բանի:

Աստուած անունն առանց այբի կը հոլովի. Աստուծոյ, ծով. իսկ դից համար կայ՝ Աստուածոյն, աստուածոց կամ աստուծոց:

Ուրիշ մանր զարտուղութիւնները տես վարը՝ 1:

Հոլովմանց վրայ գիտելիք:

1.

Խառն հոլովմունք եւ կէս զարտուղիներ: — Ի վերջաւորեալ միավանկները Գ հոլովման տակն են, իսկ բազմավանկները Դ հոլովման:

Որդի, հոգի՝ Գ հոլովմ. տակն են, միայն ի գիրն ւիւնի փոխելով. Հոգւոյ, գւով, գւոց: Նոյնպէս ացի, եցի վերջաւորեալներուն շատը. ինչպէս՝ Փարիսեցւոց:

Եայ վերջաւորեալներուն ոմանց յոքն. Կ՚ըլլայ՝ (Արուարձանեայք,) եայց, եօք. (փխկ. էից, էիւք:)

Անուանց վրայի մանր Ա. Բ. Գ... գլխագիրները՝ Ա, Բ, Գ... հոլովման տակն ըլլալը կը ցուցընեն: Նոյնպէս վարը բայերու Ա, Բ, Գ լծորդ:

Զ եւ Է հոլովմունքն ը՞ն վերջով անուանց է: — Է հոլովման տակն են՝ Տուն, շուն, անուն, յեղուն, բառերն եւ ուկ, իկ վերջով նուազականները, թէեւ ը՞ն չեն վերջաւորիր. սեռ. Տան, շան, անուան, ձեղուան, (փոքրիկ,) փոքրկան. աղջկան. (մանուկ,) մանկան: Իսկ երկրորդ օրինակին (Արիւն, արեան) պէս են՝ Տեսիլ, ոտին, հանգիստ, փախուստ, թաքուստ բառերը. Տեսլեան. ի ստենէ. հանգստեամբ. բայց սեռ. եւ տր. սովորաբար՝ փախստի, թաքստի: — Ընդհանրապէս իւն վերջ ունեցողներն՝ Է հոլովմ. երկրորդ օրինակին տակ են:

Կողմն, սերմն, անուն, յք. կողմանք, սերմանք, անուանք, (փխկ. ունք:)

Ը հոլովումը՝ ը՞ր եւ ը՞ղ վերջաւորածներուն է: — Բայց Փոքր բառը կէս զարտուղի է եւ խառն կը հոլովի. Եզ. ուղ. Փոքր. սեռ. տր. փոքու. Բցռ. ի փոքուէ. գրձ. փոքու: Յքն. Փոքունք. քունց. քումբք: Այսպէս նաեւ՝ Ծանր. մանր. Բարձր. քաղցր. ասր. ձաղր. մեղր:

Հին, նոր, աջ, ձախ, սուրբ, պիղծ, ներ քին, յետին եւայլն. եւ երբեմն եալ անցեալներն եզ. ներգոյակա-

նի մէջ ո–ՏՏ կը վերջաւորին. ի հնո–Տ. ի ձախո–Տ թեւի. ի նեղքնո–Տ: Քիչ տեղ ալ տրականը. որմէ բցո. ալ՝ ի ձախմէ. ընդ աջմէ:

Շատ բառերուն եզակին եւ յոքնակին զատ զատ հոլովմանց տակ են. ինչպէս.

Ձեռն, ռին զ. յք. ձեռք, ռաց բ.	Երէց, ից ու ը.	յք. ութսունք է.
Ոտն, ոտին.	ոտք, ոտից ա.	Պառաւ, ու.	ունք.
Մատն, ատին.	մատունք է.	Սարկաւագ բ.	գունք.*
Մատն, ատին.	մատունք.	Ծնունդ, դեան զ.	ծնունդք ց.
Հարսն, սին.	հարսունք.	Մնունդ, նդեան.	մնունդք.
Քար, ի, իւ ա.	քարինք զ.	Ժողովուրդ, դեան.	վուրդք:

* Միայն յք. նախդրիւ հոլովներուն մէջ:

Ոմանք եզակիէն տարբեր յոքնակի ունին:

Ունկն, կան է. յք. ականջք բ. — Ակն, կան է. յք. աչք, չաց բ. — Ծունր, յք. ծունկք բ:

Ք դրէն զատ կան քանի մը յոքնականակերտ մասնիկներ ալ. Մարդիկ, դկան է. մանկտիք դ. ծակտիք. դրեան դ. խոզեան. կանեանք դ. նամակաւք, եւայլն:

2.

Արկին հոլովմունք: — Շատ անուններ երկու կամ երեք հոլովմանց կերպ ալ կրնան հոլովիլ. այսպէս. Բերդ, բերդից ա եւ բերդաց բ. Ոտաց բ եւ ոտո–ց ը. Լուանէ ա եւ լուանաց դ. Ցաւէ, ցաւո–բ, (ցաւովէ դ,) ցաւո–ց բ, եւ ցաւո–ը, ցաւոց. Հրով դ կամ հուրէ է. Ջրոց դ կամ ջուրց է: Մահ, մահո–ը. եւ մահո–ան է. ո–ան է. ո–ամբ. յք. մահ ը եւ մահո–անց է. հո–ց ը:— Յոկ. անուններ կան՝ որոնց ամենայն յաճախ է այլեւայլ կերպ հոլովմունքը:

3.

Պակասաւոր անուններ կան՝ թուով կամ հոլովով:

Ա. Թուով պակասաւոր են՝ 1. *Անյոքնական* անուններն որ միայն եզականի մէջ կը գործածուին. ինչպէս. Լոյս. քաղց. աւր. կաթն, եւայլն: — Գոյական յոկ. անուններն ընդհանրապէս անյոքնական են: 2. *Անեզական* անուններն, որ միայն յոքնակի ունին. Կրօնք. աղօթք. փառք. դադաղք. Հարսանիք. միտք. կամք, եւ ուրիշ շատ գոյականներ:

Բ. Հոլովով պակասաւոր են շատ անուններ որ նախդրիւ միայն կը հոլովին, եւ կ'ըսուին *Անկոչ*.

ինչպէս. վայելուչ. դոյզն. առաւտաձեռն. արբունք. հնչիւն. ծունր, եւայլն: Եան մասնիկաւ ածականները միայն յոքն. կը հոլովին՝ եան+, եանց, եամբ+:

4.

Երկրորդական հոլովներ: — Գլխաւոր հոլովներէն զատ՝ կայ նաեւ՝ 1. Պատճառական՝ որ գայով բացատրական է, եւ կը նշանակէ՝ բանի մը վրայօ+ (խօսիլ, պատմել, կարծել, տրտնջել, գոհանալ.) ինչպէս՝ վրէ+այ+: 2. Պարտադրական՝ որ ը նախդրիւ դործիական է, եւ կը նշանակէ՝ բանի մը ընտրութիւ, տովքրը. եւայլն. ինչպէս ըչքաղա+ա-: 3. Կոչական՝ որ մեր մէջն ուղղականէն տարբեր ձեւ չունի. (տես 64:) Միայն ա- վերջով օտար անուանց կոչականն երբեմն է կ'ըլլայ. պէտրէ:

Նմանպէս է Ներդրական հոլովը՝ որ եզականի մէջ հատարակօրէն տրականի վրայ է նախդիր աւելցընելով կը ձեւանայ. բայց մենք գլխաւոր հոլովներուն կարգը կը դնենք՝ շատ բացառութեանցը համար: Տես վարը:

5.

Նախդրիւ հոլովներ: — Նախդիրները տես 60:

Ը նախդիրը հայցական կը շինէ. Բաշխել ընչը իւր. որ առանց նախդրի՝ կ'ըլլայ Անորոշ հայցական. Բաշխել ընչը: Դարձեալ Պատճական ու Պարտադական կը շինէ. ինչպէս վերը տեսանք:

Որոշ դէպքերու մէջ կը դրուի խնդիր-բնութեան՝ Զ+տրէ կամ զ+ինէ+ Հարկանեմ՝ Զահի Հարկանիմ, եւայլն:

Ի, (յ,) ց, ա- հայցականի վրայ (գայի տեղ) կը դրուին եւ այլեւայլ կերպով տրականի միտք կու տան. Դարձաւ է +ողա+ իւր: Եկին ա- էա: Առէ ցնոսա:

Այս նախդրիւ հոլովները՝ տրականի նշանակութիւն ունենալնուն համար սովորութիւն եղած է նախդրիւ տրական անուանել, որ ճիշդ խօսելով՝ է, յ, ց, ա- նախդրով հայցական են:

Ի նախդիրը տրականի վրայ դրուելով երբեմն բացատական կը շինէ եւ երբեմն ներդրականն:

Ա. Բացատական կը շինէ՝ եզակի եւ յոքնակի ամէն հոլովմանց մէջ. է լ-ոց. յոբմոց. է Տրդատոց. է քանէց. է վշտաց. է հիմանց. չիմոց. յոբոց. — յայտ առնէ. է նմին գեղջէ: Միայն՝ եզականի մէջ ուր որ

տրականին ծայրն է, ոո է կամ բաղաձայն, բացառականն է կը վերջաւորի. է փոխ. է փոխ, յանդ'նէ. է գեղջէ. է ձո՛ո'ձէ. յոո՛ձիւէ. է ձեր'ձէ. յոր'ձէ:

Բ. Ներդեայական կը շինէ է նախդիրը տրականի վրայ դրուելով՝ միայն եզականի մէջ. է փոխ. է ձովս. է պրան. է նմա. է ձեբոո՛. յորոո՛. — յայսմ տան. է ձին գեղջ: Իսկ յոքնակիներուն եւ բոլոր Գ. հոլովմ. եզակիներին մէջ՝ հայցականի վրայ կը դրուի է նախդիրը. ինձ սէս. է քանզս. է փոխս. է գեզս. է գեզ. յայնմ աշոո. է կոբզալ իմում. է ձոց իւրում. — նոյնպէս յոկ. ասնաւանց եւ էական դերանուանց մէջ. է Սէոն. է Հոովմ. չէս. որ տրականի միայն ալ կու տայ: Բայց Գ. հոլովմանն ներդեայ. սովորաբար է կը վերջաւորի. է ծոպձիէ. է ձէջէ, եւայլն: Իսկ Գ. հոլովմ. եզակին զատ ներդեայ. ունի. է կղջ՝ոջ. է պոբ՝ոջ. յոյգ՝ոջ. (երես 212:)

Ընդ եւ ըսդ երբեմն իբրեւ նախդիր կը գործածուին. Հայել ընդ երկինս. Ըսդ օբէնս անցանել:

Թուական անուանք:

Բացարձակ.

Մի, աե՛. միոջ, միոյ. պբ. միում. ի միոջէ. միով. ի միում: Երկու, հայց. զերկուս. աե՛. երկուց. փբձ. երկուք: (Ուղղական ալ երբեմն Երկուք. տես վարը ծանօթ:) Երեք, զերիս. երից. երիւք: Չորք, զչորս. չորից. չորիւք. Հինգ, հնգից. հնգօք կամ գիւք: Վեց, վեցից. իւք: Եւթն, եւթանց. թամբք: Ութ, ուխթից. ուխթիւք: Ինն, չին. Ինուանք. ինուանց. ինուամբք:

Տասն, սին. սամբ. սունք, սանց, սամբք. (անից, անիւք:) Մեսասան. երկոտասան. երեքտասան. չորեքտասան. հնգեսասան. վեշտասան. — սանից. սանիւք: Եւթնեւտասան. ուխթեւտասան. ինններեւտասան. — տասանց: Քսան. երեսուն. քառասուն. յիսուն. վաթսուն. եւթանասուն. ուխթսուն. իններսուն. — քսանից. քառասնից. եւթանասնից:

Հարիւր. երկերիւր. երեքհարիւր. չորեքհարիւր. հինգհարիւր. — հարիւրց, բով. բոց, (կամ բից. բովք:)

Հազար, ի. աւ. աց. օք: Բեւր, բիւրու. բուց. բուք:

Ոմանց յոքնակին միայն դոյականաբար կը գործածուի. Եկէ՛ք ի նոցանէ. Ինո՞ւքն ուր են. Նոքա ո՛րոտասանքն: — Հինգէն վեր եզակի ալ կ'ըլլայ՝ մանաւանդ գործիականի. Հնգե՛ւ չափ. չորե՛ք չափ:

Դասականները աշխարհաբարին հետ նոյն են, (տես եւ 121.) ի հոլովման տակ: Եզ. որականն ու ներգոյ. հասարակօրէն ո՛ւմ է. միայն Առաջին կ'ըլլայ ինձ. ինէմ. քեզ՛. ինձ կամ նմէ. նով: — Բաղադրեալները՝ քանեորդ չորրորդ. քանեորդի չորրորդի:

Բաշխականները՝ Մէ մը, եկէ՛ք եկէ՛ք, եւայլն:

Երկուքն ալ, երեքն ալ, եւայլն. գրաբար յատուկ ձեւով կ'ըսուի՝ Երկուքեան. երեքեան. չորեքեան. եւթանասնեքեան, եւայլն.

Ո՛ղ. Երկո+եան կամ +ին. Բ֊ց՛. յերկոցունց.
Հյց. ղերկուսեան կամ սին. Գրչ. երկո+ումբ, +ումբք.
Ս. Տ. երկոցուն, ցունց. Ներփ. յերկուսեան, սին:

Միջակ կամ Սրանգական անուանք:

Հարցականներուն արմատն է ո, (մարդու,) եւ է, (իրաց:) Առանց վերջի ՞ն կամ + դրուելով ուրիշ մասնականներ կ'ելլեն:

Ո՛ղ.	Ո՞. ո՞վ.	Ոմն. ոեւէ.	Ոք. ոեւէ.
Հյց.	ղՈ. ղովք.	ղՈմն.	ղՈք.
Ս՛ր֊.	Ոյր.	Ուրումն.	Ուրուք.
Տ՛ր֊.	Ուր.	Ուրեմն.	Ուրեք.
Բ֊ց՛.	յՈւրմէ.	յՈւրմանէ.	յՈւրեքէ.
Գրչ.	—	Ոմանք.	—
Ներփ.	յՈւր.	յՈւրեմն.	յՈւրեք.

Ո՛ղ.	Ջի՞. զի՞նչ.*	Իմն. (քան) ոը.	(իք.)
Հյց.	Ջի. զինչ.	Իմն.	—
Ս՛ր֊.	Իր.	—	Իրիք.
Տ՛ր֊.	Իմ. հիմ.	Իմեմն.	Իմիք.
Բ֊ց՛.	առ Իմէ.	յԻմեմանէ.	յԻմեքէ.
Գրչ.	Ի֊.	—	Ի֊իք.
Ներփ.	յԻմ.	յԻմեմն.	յԻմիք.

* (Ընդ) ինչ. հնչ. ա֊ ինչ՞ եւ պատմ. զինչ՞. կը նշանակեն ինչո՞ւ:

Յոքնակի ունին միայն Ո եւ Ոմն. այսպէս:

Ոյք. զոյս. ոյց. յոյց: Ոմանք. զոմանս. ոմանց. յոմանց. ոմամբք:

Միմեանց^Ի եւ Իրերաց^Ր, (իրարու.) ուղղական չունին:

Իւրաքանչիւր, Անձնիւր, (ամէն մէկը, եւ ամէն մէկուն:)

Ամենայն, ի. իւ. (ամէն.) յք. չունի: — Ամենեքեան, Բոլորեքեան, (ամէնքն ալ.) երկոքեան բառին պէս:

Այլ, (ուրիշ.) այլոյ. այլում. յայլ՚մէ. այլով. այլոց:

Միւս, (մէկալ.) միւսոյ. սում. ս՚մէ. սով. սոց, եւայլն:

Դերանուանց հոլովումը:

Ա. Էական կամ Անձնական դերանուններ:

	Ա ԴԷՄՔ.	Բ ԴԷՄՔ.	Գ ԴԷՄՔ.
		Եզակի.	
Ուղ.	Ես.	Դու.	—
Հյց.	զԻս.	զՔեզ.	—*
Սեռ.	Իմ.	Քո.	Իւր.
Տրա.	Ինձ.	Քեզ.	Իւր.
Բցռ.	յԻնէն.	ի Քէն.	յԻւրմէ.
Գրձ.	Ինեւ.	Քեւ.	զԻւրեաւ, րեւ.
Նրգ.	յԻս.	ի Քեզ.	—
		Յոգնակի.	
Ուղ.	Մեք.	Դուք.	—
Հյց.	զՄեզ.	զՁեզ.	—
Սեռ.	Մեր.	Ձեր.	Իւրեանց.
Տրա.	Մեզ.	Ձեզ.	Իւրեանց.
Բցռ.	ի Մէնջ.	ի Ձէնջ.	յԻւրեանց.
Գրձ.	Մեւք.	Ձեւք.	Իւրեամբք.
Նրգ.	ի Մեզ.	ի Ձեզ.	յԻւրեանս.

* Իւր իբրեւ Հյց. չի գտնուիր. բայց միայն նախդրով՝ յիւր, առ իւր. (իրեն:)

Ինքն դերանունն երեք դէմքի ալ կը ծառայէ. բայց մինակ որ մնայ՝ Գ դէմքի է: Կը հոլովի՝ Ինքեան. յինքենէ. ինքեամբ. ինքեանք, քեանց. քեամբք:

Բ. *Ցուցական դերանուններ՝ դիմորոշ յօդերուն*
Համեմատ. Ս-ա, պ-ա, ն-ա. Այ-ս, այդ-, այն. Ս-ոյն, պ-ոյն, ն-ոյն:

		1.	2.	3.
Եզ.	Ո–ւ.	Ս-ա.	Ա-յս.	Ս-ոյն.
	Հյդ.	զՍ-ա.	զԱ-յս.	զՍ-ոյն.
	Սէ–	Ս-ուա.	Ա-յսդ. այսդ-իկ.	Ս-ուին.
	Տբ-.	Ս-մա.	Ա-յսմ. այսմ-իկ.	Ս-մին.
	Բ-յ–.	ի Ս-մանէ.	յԱ-յսմ*. յայսմանէ.	ի Ս-մին*.
	Գ-բձ.	Ս-ովսւ.	Ա-յսու. այս-ու-իկ.	Ս-ովին.
	Նբէ.	ի Ս-մ-ա.	յԱ-յսմ. յայսմ-իկ.	ի Ս-մ-ին.
Յք.	Ո–ւ.	Ս-ոթա.	Ա-յս. այս-ոթ-իկ.	Ս-ոթ-ին.
	Հյդ.	զՍ-ոթա.	զԱ-յս. զայս-ոթ-իկ.	զՍ-ոթ-ին.
	Սէ–.	Ս-ոյա.	Ա-յսդ. այս-ոյ-իկ.	Ս-ոյ-ին.
	Տբ-.	Ս-ոյա.	Ա-յսդ. այս-ոյ-իկ.	Ս-ոյ-ին.
	Բ-յ–.	ի Ս-ոյանէ.	յԱ-յսդ. յայսդանէ.	ի Ս-ոյ-ուդ.
	Գ-բձ.	Ս-ոթք.	— այս-ոթ-ուք.	Ս-ոթ-ըմբք.
	Նբէ.	ի Ս-ոթա.	յԱ-յս. յայս-ոթ-իկ.	ի Ս-ոթ-ին.

* Բացառականի մէջ յայսմ եւ ի ամին՝ միայն կ'ից գոյականով մը կրնան կենալ. Ցայսմ բանէ. ի ամին պանէ: Իսկ մինակ՝ կ'ըսուի յայսմանէ. ի սմանէ:

Ս-ոյն ուրիշ ձեւեր ալ ունի. Սէ-. յք. ս-ոթ-ա-ն. ս-ա-յս-ա-ն. ս-ոյ-ս-ոյ. Գ-ոյձ. ս-ովքբ. յք. ս-ովքբ-ք, ս-ոթ-ս-ոքբ-ք: Ցոքն. դարձեալ ս-ոյն-ք. պ-ոյն-ս. ի ն-ոյն-ս. եւ բդ-. ի ն-ա-յին ս-ոյ-ոյ: — Այն ունի յք. մ'ալ, այն-ք, պ-ոյն-ս:

Ս-ա, պ-ա, ն-ա, *մինակ կը բանին գոյականաբար:*

Ա-յս, այդ-, այն, Ս-ոյն, պ-ոյն, ն-ոյն, *թէ մինակ եւ թէ գոյականով մը:*

Ա-յս, այդ-, այն *երկու ձեւ ունին, կարճ եւ երկայն. — կարճերը Հասարակօրէն յետադաս գոյական մը կ'ունենան. իսկ երկայններըը կը գործածուին երբ մինակ են կամ նախադաս գոյական մ'ունին. այսպէս. Ա-յս տուն. այս տան. այսմ տան. յայսմ տանէ. Ա-յս տունք. այսց տանց. — Տունս այս. ըտունս ըայս. տանս այսոքիկ. ի տանէս յայսմանէ. ի տանս յայսմիկ. Տունք-ս այսոքիկ. ի տանց-ս յայսցանէ, եւայլն: — Նոտրագիր նախդիրներն ու յօդերն էական են:*

Գ. Ստացական եւ Ցարաբերական դերանուններըը՝ Իմ, ի-, ըր, յԵր, է–ր եւ Ոչ՝ պարզ Հոլովում ունին. Իմ,

իմոյ. իմում. յիմ՝մէ. իմով. յիմում. իմք. իմոց. եւայլն։ Նոյնպէս Ձերոյ, ձերում. ի մեր՝մէ. իւրոց. իւրովք, եւ այլն։ Որ, որոյ. որում. յորմէ. որք. որոց. որովք։ — Քո ստացականը կրկին հոլովում ունի։

Եզ.	Քո.	ոեւ.	քոյ.	տր.	քում.	բցւ.	ի քումմէ.	գրծ.	քով.
	—		քոյոյ.		քոյում.		—		քոյով.
Յք.	Քո.		քոց.		քոց.		ի քոց.		քովք.
	Քոյք.		քոյոց.		քոյոց.		ի քոյոց.		քոյովք։

Ասոնք իրենց գոյականին հետ մէկտեղ կը հոլովին. Բանի իմոյ. ի տանէ տումմէ. ի տումմէ յեւանէ. իմոց բանիցս. ոտիւտ տովտ. յորմէ ազգէ. որոց անասնոց։ Յոքն. ի եւ ս գրերը միայն այն ատեն կը դրուին՝ երբ առանց գոյականի մինակ որ ըլլան։

ԲԱՅ ԵՒ ԴԵՐԲԱՅ

Բայերուն եղանակներն ու պարզ ժամանակներն ասոնք են.

Սահման. Ներկայ, Անկատար, Կատարեալ, Ապառնի։
Հրամայ. Բուն հրամայական եւ Արգելական։
Ստորադ. Ներկայ. (ստոր. անկտր. չունի գրաբարը։)
Դերբայ. Աներեւոյթ, Ընդունելութիւն եւ Անցեալ։

Բայերուն Կանոնաւոր ժամանակներն են՝

1. Սահմ. ներկայ եւ 2. անկատար. 3. Ստոր. ներկայ. 4. Հրամայականին արգելականն. ու 5. Աներեւոյթը։

Անկանոն ժամանակներն են՝

1. Սահմ. կատարեալ. 2. Ապառնի. 3. բուն Հրամայականը, եւ 4. Անցեալ։ — Ընդ. ներկայ՝ երբեմն կանոնաւոր է, եւ երբեմն անկանոն։

Անկանոն ժամանակ կոչելնուս պատճառն է՝ որ բոլոր լեզուին՝ թէ կանոնաւոր եւ թէ զարտուղի բայերուն այս ժամանակներն են այլայլութիւն կրողը. ուր որ կանոնաւոր ըսուած ժամանակները սահմ. ներկային վրայէն պարզ կերպով կը ձեւանան, եւ ընդհանրապէս ամէն լծորդութեանց մէջ իրարու նման՝ միայն ձայնաւորներուն տարբերութեանը վրայ կը դառնան։ (Նոյնը տեսանք աշխարհաբարի վրայ ալ. 199։) Բայց ճշդիւ մտադիր ըլլողը կը գտնէ՝ որ աւելի պարզ եւ զուտ արմատական են այդ անկանոն ըսուած ժամանակները։

Իական բայեր:

Իական բայերն են՝ Եմ, Լինիմ, Եղանիմ պակասաւորները, որ իրարմէ ելած՝ մէկը զմէկ կը լրացընեն:

Սահմանակ.	Եմ. Եմ.	Լինիմ. Լ՛ըլլամ.	Եղանիմ. Լ՛ըլլամ.
Ներկայ.	Ես.	Լինիս.	Եղանիս.
	Է.	Լինի.	Եղանի.
	Եմք.	Լինիմք.	Եղանիմք.
	Էք.	Լինիք.	Եղանիք.
	Են.	Լինին.	Եղանին.
Անկատար.	Էի.	Լինէի.	Եղանէի.
	Էիր.	Լինէիր.	Եղանէիր.
	Էր.	Լինէր.	Եղանէր.
	Էաք.	Լինէաք.	Եղանէաք.
	Էիք.	Լինէիք.	Եղանէիք.
	Էին.	Լինէին.	Եղանէին.
Կատարեալ.	—	—	Եղէ.
	—	—	Եղեր.
	—	—	Եղեւ.
	—	—	Եղեաք, (եղաք.)
	—	—	Եղէք.
	—	—	Եղեն.
Ապառնի.	—	—	Եղէց.
	—	Լիցիս.	Եղիցիս, ցես.
	—	Լիցի.	Եղիցի.
	—	Լիցուք.	Եղիցուք.
	—	Լիջիք.	Եղիջիք.
	—	Լիցին.	Եղիցին.
Հրամայակ.	—	Լե՛ր. լիջի՛ր.	—. եղիջի՛ր.
	—	Լերուք.	Եղերուք.
Արգելական.	—	Մի՛ լինիր.	Մի՛ եղանիր.
	—	Մի՛ լինիք.	Մի՛ եղանիք.
Ստորադ.	Իցեմ.	Լինիցիմ.	Եղանիցիմ.
Ներկայ.	Իցես.	Լինիցիս.	Եղանիցիս.
	Իցէ.	Լինիցի.	Եղանիցի.
	Իցեմք.	Լինիցիմք.	Եղանիցիմք.
	Իցէք.	Լինիցիք.	Եղանիցիք.
	Իցեն.	Լինիցին.	Եղանիցին.
Դերբայ.			
Աներեւոյթ.	—	Լինել.	Եղանել.
Ընդունել.	—	—	—
Անցեալ.	—	Լեալ, (լիեալ.)	Եղեալ.
Ապառնի.	—	Լինելոց.	Եղանելոց:

Եմ բայը հրմյ. մ՚ունի՝ որ միայն ողջ բառին քով կը գտնուի. Ո՛ղջ էր. ո՛ղջ էր: — Եղանիմ բայը կանոնաւոր ժամանակներուն մէջ անսովոր է:

—

Կանոնաւոր խոնարհմունք:

Նախագիտելիք: — Երկու տեսակ բայ կայ հայերէնի մէջ. 1. Պարզ բայեր, որոնց արմատին վրայ կ՚աւելցուին խոնարհման գրերը. Գործ-եմ. գործ-եաց. դարման-եա՛. հեղ-ի. հեղ-այ. զեն-այց, եւայլն: 2. Յաւելուածով բայեր, որոնց արմատին վրայ կանոնաւոր ժամանակներուն մէջ եկամուտ ն գիր (շատ անգամ ալ ան, երբեմն չ, նչ) յաւելնալէն ետքը խոնարհման գրերը կու գան. ինչպէս. Առն-ում. գողան-այ. հատան-էի. թռչ-ել. կորնչ-ելոց, եւայլն:

Գրաբար բայերն երեք լծորդութիւն ունին, որ սահմ. ներկայէն կ՚որոշուին. եւ են՝ ամ. էմ. ում:

Ա լծ. Աղամ. աղացի. աղա՛. աղացեալ.
Բ լծ. Գործեմ. գործեցի. գործեա՛. գործեալ, (եցեալ.)
Գ լծ. Հեղում. հեղի. հե՛ղ. հեղեալ:

Այս երեք գլխաւոր լծորդութեանց ամէն մէկն իւր Յաւելուածով բայերն ունի. որոնց անկանոն ժամանակներն ամէնը մէկանց Գ լծորդութեան տակն են:

Բայի մը լծորդութիւնը քերականութեանց եւ բառարաններու մէջ կտր. եւ հրմյ. վերջաւորութիւններով կը նշանակուի. այսպէս. Դողամ, ացի, ա՛. Կամ, կացի, կա՛ց. Սիրեմ, եցի, եա՛. Զենում, զենի. զե՛ն:

Ներգծ. բայ մը կրւր. ընելու ընդհանուր կանոնն է՝ — ներգործականի էչը ինիի դարձընել, եւ ի յաւելուածը այի: Մնացածները ներգործականին հետ նոյն կը մնան, զորոնք աստղանիշ կը նշանակենք: Քանի մը զարտուղութիւնները յաջորդ պատկերը կը ցուցընէ:

Խոնարհմանց փոփոխութիւնները Կորուսման եւ փոփոխման օրինաց վրայ հաստատեալ են. Տեսից, տես՛ցէ. եղէց, եղէցի. շէջ, շէջանիմ. շիջոյց, շիջոցանեմ. եւայլն:

Լծորդութեանց պատկերին մէջ քանի մը ժամանակ փակագծիւ որոշուած են, միայն բային կանոնաւոր ձեւը ցուցընելու համար. բայց քիչ բայ նոյն կերպով կը խոնարհի: Տես վարը Գիտելեաց մէջ:

	Ա. ԼԾՈՐԴ.	Բ. ԼԾՈՐԴ.	Գ. ԼԾՈՐԴ.
Սահման.	Աղ-ամ.	Գործ-եմ.	Հեղ-ում.
Ներկայ.	Աղ-աս.	Գործ-ես.	Հեղ-ուս.
	Աղ-այ.	Գործ-է.	Հեղ-ու.
	Աղ-ամք.	Գործ-եմք.	Հեղ-ումք.
	Աղ-այք.	Գործ-էք.	Հեղ-ուք.
	Աղ-ան.	Գործ-են.	Հեղ-ուն.
Անկատար.	Աղ-այի.	Գործ-էի.	Հեղ-ուի.
	Աղ-այիր.	Գործ-էիր.	Հեղ-ուիր.
	Աղ-այր.	Գործ-էր.	Հեղ-ոյր.
	Աղ-այաք.	Գործ-էաք.	Հեղ-ուաք.
	Աղ-այիք.	Գործ-էիք.	Հեղ-ուիք.
	Աղ-ային.	Գործ-էին.	Հեղ-ուին.
Կատարեալ.	Աղ-ացի.	Գործ-եցի.	Հեղ-ի.
	Աղ-ացեր.	Գործ-եցեր.	Հեղ-եր.
	Աղ-աց.	Գործ-եաց.	Հեղ, կամ ե-հեղ.
	Աղ-ացաք.	Գործ-եցաք.	Հեղ-աք.
	Աղ-ացէք, ցիք.	Գործ-եցէք, ցիք.	Հեղ-էք, իք.
	Աղ-ացին.	Գործ-եցին.	Հեղ-ին.
Ապառնի.	Աղ-ացից.	Գործ-եցից.	Հեղ-ից.
	Աղ-ասցես.	Գործ-եսցես.	Հեղ-ցես.
	Աղ-ասցէ.	Գործ-եսցէ.	Հեղ-ցէ.
	Աղ-ասցուք.	Գործ-եսցուք.	Հեղ-ցուք.
	Աղ-ասջիք.	Գործ-եսջիք.	Հեղ-ջիք.
	Աղ-ասցեն.	Գործ-եսցեն.	Հեղ-ցեն.
Հրամայ.	Աղ-ա՛. ա-ղ-ասջի՛ր.	Գործ-եա՛. գործ-եսջի՛ր.	Հե՛ղ. հեղ-ջի՛ր.
	Աղ-ացէ՛ք.	Գործ-եցէ՛ք.	Հեղ-է՛ք.
Արգելակ.	Մի՛ աղ-ար.	Մի՛ գործ-եր.	Մի՛ հեղ-ուր.
	Մի՛ աղ-այք.	Մի՛ գործ-էք.	Մի՛ հեղ-ուք.
Ստորադ.	Աղ-այցեմ.	Գործ-իցեմ.	Հեղ-ուցում.
Ներկայ.	Աղ-այցես.	Գործ-իցես.	Հեղ-ուցուս.
	Աղ-այցէ.	Գործ-իցէ.	Հեղ-ուցու.
	Աղ-այցեմք.	Գործ-իցեմք.	Հեղ-ուցումք.
	Աղ-այցէք.	Գործ-իցէք.	Հեղ-ուցուք.
	Աղ-այցեն.	Գործ-իցեն.	Հեղ-ուցուն.

	Ա· ԼԾՈՐԴ·	Բ· ԼԾՈՐԴ·	Գ· ԼԾՈՐԴ·
Սահմանական.	*(Աղ-աս·)	գործ-իս.	*հեղ-ուս.
Ներկայ.	*(Աղ-աս·)	գործ-իս.	*հեղ-ուս.
	*(Աղ-այ·)	գործ-ի.	*հեղ-ու.
	*(Աղ-ասք·)	գործ-իսք.	*հեղ-ուսք.
	*(Աղ-այք·	գործ-իք.	*հեղ-ուք.
	*(Աղ-ան·)	գործ-ին.	*հեղ-ուն.
Անկատար.	*(Աղ-այի·)	*գործ-էի.	*հեղ-ուի.
	*(Աղ-այիր·)	*գործ-էիր.	*հեղ-ուիր.
	*(Աղ-այր·)	*գործ-էր.	*հեղ-ույր.
	*(Աղ-այաք·)	*գործ-էաք.	*հեղ-ուաք.
	*(Աղ-այիք·)	*գործ-էիք.	*հեղ-ուիք.
	*(Աղ-ային·)	*գործ-էին.	*հեղ-ուին.
Կատարեալ.	Աղ-ացայ.	գործ-եցայ.	հեղ-այ.
	Աղ-ացար.	գործ-եցար.	հեղ-ար.
	Աղ-ացաւ.	գործ-եցաւ.	հեղ-աւ.
	*Աղ-ացաք.	*գործ-եցաք.	*հեղ-աք.
	Աղ-ացայք.	գործ-եցայք.	հեղ-այք, արուք
	Աղ-ացան.	գործ-եցան.	հեղ-ան.
Ապառնի.	Աղ-ացայց.	գործ-եցայց.	հեղ-այց.
	Աղ-ասցիս.	գործ-եսցիս.	հեղ-ցիս.
	Աղ-ասցի.	գործ-եսցի.	հեղ-ցի.
	*Աղ-ասցուք.	*գործ-եսցուք.	*հեղ-ցուք.
	*Աղ-ասջիք.	*գործ-եսջիք.	*հեղ-ջիք.
	Աղ-ասցին.	գործ-եսցին.	հեղ-ցին.
Հրամայական.	Աղ-ացիր, *աղ-ասջիր.	գործ-եաց, *գործ-եսջիր.	հեղ-իր, *հեղ-ջիր.
	Աղ-ացարուք.	գործ-եցարուք.	հեղ-արուք.
Արգելական.	*(Մի՛ աղ-ար·)	Մի՛ գործ-իր.	*Մի՛ հեղ-ուր.
	*(Մի՛ աղ-այք·)	Մի՛ գործ-իք.	*Մի՛ հեղ-ուք.
Ստորադ. Ներկայ.	Աղ-այցիմ.	գործ-իցիմ.	*հեղ-ուցուս.
	Աղ-այցիս.	գործ-իցիս.	*հեղ-ուցուս.
	Աղ-այցի.	գործ-իցի.	*հեղ-ուցու.
	Աղ-այցիմք.	գործ-իցիմք.	*հեղ-ուցումք.
	Աղ-այցիք.	գործ-իցիք.	*հեղ-ուցուք.
	Աղ-այցին.	գործ-իցին.	*հեղ-ուցուն.

Դերբայ.	Ա. ԼԾՈՐԴ.	Բ. ԼԾՈՐԴ.	Գ. ԼԾՈՐԴ.
Աներեւոյթ.	Աղ-ալ.	Գործ-ել.	Հեղ-ուլ.
Ընդունել.	Աղ-ացող.	Գործ-ող.	(Հեղ-ող.)
Անցեալ.	Աղ-ացեալ.	Գործ-եալ.	Հեղ-եալ.
Ապառնի.	Աղ-ալոց.	Գործ-ելոց.	Հեղ-լոց.

1. Աներեւոյթն ու ընդուն.-ներկան կը հոլովին: Աղալ-ոյ. գործել-ոյ. հեղլ-ով. Աղացող-ի. գործող-աց: — Աներեւոյթը յոքն. չունի: Մնացած երկուքն անհոլով են:

Քանի մը Բ լծորդութեան (մանաւանդ չ, ջ, ճ վերջով) բայերուն անցեալը՝ ներգործականի մէջ ալ եցեալ կ'ըլլայ. Կոչեցեալ. աղաչեցեալ. այրեցեալ: Չեզոքներէն՝ Ամաչեցեալ. ննջեցեալ. աճեցեալ:

Բայց կրաւորականի մէջ աւելի յաճախ է եցեալ անցեալը, մանաւանդ վերջահոլով. ինչպէս յաջորդ երեսը կը ցուցընէ:

2. Եալ եւ լոց դերբայներէն՝ եմ էականով կը ձեւանան բաղադրեալ ժամանակները:

Սահմ. Յարակատար. Գործեալ եմ, ես, է, եմք. (գործեր եմ:)
Գերակատար. Գործեալ էի, էիր, էաք. (գործեր էի:)
Ստորդս. Անցեալ. Գործեալ իցեմ, իցես. (գործած ըլլամ:)

Կամանուն բային սեռականի դարձընելով. (տես 247:)
Յարակատար. Գործեալ է իմ, է քո, իւր, մեր. ձեր:
Գերակատար. Գործեալ էր իմ, էր քո, իւր, մեր. ձեր:
Ստոր. անց. Գործեալ իցէ իմ, քո, իւր, մեր, եւայլն:

Սահմ. Ապառնի. Գործելոց եմ, ես, է, եմք. (պիտի գործեմ:)
Ապառ-անկտր. Գործելոց էի, էիր. (պիտի գործէի:)
Ստոր. Ապառնի. Գործելոց իցեմ, իցես, իցէ. (գործելու ըլլամ:)

3. Լի դերբայ ներգործականի մէջ ալ կայ՝ երբեմն ածական, փոխանակ ող դերբայի. Առնելի օրինացն: Չեզոք՝ Մտանելեացն եւ ելանելեացն. (մտողաց, ելողաց:)

Դերբայ.	Ա. ԼԾՈՐԴ.	Բ. ԼԾՈՐԴ.	Գ. ԼԾՈՐԴ.
Աներեւոյթ.	*Աղ-ալ.	*Գործ-ել, (իլ.)	*Հեղ-ուլ.
Ընդունել.	—	—	—
Անցեալ.	*Աղ-ացեալ.	*Գործ-(եց)եալ,	*Հեղ-եալ.
Ապառնի.	Աղ-ալոց, -ալի.	*Գործ-ելոց, -ելի.	*Հեղ-լոց, լի:

1. Կրաւորականի դերբայներն հոլովական են. Աներեւոյթը ներգործականին պէս: Անցեալն՝ Աղացել-ոյ^{Ա}. գործեցել-ոց^{Բ}. առ-ելոյ^{Գ}*: — Լի դերբայն ածական է եւ կը հոլովի լոյ, լեաց^{Դ}. խոտելի. սիրելի. չեզոք՝ երեւելի. զարմանալի: — Անհոլով է լոց ապառնին:

* Ոմանցը՝ Հեղլոյ, Թողլոց, փխկ. Հեղելոյ, Թողելոց:

Բ լծորդութեան եցեալ անցեալն հասարակօրէն վերջահոլովներուն է. Սրբեցելոց. պահեցելոյ. կրթեցելոց, եւայլն: — Կրաւորակերպներէն՝ Կամեցեալ. նայեցեալ, հայեցեալ. եւ երբեմն՝ հաճեցեալ եւ խօսեցեալ: — Ընդհանրապէս շատ քիչ բայ կայ եցեալ անցելով:

2. Կրաւորականին բաղադրեալ ժամանակներն ալ ներգործականին հետ ճշդիւ նոյն են: Այսպէս.

Յարակատար. Գործեալ եմ, ես, է. եմք. (գործուած ենք.)
Ապառնի-անկտր. Գործելոց էի, էիր. (պիտի գործուէի.) եւայլն:

Բայց կրաւորականն ուրիշ բաղադրեալներ ալ ունի: — Կարգին մէջ Ա եւ Գ. լծ. փակագծիւ որոշեալներուն տեղ՝ (որ ներգործականին հետ նոյն են,) սովորաբար եալ դերբայիւ եւ լինիմ էականով բաղադրեալ ժամանակներ կը գործածուին: Այսպէս.

Սհմ. ներկայ. Աղացեալ լինիմ, (եւ ոչ՝ աղամ,) կ՚աղացուիմ: Արգել. Մի՛ լինիր աղացեալ, (եւ ոչ՝ մի՛ աղար.) մի՛ աղացուիր:

Երբեմն նաեւ բուն կրւր. ձեւերուն տեղ. Տեսեալ եղեւ, փխկ. տեսաւ. (տեսնուեցաւ:)

3. Լի դերբայիւ ալ կ՚ըլլայ կրաւոր: Սիրելի եմ, եր, լինիցիմ. (փխկ՝ սիրիմ, սիրեալ լիներ:) Ատելի է նոցա, (փխկ՝ ատի ի նոցանէ:)

Ն յառելոռածով բայերը:

Երեք լծորդութիւններն ալ ունին իրենց եկամուտ ն գրով երկրորդական օրինակները: (Տես երես

---

1. Առաջին լծորդութենէ. ա-ամ:

Սհմ. Ներկայ. Բանամ,* բանաս, բանայ. նամք, նայք, նան.
Անկտր. Բանայի, բանայիր, նայր. նայաք, նայիք, նային.
Կատար. Բացի, բացեր, բաց. բացաք, բացէք (ցիք), ցին.
Ապառ. Բացից, բացցես, բացցէ. բացցուք, բացջիք. ցին
Հրամայակ. Բա՛ց կամ բացջի՛ր. բացէ՛ք.
Արգիլ. Մի՛ բանար. մի՛ բանայք.
Ստոր. Ներկ. Բանայցեմ, բանայցես, ցէ. ցեմք, ցէք, ցեն.
Դերբայք. Բանալ: Բացող: Բացեալ: Բանալոց:

* Արմատն է բաց. բայց վրան ն աւելցած ատեն ց գիրը կը կորսուի, եւ կ՚ըլլայ բանամ, փխկ. բացնամ: Այսպէս նաեւ՝ թանամ, դառնամ, յենում. ընթեռնում, (արմատ՝ թաց, դարձ, յեց, ընթերց:)

2. Երկրորդ լծորդութենէ. ան-եմ (միշտ այբով:)

Սհմ. Ներկայ. Հատանեմ, հատանես, նէ. նեմք, նէք, նեն.
Անկտր. Հատանէի, անէիր, նէր. նէաք, նէիք, նէին.
Կատար. Հատի, հատեր, հատ. հատաք, հատէք (տիք), տին.
Ապառ. Հատից, հատցես, հատցէ. հատցուք, ջիք, ցեն.
Հրամայակ. Հա՛տ կամ հատջի՛ր. հատէ՛ք.
Արգիլ. Մի՛ հատաներ. մի՛ հատանէք.
Ստոր. Ներկ. Հատանիցեմ, անիցես, ցէ. ցեմք, ցէք, ցեն.
Դերբայք. Հատանել: Հատող, հատանող*: Հատեալ: Հատանելոց:

3. Երրորդ լծորդութենէ. ա-ռամ:

Սհմ. Ներկայ. Առնում, առնուս, նու. նումք, նուք, նուն.
Անկտր. Առնուի, նուիր, նոյր. նուաք, նուիք, նուին.
Կատար. Առի, առեր, առ. առաք, առէք, (ռիք), առին.
Ապառ. Առից, առցես, առցէ, առցուք, առջիք, առցեն.
Հրամայակ. Ա՛ռ կամ առջի՛ր. առէ՛ք.
Արգիլ. Մի՛ առնուր. մի՛ առնուք.
Ստոր. Ներկ. Առնուցում. նուցուս, ցու. ցումք, ցուք, ցուն.
Դերբայք. Առնուլ: Առող*: Առեալ: Առնլոց:

* Ընդուն. ներկայի համար՝ տես երես 221:

223:) Այս ն յաւելուածով բայերուն անկանոն ժամանակներն՝ որ յաւելուած չեն առնուր՝ ամէնն ալ գ. լծորդութեան տակ են, որ հոս նոտրագրով կ՚որոշենք:

---

1. Առաջին լծորդութ. ա-ամ, (ա-ամ, ե-ամ:)

Սհմ. Նէրկայ. *Բանամ, բանաս, բանայ. նամք. նայք, նան.
Անկտր. *Բանայի, բանայիր, նայր. նայաք, նայիք. նային.
Կատար. Բացայ, բացար, բացաւ. *Բացաք, բացայք, բացան.
Ապաւ. Բացայց, բացցիս, բացցի. *Բացցուք, *Բացջիք, ցին.
Հրամայակ. Բացէ՛ր կամ *Բացջէ՛ր. Բացարո՛ւք.
Արգիլ. *Մի՛ բանար. *մի՛ բանայք:
Ստոր. Նէրկ. *Բանայցեմ կամ ցիմ, ցիս, ցի. ցիմք, ցիք, ցին.
Դերբայք. *Բանալ: *Բացեալ. *Բանալոց: Բանալի:
Անամ եւ ենամ կրաւորակերպները ծայրէ ի ծայր ըստ Ա. լծ. կը խոնարհին:
Գոհանամ, կտր. հացայ. հրմ. հացի՛ր. անց. հացեալ:
Արբենամ, կտր. բեցայ. հրմ. բեցի՛ր. անց. բեցեալ:
Իսկ ստորդս. կ՚ըլլան նայցեմ, եւ ոչ նայցիմ:

2. Երկրորդ լծորդութենէ. ա-իմ:

Սհմ. Նէրկայ. Հատանիմ, հատանիս, անի. անիմք, անիք, անին.
Անկտր. Հատանէի, անէիր, անէր. անէաք, անէիք. նէին.
Կատար. Հատայ, հատար, հատաւ. *հատաք, հատայք, ան.
Ապաւ. Հատայց, հատցիս, ցի. *հատցուք, *հատջիք, ցին.
Հրամայակ. Հատ-է՛ր կամ *հատ-ջէ՛ր. հատարո՛ւք:
Արգիլ. Մի՛ հատանիր. մի՛ հատանիք.
Ստոր. Նէրկ. Հատանիցիմ, անիցիս, անիցի. ցիմք, ցիք, ցին.
Դերբայք. *Հատանել, (նիլ:) *Հատեալ: *Հատանելոց. լի:
Ձիմ, նչիմ կրաւորակերպները տես գիտելեաց մէջ:

3. Երրորդ լծորդութենէ. ա-ռամ:

Սհմ. Նէրկայ. *Առնում, առնուս, նու. նումք, նուք, նուն:
Անկտր. *Առնուի, նուիր, նոյր. նուաք, նուիք, նուին.
Կատար. *Առայ, առար, առաւ. *առաք, առայք, առան.
Ապաւ. Առայց, առցիս, առցի. *առցուք, *առջիք, ցին.
Հրամայակ. Առէ՛ր, *առջէ՛ր. առարո՛ւք:
Արգիլ. *Մի՛ առնուր, *մի՛ առնուք.
Ստոր. Նէրկ. *Առնուցում, նուցուս, ցու. ցումք, ցուք, ցուն.
Դերբայք. *Առնուլ: *Առեալ: *Առնլոց: Առնլի:

Անկանոն խոնարհմոնք:

Անկանոն կամ զարտուղի բայերուն բաւական է միայն անկանոն ժամանակները նշանակել. վասնզի կանոնաւոր ժամանակները, ինչպէս յայտնի է, ըստ իրենց վերջաւորութեանը՝ երեք կանոնաւոր լծորդութեանց տակ են՝ թէ՛ ներգործականի եւ թէ՛ կրաւորականի մէջ: Զորօրինակ. Երթամ, անկ. երթայի. արգել. մի՛ երթար. ստոր. երթայցեմ. անէրէ. երթալ. դէրբայ ապռ. երթալոց:

Ա. Տամ. տալ:

Կտր. Ետու, ետուր, ետ. տուաք, ետուք, ետուն.
Ապռ. Տաց, տացես, տացէ. տացուք, տաջիք, տացեն.
Հրմ. Տո՛ւր, տաջի՛ր. տո՛ւք: Ընդուն. Տուիչ. տուող: Անց. Տուեալ:

Կրաւորականի կանոնաւոր ժամանակ՝ կայ միայն ստոր. Տայցիմ, եւ դէրբ. ապռ. Տալոց, տալի: Մնացածն էական բայով. Տուեալ լինիմ:

Կտր. Տուայ, տուար, տուաւ. *տուաք, տուայք, տուան:
Ապռ. Տուայց, տացիս, տացի. (*տացուք, *տաջիք.) տացին.
Հրմ. չունի: Անցեալ. *Տուեալ. տուելոյ. լով:

Բ. Գամ. գալ:

Կտր. Եկի, եկիր, եկն. եկաք, եկիք, եկին.
Ապռ. Եկից, եկեսցես, եկեսցէ. եկեսցուք, եկեսջիք, եկեսցեն.
Հրմ. Ե՛կ, եկեսջի՛ր. եկայ՛ք: Ընդուն. չունի: Անցեալ. Եկեալ:

Գ. Երթամ. երթալ:

Կտր. Չոքայ, չոքար, չոքաւ. չոքաք, չոքայք, չոքան.
Ապռ. Երթայց, երթիցես, երթիցէ. թիցուք, թիջիք, թիցեն.
Հրմ. Ե՛րթ, երթիջի՛ր. երթա՛յք: Անց. Երթեալ:

Դ. Առնեմ. ընել:

Կտր. Արարի, արարեր, արար. արարաք, րէք (րիք), րին.
Ապռ. Արարից, արասցես, արասցէ. արասցուք, սջիք, սցեն.
Հրմ. Արա՛, արասջի՛ր. արարէ՛ք: (Ընդ. Արարող, առնող:) Անց. Արարեալ:
Կրաւ. կտր. Արարայ, արարար, արարաւ. *րաք, րայք, րան.
Ապռ. Արարայց. րասցիս, րասցի. *արասցուք, *րասջիք. րասցին.
Հրմկն չունի: Անցեալ. *Արարեալ, արարելոյ, րելով:

Ե. Յառնեմ. ուղ եԼԼ։

Կրզ. Յարեայ, յարեար, բեաւ. բեաք, եայք կամ երուք, եան.
Անձ. Յարեայց, յարիցես, յարիցէ. բիցուք, բիջիք, բիցեն.
Հրհ. Արի, յարիջիր. արիք։ Անց. Յարուցեալ, բուցելոյ։

Ջ. Դնեմ. դնԼ։

Կրզ. Եդի, եդիր, (եդեր,) եդ. եդաք, եդիք, եդին.
Անձ. Եդից, դիցես, դիցէ. դիցուք, դիջիք, դիցեն։
Հրհ. Դիր. դիջիր. դիր։ Անց. Եդեալ։

Կրաւ. Կրզ. Եդայ, եդար, եդաւ. *եդաք, եդայք, եդան.
Անձ. Եդայց, դիցիս, դիցի. *դիցուք, *դիջիք, դիցին.
Հրհ. Եկ. ըն. — յգ. եդարուք։ Անց. *Եդեալ, եդելոյ։

Է. Լսեմ. ըԼ։

Կրզ. Լուայ, լուար, լուաւ. լուաք, լուայք, լուան.
Անձ. Լուայց, լուիցես, լուիցէ. լուիցուք, լուիջիք, ցեն.
Հրհ. Լո՛ւր, լուիջիր. լուարո՛ւք։ Անց. Լուեալ։

Ը. Ճանաչեմ. ճանըՆալ։

Կրզ. Ծանեայ, ծանեար, ծանեաւ. նեաք, նեայք, նեան.
Անձ. Ծանեայց, ծանիցես, նիցէ, նիցուք, նիջիք, նիցեն.
Հրհ. Ծանիր, ծանիջիր. ծաներո՛ւք։ Անց. Ծանուցեալ։

Թ. Ուսեմ. սՈՎԼ։

Կրզ. Կերայ, կերար, կերաւ կամ եկեր. կերաք, բայք, բան
Անձ. Կերայց, կերիցես, կերիցէ. կերիցուք, բիջիք, բիցեն.
Հրհ. Կեր, կերիջիր. կերայք։ Ընդ. Կերող։ Անց. Կերեալ։

Ժ. Ունիմ. ԲՈՆԼ*։

Կրզ. Կալայ, կալար, կալաւ. կալաք, կալայք, կալան.
Անձ. Կալայց, կալցիս (ցես), կալցի. կալցուք, կալջիք, կալցին.
Հրհ. Կա՛լ, (կա՛,) կալջիր. կալարո՛ւք։ Անց. Կալեալ։

* ՈՆԻՄ բայը կանոնաւոր ժամանակներուն մէջ ԹԷ ՍՈՆԻՆալ կը նշանակէ եւ ԹԷ ԲՈՆԼ։

Ածական ալ. ԸՆԴՈՒՆԻՄ. անկանոն ժամանակներուն մէջ՝ ԸՆԿալայ, ընկալայց. ընկա՛լ. ընկալեալ։

Լսոյ, ծանեայ, ՀԷրայ եւ նմանցներըդծ. կատարեալներն եւ իրենց -ոյց ապառնին կրաւորականի մէջ աւրիշ բայերով կը ձեւանան։ Զորօրինակ, Լսոյ,

ը՜ոյց. կրբ. Լսելի եղէ, եղէց. (կամ դիմազրուբկ՝ Լսեցեալ. լուր լիցի:) — Ծառէոյ, էոյց, կրբ. Ծանուցոյ, ցայց: — Կէրոյ, ըոյց. կրբ. Կեր եղէ. Ճարակ եղէց: — Կոլոյ, լոյց. կրբ. Կ'ըսուի Ըմբռնեցոյ, կալեալ կամ ձերբակալ եղէ, եւայլն:

ԺԱ. Ըմպեմ. խմել:

Կրբ. Արբի, արբեր, արբ, (էարբ.) արբաք, բէք (բիք,) բին.
Ապ. Արբից, արբցեա, արբցէ. արբցուք, արբջիք, արբցեն:
Հրհ. Ա՛րբ, արբջի՛ր. արբէ՛ք: Անց. Արբեալ:

Կայ ընդունել. Արբեցող. խմող. (ոբքինամ բայէն:)

Կրբ. Արբեալ եղէ, եղիցի: Կանոնաւոր ժամանակները՝ Ըմպի, ըմպիցի:

Բայերու խոնարհումնց վրայ գիտելիք:

1.

Ընդհանուր գիտելիք: — *Ձեղքը բայերէն ոմանք ներգործականի կերպ կը խոնարհին ու կ'ըսուին ներգործակերպ. եւ ոմանք կրաւորականի կերպ՝ եւ կը կոչուին կրաւորակերպ:*

Ներգծ. եւ ներգործակերպ բայերուն կոր. եզ. 3ր դէմքն եթէ միավանկ է՝ ակիզբը շատ անգամ ե կ'առնու. եհեղ. եբայ. եհատ. եմուռ. էառ. էարբ. էարկ, էած: Իսկ եթէ բազմավանկ է, ե չ'առնուր. Անէծ. իջոյց. խոպաց: Այսպէս նաեւ միւս հինգ դէմքերն ու կրաւորականը՝ հեղէր. հեղաւ:

Ապառնի կ'ըլլայ՝ կոր. եզ. Ա դէմքին վրայ ց աւելցնելով. Բացից. հեղից. դործեցից. — բացցայց. հեղցայց. գործեցցայց: Կը զարտուղի՝ եթող, ապռ. պոց:

Ապառնի յք. 2ր դէմք «Լէ՝ միանգամայն յք. հրամայական է: Ասկէ եզ. հրամայականն ելած է՝ Աղաւէ՛ր. տեսէ՛ր:

2.

Մանր զարտուղութիւններ: — Ա. Ո–ոանձեմ մասնակաւ բայերուն որ Հոպանձեմին պէս կը խոնարհին, հրամայականը կ'ըլլայ ո՛:

Հատ-ուցանձեմ, կոր. հատ-ուցէ. հրմ. հատ-ո՛. անց. հատ-ուցեալ: (Տես աշխարհաբար՝ 235:)

Անցողականը (232.) սովորաբար տամ բայով կ'ըլլայ. Տամ ըմպել. ետու տանել. տո՛ւր ինձ դիտել. (238:)

Բ. Եկամուտ չ, նչ, եւ ն գիր ունեցող կրաւորակերպ չէզոքներ:

Երկրորդ լծ. չ, նչ յաւելուած ունեցող կրաւորակերպները, եւ գ լծ. ն ունեցողներէն ոմանք սհմ. կտր. եայ կ'ըլլան. որմէ ապռ. եայց, իցես, եւ հրմյ. յք. երո՛ւք այսպէս.

Հանգ-չիմ, հանգ-եայ. եայց, իցես, իցէ. ի՛ր, երո՛ւք.
Երկ-նչիմ, երկ-եայ. եայց, իցես. երկ-ի՛ր, երո՛ւք.
Մած-նում, մած-եայ. եայց, իցես. մած-ի՛ր, արո՛ւք:

Ասոնցմէ կը զարտուղին դարձեալ՝

1. Զարթնում, Մարտնչիմ եւ Մատչիմ, եայ. — հրմյ. յք. զարթ-ի՛ք, մարտ-ի՛ք, մատ-ի՛ք, կամ մատերուք:
2. Քաղցնում, ցեայ. — անց. քաղց-եալ, (փխկ. -ուցեալ:)

Ասոնց ամէնուն անցեալն իրենց ներգործականէն առնուած է. Հանգուցեալ. մատուցեալ. զարթուցեալ. (հանգուցանէմ, եւայլն ներգործականներէն:)

Իսկ ամենեւին զարտուղութիւն չունին անոնք՝ որոնց կտր. այ է. ինչպէս՝
Զբօսնում, զբօսայ, սայց, սցիս. սի՛ր. սարո՛ւք. սեալ:
Ջեռնում, ռայ, ռայց. ռի՛ր. ռարո՛ւք. ռեալ, եւայլն:
— Միայն Երդնում՝ ուով է. երդուայ, երդուայց. դուիցես. դուի՛ր. դուարո՛ւք. դուեալ:

Անկանիմ բայը հրմյ. յք. կ'ըլլայ՝ անկերո՛ւք (փխկ. արուք.) իսկ Աքանիմ՝ կ'ըլլայ աքարո՛ւք եւ աքերո՛ւք:

Հարկանէմ ներգործ. բային կ յաւելուածն՝ անկանոն ժամանակներուն մէջ կը կորսուի. Հարի, հարից, հա՛ր. — հարայ, հարայց, հարեալ:

3.

Խառն խոնարհմունք: — Ասէմ, գիտէմ, կարէմ եւ մարթէմ Բ լծորդ. բայերը՝ միայն անկանոն ժամանակներուն մէջ Ա լծորդ. տակ են.
Ասացի, ասացեր, ասաց. ացաք: Ասացից, ասասցես, ցէ: Ասա՛, ասասջիր, ասացէ՛ք: Ասացեալ: Կրաւորական՝ Ասացայ. ասացայց, ասասցիս, եւայլն:

Նոյնպէս՝ Գիտացի, ացից, ա՛, ացեալ: Կարացի, մարթացի հրմյ. չունին: — Ընդ. ներկայ՝ Ասող, դիտող, կարող:

Աձեմ, Բերեմ, Հանեմ, Նստիմ պարզ բայերուն անկանոն ժամանակներն ալ (Հատանեմին պէս) Գ լծ. տակ են.

Ածի, ածեր: Ածից, ածցես: Ա՛ծ, ածջի՛ր: Ածեալ:
Բերի, բերեր: Բերից, բերցես: Բե՛ր, բերջի՛ր: Բերեալ:
Հանի, հաներ: Հանից, հանցես: Հա՛ն, հանջի՛ր: Հանեալ:
Նստայ, տար: Նստայց, ցիս: Նի՛ստ, նստջի՛ք: Նստեալ:

Ընկենում բայն անկանոն ժամանակներուն մէջ Բ լծ. տակ է. — կտր. ընկեցի, ընկեցեր, ընկեց. ապռ. ընկեցից, եսցես. հրմյ. ընկեա՛, ընկեցէ՛ք. անց. ընկեցեալ: Կրաւորական՝ Ընկեցայ. ընկեցայց, եւայլն:

Կամ եւ Լամ, հրամայական՝ կա՛ց, լա՛ց: Նոյնպէս Կեամ, հրմյ. կեա՛ց. — կտր. կեցի. ապռ. կեցից. դերբ. կեալ. կեցեալ. կելոց. իսկ ստոր. կեցեմ (փխկ. կեայցեմ):

Շատ կրաւորակերպ չէզոքներուն եւ Հասարակ բայերուն (տես թիւ 5.) հրամայականը ներգործակերպ է եզականի մէջ.

Նստիմ, նստայ, նի՛ստ. Իմանամ, ցայ, իմա՛.
Տանիմ, տարայ, տա՛ր. յք. տարա՛յք. Մոռանամ, ացայ, մոռա՛*.
Որսամ, ցայ, որսա՛.
Դառնամ, դարձայ, դա՛ր. Ողորմիմ, ողորմեա՛ եւ մեա՛ց.
Ընթանամ, ացայ, ընթա՛. Համարիմ, ըեա՛ եւ ըեա՛ց:

Նոյնպէս Ջանա՛. Գթա՛. Փութա՛. յուսա՛. ցնծա՛ եւ յք. ցընծացէ՛ք**: Բայց յոքնակիները կրաւորակերպ են. Ընթացարուք. իմացարո՛ւք. ողորմեցարո՛ւք, եւայլն:

* Այսինքն՝ ներգործականի նշանակութեամբ:

** Ցնծամ կրաւորակերպ բային ապռ. 3դ դէմքերն ալ ներգործակերպ են. ցնծասցէ, ցնծասցէն:

4.

Կրկին ձեւով խոնարհմունք: — Կան բայեր որոնք կա՛մ ամբողջ կա՛մ ըստ մասին երկու կերպ կը խոնարհին.

Ծաղկեմ, եցի. եւ ծաղկիմ, եցայ. Դատեմ, եցայ. եւ դատեմ, եցի.
Բնակեմ, եցի. բնակիմ, եցայ. Սխալեմ. եցի. սխալիմ, եցայ:

Կը գտնուի ԸՆԴ Հրամայականն ալ կանոնաւորեալ ըսուն պէս ձեւացած. Ա տառնէջիր. տեսառնէջիք. լինէջիք. ուսէջիր. բազմէջիր. (փխկ. մտջիր. տեսջիք. լիջիք. կերիջիր. բազմեսջիր:) — ԸՆԴ. Ներկայ՝ Տեսառնող եւ տեսող. Հարկառնող (եւ ոչ՝ հարող:) Բայց անաս եւ ենաս՝ միշտ կ՚ըլլան ացող, եցող. իսկ ը, նը եկամուտ գրուելներն ընդունելութիւն չունին:

Ասոր հակառակ կայ նաեւ (կանոնաւոր ժամանակներէն) անկանոն ձեւով ասորդս. ԵԼԹԷ ՄԵՂԷՑԷ+, ԵՐԹԷՑԷ+, ԼՍԷՑԷ+. (փխկ. ՄԵՂԱՆՉԷՑԷ.Ք, ԵՐԹԱՑՑԷ.Ք:)

Կրաւոր. անկար. -Է—Ը փխկ. -ԷՐ կայ քիչ տեղ. ՃԱՆԱՉԷ—Ը. ԿՈՉԷ—Ը. — Այսպէս նաեւ կրբ. անեբեւ. էլ՝ որ ընտիր չէ. Գործել. բառնել. բանել. հեղանել:

Ներգրծ. կար. Ժ.ք. 2ր դէմք՝ լաւագոյն է -Է+ քան -Է+. բայց կրբ. ունի այ+ եւ ացո—+, կրկին ձեւով: Միայն ԼԹԷ ամէն բայ չ՚ունենար ացո—+ ձեւով կար. մանաւանդ գարտուղի բայերը:

ՀԱՄԲԷՔԷՏ՝ ԼԹԷ Գ եւ ԼԹԷ Ր ԼԾՈՂ, ձեւով կը խոնարհի անկանոն ժամանակներուն մէջ. կար. Համբերէ, համբեր, եւ համբերէցէ, համբերէցաց. ապր. Համբերէցէ, եւ համբերէսցէ. հրմ. Համբեր, եւ համբերեա:

5.

Պակասաւոր խոնարհումնք: — Մինչեւ հիմայ տեսանք որ ամէն բայ ամէն ժամանակ չ՚ունենար: Անցեալ գաս՝

Ա. Բուն Պակասաւոր բայերն (219.) են՝ 1. որ միայն կանոնաւոր ժամանակներն ունին, եւ 2. որ միայն անկանոն ժամանակները, եւ դարձեալ 3. որոնց միայն քանի մը դէմքը գործածական է:

1. ՍՀՀ. ՆԷՐԷ. Պարտիմ. պարտիս, տի. տիմք, իք, ին. ԱՆԻ. Պարտէի, տէիր, տէր. տէաք, էիք, էին. ՍԿՍ. ՆԷՐԷ. Պարտիցիմ, ցիս, ցի, ցիմք, ցիք, ին. — պէտք ԵՀ. կամ պարտ ՈՒՆԻՀ:
2. ՍՀՀ. ապր. —, գոգցես, գոգցէ. ցուք, ջիք, ցեն. ՀՐԱՄԱՅԱԿ. Գնա, գոգջիր. գոգէք. — ըսէ:
3. Գ.ՅՀ. գան: Գ.ՅԸ. գային: Գ.ՈՒՑԷ. ցեն: (Գ.ՈՂ.) — կայ:
4. Կայ. կան: Կայը. կային: Կայցէ. ցեն: (ԿԱՂ.) — կայ:

Ջատ է կամ, կա՝, կայ իմ. կայ իմ. չկայ իմ. (ունիմ. չունիմ։)

Բ. Գրաբարի մէջ Հաւարտակ ունի ըստ ածներբ, միայն կրբ. ձեւով՝ թէ կրաւորականի եւ թէ ներգործականի տեղ կ՚անցնին։ Այսպէս են՝ Համոքիմ, համոքեցայ. (համարիլ եւ համարուիլ, կամ համրել եւ համրուիլ.) Մոռացայ, (մոռցաւ եւ մոռցուեցաւ.) Գողացի, (գողնան եւ գողցուին.) Ընկերանամ, (կը կարդային եւ կը կարդացուէին.) եւայլն։

Ա եւ Գ լծ. Հաւարտակ բայերուն կրաւորականը սովորաբար լինիմ էականով կը ձեւանայ. Մոռացեալ լինիմ, կամ ի մոռացօնս լինիմ. մոռացօնք եղեն։

Կամիմ, եցայ, եալ. ներգործական նշանակութեամբ է, եւ կրաւորական չունի։ Դերբայ՝ Կամել. կամելոյ. կամեցեալ։

Հաւարտակ են ըստ իմիք նաեւ Գ լծ. կանոնաւոր ժամանակներն որ վերագծիւ որոշեցինք, (երես 225.) Թողացան մեզք. (լծուին.) Մին ապանացաւ. (առնուի.) Անկաց է քաղաքն. (պիտի առնուի.) — կամ կրաւորականէ չէզոք (474.) Ծուլ ոչ ընաւ. Գինին հեղաւ. Ջելաւն հնձանք. եւայլն։ Իսկ Ա լծ. մէջ չէզոքներու յատուկ են այդ կրաւորական ժամանակներբ. Բանան դրունք. (կը բացուին.) Երկիր որ ոչ ընանայ. (չես թրջիր.) Ընդ քանալ դրանցն։ Բանայցեն* աչք ձեր։

* Այդմ ձեւը կրաւորականի յատուկ է. Բանայցէ. Գողանայցէ։

Գ. Գիմազոտիկ կամ Միադիմի բայերբ. (222։)

Սահ. Ցաւէ (ինձ, քեզ.) Ցաւէր։ Ցաւեայ։ Ցաւեայէ։
Սպոր. Ցաւիցէ։ Դերբ. Ցաւել. ցաւեալ. — կը ցաւիմ։

Միայն կանոնաւոր ժամանակներն ունի՝
Մարթի։ Մարթէր։ Մարթիցի։ Մարթել. — կրնալ է։

Դարձեալ՝ Արժան է. ի դէպ է. բաւ է. Հարկ է. պարտ էր. անկ իցէ. դէպ լինի, լինէր, եւայլն։

6.

Բացասական բայեր՝ — Բային սկիզբը ոչ կամ

չ դնելով: Ոչ տեսի կամ չտեսի. ոչ եղեւ կամ չեղեւ: Ոչ գոյին կամ չգոյին. — ոչ գոյ. չկայ:

Այս վերջիններուս տեղ շատ անգամ կ'ըսուի սհմ. ներկ. եզ. չէ, Չէ ուրեք. (այսինքն ոչ գոյ:) Չէ իմ ընկեր. (չունիմ.) չէ մեր տեսեալ. (տեսած չունինք:)

Իսկ արգելական ունին հրամայականէն զատ՝ ապառնին, ստորդս. եւ աներեւոյթը. Մի՛ տեսից. մի՛ ասասցէ. մի՛ ասիցեն. մի՛ լինել. մի՛ վաղվաղել, եւայլն:

ԱՆՓՈՓՈԽ ՄԱՍՈՒՆՔ-ԲԱՆԻ

Շատ անփոփոխ մասունք-բանի զանց կ'առնենք հոս կրկնել՝ որոնք աշխարհաբարը գրաբարէ փոխառեալ կը գործածէ, եւ որ Քերականութեան Ա Մասին մէջ յիշուեցան. (Գլ. Ե. Զ. Է եւ Ը:)

Մակբայ:

Նախագիտելիքը տես Ա մասին մէջ՝ երես 73:

Արդ գիտացի. (հիմայ.)
Նախ զխոտն եւ ապա զցորեանն. (յառաջ, ետքը.)
Ե՞րբ եկիր այսր. (երբ.)
Մինչ (դեռ) զարմացեալ էին. (երբ դեռ.)
Դեռ եւս. (դեռ նոր.)
Ցանգ եւ հանապազ. (միշտ, ամէն օր.)
Վաղ մեռաւ. (շուտ. կանուխ.)
Ոչ կամին. Մի՛ խնդրեր.
Ոչ եւս. Մի՛ եւս. (ալ չէ. ալ մի՛.)
Չեւ է կատարած. (դեռ չէ վախճան.)
Էրիսկայնպէս. (իրօք, իրաւ.)
Կարի ստիպեաց. (շատ.)
Խնդացին յոյժ. (շատ.)
Հետի ընթանային. (ոտօք.)
Արդէն իսկ. (հիմակուընէ.)

Մտինի ներքս. (ներս.) տրակ.
Կացին ի ներքս. (ներսը.) ներգոյ.
Ելին արտաքս. (դուրս.) տրա.
Կացին արտաքոյ. (դուրսը.) ներգոյ.
Ներքոյ եւ արտաքոյ. (ներսէն դրսէն.)
Յետոյ զղջացաւ. (ետքը.)
Յետոյ. (ետեւէն, կռնըկէն.)
Հուսկ յետոյ. (ամէնէն ետքը.)
Տակաւին ո՞չ իմանայք. (դեռ.)
Ի բաց կացին. } (մէկդի.
Կայր մեկուսի. } զատ.)
(Ի)ղուր վաստակեցի. } (փուճ
Ընդ վայր ջանացայ. } տեղ.
վայրապար.)
Թերեւս ամաչեսցեն. (գուցէ.)

Մասնական անուններէ ածանցեալներ.

Ո՞ւր իցէ նա. Նէրգ. (ո՞ւր է.) Յո՞վ, Յո՞ երթայցես. տրակ.
Ուր եսն երթամ. տրակ.) (ո՞ւր երթաս.)
(ուր որ.) [(տեղ մը.) Ուստի՞ ճանաչես զիս.
Եթէ ուրեք. Ոչ ուրեք. Եւ այլ ուստեք. (ուրիշ
Զի՞ կոչեցեր զիս. (ինչո՞ւ.) տեղէ մ'ալ.)
Զի՞արդ. (ինչպէս.) [չափ.) Ընդէ՞ր, Հի՞մ. } (ինչո՞ւ.
Քանի՛ գեղեցկացար. (ինչ- Զմէ՞, առ իմէ՞. } եր. 218:)

Դերանունական մակբայներ. 3 դէմքի համեմատ:

1.	2.	3.
Աստ.	Այդր.	Անդ. Նէրգ. (հոս*. պուրատա.)
Այսր.	Այդր.	Անդր. տրա. (հոս. պուրայա.)
Աստի.	Այտի.	Անտի. Բցռ. (հոսկէ, աս տեղէն.)
Աստէն.	—	Անդէն.** Նէրգ. (հոս նոյն տեղը.)
Այսրէն.	Այդրէն.	Անդրէն. տրա. (դարձեալ հոս.)
Աստուստ.	—	Անդուստ. Բցռ. (ասկէ.)
Այսպէս.	Այդպէս.	Այնպէս.
Աւասիկ.	Աւադիկ.	Աւանիկ. (ահա.)
Այսօր.	—	Այն օր.
Այժմ.	—	Յայնժամ. (հիմայ. ան ատեն.)
(Ես) ինձէն.	Քեզէն.	Իւրովի. } (ինք իրենս. ինք իր-
(Մեք) մեզէն.	Ձեզէն.	Ինքնին.*** } մէ, եւայլն:)

Որպէս. (ինչպէս.) Սոյնպէս. Դոյնպէս. Նոյնպէս. Դոյն-
չափ. Այսչափ. Նոյնգունակ, եւայլն:

* Այս տեղս միայն առաջին դէմքի նշանակութիւնը կը դնենք, որմէ 2Ր եւ 3Ր դէմքերունն ալ կ'իմացուի. զորօրինակ՝ այդր, այդ տեղը. անտի, այն տեղէն, եւայլն:

** Անդէն կը նշանակէ նաեւ՝ շուտ մը. եւ Անդրէն՝ դարձեալ. նորէն:

*** Ինքնին երեք դէմքի ալ կրնայ գործածուիլ:

Կրկնաւոր մակբայներ.

Ամի ամի.	} (ամէն տա-	Բացէ ի բաց.
Ամ յամէ.	} րի.)	Տանէ ի տուն. Տուն ի տանէ.
Ամ ըստ ամէ.	}	(տընէ տուն.) [լուխ:)
Օր ըստ օրէ. (ամէն օր.)		Ծայր ի ծայր. (գլխէ գը-

Առ սակաւ սակաւ. (կամաց կամաց.)
Իսկ եւ իսկ.
Մերձ ընդ մերձ.
Հուպ ընդ հուպ.
(անմիջապէս.)

Մակբայակերպներ.

Սակաւիկ մի. Փոքր մի.
Գամ մի. (մէյ մը.)
Փոքր ի շատէ. (քիչ շատ.)
Լրիւ իւրով. (բովանդակ.)
Ընդ ո՞ր. (ի՞նչ ճամբով.)
Կարճ ի կարճոյ. (համառօտ.)
Խառն ի խուռն. (խառնակ, անորոշ կերպով.)
Հազիւ հազ. (հազիւ.)
Եւս քան զեւս. (միշտ աւելի.)
Սրտի մտօք. (սիրով:)
Գուցէ լուիցեն. (չըլլայ թէ.)
Բերան ի բերան. (բերնէ բերան.)
Է զի, Է ուրեք զի. (երբեմն.)

Երբեմն մի եւ նոյն մակբայը քովէ քով կը կրկնուի, որ վարը մասանց-բանի Կրկնութեան մէջ կը տեսնենք. (երես 247:)

Նախդիր եւ Նախադրութիւն:

Նախդիրներն են՝ զ, ի, յ, ց. եւ երբեմն առ, ընդ, ըստ:

Նախդիրն ասով կը զանազանի նախադրութենէ՝ որ առաջինը հոլովին նշանակութիւնը կը փոխէ, կամ հոլով կը շինէ, (Հոլովակերտ.) իսկ երկրորդը հոլով կ՚առնու եւ նշանակութիւն մը կ՚աւելցընէ բառին վրայ, (Հոլովառու.) զորօրինակ. Ասեն ցնա, (անոր.) Ասեն վասն նորա. (անոր համար:) Այս պատճառաւ՝ Առ եւ ընդ երբեմն նախդիր են եւ երբեմն նախադրութիւն:

Նախդիրներն իրենց անուան միշտ նախադաս են: Նախադրութիւններէն ոմանք նախադաս են եւ ոմանք յետադաս: Կան ալ որ թէ առաջ թէ ետ կը դրուին:

1. Հայցական խնդրով նախադրութիւններ:

Առ ջուրս. (ջրերու քով.)
Առ իս.* (քովս.)
Առ նախանձ. (համար.)
Առ ատել. Առ հոգալ.
Ընդ իս*. (հետս.)
Ընդ իշխանս. (հետ.)
Ընդ իս եւ ընդ նա. (մէջերնիս.)
Ընդ քաղաքն. (մէջէն.)
Ըստ քաղաքն. (անդին.)
Ըստ գործս իւր.
Ըստ աճել լուսնին.
(համեմատ.)

Նախդրիւ Հայցական.

Առ ի կեանս. Առ ի խրատ.
Արագ առ ի լսել. (լսելու.)
Մինչեւ առ նա.
Մինչեւ ի ծով. մինչեւ ցերբ.
Քան զԹշնամիսն իմ. (աւելի.)
Իբրեւ զՀուր. (կրակի պէս.)
Որպէս զաղաւնի. (պէս.)

* Առ, ի, ց, ընդ, ըստ բառերուն քով ես դերանունը միշտ Հայց. Հոլով կը դրուի, փխկ. տրականի:

Առ, (քովը.) ընդ, (Հետը) եզակիի մէջ տրական կ'ուզեն. եւ յոքն. մէջ Հայցական: Այսպէս է նաեւ ներգոյականին ի նախդիրը:

2. Սեռական խնդրով.

Առ նախանձու. (Համար.)
Ընդ իմ. (իմ տեղս.)
Վասն մեր. (մեզի Համար.)
Առաջի ձեր } դատեցայ.
Ձեր առաջի } (առջեւը.)
Առանց սրոյ եւ գաւազանի.
Յետ այսորիկ. (ետքը.)
Զօրէն տղայոց. (պէս.)
Ի վերայ մեր. } (վրայ.)
Ի մեր վերայ. }

Հոլովուած գոյականներ ալ իրենց յատկացուցչին քովը նախադրութիւն եղած են. Յաղագս առնլոյ. ոյր աղագաւ. քո աղագաւ. (քու պատճառաւդ:) Ի ձեր սակս. (ձեր պատճառաւ:) Ի մէջ լերանց. ի մէջի ձերում. (մէջը.) ի մէջոյ վիմաց. (մէջէն:) Զհետ նորա. Զկնի մեր. կամ՝ Զնորա զհետ. Զմեր կնի. (ետեւէն:)

3. Տրական խնդրով.

Առ նմա. Առ դրան. (քով.)
Ընդ ո՞ւմ. (որո՞ւ Հետ.)
Ըստ Հրամանի. (Համեմատ.)
Լու ի լու ժողովրդեանն.
Ինձ լու ի լու. (լսեցընելով.)
Մինչեւ անդրէն դառնալոյ.

4. Բացառական խնդր. (նախդրիւ եւ աննախդիր:)

Առ օրինակէ. (օրինակ ըլլալու Համար.)
Առ ականէ (նորա). (ակնածութեան Համար:)
Առ յիշատակէ.
Առ ի չգոյէ. (չըլլալուն Համար.)
Առ ի քաւելոյ զմեղս.
Առ ի քէն. (քու քովէդ, կողմանէդ. քու քովդ.)
Առ ի ծառոյն. (ծառին քովէն.)
Ընդ աջմէ. (աջ դին, դիէն.)
Ըստ նմանէ, Ըստ նոցանէ. (ետեւէն, յաջորդելով.)
Ըստ Հարաւոյ. (կողմանէ.)

Ի սկզբանէ հետէ. (ի վեր.) Յայսմ հետէ. ՅԱդամայ
Բաց ի քէն. (քեզմէ ի զատ.) հետէ. (ի վեր.)

5. Գործիական խնդրով.

Ա՜ ճանա-
պարհաւ.
Ա՜ լերամբն.
(վրաները.
քովերը.
քովէն.)
Փոքր է ա՜ նովաւ. (քովը,
բաղդատութեամբ.)
Ա՜ թարայիւ. Ա՜ աշտա-
րակաւն. (օրովը. ժամա-
նակները.)
Հնգիւ չափ. Միջովք չափ.
Ընդ թզենեաւ. (տակը.)
Հանդէրձ մարբն.
Նովաւ հանդէրձ.
(մէկտեղ.)

Շաղկապ:

Գործածական շաղկապներն են՝

Գիտեմ է՜ ես. (ես ալ.)
Եւ ինքն է՜ ս. (ինքն ալ.)
Մեզէն իսկ լուաք.
Իսկ զի՞ մկրտես. (հապա.)
Մի՞ յաղթիր այլ յաղթեա.
Ապա (ուրէմն) ազատ են.
Ետես զի բարի է.
Լուաք զի ասէին.
(որ.)
Զի, (որպէս զի) գիտացից.
Զի, քանզի. (վասնզի.)
Թէպէտ ի չար Թէպէտ ի բարի.
(թէ՛ չարի եւ թէ՛ բարւոյ:)

Միջարկութիւն:

Ո՛, ո՛, փախերուք.
Ա՛, ա՛, տէր.
Օն, եկայք. Օն, արիք.
Աղէ դու. Աղէ ասա.
Վա՛շ. Վա՛շ ինձ.
Եղո՛ւկ դու. (վա՛յ քեզ.)
Ո՛ սքանչելիք.
Ո՛վ մարդասիրութեանն:

Օրինակներէս կը տեսնես որ միջարկութիւններէն ոմանք կրնան հոլով մ՚ալ խնդիր առնուլ:

Անփոփոխ մասանց-բանի վրայ գիտելիք:

1. Միեւնոյն անփոփոխ մասն-բանի հոլով առած՝ նախադրութիւն է, իսկ բայի վրայ՝ մակբայ է. ինչպէս. Շուրջ զնովաւ. եւ Շուրջ գալ. — Ասկէ զատ

2. Կայ բուն մակբայներէն՝ որ խնդիր առած եւ նախադրութիւն եղած է. ինչպէս. Յետուստ խո-

բանին. յեպոյ նորա կայր. ի վեր՛ոյ երկնից. յայնկո՛յս դետոյն. աջոյ՛ոյ այդւոյն. ահա՛ոյ նորա. ծնեա՛ւ յաւրհնեալ բոխէն. եւայլն:

3. Կայ նախադրութիւն՝ որուն խնդիրը գործութեամբ դրուած եւ ինք մակբայ եղած է. զորօրինակ. ընթացաւ ընդ առաջ. (այսինքն՝ որդւոյն.) ի վեր՛ոյ հասանել. (այսինքն՝ իրայն.) երթայր առաջի կամ դին. (այսինքն՝ նոցա:)

4. Ո՛ր, ո՛րեւէ, ո՛ւստիւէ, եղբեւրն մակբայներն ածականով մ՚ալ կը բանին. Այլ ո՛ր կամ այլո՛ր. այլ ո՛րեւէ, (ուրիշ տեղ.) ամենայն ո՛րեւէ. (ամէն տեղ.) յո՛ ո՛րեւէ, (ուր.) այլ ո՛ւստիւէ. (ուրիշ տեղէ մը.) եւ ո՛չ ո՛ւստիւէ, եւայլն: Իսկ անգամ դոյականով՝ քանի՛ցս անգամ. երբից անգամ:

5. Կան բաղդատական մակբայներ ալ. վաղադոյն. աւելադոյն. յառաջադոյն, եւայլն:

ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

Անուն-բայի միշտ ուղղական է: Բայց սովորաբար ներական կը դրուի՝ երբ բայն անցեալ է. Նոքա առեալ զպատառն՝ եւ արտաքս. (անիկայ պատառն առած՝ դուրս ելաւ:

Տրական կը դրուի անուն-բային՝ երբ բայն անեբեւոյթ* է. Ոչ կամիմք թագաւորել ի՛մոյ: Լսել ինձ զձայն քո: (Որ առիկա թագաւոր ըլլայ. որ ես լսեմ:)

* Անեբեւութին ներդոյականն ալ կրնայ տրական առնուլ. ցանցանել ինչ ընդ անապատս: Ի կալ նմա յաղօթս: (Փխկ. յանցանել ս. ի կալ նորա:)

Անեզական անուն-բային, թէեւ նշանակութիւնն եզակի ըլլայ, յոքնակի բայ կ՚ուզէ: Աննման են այլոց կեանք նորա: Հաւատք քո կեցոյցին զքեզ:

Ածական, ցառկացուցիչ, ներայայտիչ՝ ամէնն ալ կրնան գլխաւոր դոյականէն թէ յառաջ եւ թէ ետքը դրուիլ*. բայց նախդիրը միշտ նախընթացը կ՚առնու. այսպէս.

որ — խնդիր-սեռի՝ գնած, սնուցած եւ մեծցուցած էր բայերուն։
Անուն-բայի զօրութեամբ՝ ինքը այսինքն աղքատը։

իւր ստրկովը խնդիր-բնութեան՝ գնած (էր) բային։

գնած, առաջին բայ, } որոնք մեծցուցած էր երրորդ բայով
սնուցած երկրորդ բայ, } միացած՝ երեք նախադասութիւնը մէկի ամփոփած են։ (Տես 491։)

ու — շաղկապ՝ սնուցած եւ մեծցուցած էր բայերուն զօդիչ։

որդւոցը խնդիր՝ հետ նախադրութեան։ } Խնդիր-բն. մեծցուցած էր բային։
հետ յետադաս նախադրութիւն։ }

մեծցուցած էր։ բայ։

— Չորրորդ նախադասութիւն։

Անոր յատկացուցիչ՝ հացէն յատկացելոյն։

հացէն յատկացեալ՝ անոր յատկացուցչին։ Խնդիր-բն. կ'ուտէր բային։

կ'ուտէր բայ՝ գառնուկն անուան-բայի։ — Խնդիր-սեռի զօրութեամբ կ'իմացուի՝ իւր հացը*. (տես 392։)

գառնուկն, անուն-բայի՝ կ'ուտէր բային։ Ն յօդով՝ յաջորդ (ու) ձայնաւորին պատճառաւ։

— Հինգերորդ նախադասութիւն։

* Ուտել, խմել ու նման ներդործական բայերն առանց հայցական խնդրոյ մնալով՝ չէզոք ալ կրնան համարուիլ։

ու — շաղկապ՝ հինգերորդ եւ վեցերորդ նախադասութեանց զօդիչ։

անոր յատկացուցիչ՝ գաւաթէն յատկացելոյն։

գաւաթէն յատկացեալ՝ անոր յատկացուցչին։ Խնդիր-բն. կը խմէր բային։

կը խմէր, բայ։ Խնդիր-սեռի զօրութեամբ կ'իմացուի՝ իւր ջուրը։ (Տես վերի ծանօթ։)
Անուն-բայի զօրութեամբ՝ անիկայ այսինքն գառնուկը։

— Վեցերորդ նախադասութիւն։

եւ — շաղկապ՝ վեցերորդ եւ եօթներորդ նախադասութեանց զօդիչ։

անոր յտկցցիչ՝ գիրկը յտկցելոյն։ } Խնդիր-բն. կը հանգչէր
գիրկը յտկցեալ՝ անոր յտկցցչին։ } բային։

կը հանգչէր. բայ։
Անուն-բայի զօրութեամբ՝ անիկայ այսինքն գառնուկը։

— Եօթներորդ նախադասութիւն։

եւ — շաղկապ՝ եօթներորդ եւ ութերորդ նախադասութեանց զօդիչ։

անոր — գլխաւոր խնդիր-բն. եղած էր բային։

զաւկի — խնդիր՝ պէս նախադրութեան։ } Երկրորդական խնդ-
պէս — յետադաս նախադրութիւն։ } բն. եղած էր բային։

էր եղած։ բայ։ Զաւկի պէս էր եղած, շրջումն, փխկ. զաւկի պէս եղած էր։

Անուն-բայի զօրութեամբ՝ անիկայ այսինքն գառնուկը։

— Ութերորդ նախադասութիւն։

Օր մը — մակբայակերպ. (281։)

որ — միջանկեալ շաղկապ. (566, եւ 533, ծան։)

Հարստին — խնդիր-բն. եկաւ բային։ — Վերջահոլով՝ մարդու մը (եւ ոչ տեղ մը) գալ ցուցընելուն համար. (360 եւ 364։)

Հիւր — անուն-բայի՝ եկաւ բային։

եկաւ — բայ՝ հիւր անուան-բայի։

— Իններորդ նախադասութիւն։

Ասիկայ — (այսինքն հարուստը.) անուն-բայի՝ խնայելով բային։

իւր ունեցածներուն — խնդիր-բնութեան խնայելով բային։

խնայելով՝ բայ։ Անուն-բայի՝ ասիկայ։

— Տասներորդ նախադասութիւն։

աղքատին — յատկացուցիչ՝ գառնուկն յատկացելոյն։

գառնուկն — յատկացեալ՝ աղքատին յատկացուցչին։ Խնդիր-սեռի՝ առաւ բային։

առաւ — բայ։ Անուն-բայի զօրութեամբ՝ ասիկայ այսինքն հարուստը։

— Տասնումէկերորդ նախադասութիւն։

եւ — շաղկապ՝ ԺԱ եւ ԺԲ նախադասութեանց զօդիչ։

Հիւրին — երկրորդ խնդիր-բնութեան՝ ըրաւ բային։

կերակուր — գլխաւոր խնդիր-բնութեան՝ ըրաւ բային։

ըրաւ։ — բայ։

Անուն-բայի զօրութեամբ՝ ասիկայ այսինքն հարուստը։

Խնդիր-սեռի զօրութեամբ՝ զանիկայ այսինքն զգառնուկը։

— Տասուերկուերորդ նախադասութիւն։

ԳՐԱԲԱՐ

Ալք երկու էին ի քաղաքի միում, մին մեծատուն եւ միւսն աղքատ: | Եւ մեծատանն էին հօտք եւ անդեայք բազում յոյժ. | եւ աղքատին՝ եւ ոչ ինչ բայց որոջ մի փոքր, | զոր ստացեալ եւ մնուցեալ էր ընդ որդիս նորա ի միասին. | ի հացէ նորա ուտէր, | եւ ի բաժակէ նորա ըմպէր, | եւ ի ծոց նորա ննջէր. | եւ էր նորա իբրեւ զդուստր: | Եւ եկն անյաւոր առ այրն մեծատուն. | եւ խնայեաց առնուլ ի հօտից իւրոց եւ յանդէոց իւրոց. | եւ էառ զորոջ աղքատին, | եւ արար առնն եկեղց կերակուր:

Ա· ՍՏՈՒԳԱԲԱՆԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ

Ալք գոյական անուն, հասարակ. զսուզի հոլովմ: Ցոքն. ուղղական: — Եզ. ուղղ. այր:

երկու Թուական անուն, բացարձակ. յոքնակի, անեզական:

էին Եական բայ, պակասաւոր: ՍԿՄ. անկատար, յբ. 3 դ: — ՍԿՄ. ներկայ՝ եմ:

ի քաղաքի դպ. անուն, հասարակ. Ի հոլովմ: Եզ. ներդպ: — Ուղղ. քաղաք:

միում, Թուական անուն, բացարձակ. Եզ. արական՝ ի նախադրով (ի քաղաքի միոմ) ներդպական եղած:

մի-ն Թուական անուն, բացարձակ: Եզ. ուղղ. ն յօդով որոշեալ:

մեծատուն ածական անուն, հասարակ. Է հոլովմ: Եզ. ուղղական:

եւ շաղկապ:

միւս-ն մանական անուն: Եզ. ուղղ. ն յօդով որոշեալ:

աղքատ: ածական անուն, հասարակ: Ի հոլովմ: Եզ. ուղղ:

Եւ շաղկապ:

մեծատան-ն ածական անուն, հասարակ. Է հոլովմ: Եզ. սեռ. ն յօդով որոշեալ: — Ուղղ. մեծատուն:

էին Եական բայ, պակասաւոր: ՍԿՄ. անկատ. յբ. 3 դ: — ՍԿՄ. ներկայ՝ եմ:

հօտք դպ. անուն, հասարակ. Ք հոլովմ: Ցբ. ուղղ: — Եզ. ուղղ. հօտ:

եւ շաղկապ:

անդեայք դպ. անուն, հասարակ. Գ հոլովմ: Ցբ. ուղղ: — Եզ. ուղղ. անդեայ:

բազում ածական անուն, հասարակ. Բ հոլովմ։
յոյժ. մակբայ։
եւ շաղկապ։
աղքատի-ն ած. անուն, հասարակ. Բ հոլովմ։ Եզ. սեռ, ն յօդով որոշեալ։ — Ուղղ. աղքատ։
եւ ոչ շաղկապ։
ինչ՝ մասնական անուն, գոյական։ Եզ. ուղղ։ } Կամ՝ եւ շաղկապ. ոչինչ մասնական անուն։
բայց շաղկապ։
որոջ գոյ. անուն, հսրկ. Բ հոլովմ։ Եզ. ուղղական։
մի թուական անուն, բացարձակ։ Եզ. ուղղական։
փոքր, ած. անուն, հսրկ. կես-զրտղի։ Եզ. ուղղական։
զ-որ յարաբերական դերանուն։ Եզ. հայցական։
ստացեալ ներգրծ. բայ. Ա լծորդ. ն յաւելուածով, հսրկ. կամ կրաւորակերպ. (երես 229։) Ընդ. անցեալ, որ էր էականով (ստացեալ էր՝) եղած է սահմ. գերկտր. եզ. 3 դ։ — Սահմ. ներկ. ստանամ։
սնուցեալ էր, ներգրծ. բայ. Բ լծորդ. ն յաւելուածով։ Սհմ. գերկտր. եզ. 3 դ։ — Սհմ. ներկայ՝ սնուցանէմ։
ընդ նախադրութիւն։
որդիս գոյ. անուն, հսրկ. խառն հոլովմ։ Ցք. հյց. ան-նախդիր. (տես երես 240։) — Եզ. ուղղ. որդի։
նորա, ցուցական դերանուն, գոյական. 3 դէմք։ Եզ. սեռ։ — Ուղղ. նա։
ի միասին մակբայ։
ի հացէ գոյ. անուն, հսրկ. Ա հոլովմ։ Եզ. բցռ. — Ուղղ. հաց։
նորա ցուցական դերանուն, գոյական. 3 դ։ Եզ. սեռ։ — Ուղղ. նա։
ուտէր ներգրծ. բայ, զրտղի խառն խնրհմ։ Սհմ. անկտր. եզ. 3 դ։ — Սհմ. ներկ. ուտէմ, (կտր. կերայ։)
եւ շաղկապ։
իբաժակէ գոյ. անուն, հսրկ. Բ հոլովմ։ Եզ. բցռ։ — Ուղղ. բաժակ։
նորա ցուցական դերանուն, գոյական. 3 դ։ Եզ. սեռ։ — Ուղղ. նա։
ըմպէր, ներգրծ. բայ, զրտղի խառն խնրհմ։ Սհմ. անկտր. եզ. 3 դ։ — Սհմ. ներկայ՝ ըմպէմ։ (կտր. արբէ։)
եւ շաղկապ։
ի ծոց գոյ. անուն, հսրկ. Գ հոլովմ։ Եզ. ներգոյ։ Կամ՝ ծոց, հայցական՝ որ է նախդրով ներգոյական եղած է. (տես երես 217։) — Ուղղ. ծոց։
նորա ցուցական դերանուն, գոյական. 3 դ։ Եզ. սեռ։ — Ուղղ. նա։

ննջէր չէզոք բայ, ներգործակերպ. ի լծորդ։ ՍԿՄ. անկատ. եզ. 3 դ։ — ՍԿՄ. ներկայ՝ ննջէմ։

եւ շաղկապ։

էր էական բայ, պակասաւոր։ ՍԿՄ. անկատ. եզ. 3 դ։ — ՍԿՄ. ներկ. էմ։

Նորա ցուցական դերանուն, դոյական. 3 դ։ Եզ. սեռ։ — Ուղղ. Նա։

իբրեւ նախադրութիւն։

զ- դէմս։ անուն, հարկ. Ը հոլովմ։ Եզ. հյց։ — Ուղղ. դէմսք։

Բ. ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ

Առք երկու անուն-բայի՝ էին բային։

էին բայ՝ որ էրէ՛ս— անուան-բայի։

ի քաղաքի միում խնդիր-բնութեան՝ էին բային. ներգոյական՝ դադարում ցուցընելոյն համար։

— Մինչեւ հոս՝ Առաջին նախադասութիւն։

միւն անուն-բայի։ Բայ՝ զօրութեամբ կ'իմացուի՝ էր։ — Մէ ածականը ն յօդով դոյական եղած։

միւսն ուղղական խնդիր-բնութեան՝ էր բային։

— Երկրորդ նախադասութիւն։

եւ շաղկապ՝ երկրորդ եւ երրորդ նախադասութեանց զօդիչ։

միւսն անուն-բայի։ Բայ՝ զօրութեամբ կ'իմացուի՝ էր։ — Մէ՛ս ածականը ն յօդով դոյական եղած։

աղքատ։ ուղղ. խնդ.-բնութեան՝ էր բային։

— Երրորդ նախադասութիւն։

* Այս երեք նախադասութիւնները միկի կ'ամփուին՝ եթէ մի ն ձեռագրս ու միս ապճոպ մասերը՝ որ էրէ՛ս— դէմսաւոր դոյականին բացայայտիչ համարուին։

Եւ շաղկապ՝ նախընթաց նախադասութեանց եւ երրորդին զօդիչ։

սեծատանն սեռական խնդիր-բն. էին բային։

էին բայ՝ հօտ է— անդէայ անուան-բայի. որ սեռական խնդրոյն ասնել կը նշանակէ։

հօտք առաջին անուն-բայի՝ էին բային։

եւ շաղկապ՝ հօտ, անդէայ անուանց բայի զօդիչ։

անդէայք երկրորդ անուն-բայի՝ էին բային։

բազում վերջադաս ածական՝ հօտ, անդէայ դոյականներուն։ Անփոփոխ՝ փխկ. բազմ։

յոյժ. մակբայ՝ բազում ածականին։

— Չորրորդ նախադասութիւն։

եւ շաղկապ՝ չորրորդ եւ հինգերորդ նախադասութեանց զօդիչ։

աղքատին սեռական խնդ.-բն. էր բային որ զօրութեամբ կ'իմացուի, եւ ունենալ կը նշանակէ։
Բայ՝ զօրութեամբ կ'իմացուի՝ էր։

եւ ոչ շաղկապ։ } Եթէ ոչինչն իբրեւ մէկ բառ առնուի՝
ինչ, անուն-բայի։ } եւ շաղկապը սաստկացուցիչ է։

բայց շաղկապ՝ ոչ ինչ ու որոջ մի անուանց-բայի զօդիչ, որ երկու նախադասութիւն մէկի ամփոփած է։

որոջ մի անուն-բայի՝ վերոյիշեալ էր բային, որ զօրութեամբ կ'իմացուի։ Յարաբերեալ՝ յաջորդ զոր յարաբերականին։

փոքր, վերջադաս ածական՝ որոջ գոյականին։

— Հինգերորդ նախադասութիւն։

զոր խնդիր-սեռի՝ ստացեալ եւ անուցեալ էր բայերուն։
Յարաբերական որոջ մի յարաբերելոյն։

ստացեալ առաջին բայ՝ որ յաջորդ անուցեալ անցելոյն հետ մէկտեղ՝ էր էականով բաղադրեալ ժամանակ կազմած է։
Անուն-բայի՝ զօրութեամբ նա կամ նորա։

եւ շաղկապ՝ ստացեալ ու անուցեալ անցեալներուն զօդիչ։

անուցեալ էր, երկրորդ բայ, որ ստացեալ անցեալն էր էականովը գերակատարի լրացուցած է։

ընդ նախադաս նախադրութիւն։ } Խնդիր-բն. անուցեալ
որդիս Հյց. խնդիր՝ ընդ նախադրութ. } էր բային. եւ յատկա-
(տես երես 240։) } ցեալ՝ նորա յտկցցչին։

նորա յատկացուցիչ՝ որդիս յատկացելոյն։

ի միասին. մակբայ՝ անուցեալ էր բային։

— Վեցերորդ նախադասութիւն։

ի հացէ խնդիր-բն. ուտէր բային։ Յատկացեալ՝ նորա յատկացուցչին։

նորա յատկացուցիչ՝ ի հացէ յատկացելոյն։

ուտէր, բայ։ Խնդիր-սեռի զօրութեամբ՝ զհաց էր. (Տես աշխարհաբարի հինգերորդ նախադասութեան ծանօթութիւնը. երես 255։)
Անուն-բայի զօրութեամբ կ'իմացուի՝ որոջն։

— Եօթներորդ նախադասութիւն։

եւ շաղկապ՝ եօթներորդ եւ ութերորդ նախադասութեանց զօդիչ։

ի բաժակէ խնդիր-բն. ըմպէր բային: Ցատկացեալ՝ նոր՝ յատկացուցչին:

նորա յատկացուցիչ՝ ի բաժակէ յատկացելոյն:

ըմպէր, բայ: Խնդիր-սեռի զօրութեամբ՝ ըս-ը: Տես աշխարհաբարի հինգերորդ նախադասութեան ծանօթութիւնը. երես 255:)

Անուն-բայի զօրութեամբ՝ նա այսինքն որոյն:

— Ութերորդ նախադասութիւն:

եւ շաղկապ՝ ութերորդ եւ իններորդ նախադասութեանց զօդիչ:

ի ծոց խնդիր-բն. ննջէր բային: Ցատկացեալ՝ նոր՝ յատկացուցչին:

նորա յատկացուցիչ՝ ի ծոց յատկացելոյն:

ննջէր. բայ:

Անուն-բայի զօրութեամբ՝ նա, այսինքն որոյն:

— Իններորդ նախադասութիւն:

Նոյն կերպով միւսացած մասերն ալ կը լուծուին:

Բայց շատերու սովորութիւն է՝ նախադասութեան մէջէն յատուկ անուն-բայիւն որոշել, (եթէ ներգործութեամբ դրուած ըլլայ՝ եթէ զօրութեամբ.) յետոյ բայն եւ իր խնդիրը. եւ անկէ ետքը՝ խօսքին երկրորդական կամ ամբողջացուցիչ մասերը լուծել:

Այս Լուծման հրահանգն այս տեղս այնչափ համառօտ նշանակելնուս պատճառն է՝ որ բովանդակ քերականութեան, եւ մանաւանդ ը մասին ընթացքին մէջ այս նպատակն ալ միշտ աչքի առջեւ ունենալով՝ եւ երբեմն երբեմն իրական լուծմունքն ալ տալով, այնպէս չանացած ենք առաջնորդել, որ աւանդուած կանոններուն մտադիր մէկը՝ իւրաքանչիւր մասանց-բանի առած դրիցն ու վարած պաշտօնին դիւրաւ հետևմուտ ըլլայ, եւ պէտք չունենայ երկար աւելն Լուծման հրահանգներու մէջ թափթփելու:

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՌԱՐՈՒԱՅՑԱԿ

ԱՅԲՈՒԲԵՆԻ ԿԱՐԳԱՆԻ

(Թուդաձյաձևերով երեսները կը ցուցնեն: — Աստղանիշ թուները գրաբարի յատուկ ժամանակ են:)

Ածական անուն. 20. 93. 106. 114. *242. 245.
— առոքմանները. 21.
— ցուցական եւ առացական. տես Դերանուն:
Ածանց կամ Ածանցումն. } 62.
Ածանց կամ Ածանցեալ. }
Անգամ (առգաչափութ.) 194.
Անեզական. *215.
Աներեւոյթ դերբայ. 42. 70. 133.
— Աներեւոյթ. կար. 68. ապո. 68.
— Աներեւոյթ բայ. 134. աներ. գոյական. 135. աներ. ածական. 136.
Անկանոն կամ Զարտուղի հոլովք. 8.
— Սէռ զարտուղի. 8. *214.
— Բուն զարտուղի. 11. *213.
Անկանոն կամ Զարտուղի խոնարհումունք. 44.
— Սէռ զարտուղի. 51. *232.
— Բուն զարտուղի. 53. *230.
Անկանոն ժամանակներ. 50. *221.
Անկատար ժամանակ (բայի). 42.
Անհոլով. *215.
Անձնական կամ Էական դերանուն. 30. *219.
Անյարդ առանձաւոր. 199.
Անյղնական. *215.
Աննախդիր հոլովքներ. 12.
Անորոշ հայցական. *216.
Անորոշ յօդ. 19.
Անուն. 4.
— Ածական եւ Գոյական. 20.
— Ցառուկ անուն. 22. Հասարակ անուն. 22.
— Թուական անուն. 23.
— Պատճական անուն. 26.
Անուն-բայի. 89. *242.
Անցեալ (անցած) ժամանակներ. 42.
Անցեալ դերբայ. 70. 138.
— Անցեալ ածական. 140. անց. գոյական. 139. անց. բայ. 138.
Անցողական բայեր. 63.
— Կրկին անցողական. 65.
Անփոփոխ մասունք-բանի. 3. 146. *237.
Աչխատհարար. Արդի հայերէն. 1.
Ապառնի. 178.
Ապառնի ժամանակ (բայի). 42. 67.
— Ապառնի-անկար. 67. *227.
— Ապառնի-յրկար. 67.
— Ապառնի-դերկար. 67.
Առաջին դէմք. 29. 42.
Առաջին լծորդութիւն. 45. *224.
Առաջին հոլովումն. 5. *212.
Առոգանութիւն. 182.
Առոքմանք (ածականի). 21.
Արդի հայերէն. Արդի լեզու. 1.
Արմատ խօսք. 190.
Արմատ. 62.
Ասելագրութիւն. 161.

Բաղմավանկ. 2.
Բակառութիւն. 164.
Բաղադրեալ ժամանակներ (բայի). 66. 131. *226.
Բաղաձայն գիր. 2. 170.
Բաղդատական աստիճան. 21. 107.
Բայ. 41.
Ներգործ. կրաւ. չէզոք. 41. Էական բայեր. 43. *222. Անցողական. 63. Բացառական. 58. *236. Դիմաղարկ. 57. *236.

Պակասաւոր. 56. *235. Հասարակ բայ. *236.
— Բայերու խոնարհմ. — Կանոնաւոր. 44. *223. Անկանոն բայեր. 53. *230.
— Բայերու դէմքը. 42.
— Բայերու սեռը. 41. 127.
— Բայերու եղանակներն ու ժամանակները. 41. 42. 128.
Բայանուն. 72.
Բաշխական թուականք. 24. *218.
Բառ. 2.
Բացայայտեալ. 92.
Բացայայտիչ. 92. *242.
Բացառական հոլով. 4. 103. 106. 111. *216.
— աննախդիր. 13.
— Բացառականէ ածական. 111.
Բացասական բայ. 58—62. 130. *236.
Բացասական ձեւ (բայերու). 58.
Բացասական մակբայ. 75.
Բացարձակ գերադրական. 21.
Բացարձակ թուական. 24. 121. *217.
Բութ, նշան (կիտադրութ.) 176.
Բութ վանկ. (առոգանութ.) 182.

Գերադրական աստիճան. 21. 107.
— Ըստ ինքեան գերադրական, կամ Բացարձակ գերադր. 21.
— Համեմատութեամբ գերադր. 21. 107.
Գերակատար կամ Վաղակատար ժամանակ. 67. 68.
Գիր կամ Տառ. 1.
— Հայերէն գրերը. 1.
— Ձայնաւոր եւ Բաղաձայն. 1.
Գլխագիր տառք. 180.
Գոյական անուն. 20. 92. 114.
— Գոյականէ մակբայներ. 75.
— Գոյականէ նախադրութիւններ. 82.
Գործիական հոլով. 4. 104. 107. 111.
— Գործիականէ ածական. 112.
Գրաբար. 1. 211.

Դասական թուական. 24. *218.
Դերանուն. 29. 123.
— Ած. եւ գոյ. դերանուններ. 29.
— Անձնական կամ Էական. 30. Ցուցական. 32. Ստացական. 35. Յարաբերական. 40.
— Դերանուանց հոլովումը. 30—40. *219.
— Դերանուանց դէմքը. 29.
Դերանունական հոլովում. 9. 30.
Դերանունական մակբայներ. 78. *238.
Դերանունական յօդ. տես Դիմորոշ:
Դերբայ. 42. 70. 131. *226. 244.
— Դերբ. աներեւոյթ. 133. Դերբ. ընդունելութիւն. 137. Դերբ. անցեալ. 138. 144. Դերբ. ապառնի. 140. 144.
Դէմք — դերանուանց. 29.
— բայերու. 42. 90.
Դիմազուրկ. տես Միադիմի:
Դիմորոշ կամ Դերանունական յօդ. 33. 126.
Դրական աստիճան. 21.
Դրիւ (բութ կամ շեշտ). 183.

Ենթամնայ. 175.
Երկար (նշան եւ վանկ). 184.
Երկբարբառ. 2. 174. 188. 192.
Երկրորդ դէմք. 29. 42.
Երկրորդ հոլովումն. 6. *212.
Երկրորդ լծորդութիւն. 46. *224.
Երկրորդ ուղղական. 99.
Երկրորդական հոլովներ. *216.
Երրորդ դէմք. 29. 42.
Երրորդ լծորդութիւն. 47. *224.
Երրորդ հոլովումն. 6. *212.

Զարտուղի. տես Անկանոն:
Զեղչումն. 159.

Էական բայ. 43. *222.
Էական դերանուն. տես Անձնական:
Էն մասնիկ. 108.

Ը (որոշեալ) յօդ. 17. 116—120.
Ընդհատ յանգ. 203.
Ընդունելութիւն (ներկայ). 42. 70. 137. *226.

Թիւ. 3. — Անուանց. 4. 109. Ածականներու. 95.
— Դերանուանց. 29.
— Բայերու. 42. 91.
Թուական անուն. 23. 108. 121. *217.
Թուական ոտանաւոր. 190.

Ժամանակ (բայի). 42. 128.
— Պարզ եւ Բաղադրեալ. 66. *226.
— Կանոնաւոր եւ Անկանոն. 50. *221.

Ժամանակական մակբայ. 76.
Ժամանակակերտ մասնիկներ. 69.
Ժամանակի որոշմունք. 113. *246.
Ժխտական. տես Բացասական:

Ի բնէ (բութ կամ շեշտ). 183.

Լծորդութիւն (բայերու). 42.
Լուծումն կամ Վերլուծութիւն քերականական. 250.
— Համաձայնական. 250.
— Ստուգաբանական. 250.

Խնդիր. 89. 96.
— Բայերու. 97. *244. Խնդիր-սեռի. 97. Խնդիր-բն. 99.
— Դերբայի. 105. *244.
— Ածականի, եւայլն. 106. *245.
— Նախադրութեան. 81. *239.
Խնդրառութիւն. 96. 89. *244. տես եւ Խնդիր:
Խոնարհումն. 3. 41.
— Կանոնաւոր եւ Անկանոն. 44—55. *222—231.
Խօսք. 2. 89.

Կանոնաւոր ժամանակներ. 50. *221.
Կանոնաւոր խոնարհմունք. 44. *223.
Կանոնաւոր հոլովմունք. 5. *212.
Կատարեալ ժամանակ (բայի). 42.
Կարճ (վանկ). տես Սուղ:
Կէս-զարտուղի. տես յԱնկանոն:
Կէս վանկ. տես Սուղ:
Կէտ. 176 եւ 177.
Կը, կու մասնիկ. 69.
Կիտադրութիւն. 176.
Կիրառութիւն (մասանց-բանի). 89. 109. *246.
Կոչական հոլով. 14. *216. Շեշտ. 183.
Կոր մասնիկ. 69.
Կորուսմամբ եւ փոփոխմամբ հոլովումն. 14.
Կրաւորական բայ. 41. 127.
— Լծորդութ. 49. 61. *225—229.
Կրաւորակերպ. *232.
Կրկին-անցողական. 65.
Կրկին խոնարհմունք. *234.
Կրկին-կատարեալ. 67.
Կրկին հոլովմունք. *215.
Կրկին-յոքնակի. 36.
Կրկնաւոր, Կրկնեալ բառ, կամ Մասանց-բանի կրկնութիւնը. 154. *248.

Կրկնաւոր մակբայներ. 79. *238.
Կրճատումն. տես յԱպաթարց:

Համաձայնական լուծումն. 250.
Համաձայնութիւն (ընդհանուր), կամ Շարադրութիւն. 89.
Համաձայնութիւն (բուն). 89. 90. *242.
Համառօտադրութիւն. 179.
Համեմատութեամբ դերադրական. 21. 107.
Հայերէն (լեզու). 1.
Հայցական-հոլով. 4. 97. 100. 109.
— Անորոշ հյց. 17. *216.
Հասարակ անուն. 22.
Հասարակ բայ. *236.
Հատած (տաղաչափ.) 194.
Հարկադրական. 67.
Հարցական անուն. 27. 28.
Հարցական մակբայ. 75.
Հարցական նշան. տես Պարոյկ:
Հեգ. Հեգել. 172.
Հիւսեալ յանգեր. 202.
Հոլով. 3. 4. 109. *211.
— Երկրորդականք. *216.
Հոլովեալ մակբայներ. 76.
Հոլովումն. 5.
Կանոնաւոր. 5. *212. Անկանոն. 8. *213. Խառն, Կրկին, եւայլն. *214.
Հրամայական եղանակ (բայի). 40.
— Հրմյ. կատարեալ եւ ապառնի. 68.

Զայնարկութիւն. տես Միջարկութիւն:
Զայնաւոր (գիր). 1. 169. 182.
Զեւ (բացասական). 58.
Զեւ (քերականական). 157.
Զեւաւոր շարադրութիւն. 157. *248.

Ճոխ յանգ. 200.

Մակակէտ. 178.
Մակբայ. 73. 146. *237.
Մակբայէ նախադրութիւն. 84.
Մակբայակերպք. 80. 114. *239.
Մասնական կամ Միջակ անուն. 26. 121. *218.
Մասն-բանի. 2.
— Փոփոխականք, Անփոփոխք. 3.
Մասանց-բ. կազմութիւն. 3.
— Համաձայնութիւն. 89.

Միադիմի կամ Դիմազուրկ բայ. 57. *236.
Միավանկ. 2.
Միջակ անուն. տես Մասնական:
Միջակէտ. 177.
Միջարկութիւն. 87. *241.

Յանգ (տաղաչափութ.) 199.
Յանգական ոտանաւոր. 199.
Յատկացեալ. 93.
Յատկացուցիչ. 93. *242.
Յատուկ անուն. 22.
— Գոյական եւ ածական յտկ. անուանք. 22.
— Հոլովումն. 22. *213.
— Յօդառութիւն. 117.
Յարաբերական դերանուն. 30. 40. 124. *220.
Յարաբերեալ. 124.
Յարակատար ժամանակ. 67. 68.
— Յրկտր. անորոշ. 67.
— Յրկտր. պայմանական. 67.
Յաւելուածով բայեր. *223. 228.
Յեղաշրջութիւն. տես Շրջումն:
Յետադաս նախադրութիւն. 81.
Յոքնակի. 3. 42.
Յօդ. 17.
Որոշեալ յօդ. 17. 93. 116.
Անորոշ յօդ. 19. 120.
Յօդով հոլովմ. 18. 19.
Դիմորոշ կամ Դերանունական յօդ. 33. 126. *247.

Նախադաս նախադրութիւն. 81.
Նախադասութիւն. 89.
— Շարքը. 158. *248.
Նախադրութիւն. 80. 148. *239.
Նախդիր. 12. 82. *239.
— Հոլովակերտ եւ Հոլովառու. *239.
Նախդրիւ հոլովներ. *211. 216.
Ներգոյական հոլով. 13. *217.
— Աննախդիր. 13. 103. 110.
Ներգործական բայ. 43.
— Լծորդութիւնք. 44.
Ներգործակերպ (չէզոք). *232.
Ներկայ ժամանակ (բայի). 42.
Նէ մասնիկ. 70.

Շաղկապ. 85. 150. *241.
Շարադրութիւն. 89.
— Պարզ եւ ձեւաւոր. 157. 158.
Շեշտ. 182.

Շրջումն, Շրջան կամ Յեղաշրջութիւն. 158.

Ոլորակ. տես Պարոյկ:
Ոտանաւոր. 190.
Ոտք (տաղաչափութ.) 191.
Որակական մակբայ. 107.
Ուղղագրութիւն. 73.
Ուղղական հոլով. 4. 99. 106. 109.
Ուրացական. տես Բացասական:

Չակերտ. 178.
Չափական ոտանաւոր. 190.
Չափաւոր յանգ. 200.
Չափի անուններ. 106. *246.
Չէզոք բայ. 43.
Ներգործակերպ եւ Կրաւորակերպ. *232.
Չէ բացասական մասնիկ. 59.
Չորրորդ հոլովումն. 7. *212.
Չորրորդ լծորդութիւն. 48.

Պակասաւոր անուններ. *215.
Պակասաւոր բայեր. 56. *235.
Պայմանական ժամանակ (բայի). 67.
Պատմական հոլով. *216.
Պարառական հոլով. *216.
Պարզ բայեր. *223.
Պարզ ժամանակներ (բայի). 66. *221.
Պարոյկ կամ Ոլորակ. 184.

Ռամկական, Ռամկօրէն. 1.

Սահմանական եղանակ (բայի). 41. 67.
Սեռ (բայերու). 41. 127.
Սեռական հոլով. 5. 101.
— Սեռականէ-ածական. 110.
— Սեռականէ-ուղղական կամ ստացական. 39. 84. *246.
Սղումն. 184. 191.
Սուղ (վանկ եւ նշան). 4. 184.
Ստացական դերանուն. 30. 35. *220.
Ստացական յօդ. 33. 127. 116. *247.
Ստորադասական եղանակ (բայի). 41. 67.
Ստորակէտ. 176.
Ստուգաբանական լուծումն. 250.
Ստուգաբանութիւն. 167.

Վաղակատար. տես Գերակատար:
Վանկ. 2. տես եւ Հեգել. Ոտք:
Վերլուծութիւն, տես Լուծումն:
Վերջակէտ. 178.

Վերջահոլով. 113. *211.

Տաղաչափութիւն. 191.
Տանգլուխ գիր. 180.
Տեղական մակբայ. 73.
Տկար յանգ. 200.
Տող (տաղաչափութ.) 203.
Տողադարձ. 172.
Տուն (տաղաչափութ.) 204.
Տրական (վերջահոլով.) 4. 101. 106.
— Աննախդիր. 13. 102. 110. 113. *2.
Տրոհութիւն. 172.

Ցուցական դերանուն. 30. 32. *220.
Ցուցական յօդ. 33. *247.

Փակագիծ. 179.
Փոխադարձ բայ. 127.
Փոփոխական (մասունք-բանի). 2.
Փոփոխմամբ հոլովումն. 14.

Քերականական Լուծումն, կամ Վերլուծութիւն. 250.
Քերականական ձեւեր. 157.
Քերականութիւն. 1.
Քերականութեան մասերը. 167.

Հայ. ԽՍՀ ԳԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Публ. Библиотека
ՀՍՍՀ-ССР
им. А. Мясникяна
Ս. ՄԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Երես.	Տող.		
9.	15.	աց, ոց, ուց, աց,	ից, ոց, ուց, աց,
17.	31.	բաղձայնով	բաղաձայնով
23.	1.	Արագածու. Վիէննայու.	Արագածու, եւ երբեմն՝ Վիէննայու.
76.	18.	սեռականի	յառեղ՝ եւ բացառականի
109.	18.	զորօրինակ.	Թէպէտ կրնայ ըսուիլ նաեւ՝
142.	29.	յատկացուցիչներն	յատկացեալներն
147.	2.	բացասական ձեւով	բացասական
150.	21.	յառաջ կամ ետքը	յառաջ եւ ետքը
	24.	Քաջ ու ընտիր	Արի ու ընտիր
204.	16.	4-4.	5-5.

2013 2362